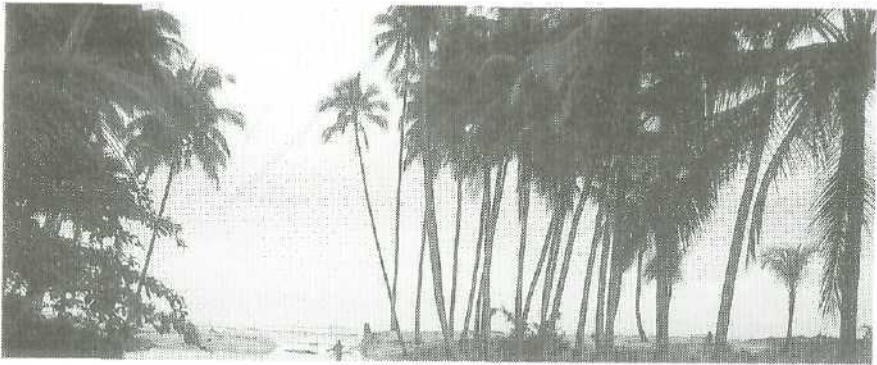

Papua Kelam

A photograph of a person standing on a rocky outcrop in a dark, misty forest. The person is silhouetted against a bright, hazy background. The foreground is filled with dark, bare tree branches.

Corrie A. Bos

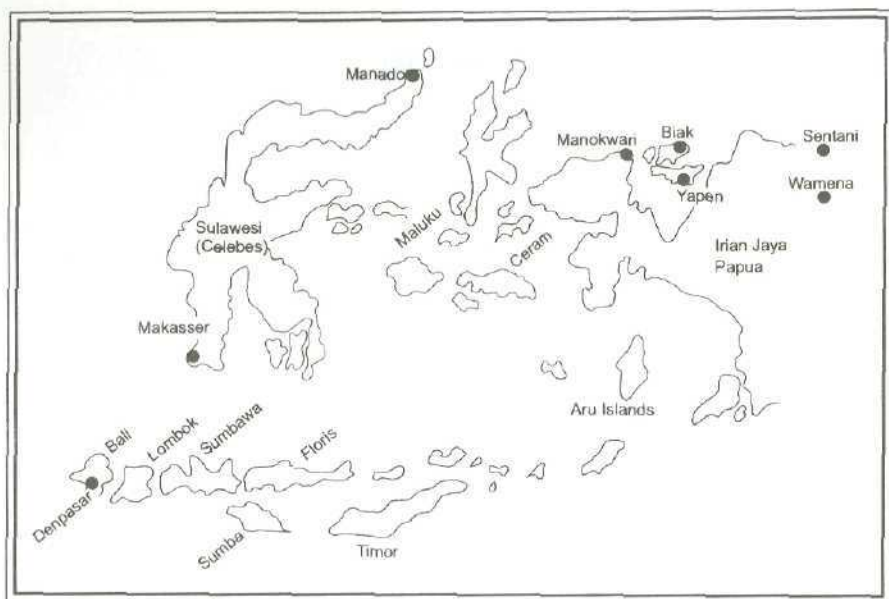
Op weg vanuit nieuwsgierigheid naar het leven
reizen wij verder om de wereld te verkennen
en te ontdekken dat er meer is
dat het oog waarneemt.

PAPUA KELAM

een reisverslag

A large, stylized handwritten signature in black ink, slanted upwards from left to right. The signature consists of several loops and curves. The name 'Onni B.' is written in a smaller, more legible cursive script across the middle of the larger signature.

Het Indonesische *kelam* laat zich moeilijk in een woord vertalen. Het staat voor vele begrippen: donkere wolken, verdrietig, treurig en in de context van een zin waarin de woorden Papua Kelam voorkomen betekent het: 'Donkere wolken boven Papua'.

Uitgave : Corrie A. Bos, Heemskerk 2002
 © Copyright : Corrie A. Bos
 © Foto omslag : Rokus van den Bout
 Opmaak : Kees Plaat
 Correctie : Marijke Hartstra
 Eindredactie : Marion Hakemulder
 Drukwerk : Drukkerij Gravé Heemstede
 I.S.B.N. : 90-801168-5-8

Niets van deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Copyright foto's binnenwerk: Corrie A. Bos, Rokus van den Bout pagina 110
 Foto omslag: Tagma, Irian Jaya

Inhoudsopgave

Op weg vanuit nieuwsgierigheid naar ...	7
Manuk dewata, buai, daka en bokis ais	14
Biak highway's	22
Bromsi Island, de blinde Tukan Pidjit en dreigende gummiknuppels	39
Bintang kejora op Manokwari	50
Baliem-vallei: tutup!	75
Cenderawasih op Japen	80
Kipo moeti, Kojàààà in Sentani en Jayapura	95
Polongs en momohs rond de Keli Muti	119
Tussen blauwe stenen, katholieke missie en Ngada-dorpen	141
Lingko randangs van Manggarai en slaperige varanen op Rinca	156
Ben Hurs, lumbung's en rimpu's op Sumbawa	171
Laatste stop op Bali	179
Geraadpleegde Literatuur	191

Dit boek zou niet tot stand gekomen zijn zonder de hulp van goede vrienden.

Aan hen draag ik dit boek op:

Marion Hakemulder, Marijke Hartstra, Tako Bos en Kees Plaat.

Chantal Paul, Jaap de Jonge, Debby Sahetapy van Arcadia.

Allen die met mij op reis gingen hebben, zonder dat ze het wisten, ook hun bijdrage aan dit reisverslag geleverd. Om hun privacy te waarborgen heb ik de namen veranderd.

Op weg vanuit nieuwsgierigheid naar ...

Reizen plannen is niet mijn sterkste kant.

Vooraf het maanden van te voren bedenken waar ik naartoe zou willen en dan de tickets bestellen is iets wat mij de lust al beneemt, maar het schijnt tegenwoordig niet anders te kunnen. Vooral als ik in het hoogseizoen weg wil moet ik minstens een jaar van tevoren boeken.

Impulsief ben ik vaak op reis gegaan en zoals ik in een van mijn vorige boeken schreef: meestal komen mijn reizen onverwachts: soms vanuit mezelf en soms worden ze me aangereikt. Als iemand mij zegt: 'Dáár zou je eens naartoe moeten,' dan blijft dat in mijn geheugen zeuren en negen van de tien keer ben ik al op reis naar dáár!

Zo ook deze reis naar Irian Jaya. Zo heet het nog wanneer ik op de Pasar Malam Besar in Den Haag een zeer vermagerde Jaap de Jonge van Arcadia tegenkom.

'Joh, waar heb jij gezeten, lekker bruin maar zo mager als een lat?'

'Irian Jaya, een fantastische reis met een fantastische groep en een fantastische reisleidster. Beslist iets voor jou,' is het antwoord.

'Nou, een reis met een groep? Jaap, je moet beter weten. Een keer maar nooit weer vertelde ik je jaren geleden. Bus in, bus uit. Nauwelijks tijd om rond te kijken en alles op je in te laten werken!'

'Ja, maar dit is anders, je kunt moeilijk in je eentje als vrouw in de Baliemvallei rondtrekken. We hebben hele goede Papuagidsen en tijdens de trekking in de Baliem heb je persoonlijke dragers. Trekken door de jungle, slapen op een matje in de hutjes van de Dani's en getuige zijn van oorlogsdansen, een varken in de stoofkuil...die mummie die in het huis van de dorpsoudste al jaren uitgedroogd zit te waken over het welzijn van zijn nakomelingen... gewoon back to nature. Daar hou jij toch zo van en... misschien heb je stof voor een nieuw boek, mooie dia's voor je lezingen,' zegt hij slim en kijkt me met zijn helderblauwe ogen trouw aan.

'Oh ja, als je mee wilt, in oktober ga ik zelf ook mee, samen met Debby en je weet, dat is een fantastische reisleidster. Ik ben de eerste veertien dagen je gids en zal je met de oorspronkelijke bewoners van Biak, Manokwari en de Baliem-vallei in contact brengen. Stof genoeg voor inside stories. En de laatste veertien dagen van de reis is Debby jullie gids. Zij kent alle Papuagidsen en brengt je naar plaatsen waar je geen andere toeristen tegenkomt, dan alleen die van je eigen groep. Ik moet na veertien dagen naar Birma. Een andere groep leiden. Het lijkt me een leuke groep, die in oktober naar Irian Jaya vertrekt. Mensen die al veel gereisd hebben en het is de laatste reis van dit jaar,

want daarna begint de moesson. Bovendien heb je nu nog de kans om naar Manokwari te gaan, want dat gaat uit het reisschema, het is maar dat je het weet...'

Nou ik weet het en het lijkt me wel wat.

Alleen... reizen in een groep???

Ach, waarom ook niet. Geeft weer een andere dimensie aan mijn bestaan.

Tijdens de Pasar Malam Besar kom ik Jaap nog verschillende keren tegen: 'Als je in januari weer op de vakantiebeurs in onze stand komt helpen dan kun je ook over Irian Jaya uit eigen ervaring vertellen,' zegt hij achteloos en brengt me een verrukkelijk tropisch drankje.

'Eerst ga ik over een paar weken naar Amerika. Varen in een Canadese kano met mijn nichtje Renske uit Minneapolis, mijn neefje Jari uit Berlijn en Marion. Varen op de Boundarywaters tussen Noord-Amerika en Canada... dat is ook back to basic en dan zien we wel.'

'Wanneer kom je terug? Dan moet je me bellen hoor, want de reis is al volgeboekt en je weet, wij reizen alleen met kleine groepen.'

In warm Minnesota en een fantastische week op de meren en rivieren van de Boundarywaters vergeet ik Irian Jaya.

Als ik weer thuis ben, belt mijn nichtje Fransje op dat haar reis naar Irian Jaya, met alleen maar trekkingen door de oerwouden van Japen en de Baliemvallei, niet door gaat wegens te weinig deelname. Of ik nog wel ga en ze overweegt met mij mee te gaan.

'Maar dat is helemaal niets voor jou joh. Van de vier weken zitten we maar één week in de jungle en verder is het alleen maar heerlijk ontspannend: varen met vlerkprauwen naar Bounty-eilandjes, een beetje sightseeing op Biak en Manokwari en twee dagen beetje jungle op Japen en na de Baliem nog wat luieren op Bali. Jij met je zware tochten, afzien in de Himalaya, China, India, Patagonië, en wat je allemaal al niet gedaan hebt, nee, niks voor jou. En ik weet nog niet of ik wel ga....' zeg ik.

Na een paar dagen belt ze dat ze toch gaat. Met een andere reisvereniging. Lekker ruig alle weken door de jungle van Japen en Baliem. Ze vertrekt een week later en wanneer ik precies ga. Misschien kunnen we elkaar nog ontmoeten?

'Fijn voor je, maar ik heb nog geen idee of ik ga. Ik ben net terug uit Amerika en mijn hoofd staat nog niet naar de Papua's. Bovendien las ik gisteren in de krant dat er steeds relletjes zijn. Ook in Irian Jaya willen ze onafhankelijkheid en we mogen nu geen Irian Jaya meer zeggen, maar Papua.' 'Papua Nieuw-

Guinea,' verbetert Fransje me.

Voor mij blijft het altijd Nieuw-Guinea. Bij al die veranderingen van namen moet ik minstens tien tellen wachten voordat oude namen in mijn geheugen plaats maken voor nieuwe.

Een week later heb ik geboekt.

Nog een week later, twee weken voor vertrek, maak ik kennis met mijn reisgenoten. Een groep van vijftien: vijf koppels en vijf alleen reizenden uit alle delen van Nederland. De jongste komt uit België en wordt al gauw 'de Belg' genoemd en de oudste heeft nog gevaren bij de koopvaardij in de tijd dat Indonesië nog Nederlands-Indië was.

Jaap komt met de mededeling dat hij niet mee kan. Een groep die naar Vietnam gaat, zit onverwachts zonder reisleader. De eerste veertien dagen van onze reis begeleidt Yoris ons, een Papuagids die al enige jaren voor Jaap werkt. Yoris spreekt Nederlands zonder ooit in Nederland geweest te zijn. Debby verzekert ons dat zij in ieder geval in Wamena op ons wacht en misschien wel in Biak.

'Het is een avontuurlijke reis omdat meestal niet alles volgens het geboden programma loopt,' vindt Jaap. 'Er zijn dikwijls vertragingen met boten en vliegtuigjes. Door de grote afstanden en soms moeilijke verbindingen is deze reis niet geschikt voor mensen die alles op tijd willen hebben. Er zal veel improvisieerd moeten worden en soms gooien we het programma om, omdat er dan gewoon geen vliegtuig of boot gaat. Ook de tocht naar Manokwari heeft in het verleden problemen opgeleverd. Die gaat er na jullie reis uit. Er is te veel risico wat de boot betreft. We hebben ook afgesproken de vlerkprauwen naar Japen te cancelen als er te hoge golven zijn. Ik heb een keer zes uur in angst gezeten omdat het weer zo slecht werd en de golven huizenhoog waren. Eigenlijk was het gewoon gekkenwerk dat we uitvoeren... Je bent niet verplicht om mee te gaan naar Japen en/of met de trekking in de Baliem. Beide programmaonderdelen vereisen een soepele instelling en goede conditie. Bovendien slaap je er niet comfortabel. Er zijn alternatieve mogelijkheden die minder zwaar zijn en ter plekke georganiseerd kunnen worden. Maar dat hebben jullie al in de brochure kunnen lezen en ook in het jullie toegestuurde uitgebreide programma. Nogmaals: een goede conditie, doorzettingsvermogen, een avontuurlijke instelling, een goede uitrusting en je hebt een fantastische reis voor de boeg. Irian is meer dan een avontuur!' besluit Jaap de bijeenkomst.

Drie weken nadat ik geboekt heb stap ik in het stikdonker uit het vliegtuig op Biak. De tropische regen klettert als een waterval op het golfplaten dakje van

de vliegtuigtrap. Langs de zijanten spat het water op onze gekreukte kleren. Naast mij strompelt Rick op elastieken benen de steile trap treden af. Een opgehouden paraplu beneden aan de wankel trap biedt weinig bescherming tegen dit lauwwarme water dat ook nog om onze benen omhoog spat wanneer we naar het gebouwtje lopen. We zijn allemaal gaar na anderhalve dag reizen met een korte overstaptijd in Singapore en een acht uur durende stop in Jakarta. Het was de bedoeling Jakarta in te gaan of misschien wel naar Bogor om even de benen te strekken in 's lands Plantentuin. Hoewel er geen negatief reisadvies in Nederland kenbaar gemaakt was, werd ons op het vliegveld afgeraden naar Jakarta of Bogor te gaan. Een paar uur daarvoor waren er weer demonstraties geweest en zelfs een paar bommen ontploft en branden uitgekomen. Het was niet alleen onveilig op de wegen, maar het zou ook uren duren om daar te komen en natuurlijk was er het risico dat we op de terugweg vast zouden komen te zitten en daardoor onze aansluiting naar Makassar zouden missen. Tijd genoeg om nader met elkaar kennis te maken. We hangen de hele dag in de harde plastic stoeltjes, proberen de verkoptjes en schoenpoetsertjes van ons af te houden, bezoeken regelmatig de *kamar kecil* om weer aan de hurkzit te wennen en nemen toch een rol toiletpapier mee in plaats van het smoezelige plastic emmertje te gebruiken dat in een grote halfvolle wastiel onder een druppelende kraan staat.

Met lezen, (*Gooi weg die been* van Tim Flannery blijkt drie maal aanwezig te zijn evenals de niet meer in de verkoop zijnde *Irian Jaya* van PeriPlus), het uitwisselen van gegevens over de malariapillen die geslikt moeten worden, het pinnen van bundels rupiahs bij verschillende automaten omdat iedere automaat niet meer dan zeshonderdduizend rupiahs uitspuugt, het drinken van cola, liters mineraalwater, koffie *tubruk* (door de Indonesië-kenners) en af en toe lekker eten (voor het eerst na jaren weer een heerlijke *rawon* gegeten met rijst, een *telor asin* en verse, zeer hete sambal in een van de vele kleine restaurantjes) gaan de acht uren toch niet zo snel voorbij als ik gehoopt had.

Als later op de dag de reisverhalen van gedane tochten over Chinese, Peruaanse en Nepalese bergen, Indonesische eilandjes en de zonnige stranden van Amerika, Australië, Nieuw-Zeeland en Thailand ter sprake komen beginnen de vermoeide gezichten weer te glimmen.

Het is niet te ontkennen: men is klaar voor het avontuur in Papua met als hoogtepunt een trekking door de hooglanden van de Baliem-vallei!

De groep is in Jakarta nog niet compleet.

Jos en Rina prefereerden Singapore Airlines boven Garuda. Alle verhalen over technische mankementen deden hen besluiten zich pas in Makassar bij

de groep te voegen. Achteraf was dat heel verstandig omdat ze direct naar Makassar vlogen en zo minder tijd verloren met het wachten op aansluitingen in Singapore en Jakarta. Rick is vanaf juni onderweg in het Verre Oosten en sluit zich ook in Makassar aan bij de groep, nadat hij een tijd door de jungle van Borneo geploeterd heeft, op jacht naar wilde zwijnen en stekelvarkentanden en in Rantepao weer wat op verhaal is gekomen.

Udjung Pandang heet weer Makassar en bij een van de vele winkeltjes koop ik een T-shirt met een afbeelding van de huizen in Tanah Toraja waar het woord *Makassar* op geprint is.

‘Dames en Heren ik ben Yoris, van Yoris Driepinter en ik ben uw gids. Later is Debby uw gids, maar nu ben ik uw gids en dit zijn Agus en Metu. Ook gidsen, assistenten van mij, uw gids voor veertien dagen.’ Yoris is een pezige, kleine Papua van in de dertig met donkere ogen die heen en weer over de groep flitsen en maar even in mijn ogen blijven hangen om een paar seconden later weer terug te komen: ‘Ah tante, jij komt ook uit Indonesië!’ lacht hij zijn prachtig blinkend wit gebit bloot.

‘Tante?’ vraagt Lia naast mij. ‘Zijn jullie familie?’

‘Nee hoor, maar in Indonesië worden oudere dames met tante aangesproken, of Ibu. Als ik in Beverwijk bij de toko kom word ik daar ook altijd aangesproken met ‘tante’. Die aanspreektitel is echter alleen Indische en Indonesische mensen voorbehouden. Het geeft me altijd een beetje het gevoel ‘erbij te horen.’

‘Waarbij?’ vraagt Lia, maar voordat ik kan antwoorden ziet ze haar koffer en loopt naar de kleine balie waar onze bagage door Agus en Metu op aanwijzing van Yoris bij elkaar gezet wordt. Er is een duidelijke hiërarchie tussen onze drie gidsen.

Ze sjouwen de koffers, rug- en plunjezakken in een jeep en wij worden over twee bemo’s verdeeld. Biak blijft verborgen achter een regengordijn en inktzwarte duisternis.

Rick is klam en drijfnat, niet alleen van het hemelwater maar ook van de koorts. Klappertandend steunt hij op zijn rugzak en wil alleen maar één ding: naar bed. Hij is niet de enige.

‘Toch wel makkelijk zo’n georganiseerde groepsreis. Nergens zorgen over dan alleen wat je wilt eten. Excursies, gidsen, hotels en zelfs restaurants zijn voor je geregeld,’ constateer ik en denk terug aan al die keren dat ik bij het verlaten van een vliegveld of haven overspoeld werd door een samengeklonterde mensenmassa waaruit afwisselend ‘taxi’ en ‘transport’ geroepen werd, geruk aan mijn bagage en in sommige gevallen aan mezelf. Als je dan na lang

onderhandelen het transport geregeld hebt, ben je benieuwd hoe het hotel, guesthouse of wisma, dat je op goed geluk uit de dikke reisgids van *Lonely Planet* gekozen hebt, eruit zal zien, of er plaats is en of de taxi-, bemo- of buschauffeur je daar wel zal brengen en niet naar een hotelletje waar hij provisie krijgt.

Ik denk aan die keer dat ik uren rond moest rijden om ergens een slaappleats te vinden omdat alles vol was, met een grijnzende chauffeur die, toen ik eindelijk iets gevonden had dat me wel leek, nog eens aan een vermoeiende onderhandeling begon over het afgesproken tarief dat ineens te weinig bleek. Niets van dat al zal me tijdens deze reis overkomen! Met mijn kleine Nomadruzak loop ik ontspannen naar de uitgang. Ik maak wat foto's van de eerste Papuakinderen die zich, verlegen lachend, achter de sarongs van hun moeder verschuilen.

Hotel Irian, voormalig KLM hotel, is vol met Indonesische bobo's die een conferentie hebben. We worden ondergebracht in hotel Nirmala, wat achteraf, naar mijn idee, een leuker hotel is: echt Indonesisch, met een binnentuin en een galerij waar alle kamers op uitkomen. Achter in de tuin een volière met immer tjlpende tropische vogels.

Na de vele maaltijden die we onderweg kregen heeft niemand meer trek in het ontbijt van wit brood met honing en zowaar ook chocolade hageltjes. De koffie- en theekannen zijn in een mum van tijd leeg en nadat iedereen een pasfoto heeft afgeleverd voor de *surat jalan*, visum, en de vijftigduizend rupiahs heeft betaald, kunnen we eindelijk naar bed na nog de mededeling dat we tegen één uur gezamenlijk gaan lunchen en daarna de plaatselijke pasar zullen bezoeken...

Het programma begint te draaien, er wordt voor mij gedacht, ik reis in een groep, denk ik nog even en dan weet ik niets meer totdat ik uren later wakker word door een aanhoudend geklop op mijn deur.

'Tante Corrie, tante Corrie, Yoris wil spreken met jou, die man Rick is ziek, erg ziek. *Sakit*, ik denk dokter moet komen.' In de kamer van Rick staat Rina al bij zijn bed. Drijfnat en met hoge koorts vergaat hij van de pijn in zijn benen. *Dingin-tulang*, knokkelkoorts? schiet het door me heen. Ik vraag het hem en hij knikt dat hij ook al in die richting gedacht heeft. Intussen heeft Rina samen met Yoris aan de balie naar een arts gebeld. Die komt vanavond pas na zeven uur. Eerst moet hij zijn dienst in het ziekenhuis afmaken, dan naar zijn eigen praktijk en daarna komt hij langs. Rina verschoont het bed alsof het haar dagelijks werk is. Dat blijkt ook zo, ze werkt in de gezondheidszorg.

In colonne lopen we achter Yoris aan met Metu en Agus in de achterhoede. Restaurant 99 is ons einddoel, een paar honderd meter van ons hotel. Wij zijn op dit moment de enige gasten, en zoals ik al verwachtte duurt het lang voordat iedereen het bestelde geserveerd krijgt. De groep is ongeduldig en het tempo in de keuken traag. De schotels komen met tussenpozen van tien tot twintig minuten en niet alle bestelde gerechten vallen in de smaak. Er wordt gemopperd dat de foeyong hai niet goed is, er zit deeg omheen. De bierglazen thee zijn te zoet en het bier is niet koud genoeg. Naast me slurpt de oud-koopvaardiger genietend zijn *soto ayam* naar binnen en mompelt tussen de laatste happen door: ‘*Enak, jah!*’ Hij is weer terug in het land waaraan hij zoveel goede herinneringen heeft.

Manuk dewata, buai, daka en bokis ais

We lopen in de stromende regen op de plaatselijke pasar in Kota Biak. Ik duik al snel de overvolle donkere nauwe gangen in tussen het voortschuifende volk. Hier is het tenminste droog en kan ik wat detailfoto's maken van de mooie stapeltjes vruchten en groenten die de mensen voor zich op de grond uitgestald hebben. De eerste tien minuten wijkt Yoris niet van mijn zijde en ook Agus en Metu waken als bezorgde vaders over de groep. Al gauw waaiert iedereen een andere kant uit. Ze geven het op de groep bij elkaar te houden en lopen mee met diegenen die het dichtst bij hen zijn. Yoris ziet een bekende en verdwijnt in de dichte natte mensenmassa. In een van de donkere gangen zie ik rijen rode tomaten, bruine *salaks*, bossen kousenband en stapeltjes *bawang puti*'s die uitnodigend op een koper wachten.

'Look, look, *ini disini ibu,*' fluistert een man achter mij dringend terwijl hij uit een donkere hoek van een van de lange gangen stapt.

Hij houdt een katoenen, bijeengebonden lap in beide handen en opent voorzichtig de bovenkant een klein stukje terwijl hij mij even aankijkt en daarna schichtig in de rondte gluurt. Mijn nieuwsgierigheid is gewekt maar ik vertrouw het ook niet helemaal. De man heeft me waarschijnlijk gevolgd en een gunstig moment afgewacht om zijn handel aan mij te slijten. Op alles voorbereid gluur ik in de kleine opening. Er komt een hoop stof uit waar ik meteen van moet niezen. De man sluit direct de opening en wacht tot ik uitgeniesd ben. Maakt weer een kleine opening en blijft wat angstig om zich heen kijken. Misschien verkoopt hij wel iets van drugs, denk ik ineens paniekerig en kijk ook ietwat schichtig om me heen. Nieuwsgierigheid wint. Als ik nog eens goed kijk zie ik een hoop gekleurde veren en wat verschrompelde huidjes.

'Cheap, paradise birds,' fluistert de man.

Vogels? Zomaar in een katoenen lap gewikkeld, beschermde vogels! Ik kijk nog eens goed en de man denkt dat hij een serieuze koper gevonden heeft. Inmiddels is er al een aardig opstootje rondom mij. 'Birds, *burung?*' vraag ik. 'No no, just feathers,' hoor ik achter mij. 'Feathers and prepared paradise-birds, with skin! Very precious, good opportunity to buy here cheap.'

Net als ik weer wil kijken ontstaat er rumoer achter mij, de doek gaat snel dicht en de man is in een flits in de donkere gang verdwenen. In de verte loopt een politieagent gezellig met een van mijn medereizigers te babbelen.

Later hoor ik van enkele anderen dat ook zij even in de bijeen gebonden lap hebben mogen kijken. Het is verboden de veren van de paradijsvogel uit te voeren en opgezette dieren helemaal. In het verre, verre verleden toen de eer-

ste vreemdelingen hier de sierlijke veren in de hoofdtoeien van de Papua's zagen, werden er duizenden paradijsvogels gedood. De bevolking rook handel. De jagers en de preparateurs draaiden overuren.

Voornamelijk naar Amerika en Europa werden ze gestuurd, waar de veren bij de modehuizen gretig aftrek vonden. Mijn moeder droeg in de rijke vooroorlogse dagen met trots haar hoedje, naar de Parijse mode gemaakt, waar een drietal lange kleurige veren in het ritme van de draf van haar paard meedans-ten.

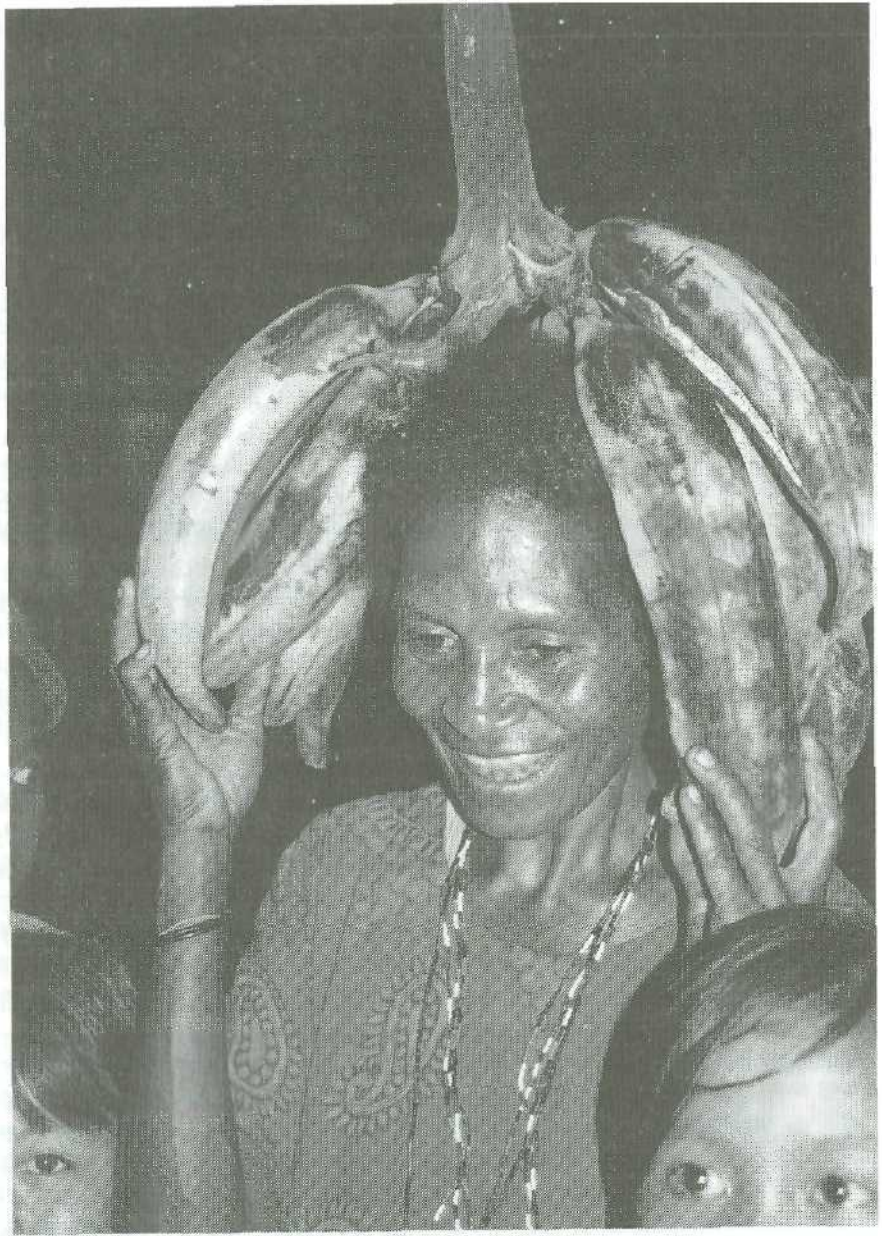
De goed geprepareerde vogels kijken sinds jaar en dag in vele musea het publiek nieuwsgierig aan. Iedereen probeert een glimp van de vogels met de mooie veren, zonder poten (die door de preparateurs verwijderd zijn), op te vangen. Over deze onbekende vogel zijn vele oude verhalen in omloop die tot op de dag van vandaag worden verteld:

Dat *manuk dewata*, vogels der goden, uit het paradijs komen en in de wolken leven. Dat de uit het ei gekomen jongen naar de zon vliegen die hun veren de prachtige kleuren geeft; dat ze geen poten hebben zodat ze altijd in de lucht moeten blijven, en alleen op aarde komen om er te sterven.

De paradijsvogel is heden ten dage een beschermde diersoort, maar daar wordt door de inheemse bevolking weinig aandacht aan geschonken. De uit Papua gesmokkelde veren brengen elders in Indonesië behoorlijk wat geld op laat ik me door de vriendelijke Engels sprekende jongen vertellen, die de rest van de tijd als een 'zwaan kleef aan' achter me aan blijft lopen en probeert uit te vissen in welk hotel ik zit.

Heerlijk is het om weer eens over een echte pasar te slenteren. Ik snuif gretig herkenkend de kruidige geuren, vermengd met de rook van houtvuurtjes, op. Mijn ogen registreren de kleuren van alle mogelijke handelswaar en kleding van de kopers en verkopers, omringd door het groen van de pisang- en klapperbomen en uitbundig bloeiende bougainvilles. En om het geheel compleet te maken zegt mijn begeleider: 'Look, *pelangi* Ibu!' en wijst naar een heldere regenboog die ergens in Kota Biak achter een van de vele golfplaten daken verdwijnt.

Ik kan de verleiding niet weerstaan om een trosje kleine zoete bananen, *pisang susu*, te kopen en al gauw ben ik aan het *tawarren*. Toch weer enigszins beschaamd denk ik dat ik met mezelf had afgesproken dit niet meer te doen als ik in Indonesië ben. Vergeleken met het bedrag dat nu bedongen wordt telde ik een vermogen neer op de Pasar Malam Besar in Den Haag voor tien van deze kleine banaantjes. Maar het spel moet gespeeld worden en als ik voor een paar rupiahs beneden de vraagprijs de bananen aangereikt krijg hoor ik naast me: 'Teveel joh, je betaalt teveel, dat moet jij toch weten. *Mahal!*'

Op de pasar van Biak

De oud koopvaardiger zoekt op zijn gemak een grote tros uit en begint in vloeiend Indonesisch af te dingen. De verkoper heeft er plezier in dat een Belanda zijn taal spreekt en het duurt lang voordat de koop gesloten is. Het tarwarren is ons beiden op het lijf geschreven. Ik verlies het van hem, maar dat is niet zo erg. We hebben met de kooplui en de groep omstanders veel plezier en vaak krijgen we nog een handvol extra mee als de koop gesloten is.

De bevolking loopt graag met je mee maar er is geen gebedel of opdringerig gedoe om iets aan je te slijten. Dat voelt heel ontspannen en het contact is zoveel natuurlijker als je weet dat er geen verkooptruc achter zit wanneer men je aanspreekt.

Na een uurtje vindt Yoris het welletjes en drijft de groep weer bij elkaar op de kleine pasar *ikan* met de mededeling dat we naar de pasar *ikan besar* in de haven gaan. Het loopt tegen het eind van de middag, de tijd waarop de vissersboten de haven binnenkomen en we de verkoop van de vangst kunnen zien. 'Mooie vissen,' verzekert hij ons al bij voorbaat.

De drie gidsen bewaken ons alsof we een kudde schapen zijn. Wanneer ik wat achterblijf bij een tafeltje aan de kant van de weg waar decoratief groene noten, sperzieachtige boontjes gedrapeerd liggen, komt Agus direct aan mijn zijde staan. 'Buha, daka,' lacht hij en op mijn verzoek geeft hij onder toezienend oog van enkele medereizigers en de toegestroomde schooljeugd een demonstratie van het siri kauwen, nadat hij eerst tevergeefs geprobeerd heeft mij mee te laten doen.

De betelnoot wordt gepeld en hij laat, alsof het een goocheltruc is, iedereen de pit zien die hij in zijn mond stopt. Het door mij benoemde sperzieboontje blijkt de vrucht van de sirihplant te zijn, *de daka*. Deze volgt nadat hij eerst gedoopt is in een witte substantie van kalkpoeder dat uit verbrande en dan verpulverde zeeschelpen gemaakt is. Een dikke pruim achter zijn wangen en langzaam rood kleurende lippen, die mooi bij zijn rode baseballpet staan, doen mij naar mijn foto toestel grijpen. 'Permissie?' vraag ik en op het moment dat hij een dieprode, bloederige straal op de grond spuugt, knip ik af. De op het asfalt uitwaaiende rode vlek ontlokt de opmerking: 'Het lijkt wel of iemand hier net een beest geslacht heeft.'

De rest van de reis zie ik vele rode kwakken op de grond die maar langzaam verdwijnen. In Nederland overal platgetrapte witte kauwgomplakaten, vooral voor snackbars en winkels, hier betelvlekken, vooral bij de kleine warongs aan de kant van de weg.

De kreet *Papua Merdeka*, Papua vrij van Indonesië, schreeuwt ons in felle kleuren toe vanaf muren, deuren en zelfs vanaf de rieten wanden van de armoedige paalwoningen aan de kuststrook. De mensen die ik spreek, onze

gidsen inclusief, zijn er stellig van overtuigd dat hun land eens zelfstandig zal worden. Voorlopig is er binnen de bevolking ook nog verdeeldheid over de onafhankelijkheidsstrijd en voert de regering van Indonesië een stevig (schrik) bewind. De *Morningstar* heb ik nog niet zien wapperen en T-shirts of petjes met de vlag zijn nergens te koop. Later ontdek ik dat die wel op het vliegveld verkocht worden. Voorlopig merk ik nog niets van gespannen toestanden waar in het recente verleden nogal eens sprake van was.

Te snel naar mijn zin zal hierin verandering komen!

Dicht bij ons hotel is de 'grote' visafslag en de werf waar boten gebouwd worden. De haven is te ondiep om de schepen aan de wal af te laten meren. Zo zien we een paar meter vanaf de kant een boot dobberen. Twee mannen springen vanaf de wal het water in en gaan al wadend naar de boot. Daar aangekomen krijgen ze plastic zakken op de schouders gelegd en ploeteren zo met de gevangen vis weer terug. Een andere boot redt het om met de punt tot de kademuur te komen. Met veel gebalanceer wordt de vracht aan wal gebracht. Daar worden de zakken door anderen overgenomen en de inhoud op de grond, of op een van de stenen tafels geleeqd. Het sorteren is begonnen en er zijn direct al kopers (meestal van de restaurants) die hun vissen uit de spartelende hoop graaien. Het grootste gedeelte van de vangst is al dood. Mooie exemplaren die ik alleen maar in tropische aquaria zag en tijdens snorkelen in tropische zeeën, liggen lucht happend naar water te snakken. Ook deze vissen worden strakjes geserveerd!

Als alles gesorteerd is beginnen de onderhandelingen en wanneer de koop gesloten is gaat ieder met zijn portie vis naar een van de vele kisten die aan de zijkanen van de grote stenen tafels staan.

'*Boksi ais,*' zegt Metu in het pidgin en voegt er direct aan toe: 'Iceboxes, ijskasten!' Ik kom tot de ontdekking dat hij en Agus ook over een kleine Nederlandse woordenschat beschikken, hoewel het samenstellen van zinnen hen niet zo gegeven is als Yoris. Die loopt met een woordenboekje in zijn kontzak en is zo leergierig, dat hij zich in elk voor hem onbekend woord dat je gebruikt, vastbijt. Hij heeft veel in het Nederlands gelezen en gebruikt soms wat deftige boekentaal, met veel 'Libelle zinnen' volgens een van de dames uit de groep. Yoris heeft bij haar al om de meegebrachte tijdschriften gebedeld.

Ijskasten denk ik en glimlach wanneer ik aan alle mensen in Nederland denk, die in het verleden mij immer en onvermoeibaar verbeterden als ik ijskast zei, in plaats van koelkast. Soms gebruik ik ook het woord frigidaire, wat mijn vader altijd zei. Mijn moeder leerde ons het woord ijskast. Dat woord komt

uit Indië, waar vroeger iedere ochtend staven ijs gebracht werden die de inhoud van een stalen kist tegen bederf moesten behoeden. Nog steeds worden er ijskasten gemaakt in tropische landen waar geen elektriciteit is. Enkele worden met een aggregaat, petroleum gestookt, koud gehouden.

Petroleum, vis en het zout van de zee vermengen zich met elkaar tot een ondefinieerbare geur die me even terugbrengt naar het verre verleden toen Indonesië nog Indië was.

De eerste dag op Biak worden we getrakteerd op een prachtige zonsondergang met een uitwaaierende roze lucht, die aan de horizon samensmelt met de indigoblauwe zee.

Rick is intussen zo ziek geworden dat het niet verantwoord is om tot zeven uur te wachten. De dokter wordt gebeld en Rick verdwijnt met Rina en Yoris in een *bemo*. Een half uur later is Yoris alleen terug met de mededeling dat Rick in het ziekenhuis ligt. Eerst naar de *rumah sakit* van Biak, waar hij de dokter consulteerde maar daarna naar het militair hospitaal. Daar zal hij in de Viproom van de officieren verpleegd worden... Agus wordt naar het ziekenhuis gestuurd en Rina komt terug met het bericht dat zij en Jos wat spullen voor Rick bij elkaar zullen zoeken en dat er ook wat eten gekocht moet worden en vooral veel drinken. Er is niks in dat ziekenhuis. 'Vip?! stelt niks voor. Er waren niet eens schone lakens!' zegt ze nuchter en verdwijnt met een sporttas vol spulletjes in de wachtende taxi.

'Om half acht, dames en heren, om half acht verzamelen voor het diner in restaurant Rumah Makan Uman Jakarta,' deelt een zichtbaar aangeslagen Yoris ons mee. Als ik voor mijn kamer van een *kopi tubruk* en *pisang goreng* geniet, komt hij nerveus aangelopen en zegt dat er telefoon voor mij is.

'Telefoon? Iets aan de hand in het verre Nederland?!' Ik weet niet hoe snel ik naar de lobby moet gaan met een zuchtende Yoris achter mij aan. Als ik de hoorn van de telefoniste overneem, zegt Yoris achter mij: 'Het is Debby tante, Debby uit Wamena!'

Debby wil weten of alles goed is gegaan en ze voelt zich nu al verantwoordelijk voor onze groep, terwijl ze net met een andere groep in Wamena is aangekomen. Ik vertel haar dat alles onder controle is, behalve dat een lid van het gezelschap naar het ziekenhuis gebracht is. Stille aan de andere kant van de lijn. Dan wordt er een stel vragen op mij afgevuurd waar ik nog geen antwoord op kan geven. 'Ik bel je strakjes terug, waar gaan jullie eten? In *Jakarta*? Dan bel ik je daar tegen negen uur, dan weet je vast wel meer over de zieke!'

In het grote restaurant met tl-verlichting worden we breed lachend verwelkomd door de Chinese eigenaresse die een goede reclame voor haar zaak is. Ze zit achter de kassa en als ze er later op de avond eventjes achter vandaan komt loopt ze moeizaam schommelend met haar minstens honderdtwintig kilo door het restaurant naar de keuken. De tafels worden aan elkaar geschoven, zodat de groep een groep blijft. Zoals gebruikelijk in heel Indonesië, krijgt de toerist een bloknootje en pen waarop de bestelling genoteerd kan worden. Op de menukaart staat in het Engels en in Chinese karakters een scala van gerechten, waaruit het moeilijk kiezen is.

Alles is even lekker. Maar met de grote vissen nog op mijn netvlies bestel ik de *ikan bakar* en sambal goreng boontjes *taoco*. De meesten houden zich aan bekende gerechten, behalve Annelies en Tim die ook wel van eetavonturen houden. Ze worden rijkelijk beloond, evenals ik. De gebakken en gebarbecuede vissen hebben een enorme afmeting. De keuze voor morgen is bij velen al gemaakt!

Rina en Jos komen bezorgd binnen. Het gaat niet goed met Rick, hij ligt aan het infuus en de militaire arts, die Frans heet maar geen woord Nederlands spreekt, heeft nog geen diagnose kunnen stellen. Er is bloed afgenomen en morgen krijgt Rick de uitslag. Agus blijft bij hem en via de gsm van Rick en Jos houden ze contact.

Wanneer Debby belt, kan ik niets zinnigs vertellen, alleen dat het eten bij de dikke Chinese dame heerlijk is, waar ze lachend op antwoordt dat het eten in Wamena duidelijk minder is en dat we maar vast veel en lekker moeten eten om wat vet te kweken voor de dagen in de Baliem-vallei.

Op de terugweg loop ik met Yoris, Carla en Jo, de Belg, inmiddels omgedoopt tot Mr. Bean, met wie hij een treffende gelijkenis vertoont, naar een stenen gebouwtje met een golfijzeren dak waar een achttal computers staan. 'Biak's Internet café!' De man is net alles aan het afsluiten, maar met wat heen en weer gepraat en wat extra rupiahs in het vooruitzicht doet hij een van de pc's weer aan. Mr. Bean, werkzaam als deskundige bij een computerbedrijf, zal een bericht typen voor Chantal van Arcadia betreffende de situatie van Rick, zodat zij eventueel de verzekering op de hoogte kan stellen.

Met vreemde computers weet ik me niet goed raad, dus ben ik blij dat Mr. Bean mee wil, samen met Carla, die in het dagelijks leven ook veel met computers werkt, als morele ondersteuning. Maar niet ik, doch Mr. Bean heeft die steun nodig.

Het duurt tien minuten voordat de computer opgestart is en nog eens tien minuten voordat we op internet zitten. Mr. Bean, een zenuwinzinking nabij:

'Dat er nog zulke pc's bestaan!' zucht hij bezweet achter de kleine monitor en mompelt wat sappige Belgische krachttermen voor zich uit. Precies een uur na onze binnenkomst is het bericht van enkele regels naar de computer van Chantal in Alkmaar verstuurd.

Onder een twinkelende sterrenhemel, begeleid door hondengeblaf en een verward kraaiende haan, lopen we terug naar ons hotel waar de meesten al in bed liggen. Ik gooi koude plenzen water over me heen en dek het afvoerputje af met een emmer water tegen binnensluipende ratten. Ik kruip onder de lakens om even later weer uit bed te gaan en de zoemende airco uit te zetten die wel erg koude lucht de kamer in blaast.

Nog twee keer word ik wakker door geritsel en laat ik een kleine muis door de deur naar de tuin rennen om daarna in een diepe slaap te vallen en niets te merken van al het ongedierte dat door mijn kamer scharrelt.

Biak highway's

Een wandeling door ontwakend Kota Biak is verfrissender dan een nacht in een broeierige kamer. Het is half zes en aan de overkant van het hotel klinkt vrolijk gezang en handengeklap dat me sterk doet denken aan het Hare Krishna chanten dat ik in India zo vaak gehoord heb. Naast het hotel is een kerk en daaruit komen psalmen die lang niet zo stichtelijk klinken als in Nederland. Misschien komt dat door het enthousiasme waarmee gezongen wordt en het rinkelen van de belletjes van ettelijke tamboerijnen.

Een louterende manier om de dag te beginnen en wat mij betreft meer ontspannen dan het gezang uit de luidsprekers van de moskeeën, die ik (nog) niet gehoord heb. Er moet er wel een zijn, een nieuwe. Volgens *Lonely Planet* werd de oorspronkelijke moskee in 1996 door een aardbeving compleet verwoest, evenals het vliegveld en de houten huizen in de stad en de dorpen van Biak waarbij meer dan tienduizend mensen dakloos werden.

Sta ik, na een uurtje wandelen terug in mijn kamer, met kletsnatte haren gebogen over een emmer wasgoed, wordt er op de deur geklopt. Mr. Bean zegt dat het 'plezant' zou zijn als ik gezamenlijk met de groep kom ontbijten! Niks geen eigen planning, het reizen in een groep vraagt socialiteit. Gelukkig alleen maar voor het ontbijt en de excursies, denk ik. Hoewel het een redelijk kleine groep is en iedereen welwillend open staat voor de ander, lijkt het me nou niet direct aantrekkelijk om de komende maand alles, tot en met het eten aan toe, in groepsverband te gaan doen. Het ontbijt geeft een marge aan van een uur, dus kan ik de volgende dagen best op een door mij zelf te bepalen tijdstip gaan ontbijten.

Maar er moet nog het een en ander geregeld worden door onze gids en daarom zitten we nu allemaal rondom de tafel achter de witte boterhammetjes en luisteren naar zijn instructies voor de komende dagen. We moeten opgeven wat we voor de lunch mee willen: brood, nasi of bami. Natuurlijk wil niemand brood. Het blijkt dat de lunch niet warm zal zijn want de nasi wordt nu al bij de Chinese dame van restaurant Jakarta besteld.

Een uur later rennen we door de stromende regen naar de bus die ons vandaag een stukje naar het noorden van het eiland Biak zal brengen met, zoals het programma belooft, een stop in het plaatsje Warsa.

'Biak is niet veel aan en in een dag te bereizen,' werd me in Nederland verteld door mensen die er op doorreis niet langer dan twee dagen bleven. Andere verhalen over Biak kwamen van mensen die daar in de Indische tijd en

vooral na de oorlog, toen de Nederlanders er nog tot 1963 hun vlag mochten laten wapperen, gewoond en gewerkt hadden.

'Biak is de poort naar het eiland in de wolken! Het ligt voor de kust van Nieuw-Guinea en het is op een na het grootste eiland van de wereld! Er is daar nog veel te ontdekken en wil je echt avontuur en op plekken komen waar nog bijna niemand voor jou geweest is, ga dan de met jungle begroeide hooglanden in. Wat minder avontuurlijk, maar wel een hele andere wereld, ver weg van de beschaving is de Baliem-vallei met de Dani's en de Yali's die nog steeds hun *koteka's* met trots dragen. Het kleine eiland Biak is de poort naar de vrijheid geweest in de Tweede Wereldoorlog en het is een prachtig tropisch eiland!

Irian betekent volgens de overlevering 'land in opkomst' en de Indonesische regering besloot, na de overdracht, Nieuw-Guinea *Irian* te noemen.

Wat wist ik van Irian Jaya?

Dat het een 'bijna weer terug naar Indië' plek was geworden na een paar jaar Nederland. Maar mijn vader, terug naar Makassar om nog iets te redden van zijn bedrijf aldaar, kwam geestelijk en lichamelijk gewond uit de politionele acties en kon niets anders dan een baan bij de overheid in Nederland aanvaarden. Als landmeetkundig ingenieur, gewend paden door onbegaanbare oerwouden voor te bereiden, zag hij niet veel in het opmeten van achtertuintjes en stukken weilanden in Noord-Holland. Daarom leek hem een nieuwe werkring in Nieuw-Guinea wel wat.

Het is er, door zijn kapotte rug, nooit van gekomen.

Ik wist niet veel van Irian, alleen dat wij het thuis hardnekkig Nieuw-Guinea bleven noemen en dat de boeken van Vic de Bruijn: *Het verdwenen volk en Jungle Pimpernel* en van Anthony van Kampen: *Het laatste bivak* en *De verloren vallei*, mij een ander Indië leerden kennen, dan het land waar ik de eerste zeven jaren van mijn leven doorgebracht heb.

De bus is te klein en te smal voor onze grote westerse lijven. Trudy en Mr. Bean stoten herhaaldelijk hun hoofden door de kuilen in de weg en bij het opstaan moeten ze eraan denken het hoofd gebogen te houden, willen ze aan het eind van de dag niet met vele builen uit de bus stappen. 'Een helm pie zou wel makkelijk zijn,' zucht Trudy na de zoveelste botsing met het dakje.

De noordelijke 'highway' bestaat uit een iets bredere strook asfalt, zoals wij die op de Veluwe, of in de duinen gewend zijn, waar alleen fietsers mogen rijden. Hier is niet zoveel verkeer en af en toe een volgeladen bemo of wat koeien zijn onze tegenliggers.

Het 'prachtig tropisch eiland' valt wat tegen. Weinig te merken van weelderige bossen en jungles. Veel palmen langs de kust en wat laag struikgewas.

'Dat komt omdat Biak grotendeels uit kalk bestaat,' verklaart Yoris. 'De eilandjes rondom Biak zijn vol jungle en vooral Irian Jaya. Dat merken jullie wel als we eroverheen vliegen.'

Op een verlaten stuk land staat een mooi groot stenen huis. Hier rent Yoris met een stapel papieren door de regen naar toe, want de auto rijdt niet het erf op.

'Toestemming vragen om verder te rijden, hij moet de *surat jalans* laten zien,' verklaart Metu. En wat geldt achterlaten, komen we later tot de ontdekking.

Dan rijden we verder over krakkemikkige bruggetjes langs ruige kusten met donderende brandingen die er in de regenbuien grauw en angstaanjagend uit zien. Het is niet koud, maar toch verlang ik naar een heerlijke warme duik in helderblauw water met wuivende palmen om me heen in plaats van dit herfstachtige weer, dat een klamme broeierige sfeer heeft.

De begraafplaatsen die veelvuldig aan de kant van de weg liggen, zien er verwaarloosd uit. Niet meer dan een opgehoogde heuvel en soms een stenen of cementen plaat erop. Wat opvalt zijn de dakjes die boven de graven gemaakt zijn, meestal van zinken golfplaten of *atap*. Toch nog interessant genoeg voor een fotostop.

De harde regen gaat over in een miezertje als we door een dorpje rijden, waar kinderen tegen polio ingeënt worden. Een welkome afleiding om uit de bus te gaan, de benen te strekken en de wankel huisjes op palen van dichtbij te bekijken. De inenting heeft plaats in een dorpsgebouw, dat niet meer is dan vier muren en een dak. Tussen de muren en het dak een open ruimte van ongeveer een meter waar de wind doorheen jaagt. Waarschijnlijk moet daar glas zitten, maar daar is de bouwer nooit aan toegekomen. Buiten hangt een oude roestige zuurstoffles als *tong tong*. Vanuit de bus dacht ik eerst dat het een gedemonteerde bom was. De traditionele houten *tong tongs* waar de dorpsbewoners mee gewaarschuwd worden als er iets belangrijks op komst is, zijn in vele dorpen vervangen door achtergebleven materiaal uit de Tweede Wereldoorlog. Het diepe geluid van de mooie bewerkte houten *tong tongs* van weleer heeft plaats gemaakt voor een schelle metalen klank.

Met foto- en videotoeestellen in de aanslag mengen we ons tussen de wachtende vaders en moeders en zien hier en daar verschrikte kinderen die in de *slen-dangs* wegduiken. Een enkel kind overwint de angst maar begint toch te huilen en soms te krijsen bij de aanblik van zoveel *orang Belanda's*.

'Wij hebben op hen dezelfde uitwerking als Zwarte Piet op onze kinderen!' lacht Ruud en maakt tot grote schrik van de kinderen een zwartepietendansje terwijl de ouders grote schik hebben. De kinderen worden ook nog gewogen en dat gaat op de ouderwetse manier: een balansweegschaal. Aan een grote katoenen zak hangen de baby's, peuters en kleuters protesterend huilend en trappelend totdat hun juiste gewicht afgelezen is.

Buiten spelen de reeds gewogen en ingeënte kinderen en wisselen hun vaders en moeders de laatste nieuwtjes uit. Daar worden we overspoeld met verhalen over de infiltratie van de Indonesische regering, vooral in de steden van Irian Jaya. Emigranten uit Java en Sulawesi werden en worden met honderdtallen op Irian geplaatst. Ook in Biak heeft de oorspronkelijke bevolking weinig meer in te brengen. Maar eens, eens zullen de Papua's vrij zijn van het Indonesische juk, zeggen ze vol overtuiging.

Yoris is onze tolk, de bevolking spreekt geen bahasa Indonesia, op twee mannen na die bereid zijn aan Hans en mij uit te leggen wat er aan de hand is met hun land. In Irian heeft iedere stam zijn eigen taal en in de loop der jaren heeft men tot nu toe meer dan tweehonderdveertig talen geteld.

Ik herinner mij dat Indische mensen in Nederland die op Nieuw-Guinea gewoond hebben niet veel Maleise woorden kenden. Zij spraken de taal van de omgeving waarin zij woonden en werkten en al gauw maakten zij zich het *pidgin* eigen. Het bahasa Indonesia maakt het tegenwoordig mogelijk dat de mensen die naar school gaan elkaar over de gehele Archipel kunnen verstaan. Maar het naar school gaan is voor velen een toekomstdroom.

We passeren een strand waar vier jaar geleden nog een dorp gestaan heeft. Door de hoge vloedgolf na de aardbeving zijn kilometers landinwaarts vele dorpen verwoest. Er zijn enkele nieuwe huizen gebouwd, de rest van de huizen bestaat uit afvalhout. Het leger heeft hier een kampement opgebouwd en prachtige grote tenten bieden een comfortabel onderdak aan de soldaten die allen uit Java en Sulawesi komen. Geen kroeskop in uniform te bekennen.

Het begint langzamerhand lunchtijd te worden, maar Yoris heeft eerst nog een klim naar de mooie waterval bij Warsa op het programma staan en een korte tocht door een stukje oerwoud.

Het strand dat we een paar meter eerder passeerden lokt, vooral nu de zon langzaam maar zeker de regenwolken doorboort en er zowaar wat blauwe lucht komt.

We glibberen over een bemost stenen pad, dat overgaat in modder, mos en kruipplanten met lastige wortels, die graag onze schoenen vast willen houden. Halverwege de helling, terwijl de waterval links van ons raast, glijden we terug. Enkelen slagen er in hogerop te komen, maar roepen naar de anderen dat

die beter beneden kunnen blijven. Een Papua, bovenlijf ontbloot, klimt met gemak op zijn brede schoenloze voeten omhoog en komt boven aan de waterval te voorschijn. Hij lacht en stoot boven het gebulder van het neerstortend water Tarzankreten uit, terwijl hij zich via een paar lianen en luchtwortels naar beneden laat zakken. Volgens onze gidsen is hij niet helemaal gezond in zijn bovenkamer. Maar van stunts heeft hij wel verstand en als een ware circusartiest springt hij midden in de waterval naar beneden en komt terecht tussen de vrouwen die de was doen en tegelijkertijd hun kinderen een wasbeurt geven.

Met een dikke laag modder aan mijn bergschoenen loop ik richting strand. Een trommelend, roffelend, klepperend geluid aan de kant van de weg doet mij het strand en de nasi vergeten. Waar heb ik dit geluid eerder gehoord... het lijkt een beetje op het tapdansen van *Forty second street*... en dan weet ik het weer. Het zijn kikkers, verscholen in het dichtbegroeide moeras. Het was op Lombok bij Senggigi Beach, jaren geleden waar ik voor het eerst het imponerende concert van kikkers hoorde. Meteen heb ik er de pest in dat ik het recordertje in het hotel heb laten liggen en ik kijk jaloers naar alle filmende mensen die het geluid registreren. Ik hou me ter plekke aanbevolen voor een kopietje en troost me met de gedachte dat ik strakjes in een warme kamer, terwijl het buiten misschien sneeuwt in de decembermaand, na kan genieten van dit mooie concert.

De zee nodigt uit voor een frisse duik nu de zon het gewonnen heeft van de wolken, die immer boven de regenwouden van Biak en de omliggende eilanden hangen. Niemand heeft badkleding bij zich. Toen we tijdens het gezamenlijk ontbijt vroegen of we badkleding mee moesten nemen, zei Yoris: 'Te gevaarlijk strand hier, veel stromingen. Jaap en Debby willen niet dat hier gezwommen wordt. Andere dag.' Maar Ruud is al ver van de groep uit zijn kleren gestapt en het water in gedoken. Met luide kreten spartelt hij heerlijk rond terwijl wij ons op de meegebrachte lunchpakketten storten. Een portie is voor mij te veel en ook Els heeft er moeite mee om alles op te eten. De gidsen en de chauffeur met bijrijder lusten er wel pap van. 'Samen een portie, de volgende keer,' spreek ik met Els af. Daarna lopen we blootsvoets in het heerlijke zeewater langs het strand op zoek naar mooie schelpen.

Op de terugweg naar Kota Biak passeren we een monument dat mijn nieuwsgierigheid opwekt en ik vraag of we even kunnen stoppen. De gladde banden maken een gierend geluid als de chauffeur de bus in z'n achteruit zet. Hij grijnst naar de bijrijder als zijn lading tegen de harde stalen leuningens gesmaakt wordt. 'Fotostop,' roept Yoris en stapt uit de bus om een sigaretje op te

steken. Dichterbij gekomen zie ik dat het monument beschilderd is en er een stenen trap naar een immens kruis leidt. Een monument ter nagedachtenis aan enkele zendelingen, die hier nog geen honderd jaar geleden voet aan wal zetten. Aan iedere kant van het massieve gebouw door weer en wind verweerde bijbelse afbeeldingen van onder andere Papua's, slechts gehuld in een lendenlap, die de engel Gabriel en de missionarissen begroeten. De afbeelding van een groep knielende Papua's aan de rand van de zee, waar een boot met zendelingen in een gevaarlijke branding boven op een golf balanceert, is nog het best geconserveerd gebleven. Toegestroomde kinderen volgen ons belangstellend als we het monument aan alle kanten filmen en fotograferen. Groot plezier als de camera's ook op hen gericht worden.

Even voorbij Korem stopt de bus en Yoris kondigt aan dat hij naar zijn schoonfamilie gaat. Hij woont met zijn gezin op Manokwari en nu hij toch langs het dorp van zijn schoonouders rijdt, wil hij hen even begroeten.

De dampige weg met een dichte vegetatie aan weerskanten maakt een bocht en gaat dan heuvelopwaarts richting Waneru.

Een wandeling lokt.

Dartelende vlinders in oogverblindende kleuren dansen om mij heen. Het geheimzinnige geroep van onzichtbare vogels, verscholen tussen de bladeren van de hoge bomen, brengt mij, samen met het hoge ijle geluid van de cicaden, dat aanzwelt en wegsterft en weer aanzwelt als een orkest dat zich voorbereidt op de finale, in hogere sferen. De weg verdwijnt bovenaan de heuvel in de strakblauwe hemel en omringd door een steeds groter wordende zwerm vlinders, verdrink ik in dit tropische landschap.

Terug in Biakstad loopt het al aardig tegen de avond. We rijden langs het militair hospitaal. Rina wil even kijken hoe het met Rick gaat. De ziekenhuisbarakken staan op het terrein van de kazerne. Als we horen dat het al veel beter met Rick gaat, drommen we allemaal zijn kamertje in. Ik constateer dat zelfs de noodhospitalen tijdens de Jamborees en internationale waterkampen van Scouting meer op een hospitaal lijken dan dit. Onbeschaamd gluur ik in de andere kamertjes. Familieleden verzorgen hun zieke en kijken verbaasd naar de grote invasie Belanda's voor die ene patiënt in dat kamertje aan het eind van de barak. Geen verpleegkundige die komt zeggen dat er maar twee personen per patiënt op bezoek mogen!

Aan eten en drinken geen gebrek nu Agus als persoonlijke tolk en toegevoegd familielid vierentwintig uur van de dag aanwezig is. 'Hij is ook een fantastische super pidjitter,' grijnst de bezwete Rick naar mij met een knipoog. Indo's onder elkaar. Hoewel... Indo? Toen ik hem voor het eerst zag dacht ik dat hij

een Indiër was. Maar hij verzekerde mij dat hij een rasechte Indo is. Misschien een smeltkroes van voorvaderen, zoals zoveel Indo's?

Rina en Els sturen ons de kamer uit en geven hem een wasbeurt, want daar is men nog niet aan toegekomen. Intussen gaat Yoris op lakenjacht en vraag ik aan een van de rondlopende hospikken of dokter Frans te spreken is. Die is er niet. De oorzaak van Rick's ziekte is nog niet bekend, maar hij reageert goed op de toegediende medicijnen. Frisgewassen in een schoon bed zegt hij optimistisch: 'Misschien kan ik morgen alweer terug naar het hotel.'

Voor het eten ga ik naar het internetcafeetje, waar je niets kunt drinken en mijn geduld op de proef wordt gesteld.

Het is er bloedheet ondanks de fan die in de hoogste stand piepend boven mijn hoofd ronddraait. Er zitten scholieren in hun blauwwit uniform achter de computers die hun huiswerk maken. In het hokje naast mij typt een meisje een bijbeltekst over.

Makkelijk en snel zo'n mailtje naar het thuisfront! Kost veel minder tijd dan iedere avond een dagboekje bijhouden of een gesproken brief maken. Thuisgekomen draai je al je mailtjes uit en dan plak je ze zo in je fotoalbum. Bovendien is het stukken goedkoper dan een telefoontje vanuit een van de vele wartels, telefoonkantoortjes, met een ongelooflijk snel verspringende telefoonmeter...

Net als ik twee pagina's heb vol getypt, klaar voor verzenden, valt de elektriciteit uit. Weg mijn eerste rondschrijfbrief, die ik natuurlijk niet opgeslagen had.

Het duurt al met al twee uur voordat ik mijn berichten verstuurd en ontvangen heb.

Dat gebeurt me dus niet meer, spreek ik met mezelf ter plekke af. Het is een tevergeefse afspraak.

Tijdens het avondeten, wederom met de gehele groep, gaat het er luidruchtig aan toe. De bestelling van bir Bintang is groot en bij de meesten staan aan het eind van de maaltijd drie lege literflessen. Voordat we afrekenen moeten we de bestelling voor de lunchpakketten voor morgen opgeven. Dat geeft geharrewar en Yoris raakt de draad kwijt. Twee mensen samen één portie. De aantallen kloppen steeds niet omdat iedereen door elkaar praat en men de reeds gemaakte afspraken steeds verandert. Bami wordt nasi of nasi moet bami worden. Ruud neemt tenslotte het heft in handen en regelt luidruchtig en met veel grapjes de bestelling. Iedereen in het restaurant kan hem verstaan en het duurt

wel twintig minuten voordat hij de juiste bestelling genoteerd heeft en het briefje aan Yoris overhandigt. De gidsen kijken strak naar hun lege bord... de eigenaresse trekt misprijzend haar mondhoeken naar beneden en de overige gasten blijven beleefd glimlachen.

Het afrekenen bij de kassa geeft weer problemen. Wie betaalt de gedeelde lunch: 'Ik, nee joh ik, we betalen ieder de helft.' De dikke dame schuift haar hulpje weg en neemt ongeduldig de briefjes in ontvangst. Tikt driftig op haar calculator en rondt voor het gemak alles maar naar boven af.

Mr. Bean loopt met mij mee naar het hotel en vraagt of ik samen met hem een kopietje wil maken van onze paspoorten. Hij heeft dan mijn gegevens en ik de zijne als er iets met onze paspoorten gebeurt. Tenslotte is het politiek niet te vertrouwen hier in Papua, voegt hij er met een veelbetekenende blik aan toe.

Terug in het hotel verzekert hij zich ervan dat ik mijn kopietje veilig in de koffer doe. Dan zegt hij ineens: 'Awel madammeke, waarom hebt ge ons niet verteld dat ge onze reisleidster bent totdat Debby er is?' Ik sta hem verbaasd aan te kijken en zeg dat ik geen reisleidster ben.

'Jawel, op uw *surat jalan* staat dat ge tourleader bent...' Ik verzeker hem dat ik van niets weet en aan Yoris zal vragen hoe dat zit. Hij loopt met mij mee en houdt een verhandeling over gidsen die je kort moet houden. In de kamer van Yoris stik ik bijna in de rookwalmen, gelardeerd met bierlucht. Het is een onbeschrijflijke troep. Overal slingeren papieren en kleren, de asbakken zijn boordevol en de televisie blèrt oorverdovend.

'Ge moet hier iets over zeggen, al onze belangrijke papieren kunnen zo door iedereen meegenomen worden.' Mr. Bean gluurt over mijn schouder mee. Ik raak geïrriteerd en zeg dat hij dat zelf maar aan Yoris moet zeggen. Die begrijpt niet waar we het over hebben, bovendien verstaat hij ons niet door al dat lawaai. Buiten op de galerij, voor zijn kamer in de frisse avondlucht, laat Yoris mij de bewuste *surat jalan* zien.

'Tante Corrie, iemand van de groep, hij is tourleader. Jaap is niet hier en Debby ook niet. Ik ben nu reisleider, maar eigenlijk gids. Niet reisleider voor de politie. Ibu komt van hier, dus ik denk, Ibu maar reisleider. Begrijpt Ibu?

Ik begrijp het en verbind er verder geen consequenties aan. Dom, maar dat merk ik pas later.

De volgende ochtend aan het ontbijt merk ik dat Mr. Bean de groep al ingelicht heeft over mijn nieuwe status.

Yoris beschouwt mij inderdaad als reisleidster want ik krijg de opdracht geld in te zamelen: achtduizend rupiahs per persoon. Waarvoor? Wil ik weten. Hij zwaait met een in het Indonesisch getypte brief. Ik vraag Hans om de brief te

vertalen, die komt er niet uit. 'Iets met een donatie denk ik.' 'Nee, volgens mij iets voor de excursie,' zeg ik. 'Nee, beschermingsgeld voor straks in de Baliem-vallei,' zegt Yoris. En of ik ook nog achttienduizend voor de excursies van vandaag wil innen. Wanneer de enorme bundel bankbiljetten door Hans gesorteerd en geteld is en hij het totaalbedrag keurig opgeschreven heeft in zijn kleine notieboekje, vraag ik Yoris om iedere dag een overzicht te maken van de uitgaven van het ingezamelde geld. 'Niks probleem,' vindt hij en bergt het geld in zijn moneybelt.

De bus die ons vandaag naar *Gua Binsari*, de Japanse grotten en het vogelpark zal brengen, is van iets betere kwaliteit en we zitten wat ruimer. Al bij de eerste bocht merken we dat het mis is met de versnelling en de rest van de dag vragen we ons bij iedere schakeling af hoe lang het nog duurt voordat de boel uit elkaar knalt. Maar het gaat iedere keer net goed.

De eerste stop, we zijn nog maar net buiten de bebouwde kom, is bij een typisch gebouw, maar daar gaan we niet in. 'Wat is hier nou te zien?' vraag ik me af en blader in het reisprogramma. *'Vrije dag, gelegenheid om naar het mooie vogelpark te gaan met o.a. paradijsvogels, toekans en de causerie. Ook interessant zijn de Japanse grotten, overblijfselen van de verdediging van Biak tegen de invasie van de Amerikanen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Voor mensen die willen snorkelen is het mogelijk om een boot te huren en daarmee naar de Padaido-eilanden te varen. Die bieden goede snorkelmogelijkheden'* lees ik zittend op de rand van een muurtje terwijl de groep achter Yoris aan loopt richting grot. Mooie reisleidster ben ik, weet niet eens wat het programma van de dag is. En wat nog erger is, niemand heeft kennelijk het programma gelezen want allen zijn zonder vragen de bus ingedoken die Yoris besteld heeft. Ik realiseer me nu dat iedereen, ikzelf inclusief, gewoon betaalde voor deze excursie zonder zich af te vragen of er nog andere 'highlights' zijn op Biak waar het programma geen excursiemogelijkheden voor biedt. We maakten zelfs complimentjes dat de bus comfortabeler is dan die van gisteren. Geen overleg over het programma. Vandaag was dus een vrije dag... Als ik dat geweten had, dan?

Tja wat dan? Was ik dan naar Bosnik gegaan of naar het Biakreservaat, naar een demonstratie van vuurlopen in het dorpje Adoki, of... Nergens naar toe denk ik, want ik heb me al geheel aangepast aan het reizen in een groep: gewoon meegaan en kijken waar de gids ons naar toe brengt.

'Als pas aangestelde reisleidster kan je toch zomaar niet de groep alleen op excursie laten gaan? Dat is niet goed voor je groepsassimilatie,' vindt Rick als ik later met hem op een stoeltje voor zijn kamer de dag doorneem en vertel dat dit de tweede keer in mijn leven is dat ik in groepsverband reis. De rest

van de reis plaagt hij mij hier voortdurend mee en dat scheidt een band, die nog versterkt wordt door onze gezamenlijke achtergrond van het Indische verleden.

Nu sta ik dus voor de Gua Binsari. Volgens overlevering heeft in deze grot lang geleden een oude vrouw (*binsar* betekent grootmoeder in het Biaks) geleefd. Recht er tegenover is een houten poortje en daarachter struikel ik over hoopjes roest, overwoekerd door planten. Als ik goed kijk blijken het overblijfselen van een uit elkaar gevallen tank te zijn en een paar meter verderop staat een halve jeep. Naast de bestuurdersplaats een afweergeschut, dat doel-loos de lucht in steekt. Gedeukte olievaten, half vergane autobanden om roestige velgen.

Tussen de bomen en struiken staat een groot deel van de groep tegen een houten hek geleund en kijkt turend in de diepte van een enorme krater met een diameter van minstens twintig meter. 'Dames en heren, niet leunen, gevaarlijk. Wel vijftien meter diep vallen! Hier is de bom van de Amerikanen gestort. Groot gat, vijftwintig meter groot, dak weg van de schuilplek. Souvenir van de GI's. Bom gegooid om de Japanse soldaten uit de grot te jagen!' 'Zeg maar naar een andere wereld te helpen,' bromt Hans naast me en zoemt zijn camera in. Natuurlijk lopen we allemaal de lange trap af naar het binneste van de natte grot en kijken omhoog naar de lichtcirkel, die nu ineens erg klein lijkt. De grot is overwoekerd door prachtige varens en dikke kronkelige wortels die zich aan de grillige wanden van de grot vastklampen.

Een oorverdovende kreet met een serie nagalmen klinkt achter een van de nissen en nauwelijks zijn we bekomen van schrik, of Mr. Bean springt krijsend een metertje of twee boven ons achter een rotsblok vandaan en voert een vreemd dansje uit. Het wordt niet door iedereen gewaardeerd. Een enkeling giert het uit. Volgens mij ook om de schrik eruit te lachen want men is ietwat wijjes om de neus.

Hoeveel oorverdovende kreten hebben er geklonken toen de bom de lichamen van al die soldaten uiteen reet en hoevelen hebben het overleefd en hoorden jaren later nog in hun rusteloze slaap de angstaanjagende knal met de daaropvolgende stilte die enkele seconden duurde om in een gruwelijke symfonie van doodskreten over te gaan, die in de diepe grot vele malen nagalmden?

Als we weer omhoog klauteren komt een groep Japanners en daarachter een vijftal Koreanen de trap af. Op pelgrimage naar het graf van hun ouders, denk ik en zie de oorlog ineens van de andere kant. Voor een klein momentje maar. Mijn eigen herinneringen aan de oorlog gaan niet verder dan het interneringskamp en de verhalen die ik van mijn twee oudere zusjes hoorde. Van

mijn ouders en grootouders heb ik nooit iets vernomen. Wat ik verder weet van 'ónze oorlog' las ik later in de vele boeken en de enkele films waar 'de Jap' geen prettige herinneringen oproept.

We passeren een grauw monument dat vele jaren na de oorlog alleen voor de Japanners opgericht werd. Er is geen gedenkteken voor de gesneuvelde Amerikanen. Zij werden in de bekende groene plastic zakken meegenomen en in Amerika begraven, vertelt een Amerikaan, op doorreis naar Jayapura, me later.

Het museumpje aan de andere kant van de weg is echt op z'n Indonesisch onderhouden. Resten van gevonden oorlogstuig liggen slordig opgestapeld. Tekeningen van de grot en het ondergrondse gangenstelsel hangen tegen de vochtige muur te vergaan. Een van de tunnels leidt naar Bosnik.

'Met gids dames en heren kunt u lopen door de gangen. Gevaarlijk, veel slangen! Yoris gaat niet mee,' griezelt Yoris.

Schedels, gebitten, helmen met kogelgaten, vele horloges die sinds de fatale bombardementen niet meer getikt hebben, kogels en bommen, roestige geweren en afgebroken delen van een tankgeschut liggen hier en der op een wanordelijke hoop zo voor het grijpen. Een naargeestig monument van een voorbijgeoorlog die alleen al op deze ene plek meer dan vijfduizend Japanners het leven gekost heeft.

Ik heb het wel gezien en sluit, met de krakende deur achter me, het verleden. Met een stap sta ik in het hier en nu waar een mooie blauwe hemel met dikke wattenwolken uitnodigend straalt. In de verte schittert de zee, de oneindige zee, met kleine donkergroene vlekjes. Door het heldere weer kunnen we het zestig kilometer verderop gelegen eiland Japen zien. Een van onze bestemmingen in de komende dagen. Op het vliegveldje ver beneden ons weerkaatst de zon haar felle licht op de zilveren vogels van Garuda en Merpati, die je vanuit Biak naar veertien andere steden in Irian Jaya brengen wanneer je op doorreis bent van Jakarta, Manado, Makassar, Den Pasar of een van de ontelbare eilanden die Indonesië rijk is.

Op weg naar het vogelpark stoppen we bij een vissersdorpje waar we bedolven worden onder de kinderen wanneer er ballonnen en snoepjes uitgedeeld worden...

De parkeerplaats is groot in verhouding tot het vogelpark zelf. Twee geparkeerde auto's staan een meter of drie van elkaar en onze chauffeur wil daar precies tussen gaan staan. Trots kijkt hij de bus rond als hij de motor uitschakelt. Een half uurtje later komt er een vierde auto aan, de bemo van de Japanners en dat zal het dan wel geweest zijn voor vandaag. Biak is duidelijk geen

toeristeneiland.

Dat is ook te merken aan het vogelpark, waar drie paradijsvogels sloom op een tak zitten in een oude, roestige volière en zich niet laten opjatten door het ophitsende geroep van een groep toeristen die de foto van hun leven wil maken. Een enkeling, die met veel geduld blijft wachten, lukt het de schitterende vogels, door het fijne gaas van het hek, vast te leggen. Dan pas is er belangstelling voor de grote sortering tropische vogels die in hun tamelijk nieuwe kooien parmantig hun prachtige veren laten wapperen, vreemde snavels open en dicht klappen en oorverdovende lokroepen de lucht in slingeren.

De beroemde kasuaris laat zich in volle glorie bewonderen. Het mannetje is uit de kooi gezet, volgens een van de opzichters omdat hij een gevaar voor de twee jonkies is. In het wild broedt het mannetje de eieren uit, maar samen met het vrouwtje zorgt hij ervoor dat de jonkies gevoed worden. Niet hier in het vogelpark. Daar zijn ze gescheiden. We mogen niet te dicht bij het mannetje komen, want als hij agressief wordt is hij gevaarlijk. De meelopende opzichter draait met zijn ogen en grijpt naar zijn keel om met deze act duidelijk te maken dat de kasuaris in staat is een mens te doden, wanneer hij aanvalt.

Na een half uurtje begint de zon aardig warm te worden en laat ik de rest van de vogels voor de echte vogelaars. De orchideeën, ook hier in het park aanwezig, gun ik de anderen, die echter teleurgesteld zijn vanwege het kleine aantal bloeiende planten. Bezweet plof ik neer op een bankje voor het kantoorgebouw. Een groepje oppassers is hun tijd aan het doden door met katapulten te schieten op... vogeltjes. Jawel! Stenen, pitten van vruchten zijn hun 'kogels,' waarmee ze de vogels alleen maar verdoven, beweren ze. Maar een van de oppassers lacht en laat een hoopje bebloede veren zien dat hij achter mijn bank vandaan haalt. 'Het gaat ook wel eens mis!' zegt hij schouderophalend en smijt het hoopje in de prullenbak naast mij. Veegt zijn handen af en laat Jos en Koos zijn mooi bewerkte katapult zien.

'Daar hebben mijn zusje en ik vroeger ook nog mee gejaagd als kind,' herinner ik me ineens. Nou ja, jagen, we schoten meer op de manga's achter in de tuin, of op de razendsnelle *bandjings*, die we altijd misten. Behalve die ene keer toen mijn zusje Dodo er eentje raakte. Hij viel bovenop mij. Ik zette een keel op en voor straf mochten we een week lang niet meer 'katapulten'. Mijn ouders vonden het niks dat hun meisjes als katjongs met katapulten bezig waren. Maar de *kebon* had diezelfde dag alweer een nieuwe voor mijn zusje gemaakt waarmee ze ijverig op een lege fles oefende.

Er gaat een zak met kleine rode *jambu klutuks* en *jambu airs* rond. De oppassers slaan zich van pret op de pezige benen onder hun strakgespannen broeken als ik een jambu, nadat ik hem eerst onder een straaltje mineraalwater

gewassen heb, met een door het zuur vertrokken gezicht maar half op eet. 'Assam,' zuur, zeg ik en weiger beleefd de andere vruchten. Iedere toerist die zich bij de groep voegt krijgt de vruchten aangeboden en lacht na de eerste happen zuurzoet mee met de vrolijke bewakers.

De bus is een oven en met open deuren en ramen rijden we langs de kust. Na een half uur stoppen we bij een pasar aan de kant van de weg. Tussen de koopwaar zie ik een driedubbele kring samengepakte mensen gespannen naar de grond kijken. Er wordt fanatiek gegokt. Groezelige bankbiljetten, waar eerst op gespuugd is om het geluk af te dwingen, worden, begeleid door een binnensmonds geuite bezweringsformule, op een vakje gelegd. Dan rammelt de bankhouder met zijn dobbelsteentjes. De gelukkigen worden uitbetaald en de verliezers gaan onverdroten voort met het vergokken van hun weekgeld, terwijl de vrouwen achter hun koopwaar de snel slinkende stapel geld van hun echtgenoten weer proberen aan te vullen.

Al die lekkere vruchten en de kommen bamisoep, dampende nasi met gebakken visjes en sambal waar de pasargangers van genieten, maken hongerig. Nog geen lunchtijd volgens onze gids, die de chauffeur vrolijk opdracht geeft een eind door te rijden naar Marao, een dorpje enige kilometers van Biak vandaan, richting Bosnik. 'Kom ik misschien ooit nog in Bosnik,' mompel ik en geef een pakje koekjes door uit de onuitputtelijke tas van moeder Rina. Langs een weinig spectaculair landschap, over een weg met veel bochten en bergen koraal en witte brokken kalk langs de kant van de weg, komen we bij wat verspreide huisjes in een vlakte waar verdwaalde kokospalmen staan. De weg maakt een bocht en we rijden door een imposante poort.

'Wat stond er op die poort?' wil ik van mijn buurvrouw weten. 'Wat? Oh reden we door een poort? Ik heb niets gezien, denk dat ik in slaap gesukkeld ben. Ik barst trouwens van de honger. Misschien rijden we wel naar een hotel, kunnen we eens wat anders eten dan een koude hap nasi. Een lekkere kom van die soep, met veel groenten, daar heb ik best wel trek in.'

Alsof haar wens ter plekke wordt vervuld door een boven haar vliegend beschermengeltje, rijdt de bus een aantal bungalows voorbij, passeren we mooi uitgesneden wegwijzers waar exotische namen op geschilderd zijn en zie daar: een prachtig plein met een enorme vijver zonder water. Het zal wel de bedoeling zijn dat uit het midden van de hoge zuil een waterval of fontein klettert. De bus maakt een driekwart rondje om de groen uitgeslagen vijver en stopt voor een brede trap die naar het luxe hotel Biak Beach leidt.

'Iedereen, dames en heren, in de bus blijven!' roept Yoris en stuurt Agus het hotel in. 'Even vragen dat goed is. Wij aan strand gaan eten van dit hotel en

dan lekker zwemmen in hoge golven.'

'Voor honderdacht dollar heb je hier een standaard kamertje en wil je de *Cenderwasih* room, dan moet je zeshonderdtien dollar aan de balie neertellen. Maar dat doe je natuurlijk met je creditkaart, voor die paar dagen dat je hier wilt blijven,' leest Mr. Bean uit zijn PeriPlus voor. We mogen en voordat Yoris iets heeft kunnen zeggen staan we al in de gigantische lobby.

Er is iets vreemds aan de hand..., geen bedienden. Stoelen en tafels staan slordig op elkaar gestapeld schots en scheef in de hal. Een spookachtige stilte, met het geruis van de zee en het geritsel van de bladeren in de warme zeewind op de achtergrond.

'*Tutup,*' gesloten, verklaart Yoris. Wij moeten buitenom naar het strand, maar we zijn veel te nieuwsgierig en samen met Trudy loop ik achter de anderen de prachtige houten trap op.

Overal staan houten beelden, zo uit het Tropenmuseum... nou ja, het Tropenmuseum in Amsterdam heeft ze natuurlijk hiervandaan gehaald. Veel Asmat-beelden: mannetjes boven op elkaar. In een hoek hangt een enorme spin in zijn web te wachten op zijn dagelijkse maaltijd. In een van de lange gangen zie ik iemand lopen en in een kamer verdwijnen.

Net voordat hij de deur dicht doet komen we bij zijn kamer aan en hij kijkt ons geamuseerd aan: 'No entry lady's!' zegt hij en laat ons toch in het halletje van de kamer die een luxe appartement blijkt te zijn. Als enige bewaker moet hij erop toezien dat vandalen het lege hotel niet zullen vernielen. Maar voor de aftakeling van dit net vier jaar oude hotel zijn geen vandalen nodig. De natuur doet het voor hen. Het eens zo schitterend aangelegde park dat tot het strand doorloopt, met drie zwembaden, een spartelvijver en vele zonneterrassen, is overwoekerd door verwilderde bomen en planten. De bodems van de zwembaden zijn bedekt met een slijmerige groene moslaag en het water van de afgelopen regendagen stinkt. Naar het strand lopend passeren we een luxe bar die eens de badgasten in het water voorzag van drankjes.

Een prestigieus project, opgezet door een van de rijken onder het bewind van Suharto, misschien wel een van zijn kinderen. Het heeft nooit goed gelopen, te duur voor de Biakers, te weinig toeristen. Soms groepen Amerikanen en Australiërs en natuurlijk ook de rijke mensen, voornamelijk uit Java, weet Agus te vertellen tijdens onze koude lunch. Of het ooit weer geopend zal worden? Ik betwijfel het gezien de huidige politieke situatie.

Met een volle buik is het goed luieren onder een palmboom met op de achtergrond het geluid van de stukslaande golven tegen de afbrokkelende betonnen muur, die het hotelstrand tegen de opkomende vloed moet beschermen.

Een van de prachtige uitzichten

'Hier is niet te zwemmen,' komt Ruud druipnat aangelopen. Teveel stroming en een te sterke golfslag. Best gevaarlijk ook. Yoris weet een betere zwemplaats, wel wat verder weg. Dat hindert niets en binnen tien minuten zitten we in de bus. We rijden bijna de poort van het hotelcomplex door als Trudy ineens 'Mijn zonnebril,' roept. 'Waar heb je die voor het laatst gehad? Op het strand? In het hotel?' Ze weet het niet, dus gaan we eerst maar in het hotel zoeken en ja hoor, daar ligt haar dure zonnebril op het randje van de witte balustrade van een van de balkonterrassen op haar te wachten.

Het strand waar we de rest van de dag doorbrengen is ideaal. Een breed blinkend wit strand dat pas na een meter of vijf in de diepe zee verdwijnt. De niet-zwemmers kunnen gerust tot hun middel de zee inlopen op zoek naar schelpen. Els en Rina komen tot de ontdekking dat de mooiste schelpen te vinden zijn in de vloedlijn. Als de zee zich terugtrekt duiken ze op elk achtergebleven hoopje zand en beginnen daar snel te wroeten voordat het water er weer overheen spoelt. Yoris en Agus duiken met veel vertoon van een ooit door de Amerikanen aangelegde pier, die ver boven het wateroppervlak uitsteekt, de zee in. Vijf meter uit de kust wordt het water donker en beginnen de koraalbanken met riffen, waar zwermen vissen om me heen dartelen in een zwiigende dans, meewiegend met de onderstroom van de sterke branding die, naarmate het eb wordt, sterker gaat trekken.

Metu heeft de lokale bevolking aan het werk gezet: een lading kokosnoten wordt zorgvuldig voor ons schoongemaakt met gevaarlijk uitzierende *parangs*. De koele klappermelk en het jonge sappige vruchtvlies vallen bij iedereen in de smaak.

Moe maar voldaan komen we bij het hotel aan waar Rick ons wat bleekjes, maar aangekleed voor zijn kamertje opwacht. 'Ik mocht van het infuus en met een lading medicijnen kon ik terug naar het hotel. Het gaat alweer beter, alleen heb ik nog stijve en pijnlijke benen. Nee, er is geen duidelijke uitslag van het bloedonderzoek. Er is iets van een onduidelijk virus geconstateerd. De behandeling heeft in ieder geval geholpen en ik ga lekker met jullie uit eten.' Als we in de hal op de laatkomers wachten, jawel we gaan weer met de hele groep eten, wordt een jonge blinde Papua naast mij op de bank gezet door een wat oudere man, die daarna weer verdwijnt. De blinde man haalt uit zijn tas een bordje dat hij op de tafel plaatst. 'Massage', 2500 rp staat er op. Hij komt iedere avond en je kunt een afspraak maken, ook overdag. Daar voel ik wel wat voor. Mr. Bean wil deze avond nog, want: 'Van de hele dag in een bus zitten, krijgt ge een stijf lijf!' doceert hij ons. Als er een schaap over de dam is... De masseur heeft voorlopig genoeg klantjes in dit hotel.

Op het menu staat sweet and sour *kepiting* en dat lijkt me wel wat. Samen met Rick bestel ik wat gerechten zodat we een kleine rijsttafel hebben. Dat denken we. Alleen al de portie krab en de bestelde gebakken vis van Rick zijn genoeg om onze tafelenoten mee te laten smullen. De schalen met groenten en rijst gaan bijna onaangeroerd terug. Het is een geworstel met de scharen maar als die eenmaal open zijn gekraakt smelt het blanke krabvlees, in de zoetzure pittige saus gedoopt, op mijn tong. De volgende dag komt het restaurant *kepiting* tekort bij zoveel bestellingen, waardoor zij halve porties serveren. Dit tot ongenoegen van diegenen die het minder getroffen hebben met de hen opgediende stukken kreeft.

Bromsi Island, de blinde Tukan Pidjit en dreigende gum- mikknuppels

Bang? Nee, bang was hij allang niet meer. Daarvoor had hij al te veel in zijn leven meegemaakt. 'Waar moet ik bang voor zijn? Misschien dat ze me eens dood zullen schieten? Nou ja, dat zal er wel eens van komen. Ik hoop natuurlijk dat ik gewoon dood ga, zoals mijn vrouw. Zomaar ineens was ze weg. Hartaanval zei de dokter. Ze had veel verdriet weet u. Ik? Ja ik ook maar ik had mijn werk en dan vergeet een mens zijn verdriet een beetje. Totdat ik ontslag kreeg. Geen reden, ik mocht niet meer terug komen op school. Jaren heb ik les gegeven. Ik ben zelf kort na de oorlog nog op de Nederlandse school geweest. Ja, ja, daarom spreek ik nog uw taal. Mooie taal hoor. Maar weet u wie mijn baantje nu heeft? Een jonge vent van Java. U hebt vast wel gezien, zoveel jonge kerels van Java en Sulawesi hier op Biak. Ook uit de Molukken moeten ze weg. Moslims en christenen. Hele gezinnen, overal vandaan hoor. Transmigrasie, erfenisje van Sukarno en overgenomen door Suharto en Wahid doet gewoon mee. Zo verandert er niets en toch alles.'

Naast me zit 'zeg maar oom Joop' en trekt bedachtzaam aan zijn sigaretje terwijl hij naar de spiegelgladde zee kijkt.

Ik werd al vroeg wakker door geritsel bij de deur waar een dikke vette rat verwoede pogingen deed een van mijn bergschoenen als ontbijt weg te knagen. Via de open gaten in mijn mandikamer kwam straatgeluid naar binnen en flarden gezang van de Hare Krishnagroep tijdens hun vroege meditatieve chanten zorgden voor een achtergrondkoortje. In het vroege ochtendlicht liep ik even later richting haven waar halverwege 'zeg maar oom Joop' naast me kwam wandelen.

'Er is een burgeroorlog aan de gang, al jaren en de regering doet er niets aan. In Holland weten de mensen van niks en wij Papua's krijgen de schuld van alle oproertjes en moorden. Maar ik zeg u mevrouw, wij beginnen pas als ze ons aanvallen en vermoorden. De soldaten en de oproerlingen. Jonge Papua's, opgestookt door de immigranten. En dan komt het leger uit Jakarta met zijn geweren.... net een stroom rode mieren. Ze lopen over ons land, niets en niemand ontzien ze. Met vliegtuigen vol worden ze overal gedropt waar een vliegveld is. Zelfs in de Baliem-vallei zitten ze.' En om zijn woorden kracht bij te zetten vliegt met een gierend, angstaanjagend geluid de eerste straaljager laag over Kota Biak heen. Wie nog sliep is nu wel wakker.

Om tien uur varen we, nagezwaaid door 'zeg maar oom Joop,' in twee smalle

verklprouwen af naar Bromsi, een van de Padaido-eilanden. Het kostte wat natte voeten, geschaafde knieën en blauwe plekken voordat iedereen een plekje gevonden had: voor in de punt, op het dakje van het kleine hutje, in het hutje of achter bij de brullende motor. De bemanning houdt een wedstrijd, maar al gauw moet een van de boten het opgeven omdat de versnelling geblokkeerd is. Later wordt de verder varende boot met enthousiast gezwaai ingehaald en bereikt de laatste boot als eerste het eiland Bromsi.

De frisse, stevige wind doet velen vergeten dat de zon in een mum van tijd de bleke huid verbrandt. Als we bij het eiland aankomen ziet de helft van de groep al vuurrood. Terwijl we hevig smeren met lekker ruikende of verschrikkelijke penetrante zonneolie, hoogste factor, wordt de eerste aanval van *mata hari* afgeslagen en brengt de zee verkoeling.

Ook ik moet, ondanks mijn bruine velletje, dat al gauw donker kleurt, oppassen. Snorkelen met een T-shirt aan en daarna in de schaduw van de overhangende palmen genieten van dit mooie eiland met een oneindig wit strand waar schelpen, kwistig rondgestrooid door de zacht kabbelende golven, uitnodigend liggen te wachten. De verleiding is te groot en na de lunch liggen overal rijen schelpen die steeds weer gesorteerd worden: die wel, die niet, die is te groot, en die heb ik dubbel. Er ligt een enorme schelp bij een van de vissersbootjes en Rina vraagt of ze die mee mag nemen.

‘Wat wil je daarmee?’ vraagt haar man Jos.

‘Ik maak er wel een foto van. Die is toch veel te zwaar om mee te nemen. Er is trouwens een invoerverbod op schelpen en ik heb geen zin in een urenlange ondervraging op Schiphol en ook ben ik niet van plan belasting te betalen.’ Rina wil het gevaarte niet meenemen naar Holland.

‘Het is voor in de tuin van ons hotel. Staat mooi op het stukje groen tussen de twee galerijen.’ Yoris gaat onderhandelen en voor een paar rupiahs mag de schelp mee aan boord. Hans heeft het niet zo op strand en eilandjes. Met zijn natte sokken zit hij aangekleed op de stam van een aangespoelde boom.

‘Waarom doe je ook je sokken niet uit als we in het water moeten om aan land te komen? Trouwens, toen we op de boot moesten had je al je sokken uit moeten doen,’ zegt Pieter vriendelijk. Hans haalt zijn schouders op.

‘Ik hou niet van zwemmen,’ is zijn korte antwoord.

‘Een zeeman die niet van zwemmen houdt? Nou ja, dat hoor je meer. Of kan je niet zwemmen?’ Hans haalt zijn schouders op en pakt zijn videocamera om een shotje van de grote schelp te maken die Yoris decoratief tegen zijn blote zwarte huid houdt. Pieter geeft het op en laat zijn tomaatkleurige rug door zijn zorgzame Carla voorzichtig insmeren terwijl hij Hans zijn pakje shag aanbiedt.

In mijn oude sarong gewikkeld lig ik lekker lui naar de avonturen van Rick te luisteren.

‘Ik wilde wel eens naar Indonesië, waar mijn moeder geboren is. Maar in het onderwijs heb je alleen de zomervakantie om langere tijd weg te kunnen en dan is het hoogseizoen en kost een ticket handenvol geld. En ik wilde ook wel eens een tijdje stoppen na al die jaren. Als vrijgezel ben ik aan niemand gebonden en ik spaarde mijn ADV dagen. Nu heb ik vanaf juli tot januari vrij en ben naar Indonesië gegaan. Eerst naar Singapore, Sumatra, toen naar Java, Bali en Kalimantan en nu dus Irian. Als jullie naar huis gaan, vlieg ik naar Bangkok en sluit me daar aan bij een andere groep voor de laatste vakantie-weeken in Cambodja en dan is de koek op. Nog een maandje wennen en na de kerstvakantie weer met frisse moed aan de slag.’

‘Is dat leuk, iedere keer weer aansluiten bij een andere groep?’ ‘Ja en nee, soms heb je een leuke groep en soms niet. Als je alleen bent zoek je vanzelf wel de mensen op die je het beste liggen. Maar daar kun je je ook in vergissen hoor. Vooral als er tegenslagen zijn, zoals we in Kalimantan hadden. Voor deze tocht door de jungle hadden alleen mannen geboekt. Dat geeft een hele andere sfeer in een groep. Tussen de verschillende groepen in ga ik steeds een weekje alleen op sjouw. Zoals nu, vlak voordat ik bij jullie kwam, ben ik nog naar Rantepao gegaan. Daar werd ik behoorlijk ziek en ik was blij dat ik me weer bij een groep kon aansluiten. En dan kom je zo’n fantastisch mens als Rina tegen die zich in het hotel in Makassar direct over mij ontfermde.’

Ik vertel hem over de verhalen van ‘zeg maar oom Joop’ en Rick weet nog veel meer over de situatie in Biak. ‘Joh, toen ik weer een beetje bij mijn positieven kwam in het ziekenhuis had ik Agus als tolk. Hij was dag en nacht bij me en verzorgde mij ook. We hebben wat afgekletst en hij vertelde me over de opstandjes en opstanden die hier regelmatig uitbarsten. Wat er allemaal gebeurd is, dat wil je niet weten. Compleet een horrorfilm en je moet je voorstellen dat hij me dat midden in de nacht vertelde, op de rand van mijn bezweet bed terwijl hij mijn benen pitjette. Op zo’n kalme berustende toon...’

‘Vertel, ik wil het wel weten!’

‘Voor je boek zeker?’

‘Misschien.’

En dan krijg ik van meester Rick een lesje recente Irian geschiedenis dat mij op het hete strand van Bromsi koude rillingen bezorgt.

‘Precies een jaar geleden spoelde er op de stranden van Biak en alle eilanden rondom Biak, ook hier op Bromsi, lijken aan. Sommige waren erg verminkt en er waren er ook bij die met handen en voeten vastgebonden waren. De aangespoelde lichamen, ook van kinderen hoor, werden door de veiligheidspolitie

en het leger direct opgehaald en zonder identificatie begraven. Het waren de mensen die tijdens een opstand vermoord zijn. Die opstand was in de eerste weken van juli vorig jaar. Ondanks het verbod de Papuavlag uit te hangen, wapperde deze op de vijfendertig meter hoge oude watertoren van Biak. Je hebt hem vast wel gezien vlak bij de haven. Volgens mij nog een toren door de Nederlanders gebouwd.

Aan de voet van de toren zongen de mensen vrijheidsliederen. Ze hadden zich beschilderd met de kleuren van hun vlag. Ze scandeerden vrijheidslogans terwijl ze traditionele dansen dansten. Er kwamen hoe langer hoe meer mensen bij en op het laatst waren er meer dan vijfhonderd. Er werden pamfletten uitgedeeld door ene Yopi Karma, die een toespraak hield over de onafhankelijkheid van West Papua. Dat ging zo de hele dag door tot tegen de middag de social security guard de demonstratie wilde stoppen. De demonstranten waren ervan overtuigd dat ene Irwan, een politieagent in de menigte aanwezig, een infiltrant was. De vlam sloeg in de pan en men wierp zich op deze man. Het begin van een uit de hand gelopen knokpartij die door een legerenheid beëindigd werd. Men stelde een avondklok in en sloot alle winkels. Er waren vele gewonden aan beide kanten, gelukkig geen doden.

Het trieste van alles is dat de Papua's niet eensgezind zijn in hun vrijheidsstrijd. Het is te ingewikkeld om dat nu te vertellen. Agus noemde ook allerlei namen en partijen, waar ik geen wijs uit kon worden. Wat ik wel begreep is dat er ook onderling groepen zijn die elkaar bevechten en dat er diverse leiders zijn die wel allen de onafhankelijkheid van Irian beogen, maar de strijd op een verschillende manier voeren. Van gewelddadig tot alleen via overlegsituaties. Onderlinge contacten zijn er niet. Er waren wat pogingen om tot overeenkomsten te komen en die Yopi werd verzocht de vlag te strijken. Dat deed hij dus niet.

Er kwamen hoe langer hoe meer militairen per vliegtuig en oorlogsschepen en op 6 juli, nog voordat het licht werd, brak de hel los. Het ziekenhuis lag voor negen uur al vol gewonden van wie ene Ruben door een schotwond in zijn hoofd de eerste dode was. Zijn lichaam werd niet aan de familie gegeven en soldaten bewaakten het ziekenhuis. Het personeel mocht geen mededelingen doen over de gewonden die binnengebracht werden en ook niet over de gestorvenen. Doden, gewonden en gevangenen werden door elkaar in militaire trucs gestapeld en afgevoerd en zijn nooit meer teruggekeerd.

Nou, de gruwelijke details kun je je wel voorstellen en weet je wat ik nog het ergste vind? Er is nooit iets van vermeld in de pers.'

Leden van de Human Rights Organisation noteren alle verhalen van de bevolking die betrekking hebben op confrontaties tussen militairen, politie en Papu-

a's. Deze verhalen, meestal van ooggetuigen, spelen zij door aan de internationale pers.

'Ja, en als dat uitlekt zegt de Indonesische regering, dat er een strijd tussen de Papua's onderling was,' zeg ik, denkend aan de woorden van 'zeg maar oom Joop.' Dan is het lange tijd stil tussen ons.

'Jongens kom eens kijken, een koraalduivel zwemt hier en hij blijft gewoon zwemmen terwijl ik zowat boven op 'm zit!' Proestend komt Ruud boven en rukt enthousiast zijn duikbril af om even later met Mr. Bean, Koos en Jos weer onder te duiken. Trudy wil 'm ook zien maar moet wachten totdat haar Koos weer boven komt en gelukkig blijft de koraalduivel nog wat rondhangen om zich te laten bewonderen.

'Dolfijnen, daar!' roept Els en rent naar het water. In de verte springt een groep dolfijnen sierlijk uit het water en zwemt te vlug naar onze zin de regenboog tegemoet die ineens aan de horizon verschijnt. Er zijn nogal wat regenbogen hier. Die ontstaan doordat vele wolken boven de regenwouden hangen, die nu, in het begin van de moesson, in stevige regenbuien oplossen. Gelukkig blijft het droog als we met een harde wind en een steigerende boot terugvaren. Fris *gemandied* zit ik voor mijn kamer aan de *kopi tubruk* en *pisang goreng*. Iedere middag staan er warme snacks en kannen koffie en thee voor ons klaar. Een ontspannen momentje aan het eind van de dag, voor het avondeten.

'Hoe was je massage?' vraag ik aan Mr. Bean, die als eerste door de blinde *tukan pidjit* onder handen genomen werd. 'Nou, ge weet niet wat ge ondergaat,' en direct begint hij met stijve benen en een kromme rug te lopen. Schalkse blik vanonder zijn baseballpet, samenzweerderig buigt hij zich naar mij toe: 'Ge moet het spel meespelen, en zeggen dat ge uw stammen niet meer buigen kunt na die behandeling.' 'Stammen?' Hij lacht schaterend en wijst op zijn benen. Rina en Trudy zijn morgenochtend aan de beurt en komen vragen of het de moeite waard is. Het is te goedkoop om er iets van te verwachten, vindt Rina. Meteen is Mr. Bean in zijn rol en verschrikt kijken we hem alle drie aan.

'Nou sterkte hoor, als het niks is en jij er ook zo kreupel vandaan komt dan krijgt hij dat geld zo van me!' zegt Trudy als ik naar de lobby loop om mijn bijzondere masseur op te halen. Een slap handje, moet dat mijn spieren kneden?

Als ik eenmaal uitgekleded op mijn bed lig, knielt de man ernaast en begint zachtjes te neuriën terwijl hij in zijn tasje rommelt. Ik lig op mijn buik en ben nieuwsgierig naar wat hij aan het doen is. Inmiddels is het pikdonker in mijn

kamer. Het heeft geen zin om op te staan en het licht aan te doen, hij ziet niks, dus blijf ik liggen. Geen lekkere massageolie, gewoon met zijn, nu ineens stevige handen strijkt hij tastend langs de zijkanen van mijn lijf. Vraagt zingend mijn naam, hoe oud ik ben en mompelt onduidelijk zijn naam. Hij begint bij mijn voeten. Anderhalf uur lang drukt hij krachtig en soms draaiend met zijn knokkels op meridiaanpunten waar ik het bestaan niet van kende. Ook de kleinste knoop in mijn spieren weet hij te vinden en los te kneden. Alle kootjes worden uitgetrokken en teruggeduwd. Soms voel ik een glad stokje over mijn voetzolen strijken en worden mijn tenen om de beurt om een ander stokje gebogen. Ook mijn vingers moeten er aan geloven. Voor de wekere delen van mijn lijf gebruikt hij een stokje met een knokkel aan het eind. Als het maar geen bot van een mens is. Het voelt als het uiteinde van een spaakbeen. Het is een vreemde manier van masseren voor mij en het eerste kwartier lig ik er aardig gespannen bij, totdat hij stopt met het stokje en overgaat op het rollen en kneden van mijn spieren. Dan geef ik me over en lig ruim een half uur heerlijk te soezen.

Dan moet ik mij omdraaien en wordt de voorkant afgetast. 'Bagus,' zegt hij glimlachend als hij van top tot teen mijn lijf aan de voorkant verkent, met zijn tastende vingers diskreet de erogene zones vermijgend.

Nu kan ik ook de stokjes zien die volgens Mr. Bean medicinaal zijn. Het stokje met de knokkel lijkt toch verdacht veel op het bot van een mens. Als hij het naast mijn hoofd legt, kijk ik nog eens goed. Het is gelukkig van glad hout en hij gebruikt het nog maar twee keer: vlak onder mijn navel en in mijn maagstreek. De 'knokkel' verdwijnt diep in mijn lijf en ik heb het gevoel dat hij er via mijn rug met draaiende beweging uit komt. Als toetje begint hij te *tjintjangen* en *gosokken* (met de zijkanen van de handen in snel tempo roffelend over je schouders en rug gaan en daarna met de knokkels van de handen totdat de huid rood ziet). Het bloed begint door mijn aderen te jagen. Aangenaam warm en verkwikt verschijn ik later in restaurant Jakarta. Mr. Bean is teleurgesteld omdat ik niet binnen kom strompelen.

'Het is wel een hele bijzondere massage,' zeg ik naar de vragende gezichten van de 'slachtoffers' voor de komende dagen.

Yoris komt naast me zitten op de galerij en haalt een gekreukt papiertje te voorschijn: 'De rekening, tante Corrie,' zegt hij en kijkt me gespannen aan. Het lampje boven mijn hoofd flikkert al vanaf het begin van de avond en ik kan zijn gekriebel niet lezen. Aan de overkant zit Hans onder een goede lamp en als hij de cijfers controleert schudt hij zijn hoofd. 'Klopt geen barst van, volgens mij tilt hij ons.' In het Maleis vraagt hij uitleg aan Yoris, die het pa-

piertje terugpakt en een heel verhaal begint te houden.

‘Laat eens zien, wat klopt er niet Hans?’

‘Nou hier deze post bijvoorbeeld. Hij rekent twee uur meer voor de bus omdat we langs Rick zijn gegaan in het hospitaal.’

‘De chauffeur had ik tot vijf uur besteld,’ verdedigt Yoris zich.

‘Maar het bedrag van die twee uren is veel te hoog in verhouding tot het bedrag van de hele dag,’ moppert Hans. Ik moet hem gelijk geven. Yoris zegt dat hij het al betaald heeft en niet terug kan vragen.

‘Ik denk dat hij wel wat in zijn eigen moneybelt heeft gestoken,’ broemt Hans en vindt dat ik wat strenger moet zijn en ook erbij moet zijn als Yoris afrekent.

‘Nou, dat doen we dan maar samen,’ spreek ik af en zie nog net de duistere blik in de ogen van Yoris voordat hij ze neerslaat. Dit is het begin van geharrewar over geld. Later zal dit escaleren. Gelukkig heb ik daar nog geen weet van.

Bij het ontbijt tref ik alleen nog Carla, Pieter, Rick en Hans aan. De rest is al op stap. ‘Tot drie uur vrij. Om vier uur vertrekt de boot van de Pelnilijn naar Manokwari. Koffers in de kamer van Yoris achterlaten en alleen meenemen wat je nodig hebt voor die paar dagen,’ zegt Carla terwijl ze door blijft schrijven in haar dagboekje.

‘Dan ga ik lekker nog wat op de pasar banjeren en fruit kopen. We komen wel erg vroeg in de ochtend aan als we om vier uur vertrekken. Nou ja, geen probleem, genoeg te doen aan boord en we hebben hutten, dus we kunnen vast wel een paar uur slapen.’

‘Dat willen wij ook wel, naar de pasar. We moeten ook nog een brief wegbrengen daar in de buurt,’ zegt Pieter. In de hal treffen we Metu aan die met ons mee wil. Hij weet waar de brief afgegeven moet worden en zo gaan we in de reeds warme ochtend naar de pasar die er nu heel anders uitziet dan de eerste keer in de gietregen. Zou ik nog de man met de paradijsvogelveren tegenkomen? Hans is er ook benieuwd naar, want hij heeft alleen de buidel waarin de veren zitten aan de buitenkant gezien. Het stinkt enorm in de gangen waar gedroogde vissen verkocht worden en Pieter gelooft het wel.

‘Mijn shag, en dat is toch wel een zware jongen, is hier niet tegen opgewassen,’ constateert hij nuchter en neemt de benen naar de buitenlucht. Ik volg hem al gauw, niet vanwege de stank, want bij deze geur heb ik al weer heerlijke visioenen van warme dampende rijst met vers *geoelekte* sambal, wat *sayur* en gebakken *ikan terie*, oftewel kleine zoute visjes, die in Nederland vaak voor kattenvoer aangezien worden.

Metu krijgt meer van de gevraagde prijs af dan Hans. We kopen heerlijk vers fruit en met een volle rugzak schuifelen we door een van de nauwe gangen naar de hoofdstraat. Mijn verlangen naar durian moet ik nog even onderdrukken. Op de boot een durian meenemen vraagt om moeilijkheden. De doorringende geur is niet te harden voor diegenen die er niet van houden en het is zelfs verboden deze stekelige vrucht in hotels of openbaar vervoer mee te nemen. Ook Hans blijkt een liefhebber van durian te zijn en in Manokwari zullen we samen onze eerste happen van het romige vruchtvlees nemen, beloven we elkaar.

Halverwege is een opstootje, nieuwsgierig als ik ben blijf ik staan. Metu wil dat we doorlopen, maar ook de anderen zijn benieuwd wat er aan de hand is. 'Misschien wel de verenverkoper,' opper ik. Maar er is niets spannends te zien, alleen een groepje kranten lezende mensen en anderen die over hun schouders meelesen.

Hans werpt een blik op de kranten die nog niet verkocht zijn. 'O jeetje, gedonder in de glazen. Weer allerlei relletjes. Ik kan alleen niet lezen waar.' Metu is teruggekomen om ons op te halen en op mijn vraag waar de relletjes zijn, haalt hij zijn schouders op.

'Kom, het is niet zo ver hiervandaan volgens Metu,' zegt Carla opgewekt en ze steekt zigzaggend tussen de voorbij denderende auto's, brommers en fietsers de straat over. We gaan de brief bezorgen.

Een half uur later passeren we voor de derde keer hetzelfde grasveldje waar oneindig veel soorten krupuk in de zon liggen te drogen en we komen tot de ontdekking dat we al vier keer voorbij het straatje gelopen zijn. Het is ook nauwelijks een straatje te noemen, eerder een inhammetje. De persoon voor wie de brief is, is nog aan het lesgeven. We moeten allemaal binnenkomen en weigeren beleefd de aangeboden drankjes wat eigenlijk onbeleefd is. Maar als je de armoede om je heen ziet, voel je je onbehagelijk bij het idee dat men koste wat kost de gasten van alles aanbiedt en zelf niets neemt.

In een piepklein huiskamertje, onder een heet golfijzeren dak met een fan die voor ons aangezet wordt, vertellen Carla en Pieter onder het zacht gezoem van de camera van Hans hoe het met de afzender van de brief is. In de loop van de middag komt de familie naar het hotel en moeten Carla en Pieter mee voor een maaltijd bij de familie thuis.

Op de terugweg passeren we een winkeltje met heerlijke gebakjes en waar je ook wat kunt drinken en natuurlijk zitten daar bekenden die ons toeroepen aan te schuiven: 'Jullie gaan toch niet in die bloedhitte lopen sjokken!?'

Ik wel, de rest haakt af en alleen met Metu loop ik nog een groot deel van Bi-

ak af en eten we samen een warme *soto ayam*. Dat wil zeggen, Metu eet liever aan de *kaki lima*, het rijdend restaurantje op straat, enige meters voorbij het restaurantje en wil niet dat ik voor hem betaal, wat ik toch doe. Als mijn T-shirt aan mijn lijf plakt en ik de tros bananen in mijn rugzakje ga ruiken, is het tijd voor een paar plenzen koud water in de *mandikamer*.

Vlak bij het hotel passeert een groep in het zwart geklede jongens mij, een gummiknuppel losjes in de hand. 'Security guards,' fluistert Metu als de groep buiten gehoorsafstand is.

Yoris staat aan de balie en is blij mij te zien.

'Ah tante Corrie, probleem. De boot komt niet om drie uur, misschien om zes uur maar kan ook morgen. Ik moet weg, naar mijn schoonfamilie. Agus en Metu zorgen voor alles. Ik ga mee naar Manokwari. Daar is mijn gezin. Nu moet ik nog even regelen.' Dat regelen is de receptioniste van het hotel opdracht geven van tijd tot tijd naar het havengebouw te bellen of er al iets bekend is wat de aankomsttijd van de boot betreft en Metu krijgt geld om de tickets op te halen. Om vijf uur is het duidelijk: de boot komt vandaag en vanavond niet aan.

Er zijn meer restaurantjes dan Jakarta en nu Yoris geen provisie opeist door met de groep daar te eten, gaat ieder op speurtocht naar een eigen restaurantje. 'Ik heb genoeg van Chinees, geef mij nu maar een lekkere gado gado met saateetjes,' roept Trudy. Restaurant Cleopatra, door sommigen via de PeriPlus-gids of op eigen houtje gevonden, voldoet aan al haar wensen.

'Heerlijke verse *zuursak shakes* hebben ze hier,' klopt Rick uitnodigend op de lege stoel naast hem, als ik later op de avond aanschuif.

'Weet je wat er vanmiddag gebeurde toen we koffie dronken?' roept Ruud over de tafel heen. En dan vertelt hij hoe de groep zwart geklede jongens, geen Papua's, zegt hij nadrukkelijk, met gummiknuppels in een brede rij over de stoep liep en met veel vertoon een colaatje kwam drinken. Het was ineens akelig leeg op straat toen ze terug gingen naar het hotel.

'Er zijn relletjes uitgebroken, maar waar weet ik niet,' zegt Hans en ineens wil niemand meer alleen terug naar het hotel. Er is niks aan de hand als we na ruim twee uur richting hotel lopen. Overmoedig geworden gaat de groep winkelen. Nou ja winkelen. Er zijn niet veel winkels in Biak en de winkels die er zijn verkopen de noodzakelijkste levensbehoeften. Hier en daar zijn nieuwe panden die duidelijk met veel kapitaal opgezet zijn. Eén springt er tussen uit qua grootte en inrichting: de opticien. Deze winkel zou niet misstaan in de Kalverstraat! Er zijn vier toonbanken en achter elke toonbank spiegels die de gehele achterwand van de winkel bedekken. Vier dames en een dikke meneer

in maatpak vormen het personeel. Twee buigen zich over mijn zonnebril, waar een nieuw schroefje in moet. Na een kwartier sta ik weer buiten, vijfduizend rupiahs lichter.

In de enige souvenirwinkel is het dringen, hoewel er maar vijf mensen van onze groep in staan. Verder dan de drempel kom ik niet. De een wil een zwart parelarmbandje, een ander vraagt naar een beeldje. De Papuavrouw achter de toonbank blijft vriendelijk en legt geduldig uit waar de voorwerpen vandaan komen en wat ze kosten. Als er serieuze belangstelling voor een beeldje is en de aspirant-koper de prijs te hoog vindt en met afdingen begint, komt er achter het gordijn een Chinees te voorschijn met achter hem aan een Javaanse vrouw, een kind op de arm. Die neemt het gesprek over en noemt een prijs die nog hoger is dan de Papuavrouw enige minuten daarvoor vroeg. Er is geen mogelijkheid tot *tawarren*. 'Harga pas,' zegt de man en stuurt de Papua-vrouw naar Els die een ketting bekijkt.

Het verhaal van 'zeg maar oom Joop' schiet me te binnen en ter plekke besluit ik, solidair met de Papua's, niks te kopen in welke winkel, kraam of restaurant dan ook waar geen Papua staat. Dat besluit moet ik in de komende dagen herzien.

Als ik terug ben in het hotel, komt een lachsalvo mij tegemoet. Er staat een groepje rondom Mr. Bean en Ruud. Ruud vertelt een grappig verhaal dat aangevuld wordt door Mr. Bean die verliefd is geworden op Daisy. Zo heet de Indonesische schone niet echt, maar hij weet haar naam nog niet. De zak afgedankte kleren van zijn vijf zusters is uitgedeeld, op één stelletje na. Dat wilde hij aan een mooi meisje geven en haar had hij vanavond samen met Ruud ontdekt in een kledingzaak. 'En ze denkt dat ik zijn vader ben,' meldt Ruud met een brede grijns. Het meisje is blij met de kleren, maar Mr. Bean heeft bedongen dat hij morgen een foto mag komen maken als ze de kleren aan heeft. 'Dan vraag ik ook hoe ze echt heet en hoe oud ze is,' besluit hij. Iedere keer als er weer iemand het hotel binnenkomt wordt het verhaal in geuren en kleuren verteld en wordt er ook steeds meer aan toegevoegd. Bij de laatste versie, als er ook ettelijke flesjes bir Bintang gelegeerd zijn, heeft Mr. Bean al hevig verkering met zijn Indonesische Daisy die geen Papuameiske is, maar een prachtige Javaanse.

De telefoon rinkelt keihard door mijn kamer boven het lawaai van de airco uit en ik schiet overeind.

'Hallo Corrie, met Debby. Hoe is het bij jullie, nog niet naar Manokwari heb ik gehoord. Morgen pas. Hoe gaat het met meneer Rick, die moet maar niet

meegaan met jullie, laat hem maar in Biak blijven. Het gaat niet goed hier in Wamena. De Papuavlag moet naar beneden en dat doet men niet. Er zijn al veel militairen hier. Ik bel je in Manokwari nog en gaat het goed met de groep?’ Veel vragen waar ik nauwelijks antwoord op kan geven door de haast waarmee Debby praat. Bovendien is ze af en toe moeilijk te verstaan door de vele storingen op de lijn. Haar groep staat op het punt om aan de trekking te beginnen. Vandaag en morgen de laatste inkopen voor de fourage van de komende dagen en overmorgen de jungle in.

‘Ik weet niet of het wel vertrouwd is. We wachten eerst maar even af hoe het verder gaat. We moeten maar hopen dat alles veilig blijft, enne Corrie, misschien is het niet mogelijk voor jouw groep om naar de Baliem te gaan, want wanneer de Papua’s de vlag niet willen strijken, zullen er rellen uitbreken. Maar ik bel je in hotel Mutiara in Manokwari, dan zijn we een dag verder. Lekker genieten op de boot hoor en groetjes aan Matias die je in Manokwari zal ontmoeten.’

Het wordt een onrustige nacht voor me, met veel opstaan en me steeds afvragen of ik nou wel, of juist niet aan de groep moet vertellen hoe de situatie in Wamena is. Als de hanen beginnen te kraaien, de honden blaffend aankondigen dat het tijd is voor hun strooptocht langs de vuilnishopen en de eerste *kaki lima*’s met hun terwijl-je-wacht-ontbijt voorbij komen, besluit ik om maar tot Manokwari te wachten.

Bintang kejora op Manokwari

'Er is stront aan de knikker daar in Wamena,' komt Rick me vertellen. 'Agus heeft net via de nieuwsberichten gehoord dat er gevechten zijn uitgebroken en er zelfs al doden gevallen zijn. De geschiedenis herhaalt zich. Wat ik je vertelde over die moordpartijen hier op Biak, die zijn nou daar aan de gang, ook om de *Morningstar*. De Papua's willen hun vlag niet strijken en nu schieten de soldaten er op los. Tjeetje, en Debby zit daar met haar groep,' realiseert hij zich ineens.

Ik vertel hem van het telefoongesprek met Debby. Wanneer we naar de ontbijtzaal gaan, zie ik aan de gezichten dat iedereen al op de hoogte is van het nieuws. 'Dat gedonder ook. Hier in Irian om een vlag. In Timor, Atjeh, Sulawesi en op de Molukken niet te vergeten, om weet ik wat,' moppert Hans.

'Nou, gedonder wil ik het niet noemen, het is compleet oorlog man,' antwoordt Koos, die zich doorgaans wat op de achtergrond houdt.

'Ik hoop dat het een opvlammend vuurtje is dat gauw weer gedoofd wordt, want anders zitten we er maar mooi mee. Dan wordt het geen Wamena voor ons!' Ineens is het stil en lijkt iedereen zich plotseling te realiseren wat de consequenties voor onze reis kunnen zijn.

'Nou, dat zien we dan wel weer, laten we eerst maar hopen dat die Pelnilijn vandaag vertrekt. Ik ben het wachten een beetje zat en er is hier in Biak werkelijk geen donder te beleven, alleen een bloedmooie Daisy!' lacht Ruud de stilte weg en gaat op weg met Mr. Bean, foto toestel en adresboekje in aanslag.

Het postkantoor is niet zover, we kunnen het makkelijk lopen, volgens Agus en dat doen we dan maar. Een frisse ochtendwandeling naar een heel ander gedeelte van Biak lokt mij wel. Maar na een dikke drie kwartier is het postkantoor nog niet in zicht! Op de terugweg is een bemo gauw aangehouden en zijn we binnen tien minuten weer bij ons hotel, waar ik direct doorga naar mijn internet broeihokje om met Chantal te mailen over de situatie. Die is al op de hoogte via Debby. Chantal is niet alleen ongerust omdat een groep van haar reisbureau in de gevarezone zit, maar ook omdat toevallig(!?) haar ouders en een oom en tante in die groep zitten. Verder is ze bezig met een alternatief programma voor het geval we niet naar Wamena kunnen en in het ergste geval uit Irian weg moeten. Na een telefoontje met het thuisfront om ze gerust te stellen en vijftig pagina's van *Gooi weg die been* gelezen te hebben, hoor ik de zware stoomfluit van de Pelnilijn loeien en kunnen we, ondanks alle spanningen, op weg naar Manokwari.

Het is al schemerig als we de wiebelende loopplank opstappen. Drommen mensen voor en achter me. Op de kade, tussen de vuurtjes van de etensstalletjes en de achterblijvers zwaait Rick ons, samen met Agus en Metu, uit.

‘Ik blijf liever hier om wat op krachten te komen, dan kan ik later met jullie mee naar Japen,’ was zijn besluit om niet mee te gaan.

Biak verdwijnt in een vuurrode gloed van de ondergaande zon. Inktzwarte wolken zorgen al snel voor een volledige duisternis. Langzaam vaart het logge gevaarte de haven uit. Kleine prauwtjes als loodsvijjes, bijna tegen de roestige romp gekleefd, doen ons uitgeleide en de muntjesduikers geven het geroep om geld in het water te gooien op.

‘Verzamelen op het eersteklas dek,’ roept Yoris en is druk bezig ons bij elkaar te krijgen. Onderin het schip is een grote ruimte waar het arme volk de overtocht maakt. Geen stoelen of banken, maar brede harde bedden met zwart plastic overtrokken. Er hangt een warme en benauwde lucht in het ruim.

Families liggen tussen grote stapels *barang*. Een complete volksverhuizing! Overal zijn waslijntjes gespannen. Tussendoor spelen kinderen, zingt een groepje rondom een gitarist, of wordt er gegokt en geschaakt.

Het is de goedkoopste manier om naar familie te reizen in Indonesië, waar door de transmigratie vele families ver van hun eigen vertrouwde eiland geplaatst zijn. Dat is voor sommigen, die al in Medan of Jakarta aan boord zijn gestapt, een lange overtocht.

Voor ons zijn er hutten gereserveerd in de derde, tweede en eerste klas, oftewel *kelas*, zoals het in witte letters duidelijk op ieder dek aangegeven staat. De Nederlandse tijd heeft onuitwisbare sporen achtergelaten, ook in de taal: *Pabrik, akedemi, bangkrut, dansa-dansi, ilustrasi, paspor, koperasi, en direksikeet*. Kijk om je heen en overal herken je woorden als je ze hardop leest. Het zijn er tientallen waarvan de bekendste bij de Nederlanders is: *Kantor pos dan giro*.

Els en ik zijn door Yoris uitverkoren om eerste *kelas* te varen. ‘Dat komt omdat jij tourleader bent, tante Corrie,’ zegt Yoris en laat ons trots de hut zien. Legt zijn rugzakje in een van de kasten en kondigt aan later nog even terug te komen. Het grootste gedeelte van de groep zit derde klas in een vijfpersoons hut en er zit een groepje tweede klas in een vierpersoons hut. Voor die paar uurtjes maakt het eigenlijk niet veel uit want als de boot op tijd vaart, zijn we kort na middernacht op de rede van Manokwari.

Met de kalme zee is het rustig eten in het restaurant, waar tot onze verrassing het avondeten bij de prijs inbegrepen is. Els en ik moeten eerste klas zitten, ook al willen we het niet. Uit de verte worden we bemoedigend toegelachen

wanneer we een tafel aangewezen krijgen waar twee Indonesiërs al zitten te eten. 'Het is nou niet direct iets wat je aan vreemdelingen voorzet,' mompelt een van onze tafelheren en reikt de schaal met *soto babat* (soep van koeienmagen) aan. Hij kijkt even op van zijn bord als ik er gretig van eet. Ook de *telor asin* (gezouten eendenei) en de *ikan goreng pedis* (pittige vis), smaken me lekker. Els houdt het liever bij wat droge rijst met iets te hete sambal goreng boontjes. De roodgejaste obers blijven vriendelijk glazen water vullen en vragen of we voldoende hebben.

Wanneer we ons op het bovenste dek samen met bemanning en overige passagiers vermaken met het karaoke zingen, wordt de meeste honger gestild door meegebracht fruit en rollen koekjes. Het bed lokt mij en na een uurtje daal ik af naar de eerste klas hut waar links en rechts de tv's keihard aanstaan en in een tweepersoons hut vier tot zes mensen zitten met de hutdeuren open en lekker gezellig op de grond, terwijl in het middenpad de *rantangs* met eten staan. Niet alleen meegebracht eten, maar ook wat er over is van het restaurant zie ik vluchtig als ik over een schaal heenstap. Gastvrij word ik uitgenodigd, maar ik bedank vriendelijk.

Een uurtje later word ik wakker als Els binnenkomt en moeilijkheden krijgt met haar lens. Ze heeft daglenzen en eentje is voor de helft nog in haar oog blijven zitten. Het wordt een geworstel met zaklantaarn en oogdruppels voordat het bijna onzichtbare vliedunne stukje lens eruit gehaald kan worden.

En als we dan eindelijk liggen, komt Yoris zijn rugzakje ophalen...

Slaperig verzamelen we ons bij de balie van het eerste klas dek en leveren onze sleutels bij Yoris in. 'Die knul heeft wel kapesones hoor,' meldt Hans en knikt naar Yoris die druk de sleutels aan het tellen is. 'Hoezo?' vraag ik niet echt belangstellend.

'Nou gisteren komt hij in de hut, hij sliep bij ons, en vroeg wie kastje nummer één in gebruik had genomen. Dat was ik dus. Werd ie toch kwaad. Dat kastje nummer één is voor de groepsreisleider en dat ben ik hier in de hut, zei hij en stond er op dat ik mijn spullen eruit zou halen.' 'Heb je natuurlijk niet gedaan,' mengt Mr. Bean zich in het gesprek. 'Natuurlijk wel, zo kinderachtig ben ik ook weer niet, gun hem die status.' 'Maar ik dacht dat gij de tourleider zijt,' zegt Mr. Bean en kijkt mij vorsend aan. 'Op papier, niet echt,' mompel ik, nog geen zin in een discussie die er echt wel aan zit te komen als ik zo naar Mr. Beans priemende ogen kijk.

'Nou, ge zorgt toch voor de financiën samen met Hans en ge houdt toch een oogje in het zeil wat Yoris betreft zolang Debby er niet is. Ge moet er wel op letten dat alles gaat volgens het programma hoor!' voegt hij er aan toe en priemt niet alleen met zijn ogen, maar ook met zijn wijsvinger naar mij. Ik

haal mijn schouders op en geef geen antwoord.

‘Heb jij nog dat adres van Daisy gekregen en heb je nog foto’s gemaakt?’ vraagt Koos nieuwsgierig als hij naast Mr. Bean komt staan en niet in de gaten heeft wat er tussen ons aan de hand is.

Mr. Bean wenkt Ruud en samen vermaken ze Koos met hun verhalen totdat Yoris ons naar de loopplank dirigeert.

Manokwari blijft, evenals Biak, de eerste uren een donker gat voor me.

Toeterend schieten de auto’s links en rechts om me heen. Op een kluitje bijeengedreven, als een kudde makke, slaperige schapen, wachten we in deze heksenketel af wat er gaat gebeuren.

Een verlegen jonge man in een gestreken, spierwit overhemd en zwarte broek met messcherpe vouw, stelt zich voor als Matias, de plaatselijke gids die Yoris komt assisteren. Yoris geeft hem, zonder hem aan te kijken, zijn zware sporttas en begint met een chauffeur van een busje te onderhandelen. De prijs kan niet beklonken worden en Yoris loopt mopperend naar de volgende bus, die ook niet wil wat hij wil. Intussen is Matias aan de praat met een chauffeur van een kleiner busje en even later wenkt hij Yoris. De chauffeur van het busje is nergens te bekennen als Yoris bij het busje komt. Op het moment dat Yoris weer op een andere bus af wil gaan, komt er luid toeterend een busje aan dat vlak voor hem stopt. De chauffeur waar Matias mee onderhandelde stapt lachend uit en in een paar minuten zijn we over de twee busjes verdeeld. We worden naar hotel Mutiara gebracht, waar grote kamers op ons wachten. Mr. Bean heeft de kamer naast mij en nog voordat ik mijn rugzakje neergelegd heb, klopt hij al op de deur met de mededeling dat het hotel wemelt van de militairen.

Je moet blind zijn om dat niet zelf op te merken. De deur van de kamer tegenover mij staat open en er wordt uitgebreid gegeten door een aantal heren in pyjama. Voor de kamerdeur staat een militair in vol ornaat op wacht tussen wat opgestapelde borden en lege flessen. De televisie loeit hard door de kamer en het geluid waaiert uit over de gang. Niemand maakt er een opmerking over. De jonge militair groet mij beleefd en wenst mij een *selamat tidur*, welterusten, toe.

Om zeven uur is het al druk in de grote lobby van Mutiara. Het hotel doet zijn naam geen eer aan. Het is beslist geen parel vind ik, maar het is wel het beste hotel, verzekert Marc mij. Marc is een lange magere ernstige man die, gezien zijn diepbruine tint, kennelijk dikwijls in de tropen verblijft.

‘Ik werk een paar maanden per jaar in Indonesië en de rest van de tijd in Ne-

derland of elders in de wereld. Op zijn kaartje lees ik 'bureau voor natuurontwikkeling & natuurbescherming' en al gauw zijn we aan de praat. Het is Marc die me erop wijst zo snel mogelijk de terugvlucht naar Biak te regelen omdat het ook in Manokwari aan het gisten is. De aanwezige uniformen met vele sterren bekrachtigen zijn verhalen, die niet al te opwekkend zijn. 'Er gaat maar één vliegtuigje waar zestien mensen in kunnen en dat is het vliegtuig dat voor jullie bestemd is. Voor zover ik het begrepen heb is men bezig met het charteren van een tweede toestel. Overigens is het misschien beter Jessie, de receptioniste alles voor je te laten regelen, dat gaat sneller. Ik kom net van het vliegveld en daar is het een puinhoop. Ik hoop gelijk met jullie weg te kunnen. We zien wel. Het is de laatste tijd niet anders.' Als ik met de behulpzame Jessie aan het onderhandelen ben over de terugreis, komt in volle glorie een hoge piet de trappen afdalen. Een brigadegeneraal, volgens kenners van de militaire onderscheidingstekens. Hij wordt omringd door mindere sterren, helemaal geen sterren en een paar welgevulde dames in te strakke mantelpakjes, wiebelend op te hoge hakken. Het vernakelijkste van deze hele optocht vind ik de soldaat die achter een van de dames aanloopt met haar handtasje. Het ontbijt was beslist al op de kamers geserveerd, want de hele stoet verdwijnt in drie prachtige zwart glimmende busjes, terwijl een aantal soldaten in stramme houding een erehaag vormt totdat de busjes van het hotelterrein rijden. Daarna blijven twee militairen in vol ornaat, met geweer, bij de poort staan en de rest verdwijnt achterom door de bedieningang. Dit ritueel herhaalt zich enkele malen per dag.

Yoris is niet op tijd met zijn bus en dat geeft gemopper.

Men vindt dat er niet veel te beleven is in zo'n kleine stad. Wel is er een mooie baai, met verschrikkelijk armoedige paalwoningen. De pasar stelt ook niet veel voor, donkere loodsen, wel een lekker bakkerswinkeltje verderop, moppert men een beetje door elkaar.

Al meer dan drie kwartier zitten we in de hal te wachten als eindelijk de bus komt.

'Nou het werd tijd zeg...'

'Ach joh, we zijn toch op vakantie!'

'Nou dan moet de bus toch wel op tijd komen?'

'Hij is er nu toch, laten we nou maar instappen...'. In de bus wordt er nog meer gemopperd: 'De bus is rijp voor de sloop.' We gaan niet direct op excursie. Eerst naar de bank en dan nog naar een souvenirwinkel. Beladen met geld, ansichtkaarten en een enkel T-shirt waar de paradijsvogels vrolijk op pronken, rijden we dan eindelijk weg naar de noordoostpunt van de Vogelkop.

In de verte lokken het Arfakgebergte en de Anggimeren. Helaas zijn die ge-

bieden niet in het reisprogramma opgenomen. Er was een mogelijkheid om daar een korte trekking naar toe te maken als we een dag eerder in Manokwari aangekomen zouden zijn. Maar dan zou het een korte, zeer korte en vermoeiende trip geweest zijn. Met de bus twee dagen rijden en dan nog eens de trekking. De snelste, maar duurste weg is een vliegtuigje naar de Wameri-vallei. Erg hoog zijn de bergen daar niet, zo tegen de drieduizend meter, maar ze zijn bedekt met oerwouden, waar de grote Arfakvlinders, de koeskoes, prachtige vogels en gevaarlijke wilde varkens rondwalen. Pas in 1955 werd dit gebied toegankelijk gemaakt door de Amerikaanse zendelingen.

Voor ons wacht vandaag een kleine berg, niet ver van de stad Manokwari: de *Gunung Meja*. Het is eigenlijk niet meer dan een heuvel met steile hellingen waarvan de top plat is en hij staat bekend als de tafelberg.

Yoris vertelt over de Tweede Wereldoorlog. Hier is ook een Japanse grot. Niet zo groot als in Biak en er zijn veel meer tunnels. De Japanners hebben hier grote verliezen geleden en ook hier is een oorlogsmonument. Niemand heeft daar belangstelling voor en zo rijden we, na een korte rit via een geasfalteerde weg, het bos in dat deel uitmaakt van een beschermd bosgebied en uitgeroepen is tot natuurpark.

De bus wordt aan de kant gezet bij de eerste de beste grote boom die een stam heeft van wel vijf meter omvang. Er wordt druk gefotografeerd en iedereen wil tegen de stam staan. Deze boom is erg gewild om zijn harde hout. In het verleden werd hij bijna uitgeroeid. Volgens Yoris staan er nu nog huizen die in de Nederlandse tijd gemaakt werden van deze houtsoort. De huizen zijn in zeer goede staat. Ze zijn imposant, die mooie hoge bomen met hun verweerde stammen langs de kant van de weg. Veel vlinders dwarrelen om me heen en ook zijn er enorme spinnenwebben, met hele grote griezelige spinnen, die een gewild foto- en video-object zijn. De spinnenwebben zijn zo sterk en groot dat de bevolking ze als visnetten gebruikt, las ik in een van de boeken over Irian die ik meegenomen had. Dat geloof je natuurlijk niet als je het leest, totdat je ze ineens voor je neus ziet. Matias is een onuitputtelijke lopende encyclopedie betreffende de flora en fauna van Manokwari.

Als we van de weg de bush in duiken is het rondom me een en al oerwoud met verscholen orchideeën en een oorverdovend koor van de krekels die nu extra hun best schijnen te doen en golven geluid waaiëren door het bos, van heel hoog tot diep brommend laag. Soms is er een niet afgesproken sein dat een stilte inlast. Een stilte die pijn aan je oren doet. Net ben je daaraan gewend of het orkest barst weer in alle hevigheid los. Het is fascinerend en ook betoverend. Ik kan me voorstellen dat je, als je hier alleen rondploetert, niet veel zonlicht ziet, omringd wordt door het geheimzinnig geluid van de kre-

kels, bedwelmd door de vreemde geuren, in een soort droomtoestand kan raken, waarin je het gevoel krijgt betoverd te worden.

De weg die we gaan schijnt voor de gidsen zeer duidelijk zichtbaar te zijn. Voor mij niet. Gelukkig loop ik niet alleen, voor en achter me zijn mijn reisgenoten en naast mij Matias.

Als we boven op het platte gedeelte van de tafelberg gekomen zijn, wil Yoris ons langs dezelfde weg terug laten lopen. Dat is een veilige weg. De helling waar we nu voor staan om naar beneden te gaan is steil en erg glad. De meesten zijn al doorgelopen en glijdend, ons overal aan vasthoudend wordt de afdaling met veel gelach, gesteun en gezucht ondernomen. Yoris schudt zijn hoofd en stuurt Matias langs de heenweg terug om de bus naar de andere kant van de berg te laten rijden. Carla moppert beneden aan de helling dat haar dure bergschoenen geen houvast bieden en dat ze aardig uitgeleden is.

‘Dat belooft nog wat in Wamena als we de heuvels intrekken, met al die regenbuien,’ zegt Tim opgewekt tegen zijn vrouw Annelies. Zij houden van afzien en vinden de reis tot nu toe niet wat ze ervan verwacht hebben.

In de verte klinkt het snerpande geluid van een elektrische zaag. Met zaag en hakbijlen wordt een gevelde boom bewerkt. ‘Een beschermd natuurgebied en dan toch nog zo’n mooie hardhouten boom kappen? Het is hier een reservaat! Hoe zit dat nou?’ vraagt Rina aan Yoris, die zijn schouders ophaalt, de weg aftuurt en zich afvraagt waar Matias toch met de bus blijft. Intussen begint het eerst zacht en daarna harder te regenen. Ik heb niet zoveel zin om op de bus te wachten, de regen maakt me wel nat maar niet koud. Een paar meter verder staat een groepje mensen omringd door zakken en manden met fruit en groente aan de kant van de weg op een bemo te wachten. Al gauw ben ik aan het onderhandelen. Heerlijke grote avocado’s, *rambutans*, wat *jeruks* en een trosje kleine bananen verdwijnen in mijn rugzakje. Ze doen goede zaken, want het duurt nog wel even voor we aan de lunch toe zijn.

Er wacht ons eerst nog een rit naar de kust. In een van de baaien ligt een dorpje waar de mensen met de vissen praten. Dat wil zeggen, ze maken geluiden en lokken zo de vissen naar de kust. Ze zijn diep gelovig en zien hun communicatie met de vissen als een geschenk van God, zo staat het in de folders beschreven.

Ik herinner me een indrukwekkende documentaire over een dorpje in Afrika waar de mannen een keer per jaar dagenlang aan de kust rituelen uitvoeren en met gezangen grote scholen vissen naar de kust toe lokken. Ze hebben alleen maar de netten uit te werpen en de vissen zijn voor het oprapen. De vissen worden gedroogd en zorgen zo voor een goede voedselvoorraad in slechtere

tijden. Zoiets nu met eigen ogen te kunnen zien, moet een betoverende ervaring zijn.

Het regent nog steeds als we bij de bewuste baai aankomen en eigenlijk heeft niemand echt zin om in de stromende regen naar een vissenbezweerder te gaan kijken. Het water is grauw van kleur en grote regendruppels ketsen af op het woelige water van de zee dat zich een weg zoekt tussen de glad gepolijste rotsen waar de kust mee bedekt is. Matias is gaan informeren of we een demonstratie kunnen krijgen. Hij komt terug met de boodschap dat de mannen aan het vissen zijn, maar dat er een vrouw is die het ook kan.

‘In de folder staat dat het hele dorp met de vissen kan praten, maar dat is dus nu gereduceerd tot alleen de mannen en een vrouw,’ merkt Koos op en hijst zich in zijn regenjack.

Buiten de bus kijkt hij meteen gebiologeerd naar een rijtje blikjes waar stekjes in staan. Hij roept Trudy en samen fotograferen ze, onder belangstelling van de toegestroomde dorpsbewoners, de blikjes. Eentje wordt er zelfs uit de rij gehaald, heen en weer gedraaid en van alle kanten vastgelegd. ‘Wat heb je daar nou aan? Kom je eerdaags terug in Nederland heb je een paar blikkies met stekkies in je fotoalbum. Jammer van je foto’s. Je kan beter kijken of dat wijfie daar wat grote vissen naar de kant kan lokken en die op de korrel nemen,’ roept Ruud in het voorbijgaan en rent al glijdend de zanderige helling af, met moeite bijgehouden door zijn vrouw Lia die intussen haar paraplu open probeert te krijgen.

‘Wat is er zo bijzonder aan die blikjes, waar gecondenseerde melk of melkpoeder van de Friesche Vlag in heeft gezeten?’

‘Koos werkt bij dat bedrijf. Heel leuk om straks op zijn kantoor een fototentoonstelling te houden van de artikelen die hier in Indonesië verkocht worden,’ zegt Trudy en overdrijft lachend haar Fries accent.

Op een vooruitstekende rots strooit de vrouw, die met de vissen kan praten, een bruine smurrie uit een halve kokosnotendop in het water. Ze stoot een paar langgerekte klanken uit. Er zijn geen vissen. Na een paar minuten haalt ze een fluitje tussen haar borsten vandaan en begint er fanatiek op te blazen. Het is een beetje lachwekkend. Yoris voelt zich geroepen de vrouw te verdedigen en mompelt dat eigenlijk alleen de mannen deze gave bezitten en dat het weer niet gunstig is.

‘Dat is het soms in het Dolfinarium in Harderwijk ook niet en toch springen de dolfijnen meters hoog als er op een fluitje geblazen wordt,’ lacht Ruud en kondigt aan dat hij maar een kokosnoot gaat halen bij een van die hutjes.

Met een klein groepje blijf ik wachten totdat de vissen gehoor geven aan de steeds dringender schrille tonen van het fluitje, afgewisseld door de lokkende

roep van de vrouw die nu ook bezwerende gebaren maakt. Ons geduld en geloof in de oosterse magie wordt uiteindelijk beloond: een zwerm visjes heeft de weg naar de smekende vrouw gevonden en stort zich op het wegdrijvende voer.

De stapel groene kokosnoten, de schreeuwende zwerm kleurige dwergpapegaaien aan de rand van het bos, de knorrende en wroetende varkens en de naakte kindertjes met grote ogen en wilde krullenbollen zijn interessanter dan de met moeite naar de kust toe gelokte zwerm visjes. Ook hier staat aan de rand van het dorp een aantal legertenten en de soldaten zijn een grote tent die als dagverblijf moet dienen, aan het opzetten. Ze begroeten ons vriendelijk en vertellen dat ze hier op oefening zijn.

'Dat moet je maar geloven,' fluistert Matias achter me en op weg naar de bus zegt hij dat in dit dorp de Papuavlag altijd wapperde, maar nu nergens meer te bekennen is. Op weg terug naar Manokwari stad zien we tweemaal de *Morningstar* slapjes in de regen hangen. 'Binnenkort zal er in deze dorpen ook wel een legeroefening gehouden worden,' denk ik enigszins beïnvloed door Matias.

We lunchen in een restaurantje met de tropische naam Hawaii en volgens de kaart serveren ze internationale en Chinese gerechten. Rina heeft in het hotel in Biak van een rondtrekkende Deen een ander adresje gekregen en wil dat proberen. Matias en Yoris weten niet waar dat is en zeggen dat ze altijd hier met de gezelschappen eten. Het is hier heel goed en hygiënisch. Maar Rina wil naar het aanbevolen adresje en gaat weg, terwijl de man van Jos zich bij de groep aansluit. Na een half uur is ze bezweet terug en meldt dat niemand weet waar dat restaurantje is.

Intussen drinken we lauwe cola en bier. Willen we vanavond hier weer eten, dan moeten we nu opgeven hoeveel bier en cola we willen hebben. Vanmiddag wordt de voorraad ingeslagen en in de ijskast gezet.

'Deze vlinderfarm kan wel honderd keer in de vlindertuin van Emmen, wat een armoedig zootje is het zeg en dan staat het nog wel onder supervisie van het Wereld Natuurfonds, nou die zijn zeker de laatste jaren niet meer komen controleren waar hun geld blijft,' constateert Hans en loopt van de groep weg die naar een uitleg over het opzetten van vlinders luistert. De vlinderfarm is een oud gebouw waar vlinders gekweekt worden voor de export. Het is er inderdaad rommelig en vies, maar er wordt secuur gewerkt. Niet op de efficiënte wijze zoals wij dat in onze overgeorganiseerde westerse wereld gewend zijn, maar het resultaat is hetzelfde. De productie zal wat trager zijn, maar er worden toch heel wat bijzondere soorten gekweekt en niet alleen voor de ex-

port. De vlinders worden ook uitgezet en een groot deel wordt gedood en geprepareerd voor de verkoop. Hiermee voorkomt men dat zeldzame exemplaren zullen uitsterven door ongecontroleerde vlindervangst, wat in het verleden een enorme aanslag op de vlinderpopulatie in Irian Jaya gedaan heeft.

Voor de fotografen en videofanaten worden een paar, net uitgekomen grote vlinders buiten op bloeiende planten gezet. Langzaam wapperen de vlinders hun grote vleugels met kleurige patronen droog. Op het moment dat de show over is en de vlinders weer naar binnen moeten, vliegen er twee onder luid gejuich de vrijheid tegemoet.

‘Dat kost het instituut heel wat dollars,’ constateert Yoris en geeft mij een kleurige folder waar een prijslijst in opgenomen is van ‘The Arfak Butterflies.’ Een paar *ornithoptera paradisea chrysanthemum* kost tweehonderdnegentig dollar en de goedkoopste, *troides oblongomaculatus* slechts een dollar per paar.

De fut is eruit in de groep en we gaan terug naar het hotel. Jessy is vrij en er ligt een briefje dat we voorlopig volgens plan overmorgen om zeven uur vliegen. Yoris wordt in beslag genomen door de twee Amerikaanse dames en verdwijnt met hen in een *bemo*.

‘Morgen weer varen naar zo’n eilandje en op het strand hangen. Ik heb zin in een flinke wandeling, net zoals vanochtend maar dan langer. Het lijkt wel een reis voor bejaarden,’ zucht Mr. Bean en ploft met een blikje cola op een van de banken in de lobby. ‘Nou ja, nog een paar dagen en dan kunnen we onze conditie opvijzelen in de Baliem-vallei. Eigenlijk is het een duffe reis tot nu toe. Misschien kunt ge nog iets organiseren naar het Arfakgebergte?’

Op de een of andere manier beschouwt hij mij als plaatsvervangend reisleidster en wil dat ik wat regel. Tot nu toe negeerde ik al zijn opdrachten, maar dat gezeur over te weinig actie begint me de keel uit te hangen. Ik weet niet wie er mee begonnen is, maar zo langzamerhand zit het in de hoofden van bijna driekwart van de mensen in de groep en gaat het een eigen leven leiden.

‘Ik denk dat je dan voor een verkeerde reis hebt gekozen! Als je het reisprogramma goed gelezen hebt dan weet je dat we veel naar eilandjes varen en maar één keer een lange trekking door de jungle maken. Je had met de groep van mijn nichtje mee moeten gaan. Die lopen drie van de vier weken door de jungle te sjokken. Op Japen en in de Baliem-vallei,’ antwoord ik geïrriteerd.

‘Trouwens, het is nog de vraag of we in de Baliem-vallei terecht komen. We moeten eerst maar eens zien of we hiervandaan komen. Er schijnen wat moeilijkheden met de terugreis naar Biak te zijn,’ voeg ik er nog vinnig aan toe. Hij kijkt me verschrikt aan en voor het eerst is de zelfverzekerde

Mr. Bean verlegen om woorden. Hij blijft op de bank hangen en komt pas tot leven als ik met Matias en Hans naar de grote pasar ga om wat fruit in te slaan voor de boottocht morgenochtend.

‘Gaan jullie lopen? Mag ik met jullie mee?’

‘Als je maar niet zeurt over te weinig activiteit morgen. Trouwens, in het reisprogramma stond heel duidelijk dat je niet met de groep mee hoeft en zelf ook uitstapjes kan organiseren. Dus als je morgen geen zin hebt om naar het eiland Mansinam mee te gaan, dan blijf je toch gewoon hier en ga je nog een keertje naar de *Gunung Meja*. Kan je in je eigen tempo de berg op en af totdat je weer in conditie bent,’ zeg ik quasi dreigend. Hij kijkt me eventjes verbaasd aan en begint dan zo hard te lachen dat de soldaten en het personeel in de lobby nieuwsgierig komen kijken.

De *pasar besar*, grote markt, ligt aan de haven en er is van alles te koop. In de grote donkere hallen zijn vele winkeltjes, sommige niet groter dan een ruime kast. De slagerijen worden druk bezocht door zwermen zoemende vliegen, die de verkopers onvermoeibaar met een stuk karton proberen weg te jagen. De grote ruimte waar iedere ochtend de *pasar ikan* gehouden wordt, is leeg en alleen een laag schubben, visafval en natuurlijk de stank van dode vis, geven de plaats aan waar de vissers bij het ochtendgluren, met hun in de nacht gevangen vissen, aanmeren.

Hoewel het al ver in de namiddag is, is het nog behoorlijk druk. Rottend afval ligt overal en wordt af en toe bijeengeveegd. Koeien en varkens lopen tussen de stalletjes te struinen, wroeten in de hopen afval, in de spaarzame vuilnisbakken en de twee overvolle containers terwijl ze regelmatig een spoor van poep en pies achter zich laten. Na een tijdje went het en ruik ik de penetrante geuren niet meer die op verschillende plaatsen verdreven worden door de sterke geur van de *durians*. Al het tropisch fruit doet me watertanden en maakt me hebberig. De prijzen zijn, naar Nederlandse maatstaven, zo laag, dat ik met het geld in mijn moneybelt een fruitwinkeltje zou kunnen beginnen.

‘Weet je wat, we kopen voor de hele groep en maken een fruitlunch morgen op het eiland,’ zeg ik enthousiast en vraag aan Matias of er op het eiland vuur gemaakt kan worden. Dat is geen probleem, hij zal voor thee en schoon water zorgen. Ook een grote pan voor de jonge maïskolven, die in grote hopen op ons liggen te wachten. Dat is het sein voor Hans en mij om de pasar rond te gaan: *durians*, een grote tros minibanaantjes, *jeruk bali*’s, geurige rijpe sappige ananassen, groene en gele papaya’s. Als we veertig maïskolven kopen houdt Matias een van de vele kruiers aan die met metalen kruiwagens over de markt rijden op zoek naar mensen die teveel ingekocht hebben en niet alles zelf kunnen dragen. Vele vrouwen vervoeren hun koopwaar op het hoofd:

grote trossen bananen, kilo's mandarijnen in een jute zak en sommigen zelfs een mand met kippen. Mr. Bean wil met een durian op de foto, maar de lucht maakt hem onpasselijk. Hij kan strakjes nog zijn lol op in de *bemo* met vier rijpe durians! Terug lopen naar het hotel met zoveel zakken fruit zien we niet zitten.

De lucht blijft om ons heen hangen en als we het hotel binnenkomen met onze inkopen wil Matias de hele handel bij mij op de kamer deponeren. 'Nee, dank je, ik slaap beslist niet met durians op mijn kamer,' zeg ik vriendelijk. Yoris en de twee Amerikaanse dames komen het hotel binnen. 'Met wie wil je niet slapen,' vragen de dames nieuwsgierig en ik krijg de slappe lach.

Jessy is terug achter de balie en laat al het fruit naar de keuken brengen. De tickets zijn nog niet rond, er wordt nog aan een tweede vliegtuigje gewerkt. Misschien kunnen wij niet met het eerste weg, dat blijkt nu ineens volgeboekt door de dames van de militairen en wat migranten. Het blijft spannend.

Spannend wordt het ook als we ons om zeven uur in de hal verzamelen voor een gezamenlijke maaltijd in Hawaïi. Het is volgens Yoris te ver weg om te lopen en hij chartert twee busjes. Zelf komt hij later, omdat hij eerst nog wat moet regelen voor de boottocht morgen. Op mijn vraag wanneer hij tijd heeft de boekhouding door te nemen, haalt hij zijn schouders op en denkt dat hij misschien morgen pas tijd heeft. Dit tot ongenoegen van Hans die vindt dat ik wat resoluter moet zijn. 'Niet vragen, gewoon zeggen: vanavond om negen uur gaan we de uitgaven bekijken.' Maar dat werkt ook niet, het zal pas in het laatste uur voordat we teruggaan naar Biak gebeuren. Er zijn verschillende uitgaven die niet verantwoord kunnen worden.

Bij Hawaïi aangekomen moeten we allemaal vijfhonderd rupiahs dokken voor de busjes en krijgen we te horen dat we na de maaltijd terug moeten lopen. Ineens wil iedereen met de bus terug, want het is pikdonker en de busjes deden er wel een kwartier over. Dan is het beslist drie kwartier lopen en dat na het eten... De buschauffeurs moeten om negen uur hun busjes inleveren, en ook rijdt er geen taxi meer. Het enige vervoer is achterop een brommer en daar betaal je vijfduizend rupiahs voor, volgens Matias. En wie komt er op dat moment achter op een brommer aan? Jawel, Yoris! Dat zal straks ook wel op de afrekening staan.

Met wat heen en weer gepraat, onderhandelen en telefoneren naar de centrale, kunnen de chauffeurs op ons blijven wachten. Het is niet druk in het restaurant en we krijgen de Vipzaal met airco, waar ik enkele andere gasten van ons hotel smakelijk zie eten.

'Heerlijk eten, maar niet voor iedere avond,' zegt de man van het bureau voor natuurontwikkeling & natuurbescherming. 'Waar eet je dan ook lekker?'

vraag ik, altijd in voor goede restaurantjes. 'Bij Sukasari,' is het antwoord en direct heb ik al visioenen van heerlijke *saté kambing*, want dat bestel ik altijd bij het Indonesische restaurant Sukasari in Amsterdam. Ik besluit morgen bij zijn naamgenoot in Manokwari te gaan eten. En dat willen er meer, dus vragen we Yoris of hij voor morgen bij Sukasari bier en cola koud wil laten zetten.

Hij stribbelt wat tegen en beweert dat het niet erg hygiënisch is en dat hij hier in Hawaii altijd met toeristen eet omdat hier niemand ziek wordt. Maar als we per se willen zal hij het doen. Er moet dan wel een busje besteld worden en dat kost natuurlijk extra.

'Als je maar zegt hoeveel het kost en ik zal er met mijn neus bovenop zitten als je met de chauffeur afrekent,' zeg ik geïrriteerd en laat mijn eetlust niet bederven door een somber kijkende Yoris die zich voor de tweede keer vandaag in zijn eer aangetast voelt.

Een paar actievelingen gaan in het donker teruglopen en verschijnen na een kwartiertje in het hotel. De busjes hadden een omweg gemaakt omdat het eenrichting verkeer was!

Trots wappert de Papuavlag boven het dorp van paalwoningen in de baai, nog geen tien minuten van ons hotel. Het ligt verscholen achter de betonnen gebouwen van de kleine pasar. Tijdens de aardbeving in 1994 werd het dorpje door een enorme vloedgolf meegesleurd. Er is geen tegemoetkoming van de regering geweest om het te renoveren. De overlevenden hebben met afvalhout het dorp weer opgebouwd en verboden of niet, de *Morningstar* wappert iedere ochtend fier boven dit haveloze dorpje, dat op hoge palen gebouwd is. Het is eb als wij er doorheen lopen. In de stinkende modder liggen kleine visjes stervend te spartelen en proberen krabbetjes zijwaarts in snel tempo het water op te zoeken voordat ze door de kinderen, die soms tot hun knieën in de zwarte prut zakken, gevangen worden.

Er lopen een aantal verharde wegen door het dorpje. Waar het water begint, zijn alle huizen verbonden door smalle lange paadjes, niet breder dan twee of drie rotanpalen dik. Dikwijls zonder leuning. Schuifelend bewegen we ons van het ene groepje huizen naar het andere, onringd door kinderen. We worden vriendelijk begroet door de volwassenen als we voorbij hun huisje lopen. Er hangen wat jonge mannen rond met een baseballpetje waarop boven het embleem van de *Morningstar* de woorden *Freedom National Soldier* in gouden letters geborduurd staat. Aan de zijkant, ook in goudkleur geborduurd, hun naam. Verassend is het dat er veel Nederlandse voornamen te lezen zijn. Enkelen uit de groep gaan in op het aanbod om zo'n baseballpetje te kopen,

ondanks het feit dat Yoris en Matias waarschuwen dat deze petjes beslist niet gedragen mogen worden in Irian Jaya en dat het ook verstandig is ze elders in Indonesië niet te dragen. Hier in dit dorpje worden de petjes fier gedragen. Niet provocerend, maar gewoon omdat men zich onafhankelijk van Indonesië voelt en omdat men toch niks te verliezen heeft dan alleen het leven.

‘En dat wordt soms niet eens door de Indonesische regering afgenomen, maar door God als hij weer een vloedgolf zendt om de Papua’s uit hun lijden te verlossen,’ zegt Jackson, een bewoner van het dorpje, die zijn petje wel wil ruilen voor een mooie safarihoed. Als er meer zijn die belangstelling hebben voor zijn petje, loodst hij ons mee naar zijn huisje. Daar zit zijn zoon gitaar te spelen en worden we op een kleine voorstelling onthaald. Ook laat hij trots zijn fotoalbum zien waarin hij bij iedere foto zichzelf aanwijst. ‘Kijk hier sta ik. Ik was afgevaardigde van delegasi twee Manokwari van het Yang Mengikuti Kongres Papua twee. Dat was van 29 mei tot 4 juni dit jaar! Wij in Manokwari zijn er trots op dat hier in Manokwari, met name in het Arfakgebergte de eerste verzetsbeweging was.

Veel mensen van de *Organisasi Papua Merdeka*, bekend als de OPM, West Papua, zijn vermoord of gevangen genomen en velen zijn ook gevlucht naar het vrije onafhankelijk oostelijk deel van Nieuw-Guinea. De migranten uit andere delen van Indonesië zijn nu helaas geïntegreerd in het grootste deel van de bevolking van de stad Manokwari. Maar gelukkig zijn er in de provincie nog veel leden van de OPM. Er wonen in Nederland ook nog nakomelingen van onze grote leiders, zoals Marcus Kaisiepo. Wij Papua’s zijn geen Indonesiërs,’ zegt hij nog eens nadrukkelijk.

De voorraad petjes is snel uitverkocht en dan volgt er een onderlinge ruil om de namen die op de petjes staan. Als ik een petje met de naam Albert zie, zo heet mijn vader, koop ik dat zonder nadenken. Wie nog een exemplaar hebben wil, moet dat aan Jackson opgeven en nog voordat we terugvliegen naar Biak zal hij de petjes in het hotel afleveren.

Ik voel in mij ineens een solidariteit met deze Papua’s en dat gevoel blijft de rest van deze reis. Ook lang nadat ik weer in Nederland ben, blijft de onafhankelijkheidsstrijd van dit volk mijn sympathie hebben.

In Nederland heb ik ook wel verhalen gehoord van Papua’s met wie ik in contact kwam. Maar nu ik hier ben is het toch een ander verhaal geworden, heeft het een andere dimensie gekregen. Ik vraag mij wel af hoe het zal verlopen, of de verschillende leiders met uiteenlopende ideeën samen in staat zijn het land zelfstandig te besturen.

Trots op haar Morningstar

Voor een huisje, dat bij nader inzien een kerk blijkt te zijn, staat een vrouw naar ons te wenken. Dichterbij gekomen ontvouwt ze de *Morningstar* en poseert ze trots achter de vlag voor de toegestroomde toeristen.

‘Laat ons niet weer in de steek, laat iedereen in Nederland de foto’s en video’s zien,’ zegt Jackson in het algemeen tegen de gezichten achter de camera’s. Zijn woorden ‘laat ons niet weer in de steek,’ brengen mij terug naar de jaren zestig.

Op een dag vertelde mijn vader aan tafel dat in Nieuw-Guinea de Papua’s een eigen vlag hadden, de *Bintang Kejora*. Dat Nieuw-Guinea voortaan West-Papua zou heten en dat ene Marcus Kaisiepo, de Papuavlag voor het eerst aan de Nederlandse regering aanbood toen de Nederlandse soevereiniteit over Nieuw-Guinea aan de Verenigde Naties overgedragen werd.

Tijdens het hijsen van de vlag werd het *Hai Tanahkoe Papua* voor het eerst als erkend volkslied gezongen. Zolang Nederland nog bezig was met het tien-jarenplan voor de democratisering van Nieuw-Guinea, zal naast de *Morningstar* de Nederlandse vlag gehesen worden en het *Hai Tanahkoe Papoea* na het Nederlandse volkslied gezongen worden.

Het commentaar van mijn moeder was kort en bondig op het bericht dat mijn vader voorlas: ‘Nou gelukkig dat we voor Nederland gekozen hebben, anders zaten we weer in de puree, volgens mij breekt daar binnenkort ook een oorlog uit. We hebben al genoeg op ons bordje gekregen en voor de kinderen is er hier een betere toekomst. Het is goed wat we gedaan hebben Albert.’

Ze kreeg gelijk. Helaas was de Nederlandse soevereiniteit over Nieuw-Guinea maar voor een korte tijd.

In de zomer van 1962 werd de Nederlandse soevereiniteit aan de Verenigde Naties overgedragen die deze in het voorjaar van 1963 aan Indonesië overdroeg. Voor het eerst in de geschiedenis werd in Manokwari op dertig september van dat jaar door het Papoea Vrijwilligers Korps geweigerd de *Bintang Kejora* te strijken.

Tot nu toe zijn er heel wat doden gevallen door het laten wapperen van deze vlag, die het vrijheidssymbool voor de Papua’s geworden is. Dat zal zo blijven tot de dag dat de Indonesische regering gehoor zal geven aan de wens van het westelijk volksdeel van Nieuw-Guinea. Hopelijk is het dan nog niet te laat voor het land waar een groot deel van de oorspronkelijke bevolking langzaam zijn identiteit aan het verliezen is. Eigenlijk is er al niets meer over van de eigen identiteit sinds de zogenaamde beschavingscampagnes ingevoerd werden. Allen moesten zo snel mogelijk de levensstijl van het eiland Java, waar de Indonesische regering zetelt, overnemen. In een kort tijdsbestek heeft men

in Indonesië talrijke waardevolle culturen uitgeroeid, waaronder die van de Papua's. Het, inmiddels in de geschiedenis vermelde, verzet van de Dani's in de Baliem-vallei tijdens *Operasi Koteka* had succes. Operatie Peniskoker was een beschavingsproject speciaal voor de Dani's die met hun peniskokers en grasrokjes Indonesië het stempel van onontwikkeld land gaven.

Gewone kleding als elders in Indonesië werd voorgeschreven: sarong en kabaja of liever nog de moderne kleding als lange broeken en shirts en voor de dames jurken. Deze operatie mislukte volkomen en tot nu toe dragen de Dani's als laatsten in Irian Jaya trots hun peniskokers en gras of boomschorsrokjes.

Nieuw-Guinea dankt zijn naam aan de Spanjaard Inigo Ortiz de Retes, die omstreeks 1550 hier landde en dit onbekende eiland de naam Nueva Guinea gaf, omdat hij overeenkomsten zag met de bevolking van West-Afrika. Hij had geen idee hoe groot het eiland was, plantte de Spaanse vlag en annexeerde het als Spaans grondgebied. Ook de Engelsen, die honderdvijftig jaar later hun vlag daar hesen, kwamen niet verder dan de kust en zo bleef Nieuw-Guinea een bezet eiland waar de bevolking geen last had van de overheersers. Hier kwam met de komst van de Nederlanders in 1716 ook geen einde aan. Onwetend van de rijkdom van hun overzees gebied lieten de Vroede Vaders van de V.O.C. het eiland met rust, totdat begin 1900 de eerste militaire expedities het binnenland introkken en de zendelingen hen achterna reisden.

Pas eind jaren dertig werden Nederlandse bestuursambtenaren in groten getale naar dit onbekende grootste eiland ter wereld, op Groenland na, gestuurd, om het in kaart te brengen. De Tweede Wereldoorlog maakte een einde aan deze expedities en een einde aan West Nieuw-Guinea, dat onder Nederlands bestuur bezig was zich te ontwikkelen tot een land met een eigen identiteit, zelfbestuur en onafhankelijkheid.

In de Tweede Wereldoorlog hebben de Nederlanders, aan de bovenloop van de Digul de toekomstige leiders van het onafhankelijke Indonesië in concentratiekampen gevangen gehouden.

Maar zoals we uit de geschiedenis weten, liet Nederland het tenslotte afweten en na al die jaren heeft het volk van Papua nog steeds het gevoel dat Nederland hen in de steek gelaten heeft.

Al van ver zien we het grote herdenkingskruis voor de zendelingen Ottow en Geissler op het eiland Mansinam, een half uur varen van Manokwari. Als we aan land zijn gekomen, zien we dat het oorspronkelijk witte kruis, dat de plek aangeeft waar de twee zendelingen hun eerste post in Irian hadden, grauw en

groezelig is en dat de letters grotendeels zijn verweerd. Ook de kerk is aan herstel toe. Waar het strand overgaat in bebossing staat een gebouwtje zonder muren met mooi houtsnijwerk. Hier tekenen we een gastenboek en doneren een stapeltje rupiahs voor het onderhoud van de kerk. Dat wil zeggen, Yoris betaalt van het excursiegeld het gevraagde bedrag en belooft mij vanavond verantwoording af te leggen over al het geld dat hij vanaf Biak geïnd heeft voor de excursies en andere onduidelijke onkosten.

Een paar mannen zitten onder het afdakje en turen naar de zee. Ze wachten tot de vissers, die vanochtend vroeg uitgevaren zijn, terugkomen. Er meert nog een bootje af met een kwetterende groep schoolkinderen in hagelwitte uniformbloesjes en donkerblauwe rokjes of broeken.

Een schoolreisje naar Mansinam is opwindend en bij de ontdekking dat er ook nog toeristen zijn weten ze niet wat ze het eerste zullen fotograferen. Het grote witte kruis of de toeristen. Bereidwillig poseert een aantal van de groep voor het kruis zodat ze twee wensen op hetzelfde moment kunnen vervullen. Daarna roepen de leerkrachten hen tot de orde en krijgen ze een geschiedenislesje.

De twee prauwen zijn verder gevaren en we kunnen een eindje langs het strand lopen. Na een kwartier houdt het strand op en gaat over in grote partij- en koraalrotsen en wordt het landinwaarts ook onbegaanbaar door dichtbegroeid oerwoud, waar vogels hun lokkende roep laten horen zonder zich te laten zien. Wadend door het water gaan we weer in de boten en varen naar de baai waar het witte strand uitnodigend wacht voor een paar uurtjes luieren.

Matias regelt alles en Yoris commandeert: er moet een gat gegraven worden bij de rots waar zoet water uit een bron komt zodat wij ons hierin kunnen afspoelen als we gezwommen hebben. Er moet een paar meter verderop nog een gat gegraven worden om zoet water op te vangen waar het fruit in gewassen kan worden; er moet vuur gemaakt worden, thee gezet, fruit geschild... Matias en de bootslieden gaan opgewekt aan het werk en Yoris ploft naast mij neer.

‘Zo tante Corrie, over een half uurtje is alles klaar.’

‘Moet jij niet helpen?’ vraagt Mr. Bean aan hem. Yoris trekt zijn donkere wenkbrauwen op, kijkt de vragensteller verbaasd aan. Pakt dan een groot kapes en loopt naar de stapel vruchten. Zoekt op zijn gemak een papaja uit die hij langzaam schoon begint te maken.

‘Er is een hiërarchie tussen hen die jij nu doorbreekt,’ zeg ik tegen de naar mij tevreden glimlachende Mr. Bean. Hij haalt op dezelfde wijze als Yoris zijn wenkbrauwen vragend omhoog en kijkt mij net zo verbaasd aan als Yoris dat een paar minuten geleden deed.

Met een van de twee prauwen zijn ook de twee dames uit Boston meegeko-

men die zich in duikerpak hijsen en zich een paar meter verderop terugtrekken nadat Yoris door een paar mensen van de groep aangesproken werd. Zij waren het er in de haven al niet mee eens dat hij ze met onze groep meenam, maar het grootste deel van de groep had geen bezwaar en dus gingen ze mee. Kennelijk was de discussie de dames niet ontgaan en nu distantiëren ze zich van de groep. Voor Yoris een beetje ongemakkelijke situatie die vanzelf opgelost wordt als de dames hun snorkelapparatuur aan enkele duiklustigen aanbieden.

Tegen de tijd dat het lunchuur aanbreekt en we van al het meegenomen fruit genieten, is de verbroedering compleet en snoepen de dames mee van de durians, dat ze nog nooit gegeten hebben. Iedereen probeert dapper het romige sappige vruchtvlies van de durians die een prikkelend gevoel op de tong achterlaat. Maar de meesten laten het bij proeven, en zo geniet ik, samen met een klein groepje van een overdaad aan durians.

‘Eigenlijk is het niet goed voor mijn bloeddruk, maar tjonge wat is het lekker,’ smult Hans en pakt gretig het volgende stekelig partje van Matias aan waarin drie goudgele vruchten hem toelachen. Ook de bemanning van de boten en Yoris en Matias genieten van de afgewezen durians en laten de ananassen, papaja’s, gekookte maïskolven en al het overige meegebrachte fruit graag aan de anderen over.

Tijdens het opruimen van de lunch wordt de lucht ineens donker en voordat we alles in veiligheid hebben kunnen brengen barst er een tropische regenbui los. De bemanning rent naar de prauwen en komt terug met een groot stuk plastic en twee vaarbomen. Samengeklonterd onder het provisorische afdakje proberen enkelen nog twee passerende bootjes te fotograferen die ondanks de stromende regen gewoon door varen. De peddelaars kijken geamuseerd naar de schuilende toeristen. Even later houdt de tropische bui net zo plotseling op als hij begon en wordt er druk geredderd. Alles is nat en zit onder het zand en de opkomende wind maakt me koud. Rillend stappen we aan boord en worden op weg naar Manokwari nog eens overvallen door een stortbui. Matias wijst ons op een plek ergens in de verte en vertelt dat daar een Japans oorlogsschip ligt en dat het er mooi duiken en snorkelen is, maar dat we nu teruggaan naar de haven.

Door de modder en het afval van de *pasar ikan* waden we terug aan land. Ik geef het hulpje, een jongetje van een jaar of twaalf, een fooitje. Hij kijkt de kapitein aan of hij het mag aannemen. Die knikt. Yoris zegt dat hij het terug moet geven en dat hij al een fooi had toegevoegd aan het bedrag dat hij moest betalen voor de huur van de boten. Het jongetje wil het geld terug geven.

maar als ik zeg dat hij het mag houden en zijn kapitein ook toestemmend knikt, bergt hij het snel op in zijn gescheurd shortje. Later hoor ik van enkelen dat zij ook Matias wat toe wilden stoppen, maar dat die het niet aan wilde nemen. 'Bij het hotel misschien,' zegt hij bescheiden en neemt het geld pas in ontvangst als Yoris uit het gezichtsveld is verdwenen.

In het hotel vertelt Jessy dat het nog steeds niet rond is met de tickets en dat ze niet weet hoe laat wij vertrekken en of we wel vertrekken. Ze blijft haar best doen en zal zorgen dat de tickets morgen vroeg, of vanavond laat, klaar liggen als we terugkomen van het restaurant. Voordat Yoris vertrekt vraag ik hem of alles geregeld is met het vervoer en het restaurant Sukasari. Hij knikt en zegt dat hij tegen half zeven in het hotel is, dan kunnen we misschien alvast de uitgaven bekijken.

De militair op wacht voor de kamer tegenover de mijne is verlegen om een kletspraatje, maar ik wil zo snel mogelijk mijn natte kleren uit en onder de warme douche.

Lekker op het bed soes ik wat na over deze dag en vraag me af of ik het wel goed gedaan heb tegenover Yoris. Ik wil wel af van die klus van het controleren van de fooienpot. Nog een dag en dan zijn we terug in Biak en voor die paar dagen totdat Debby terug is, kan ik het nog wel doen besluit ik. Op dat moment belt Debby. En dan is het fooienpotprobleem niets vergeleken met de problemen waar Debby de afgelopen dagen mee geworsteld heeft.

'Corrie, het is erg in Wamena. We hebben in ons hotel gezeten en er zijn verschrikkelijke dingen gebeurd. Mensen vermoord en alles is chaos. We konden niet weg uit Wamena. De trekking is niet doorgegaan. De Papua's worden doodgeschoten door de militairen en de Papua's vechten terug met kapessen en pijlen. Hier vlak voor ons hotel. Er gingen geen vliegtuigen meer en met veel moeite en erg veel geld heb ik de groep in kleine groepjes met de vliegtuigen van de M.A.F. naar Sentani kunnen brengen. Het is een nachtmerrie geweest. De groep werd op het vliegveld bedreigd door soldaten en een man uit de groep kreeg zelfs de loop van een stengun in zijn buik geduwd. Gidsen zijn nadat de groep geëvacueerd was de bergen ingevlucht. Er zal waarschijnlijk een grote groep Papua's uit de bergen naar Wamena komen om met de soldaten te vechten. Dat zal een enorme slachtpartij worden.' Debby is opgelucht dat ze veilig in Sentani zit en haar groep op het vliegtuig naar Bali gezet heeft.

'Morgen vlieg ik naar Biak en zie jullie daar. Wil je aan de groep zeggen dat we beslist niet naar Wamena kunnen en misschien ook niet naar Sentani...'

Debby is erg overstuur en ondanks alles wat ze meegemaakt heeft is ze bezorgd over onze groep.

‘Ik probeer Chantal te bereiken en te overleggen wat we kunnen doen als alternatief programma,’ besluit ze het gesprek. Ik beloof haar dat ik morgen een e-mail naar Chantal in Alkmaar zal sturen. Intussen vraag ik me af waar mijn nichtje Fransje met haar groep zit. Volgens het schema dat ze mij gaf zou ze nu in Wamena moeten zijn....

Ik haal diep adem als ik om zeven uur naar beneden ga.

Het grootste deel van de groep heeft zich al verzameld, maar ik besluit met het slechte nieuws te wachten totdat iedereen er is. Jessie wenkt me en zegt dat we met het tweede vliegtuig vertrekken rond de klok van twaalf uur. Nog een ochtendje in Manokwari, dan kan ik wat rondkijken en naar het postkantoor gaan. De enige plaats waar een kamertje ingericht is als internet-café.

Geen busjes en geen Sukasari vanavond. Zei ik gisteren tegen Yoris: ‘Morgen willen we bij Sukasari eten, wil jij voor ons reserveren, inclusief de drankjes die koud gezet moeten worden?’ ‘Ja, ja, natuurlijk,’ verzekerde hij me.

Vanochtend vraag ik hem of alles in orde is voor vanavond, want al doende leer je, toch? Nou Yoris niet dus. Tegen zeven uur komt Yoris binnen en begint te bellen naar Sukasari! Even later staat hij voor de groep en zegt: ‘No Sukasari. Sukasari tutup.’ Gesloten dus en dat had hij ons vanochtend of gisteravond al kunnen vertellen als hij eerder gebeld had. Ook de busjes heeft hij niet geregeld.

‘Waarom heb je,’ begin ik en houd ineens mijn mond en denk: ‘Nou ja, sudah, laat maar. We zijn in Indonesië, waar de hanen de hele dag kraaien, de honden blaffen, de kindertjes bang zijn voor de witte mensen die ze snoepjes en ballonnen geven. Waar de bevolking vriendelijk en goedlachs is en je steeds de hand wil schudden en overal ja op zegt om je niet teleur te stellen en met een vrolijke lach hun rode siritanden laat zien. Waar de gidsen soms de dingen net even anders doen dan jij wilt en dat het hier immer *jam karet* is, rekbare tijd. Waar per dag, per uur, per minuut geleefd wordt.’

‘We gaan maar weer naar Hawaii waar we lauw bier zullen drinken,’ zuchten een paar mannen en maken aanstalten om weg te gaan. Ik vraag of ze even willen wachten op de anderen en als de groep compleet is vertel ik hen over het bericht van Debby.

De reacties zijn verschillend: verslagen, teleurgesteld, boos en enkelen willen het niet geloven. Anderen maken direct plannen en er zijn er twee die ter plekke besluiten in Manokwari te blijven om een trekking naar het Arfakgebergte te maken. Ze realiseren zich niet dat ook hier reffen uit kunnen breken

en dat ze dan niet weg kunnen komen.

‘Laten we eerst maar gaan eten en dan zien we morgen wel hoe het verder gaat. We moeten afwachten wat Debby voor suggesties uit Alkmaar van Chantal krijgt,’ stel ik voor.

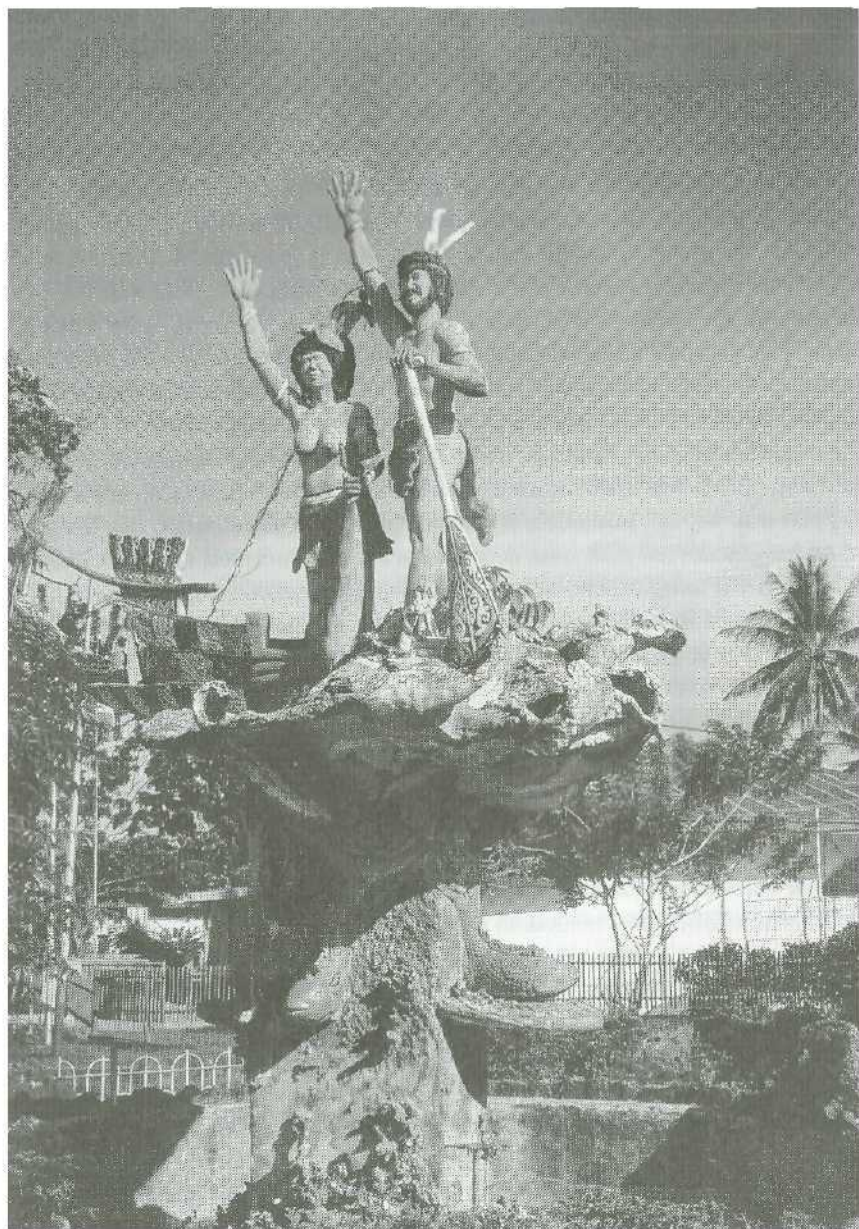
In Hawaï is de Vipzaal vol met militairen en hun dames. Er worden tafels aaneen geschoven in het voorste deel van het restaurant bij het ‘gewone volk.’ Als de groep eindelijk zit, wordt er stevig gemopperd. Iemand oppert dat er vast niet veel meer over is wanneer er schalen met gebakken vis, vlees en geurige groenten voorbij gaan. Dat is het sein voor een paar om op te staan, hun drankje af te rekenen en naar het visrestaurantje een paar meter verderop te gaan. In een paar minuten zit de hele groep daar, behalve Els en ik. Ook Yoris en Matias blijven zitten en kijken ons vragend aan.

‘Ze missen hun gratis maaltijd, nu de groep hier niet eet,’ zeg ik. Els wil graag garnalen en wil wel naar dat andere restaurantje als dat garnalen serveert. Dus stappen ook wij op. Inmiddels is daar de grote barbecue buiten aan het gloeien en buigt iedereen zich over de ijskist waar een voorraad vis ligt. Geen garnalen. Els wil terug en hoewel de vissen op het gloeiend houtskool erg lekker ruiken, besluit ik toch met haar mee te gaan. Zo alleen aan een portie grote garnalen is niet gezellig en het is ook wel eens lekker rustig om niet met de gehele groep te eten. Bovendien heb ik ook geen zin meer in die gesprekken over het niet doorgaan van de trekking in de Baliem. Yoris en Matias gaan opgelucht met ons mee terug naar Hawaï. Hun reputatie bij Hawaï is voorlopig gered. Yoris maakt van de gelegenheid gebruik om eens heerlijk te eten en te drinken en smoest intussen met de eigenaar.

‘Dat wordt beslist op onze rekening gezet,’ zeg ik lachend tegen Els als Yoris voor de derde keer een cola bestelt en nog een zakje kroepoek bij de toonbank haalt. Matias blijft bescheiden en pas als Yoris zijn vierde drankje gaat halen, wil hij op ons aandringen een tweede glas thee. En ja hoor, de rekening is inclusief de maaltijd van de beide gidsen.

Op de terugweg haalt de groep ons in en is vol lof over het visrestaurantje. Even was de situatie in Wamena op de achtergrond geraakt. Maar niet voor lang. Nog voordat we bij het hotel zijn wordt er al druk gepraat over de toestand daar en Mr. Bean is benieuwd of de groep van Debby foto’s gemaakt heeft.

‘Nou, ik denk niet dat je dat doet,’ mengt Els zich in het gesprek. ‘Waarom niet, ge kunt er veel geld mee verdienen hoor bij de kranten in Europa,’ is zijn antwoord.

Standbeeld in Manokwari

Het ontbijt laat ik, op een glas hete koffie na, voor wat het is. Bij een supermarktje annex bakkerij tracteer ik mezelf op heerlijke Indonesische hapjes als *wadji*, *klepon*, *ondé ondé*, een stukje spekkoek en zowaar warme, dampende *roti kukus*.

Richting postkantoor kom ik Matias tegen die mij verzekert dat het wel een uur lopen is en dat ik beter de bemo kan nemen. Eerst nog een stukje lopen, stel ik voor. Onderweg passeren we een ruïne van wat eens een groot gebouw geweest moet zijn. Er is brand geweest, maar die zal wel een tijd geleden gebeurd zijn want overal groeien struiken en hier en daar zie ik een boom.

‘Het Parlementsgebouw dat de Indonesische regering hier neergezet heeft, is nooit in gebruik genomen. Er waren demonstraties van studenten en op twee oktober 1998 werd iemand doodgeschoten. Toen heeft men het gebouw in brand gestoken,’ weet Matias te vertellen. Hij stelt voor om naar een van de mooiste plekjes van Manokwari te gaan, waar ik een prachtig uitzicht over de stad en de baai heb. Het zal nu erg mooi zijn met de wolken rondom het Arfakgebergte in de verte. Misschien wil ik ook wel langs het oorlogsmonument en de Cenderwasih Universiteit, waar hij Engels en economie studeert? Nee, liever niet, ik wil op tijd terug zijn in het hotel en het e-mailen gaat niet zo maar hier in Indonesië. Dat kost tijd. We passeren een kerk waar het grafmonument voor de eerste zendelingen staat. Het is een indrukwekkend geheel. Het monument op Mansinam en in Biak verdwijnen er helemaal in het niet bij. In Biak waren de meeste graven voorzien van een afdakje. Dit monument staat onder een paalwoning, waar de voor Indonesië zo bekende groteske beelden naast staan. Het zijn Papuakrijgers en twee engelen hangen boven de ingang de bezoekers met trompetten te verwelkomen.

Na een drie kwartier lopen zijn we nog een half uur van het postkantoor verwijderd, volgens mijn gids en hij houdt een bemo aan. Die zit vol met mensen die naar het werk gaan. Het merendeel is kantoorpersoneel.

Bij de rotonde waar we uitstappen staat ook een groot beeld midden in een vijver. Het stelt Papua's voor die de zendelingen verwelkomen, omringd door prauwen, vissen en krokodillen. Ik loop een rondje om te zien welke kant het fotogeniekste is. Dit gebeurt onder belangstelling van het toegestroomde publiek dat me tot de marmeren trap van het postkantoor volgt.

In het postkantoor is het heerlijk koel en de vier computers werken erg snel. Je wordt alleen steeds onderbroken door reclame. En nu maar hopen dat er geen virussen meegestuurd worden.

Chantal bericht dat ze twee opties heeft als alternatief: ‘Sulawesi en dan voornamelijk Toraja waar trekkingen gehouden kunnen worden of een deel van de Kleine Sunda-Eilanden. Het hangt van de situatie af, want ook in Sula-

wesi zijn opstanden en als ik de lijst zo naloop dan zijn diverse mensen van de groep daar al geweest. Ook bij de Sunda-Eilanden is dat het geval. Er is nog een groter probleem: ik moet onze lokale gidsen zien te vinden en hopen dat ze vrij zijn. Debby kan ik nu niet met een groep opzadelen en bovendien is zij niet welkom als Molukse in Sulawesi, ze krijgt geen *surat jalan*. Van de Kleine Sunda-Eilanden weet zij weinig tot niets. Zij is gids voor de Molukken en Irian. We zullen zien, ik doe mijn best. Jullie zijn niet de enige groep met pech, ook in Vietnam en Birma gaat het niet helemaal zoals het gaan moet. Zodra ik iets weet bel ik naar Debby die nu in Jayapura zit en vandaag naar Biak probeert te komen waar ze jullie op zal vangen.'

Met wat vertraging landt de Twin Otter, het kleinste vliegtuig van de vloot van Merpati, op het lege vliegveld van Manokwari. Er stappen twee passagiers uit en veel vracht wordt er met mankracht uitgetild, waaronder een koelkast en een motorfiets. Dit allemaal terwijl wij er om heen staan. De tankauto pompt het vliegtuigje vol. De rokende piloot, die nog geen twee meter van de tankauto staat, nodigt een aantal mensen van de groep uit om achter de stuurknuppel te kruipen waar ze dan een foto van kunnen maken.

We passen er maar net in met onze groep plus twee Engelsen die op de laatste nipper aan komen rennen. Bezweet verkondigen ze blij te zijn dat ze mee kunnen want er broeit iets in Manokwari.

Het broeit ook in het vliegtuigje. Eerst is het ijskoud en daarna snoeiheet. De stewardess blijft achter in het vliegtuig en geeft doosjes met lunchhapjes door. De deur van de cockpit kan niet dicht zodat we alle handelingen van de piloten kunnen meemaken. En die beginnen al goed als de motor niet op toeren wil komen. De piloten maken zich niet druk en geven intussen vrolijk antwoord op allerlei technische vragen die er vanuit de cabine gesteld worden. Alleen op de vraag hoe oud de kist is, weten ze niet precies het antwoord. Ergens tussen de tien en vijftig jaar schatten ze en dan is de motor op toeren, beginnen de propellers sneller te draaien en kunnen we de lucht in.

We landen op Biak waar in de verte een groot vliegtuig van Garuda staat. Het felle zonlicht schittert op het asfalt en in de trillende hitte zie ik een stroom mensen uit het vliegtuig komen. Als ik goed kijk zie ik tussen alle donkere Indonesiërs een paar blanke mensen. 'Nou zeg, het lijkt wel een groep buitenlandse toeristen,' zeg ik tegen degenen die naast mij lopen. 'En dat met al die opstanden, gevechten, relletjes en complete oorlogssituaties.' En wie staat daar tussen al die mensen naar ons te kijken? Mijn nichtje Fransje!!

Baliem-vallei: tutup!

In Makassar kreeg Fransje te horen dat er geen *surat jalan*, oftewel een visum, voor Wamena afgegeven werd in verband met alle onlusten die daar uitgebroken waren. In plaats van naar Sentani te vliegen, gingen ze rechtstreeks naar Biak. De reisleider stelde voor het laatste deel van de reis, een trekking van een week op het eiland Japen, als eerste te ondernemen. Misschien is de situatie dan veranderd en kan de groep alsnog naar Wamena om daar aan de lange trekking van drie weken te beginnen.

Na het telefoontje van Debby heb ik er een hard hoofd in. We spreken af elkaar in de namiddag in restaurant 99 te ontmoeten.

Agus en Metu wachten ons op met een energieke Rick, die zijn onbekende virus geheel overwonnen heeft en benieuwd is naar onze verhalen.

‘Debby is een uur geleden aangekomen en wacht in het hotel op ons. Volgens mij is de situatie in Wamena ernstig. Ik hoorde haar tegen Agus zeggen dat het een complete oorlog was,’ zegt Rick zorgelijk. ‘Nou hier is ook een klein drama gebeurd. Metu’s moeder is eergisteren overleden en diezelfde dag nog begraven. ‘s Avonds was hij alweer in het hotel om met Agus onze trip naar Japen te regelen.’

Even later zitten we in de lobby van het hotel en luisteren naar Debby, die geëmotioneerd over de situatie in Wamena vertelt: ‘We waren net klaar voor de trekking.

Samen met de Papuagidsen was ik naar de markt geweest om alle proviand en wat we verder nodig hadden, in te slaan. Op weg naar het hotel waren er al groepjes mensen in de straten en ineens ook veel soldaten.

Miter, onze gids kwam later vertellen dat er een bevel was van de Indonesische regering dat er geen enkele Papuavlag meer gehesen mocht worden. Iets wat iedere ochtend gedaan werd. De vlaggen die nog wapperden moesten naar beneden. Dat is bijna overal in en om Wamena gebeurd, behalve bij een *Security Post of the Papuans* in het centrum van Wamena.

De Papua’s daar weigerden de vlag neer te halen.

Dit was het begin van de ellende.

Ik vertelde de groep dat ik de situatie te gevaarlijk vond en de trekking de volgende ochtend niet om negen uur maar om twaalf uur van start wilde laten gaan. Tenminste als de situatie dan veilig zou zijn.

Het was ook beter om al die tijd in het hotel te blijven en af te wachten. Misschien zouden de Papua’s de volgende morgen de vlag niet hijsen en dan was alles met een sisser afgelopen.

In het verleden zijn er hevige gevechten geweest om de *Morningstar* en ook vele doden gevallen. Vooral het afgelopen jaar waren er in Irian veel plaatsen die de *Morningstar*, ondanks het verbod, toch hesen.

Maar de Indonesische regering is ook net een jojo: de ene keer mag de vlag wel en de andere keer niet.

Tegen tien uur de volgende ochtend hoorden we gewerschoten en vanuit het raam zagen we Papua's van het centrum naar de buitenwijken vluchten. Ons hotel Nayak stond dichtbij het vliegveld.

Een groep Papua's liep naar het vliegveld en haalde de omheiningen neer, vernielde verkeersborden en zocht allerlei spullen om een barricade op de weg te maken. Ze braken ook de weg open. Binnen een kwartier kwam een patrouille politieagenten, zoals bij jullie de ME, die in gesloten linie naar de Papua's optrok, de wapens in aanslag. De Papua's trokken zich terug, want wat moeten ze beginnen met hun lange messen, hakbijlen en pijlen tegen machinegeweren?

Intussen klonken overal in de stad gewerschoten en dat ging de hele ochtend door. Er was praktisch niemand op straat en de stad leek een spookstad. Alleen enkele *pendatangs*, de naam die Papua's geven aan alle Indonesiërs die niet tot de Papua's behoren, stonden voor hun huizen te praten. Met enkele Papuagidsen en dragers lunchte ik in een van de naburige restaurants, waarvan de eigenaar een Papua is. Daar hoorden we dat er enkele doden gevallen waren: Papua's door politieagenten neergeschoten.

Er was een gerucht dat de Papua's zich aan het verzamelen waren en in de middag rond de klok van drie uur revanche zouden nemen. Dat betekende dat er gevochten zou worden in de hele stad en de situatie behoorlijk uit de hand zou kunnen lopen.

Gelukkig was het Telecom gebouw nog open en heb ik naar Alkmaar, naar Jaap in Vietnam en naar jou Corrie, in Manokwari gebeld en ook geprobeerd onze vliegtickets te veranderen. De groep begreep dat het niet verantwoord was hier te blijven en vond het goed dat ik een terugvlucht naar Sentani probeerde te regelen. We moesten zo snel mogelijk uit de vallei weg zien te komen. In het verleden gijzelden de Papua's toeristen om in de wereld aandacht voor hun vrijheidsstrijd te vragen. Onze groep zou daar, als enige groep toeristen op dat ogenblik, ook een aardig doelwit voor zijn.

Op weg naar het vliegveld werden we verschillende keren aangehouden door een groepje agenten dat wilde weten waar we naar toe gingen. Een van de dragers moest zijn T-shirt uittrekken en werd op wapens onderzocht. Ze behandelden ons zo onbeschoft en schreeuwden hun bevelen vlak in mijn gezicht. Ik moest de neiging onderdrukken om niet terug te schreeuwen!

Maar ik was verdacht in hun ogen: een *pendatang* die in deze situatie, ogenschijnlijk ontspannen, door de straten van Wamena liep. Niet alleen de politieagenten vonden dat verdacht, ook de andere *pendatangs* keken behoorlijk vijandig naar mij. Sommigen snauwden zelfs: 'Hoe haal je het in je hoofd met hen zo rond te lopen!' Ook enkele Papua's vonden het nodig mijn gids en de dragers tot de orde te roepen: 'Wat moeten jullie met die *pendatang*, waar brengen jullie haar naar toe?'

Al met al geen plezierige situatie voor mijn vrienden, noch voor mij. Gelukkig kon ik mezelf inhouden, hoewel het veel moeite kostte in die situatie. Ik werk al meer dan drie jaar met deze mensen en ik heb genoeg vertrouwen in hen, waar ze me ook naar toe brengen. Natuurlijk weet ik ook dat de relatie tussen de Papua's en de Indonesiërs al jarenlang slecht is. Daarom was het prettig en gaf het een goed gevoel dat ik in de loop der jaren door hen geaccepteerd werd. We gingen in goede harmonie met elkaar om en tijdens de trekkingen was ik een van hen.

Voor de tweede keer op weg naar het Telecom gebouw, klonken in de buurt schoten en kwamen er hordes mensen de hoofdstraat ingerend.

Wij doken een steegje in en mochten in een van de huizen schuilen. Het was een complete chaos en iedereen die op straat was probeerde zijn leven te redden. Ik hoopte dat de mensen van mijn groep in het hotel zouden blijven.

Gelukkig konden we een paar uur later weer de straat op en naar het Telecom gebouw, waar het erg druk was en we lang moesten wachten voordat we verbinding met Nederland hadden.

Toen ik terug was in het hotel zaten de mensen van mijn groep naar beelden van de opstand te kijken die een Amerikaan gefilmd had met zijn digitale camera. Het was niet meer verantwoord het hotel te verlaten, maar die Amerikaan ging toch weer naar buiten. Hij is bekend in Wamena, komt hier al jaren en trekt ook vaak alleen de bush in.

Er was een gerucht dat er toch een vliegtuig zou landen om burgers op te halen. Wij zijn toen lopend met onze bagage naar het vliegveld gegaan, dat zwaar bewaakt werd door militairen en politie. We hebben op de landingsbaan staan wachten, maar er landde een Hercules waar veel militairen uit kwamen en alleen Indonesiërs in mochten, voor de vlucht naar Sentani. In de krant stond dat er slechts duizend mensen waren geëvacueerd, maar volgens mijn gidsen waren dat er wel tienduizend. Het ging de hele dag door, militairen eruit, burgers erin.

Het ons beloofde vliegtuig is nooit geland.

Een van de mannen uit mijn groep liep een paar meter ons vandaan en hij

kreeg een geweerloop tegen zijn buik gedrukt en het bevel terug te gaan. Dat was heel bedreigend. We hebben daar gewacht, maar er kwam geen vliegtuig meer en toen er buiten de hekken weer geschoten werd, zijn we hals over kop terug naar het hotel gerend.

Intussen waren de Papua's van de noord- en zuidkant Wamena binnengetrokken, gewapend met speren, hakbijlen en sommigen zelfs met pijl en bogen. Er werd ook voor ons hotel gevochten. Vanachter de ramen zagen we een Papua-vrouw, die niets met de opstand te maken had, over de weg rennen en ze werd zomaar neergeschoten. De Papua's sloegen met hakbijlen op de militairen, agenten en Indonesische burgers in en dat was geen prettig gezicht: gespleten hoofden, verminkte lijken.

En we konden niets doen. Enkele mensen van de groep probeerden foto's te maken of met de videocamera wat beelden te schieten. Ik vond dat wel gevaarlijk, maar het zijn volwassen mensen en ik kan ze niets verbieden. De Amerikaan was gelijk met ons weggegaan, Wamena in, toen wij naar het vliegveld gingen.

Hij is niet meer teruggekomen in het hotel. Twee dagen zijn we binnen gebleven en hebben geleefd van de voorraden die we ingekocht hadden voor de trekking.

Opeens kwamen er politieagenten het hotel binnen en moest ik de groep bij elkaar roepen.

Zij noemden een naam van een vrouw. Maar het klopte niet. Haar voornaam was goed, maar haar achternaam was die van een man uit de groep. Toch moest ze mee naar het politiebureau. De agenten beweerden dat zij de diskette had van de Amerikaan, die ze gearresteerd hadden. En dat het de bedoeling was dat zij beelden van de opstand aan de buitenlandse pers zou geven.

Samen met Bob en Hans, twee mannen uit mijn groep die goed Indonesisch spreken, ben ik meegegaan omdat er een verklaring in het Indonesisch afgegeven moest worden dat deze vrouw geen cd rom van die Amerikaan gekregen had om het land uit te smokkelen, zoals de versie luidde, en dat ze er helemaal niets mee te maken had.

Toen we bij het politiebureau kwamen, werd de Amerikaan net weggeleid. 'Wrong name, bad time,' mompelde hij tegen ons in het voorbijgaan met een verontschuldigd lachje. Wat bleek? Hij had gedacht dat we met een vliegtuig weg waren gekomen en had een naam genoemd die hij op de *surat jalan* van onze groep, die op de balie van het hotel lag, had gelezen. Maar hij combineerde twee namen en daarom klopte het niet. Het duurde eindeloos voordat we alles op papier hadden en het goedgekeurd werd, nadat we eerst verschillende malen van top tot teen gefouilleerd waren.

Het kostte heel wat improvisatievermogen van de zendelingen in Wamena om onze evacuatie te regelen. Overal waar maar een vliegtuigje of helikopter gestationeerd was in de binnenlanden, werd naar het vliegveld van Wamena gevlogen. Wij hadden de mensen van de MAF gezegd dat het niet uitmaakte hoeveel het zou moeten kosten, als ze ons maar weg konden brengen, want dat het hier nog lang niet rustig zou zijn, was duidelijk. Ze berekenden ons alleen de onkosten en bovendien kunnen we die later ook terugkrijgen van het calamiteitenfonds. Maar daar denk je op dat ogenblik natuurlijk helemaal niet aan. Je wilt zo snel mogelijk weg en gelukkig waren er een paar mensen in de groep die mij geholpen hebben alles te regelen.

De eerste helikopter was vol, maar er kon nog één persoon mee. Dat werd de moeder van Chantal, omdat ze het juiste gewicht had. Tussen vreemden vloog ze naar de Pass Vallei. De anderen volgden later op de dag, behalve de vader, een oom en tante van Chantal en ikzelf. Toen was de heli vol en moesten we wachten op een andere heli die niet meer kwam, omdat die door het slechte weer ergens in de hooglanden neergestort was. Je begrijpt dat de groep dacht dat wij in die heli zaten en dat nu nog enkelen niet kunnen slapen van al die spanningen. Het was een militaire helikopter die neergestort was, en niet die van de MAF, die vanwege het slechte zicht niet kon opstijgen.

Onverwachts kwam later op de dag toch nog een vliegtuigje, een Cessna, dat ons rechtstreeks naar Sentani bracht. Het duurde nog een dag voordat de rest van de groep ook in Sentani arriveerde en van daaruit is men door naar Bali gevlogen om bij te komen van alle toestanden.'

Cenderawasih op Japen

Ben je ontspannen op vakantie, of ben je ineens oorlogscorrespondent geworden? las ik in een van de e-mailtjes in mijn digitale postbox. Een reactie op het verhaal van Debby dat ik naar het thuisfront stuurde met een voorlopig gewijzigd reisschema. Het leek inderdaad op een verslag direct van het front, maar dan niet uit de eerste hand en gelukkig niet persoonlijk. Ondanks alles wat ze heeft meegemaakt blijft Debby in de weer voor ons en belt ook naar Bali om te horen hoe de vorige groep alles aan het verwerken is.

Hoewel er toch nog enkelen in de groep blijven hopen op een trekking in de Baliem, wordt er in Alkmaar druk gewerkt aan alternatieven. Ondanks het feit dat Chantal enige dagen enorm in spanning gezeten heeft omdat haar ouders in de Baliem zaten en haar vader en oom als twee van de laatsten met Debby uit Wamena vertrokken, blijft ze naar mogelijkheden zoeken voor onze groep. Een trekking in Tanah Toraja op Sulawesi, of een tocht over de Kleine Sunda-Eilanden: Flores, een van de Komodo-eilanden, Sumbawa en tot slot een paar dagen lekker luieren op Bali.

De in het begin zo homogene groep is nu in kleine plukjes uiteengevallen. Het is moeilijk om gezamenlijk een nieuw doel te kiezen, vooral omdat beide alternatieven al door enkelen bereisd zijn in het recente verleden. Voor mij maakt het niet zoveel uit, alhoewel de Kleine Sunda-Eilanden onbekend gebied voor mij zijn, zou ik Tanah Toraja ook niet erg vinden. Een trekking in het gebied van de Toraja's was enige jaren geleden tijdens mijn *Toraja Up* reis wegens tijdgebrek niet mogelijk. 'Wie weet lopen we volgende week tussen de Toraja's en gaan we daar ook de bergen in, niet zo ruig, maar best spannend. Op avontuur tussen de *Tau Tau's*, wier geesten ons zullen begeleiden of dwars zitten... Daar zullen we ook slachtpartijen meemaken, meer dan ons lief is, maar dan van vele karbouwen. Dat is ook erg, maar minder traumatisch, of toch niet?' zeg ik tegen Rick.

Het maakt hem ook niets uit waar we naar toe gaan, als we maar niet in relletjes terecht komen. 'Trouwens, iedereen zit zo over de trekking in de Baliem te zeuren, maar wie weet was het voor enkelen wel te zwaar en zaten ze dagen in Wamena, waar niks te beleven is dan alleen een pasar. Nou ja, je ziet daar natuurlijk de Dani's met hun peniskokers en grasrokjes... Ik heb twee weken geleden net een trekking door de jungle van Kalimantan gedaan en dat was alleen met stoere mannen. Ik kan je verzekeren, dat zelfs de jongsten, met goed getrainde lichamen het soms helemaal hadden gehad. Door de jungle sjouwen is echt afzien en soms heb je niet eens tijd om rond te kijken. Ben je alleen maar aan het overleven tot de volgende bivak.'

'Jij hebt het tenminste al achter je kiezen. Ik ging speciaal voor de Baliem, want de rest is toch peanuts. Zo'n relaxte reis als deze heb ik nog nooit mee gemaakt. En nou gaan we een beetje door de bergen van Sulawesi of in een bus wat eilanden afcrossen,' mopperen er een paar.

'Je hoeft niet mee, jullie kunnen ook naar huis hoor. In de groep van mijn nichtje gaat waarschijnlijk driekwart terug naar huis na hun week op Japen. Hun alternatief is een zware trekking ergens midden in Sulawesi of een duik-, surf-, strandvakantie op Flores. Voor zover ik van haar begrepen heb gaat zij met twee anderen naar Sulawesi en maar drie mensen reizen naar Flores. Best ook een zwaar programma van die alternatieve route in Sulawesi:

Vanuit Makassar naar Rantepao waar ze wat rondtrekken door het land van de Toraja's. Met een busje noordwaards richting Pendolo. Daar is het onrustig, in de afgelopen weken werden er demonstraties gehouden waarbij veel huizen verwoest zijn. Een trekking van drie dagen bij Kolonodale en Morowali die er niet om ligt. Zonder een goede conditie bereik je beslist niet voor donker (na ruim acht uur klimmen!) het dorp van de Wana's. Nauwelijks tijd om uit te puffen, want het reisschema geeft Tentena als volgend doel. Ook hier zijn in het recente verleden botsingen geweest tussen de christelijke en moslim bevolking en de huizen die er nog staan zijn voorzien van een kruis om aan te geven dat de bewoners christenen zijn. Via Palu terug per vliegtuig naar Makassar en direct door naar Manado voor de thuisreis. Een pittig alternatief, maar Fransje koos voor een zware trekking door Irian Jaya en wij voor een wat meer ontspannen ontdekkingsstocht.

Laten we hopen dat het morgen goed weer is. In ieder geval geen windkracht zeven, want dan gaat ook de trip naar Japen niet door! *Een mini jachtrip naar het paradijs*, staat in PeriPlus, maar niet aan te raden tijdens het seizoen van zware zeeën van september tot januari. We zitten halverwege oktober. Volgens Jaap kan het behoorlijk spoken. Hij vertelde toch tijdens de kennismaking in Alkmaar dat hij een keer maar net terug kon komen van Japen. Metershoge golven. Eigenlijk was het onverantwoord, maar ja, ze moesten terug. Ze konden niet het eiland rondvaren naar Serui, waar een vliegveldje is,' voeg ik er nog plagend aan toe.

Het reizen in een groep is net zo avontuurlijk als ploeteren door de jungle. Op een andere manier dan.

Het is ook sjouwen, struikelen, opstaan, plat op je bek vallen, de weg kwijt raken, afhankelijk zijn, afhankelijk maken, de helpende hand toesteken, of afwijzen. Soms letterlijk, soms figuurlijk.

Je wordt geconfronteerd met je incasseringsvermogen, je geduld, je improvi-

satievermogen en wat al **niet** meer. Het is een maatschappij in het klein. Een bedrijfje. Een erg groot gezin, waar iedereen op zijn beurt het voortouw wil nemen.

Er zijn de notoire mopperaars, de lolbroeken, de stillen, de zeurderigen, de aandachttrekkers, de manipulators, de grote bekkers. Van tijd tot tijd valt iedereen wel even in een van die rollen.

Wat ook onder spanning gebeurt is dat mensen, die een paar dagen lang gezellig met elkaar optrekken, ineens door een klein meningsverschil elkaar niet meer zien staan. Er vormen zich voor- en tegenstanders en er wordt wat afgeroddeld.

Gelukkig zijn er altijd een paar waar je het opperbest mee kan vinden en die net als jij de humor van alles blijven zien. En als die je op een onbewaakt moment even in de steek laat, je opvangen.

Als wij op weg zijn naar het strandje, waar twee vlerkprauwen ons naar Japen zullen brengen, vliegt de Twin Otter met Fransje en haar groep over de baai. Op naar de jungle van Japen, op zoek naar de paradijsvogels.

Er staat een stevige bries en hoewel er in de beschutte baai al wat golven af en aan rollen, geven de schippers aan Debby groen licht voor de afvaart. Debby besluit in Biak te blijven om van alles te regelen en ik denk dat het ook wel verstandig is na alles wat ze meegemaakt heeft. Agus en Metu zijn ons vertrouwd en zeer goede gidsen die alles doen om het ons naar de zin te maken.

Direct buiten de baai beginnen de boten het gevecht met de golven, die toch groter en hoger zijn dan we dachten. Gelukkig hebben we de kop op de wind. Iedereen in de smalle punt voorin wordt getraakteerd op enorme fonteinen en binnen een paar minuten zijn we helemaal doorweekt. Iedere keer als de boot een metertje of anderhalf met de punt omhoog steigert, zetten we ons schrap en wachten de klap in de diepte af. Er komt aardig wat water in de boot, maar niemand van de bemanning maakt aanstalten om te gaan hozen. Jos zit helemaal op de punt en geniet van de tocht. Rina, veilig tegen het hutje aangeleund roept boven de brullende motor uit dat hij zich vast moet houden. Eigenlijk heeft ze liever dat hij wat meer naar het midden van de boot komt. Ondanks haar heftig zwaaien en roepen blijft Jos op de punt en gebaart dat hij niet kan horen wat ze zegt.

Het gehos in de boot is net een kermisattractie die leuk is voor enkele minuten volgens Pieter, maar niet voor de drie uur die wij nog te varen hebben voordat we een lunchstop maken en af kunnen meren bij het eilandje Aibai.

Ook diegenen die op het platte dakje zitten worden nat. Dankzij de van tevo-

ren ingenomen medicijnen, variërend van de bekende merken tot homeopathische gembercapsules, wordt niemand zeeziek.

Door het opspattende zeewater, de zon en de wind zijn we al gauw bedekt met een laagje zout en begint de zon aardig op onze huid te branden. Desondanks trekken enkelen hun T-shirts uit en tegen de avond zijn ze goed verbrand. Bij sommigen zie je zelfs de blaren opkomen.

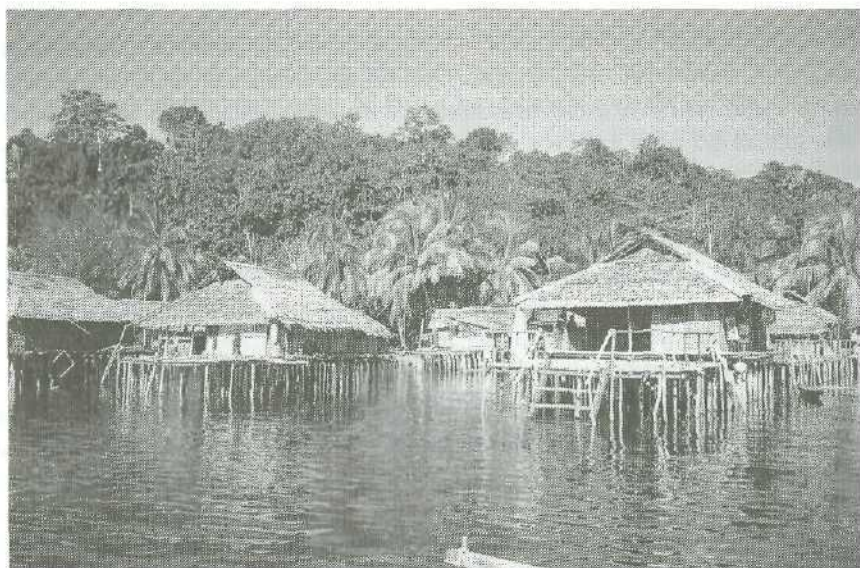
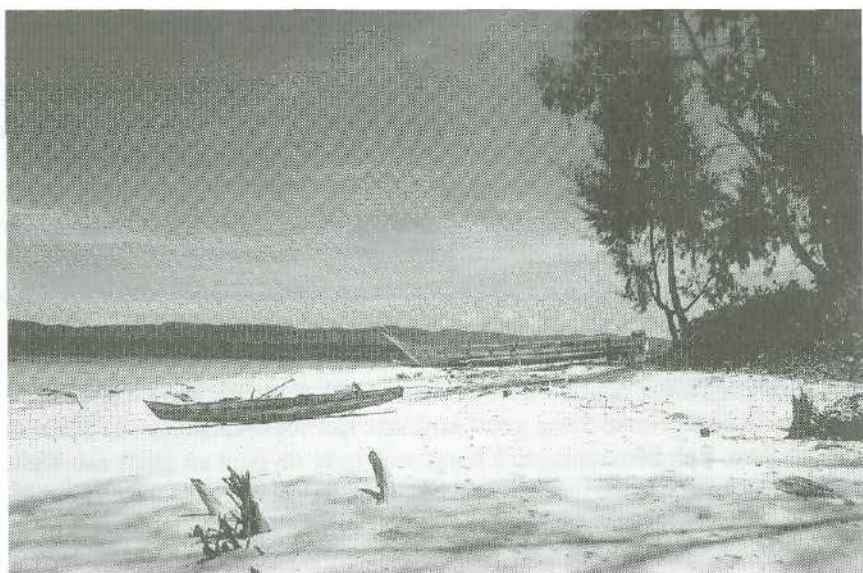
De kleine prauw waarop zes mensen van onze groep zitten verlegt de koers en gaat onder de kustlijn varen.

Wij blijven gewoon recht toe recht aan koersen richting Japen, dat in de verte als een smalle groene strook tussen het donkerblauw van de oceaan en het helblauw van de lucht op ons ligt te wachten. Wanneer we ondieptes bereiken, wordt de motor, die met gemiddeld twaalf knopen per uur de boot voortjaagt, in de eerste versnelling gezet en moet Jos, tot opluchting van Rina, bij de punt weg. Een bemanningslid buigt zich over de punt en geeft aan welke route veilig is, zodat we niet op de koraalrotsen vast lopen. Over de rand kijkend zie ik prachtige tropische vissen in het kalme water tussen rode koralen zwemmen. Zeldzame schelpen roepen een onbedwingbare neiging op om overboord te gaan. Maar de boot glijdt voort en even later berijden we weer in volle vaart de steeds hoger wordende golven tegen de steeds harder waiende wind.

Het kleine bootje heeft de kustlijn verlaten en stampert parmantig door, enige honderden meters bij ons vandaan. Als na anderhalf uur de koers verlegd wordt, varen we halve wind en schommelt de boot, ondanks de bamboe drijvers, gevaarlijk heen en weer. Voor mij kan deze tocht niet lang genoeg duren, maar er zijn er die zich met witte knokkels krampachtig vast blijven houden en verlangend naar de groene strook, die helaas maar niet groter wil worden, in de verte blijven turen. Dan ineens verschijnen er twee kleine groene plekje tussen Japen en ons in en een zucht van verlichting klinkt op: 'Gelukkig, een van die eilandjes moet Aibai zijn. Even in rustiger vaarwater en lekker lunchen.'

Het duurt nog een half uur voordat we op het witte, warme zand van Aibai lopen. De schipper ontdekt in de verte dolfijnen. Met een snelle draai van de stuurknuppel vaart de boot nu met de wind in de rug richting dolfijnen.

Achterom kijkend zie ik hoe de achterkant regelmatig in een diep dal valt, waar het water opmerkelijk glad is. Maar, ik weet dat een van de daar achterop komende golven een gevaarlijke hekgolf kan zijn die met een donderend geraas over de boot heen kan vallen. Dat het dan pompen is, of over boord

Strand van Aibai en het dorp Pom op Japen

springen en hopen dat er een ander schip in de buurt is om je op te pikken of in het ergste geval, verzuipen.

Jarenlange zeilvakanties hebben mij veel geleerd over de grilligheid van het water. Op een stormachtige dag op het Ketelmeer overviel ons eens zo'n hekgolf en konden we ternauwernood ontsnappen door op tijd de boot om te gooien. Dankzij de zelflozers stroomden de tientallen liters water in de kuip snel weg. Deze prauw heeft geen zelflozers en dus vertrouw ik maar op het zeemanschap van de schipper die, zonder kompas varende, ons veilig aan land zal zetten.

De drie dolfijnen blijven op ons wachten en zwemmen ons zelfs tegemoet. De motor gaat weer in de eerste versnelling en de punt wijst naar Aibai. De dolfijnen zwemmen een eindje mee en komen heel dicht bij de boot. Twee duiken af en toe tussen de bamboe drijvers op en maken sierlijke sprongen over de houten palen heen. Opspattend water of niet, de fototoestellen hebben het druk!

Het eiland is niet onbewoond, zoals de folders beloofden.

Er staan een paar hutten, waarvan een hele grote. Geen echte hut. De zijkanalen zijn open, een halve meter van de grond. Vijftien mensen kijken naar de groep toeristen die hun rust komen verstoren. Agus onderhandelt met de leider. Het zijn drie families die hier een poos verblijven en vissen. De gevangen vissen worden schoongemaakt en op een houtvuurtje gerookt of in de zon gedroogd. Als er genoeg gevangen en geconserveerd is, gaan ze naar Biak of Japen om hun vangst te verkopen. Dan komen er drie andere families. De vissen die op het vuur liggen te garen ruiken erg lekker en ik vraag aan Agus of we misschien enkele vissen kunnen kopen voor bij de bakjes nasi of bami die we vanuit Biak meegenomen hebben. Dat kan en na een half uurtje zwemmen, snorkelen en schelpen zoeken, zitten we onder de hoge palmbomen te genieten van de vissen. Sommigen hebben koude vissen en slechts een enkeling heeft het geluk een warme, dampende vis te bemachtigen.

Hans is uit zijn hum als hij naast Els en mij neerploft.

'Had ik een mooie vis uitgezocht om te *bakarren*, gaan die twee er mee vandoor. Geen stijl.'

'Waarom heb je dan niet gezegd dat het jouw vis is? vraag ik en pluk een stukje wit vlees van de grote vis die Rick, Els en ik delen. 'Tja, ze waren er toch bij toen ik een verse vis uitzocht en zij deden het op hetzelfde moment, maar die van hen was kleiner. Ik heb nog een redelijke prijs voor ze bedongen. Ze wisten toch dat het mijn vis was,' moppert hij verder en brandt bijna zijn vingers aan de druipende vis. Het zit Hans niet mee deze reis. Hij maakt

zich druk om de foaien, die te hoog zijn, windt zich op over de corruptie en wordt nu ook nog eens benadeeld door mensen die hij bereidwillig hielp bij het bepalen van de prijs. Tussen de vijf- en tienduizend rupiahs per vis, die mij overigens heerlijk smaakt. Ook de schoongemaakte papaja's, ananassen en kleine banaantjes als nagerecht verdwijnen snel.

Terwijl de groep naar de boten gaat, roepen Agus en Metu mij terug.

'Ik ga even met de leider onderhandelen hoeveel hij wil hebben omdat wij hier op het eiland waren en ik wil graag dat je erbij bent zodat je ziet welk bedrag ik geef. Debby heeft verteld over Yoris en nu wil ze dat jij er iedere keer bij bent als wij afrekenen,' zegt Agus. Ik vraag of Rick meegaat en samen staan we tien minuten de onderhandelingen af te wachten totdat er twintigduizend rupiahs van eigenaar verwisselt.

Japen wordt door toeristen bezocht omdat alle reisgidsen melden dat het een van de mooiste, ruigste eilanden van de Padaido groep is en vanuit Biak makkelijk te bereiken. Het is er goed zwemmen en snorkelen en de paaldorpen rondom de kust in de baaien zijn interessante plaatsen om te overnachten. Het is geen groot eiland, zo'n honderdvijftig kilometer lang en dertig kilometer breed. Veel steile bergen, sommige meer dan duizend meter hoog, en oerwoud. Dichte bossen met zeldzame planten en dieren, vooral verschillende soorten paradijsvogels, de *cenderawasih*.

De eilandengroep bestaat uit twee delen: *Padaido Atas*, wat Padaido ver, hoog, betekent en *Padaido Bawah*, dat laag, dichtbij, betekent. Tussen deze twee groepen ligt het eiland Pakrekri. Het gebied is o.a bekend geworden door de vele onderzoeken van Jacques Coustau, de Franse oceanoloog, die vooral voor sportduikers hier hele mooie gedeeltes heeft ontdekt. De eilanden Owi, een vliegtuigbasis en Nusi, waar onderzeeërs gestationeerd waren, werden bekend door de rol die ze als uitvalbasis hadden in de Tweede Wereldoorlog.

De zon verliest haar felheid en zet de dichterbij komende kustlijn van Japen in een goudgele gloed. Manoeuvrerend om een uitlopende rotspartij varen we een brede baai in waar tegen de berghellingen van de noordkust van Japen het paaldorp Pom geplakt ligt.

Kinderen in prauwtjes, waar ze net in passen, met slechts één vlerk van bamboe, komen ons tegemoet varen en begeleiden ons naar ons 'hotel.' Een ruime paalwoning aan de buitenkant van het dorp met zicht op de baai en zee. Er is speciaal voor ons een trap aan het 'balkon' gemaakt. Maar de schipper vindt het raadzamer de groep aan de wal af te zetten waar drommen mensen ons

vriendelijk lachend opwachten. Een enkel kind, verscholen in de slendang begint bij het zien van zoveel witte mensen te huilen.

Gelukkig zitten er leuninggen aan weerszijden van de smalle bamboepadjes, die ons langs verschillende huizen naar 'het hotel' voeren. Bij de ingang kijkt een kleine, ietwat smerige witte hond mij verbaasd aan, maar blijft languit liggen. Uit de keuken, een open ruimte waar drie vrouwen bij een brandend vuurtje in een enorme wadjan roeren, komt een man te voorschijn. Een gevaarlijke *parang*, groot mes, waar het bloed van afdruipt bengelt losjes in zijn linker hand. In de andere hand heeft hij een halve vis, tonijn zo te zien. Hij geeft de hond met zijn blote voet een schop en maakt een uitnodigend gebaar naar ons: kom binnen.

De hond heeft zich aan de zijkant van het huis klein gemaakt en kijkt grommend naar de man, die terugkeert naar de keuken en de vis verder in stukken snijdt. De stukken worden in de sissende olie van de wadjan gebakken.

Het is een gerommel in het huis dat uit twee grote ruimtes en een open voorstuk, ons balkon, bestaat. Iedereen zoekt een comfortabel plekje voor de nacht en er zijn er die een luchtbed meegenomen hebben. Onder belangstelling van een groepje kinderen dat door de spleten gluurt of aan de zijkanten van het balkon hangt, worden de bedden klaar gemaakt. Voorlopig leg ik mijn rugzakje onder het afdakje dat uitloopt op het balkon. Strakjes tijd genoeg om mijn slaapzak open te rollen. Eén nacht op een bamboe palenvloer is uit te houden.

Een van de kinderen tokkelt op een eigen gemaakte tweesnarige gitaar en zingt er uit volle borst bij. Hij glimt helemaal van plezier als een van de bemanningsleden zijn gitaar pakt en bij hem gaat zitten.

Rondom het huis sloven drie jongetjes zich uit in hun bootjes en hebben grote pret als ze, krijgertje spelend, af en toe omslaan. In een wip hebben ze de bootjes omgedraaid, half leeggeschept en daar gaan ze weer. Het water is smerig, en nodigt mij niet uit voor een frisse duik.

Naast de keuken is een hokje met twee planken, waar je je voeten op kunt zetten. Je kunt hier beslist niet ongemerkt je behoefte doen. Het legen van iedere blaas gaat met een kletterend geluid gepaard. En wat te doen met de wc papertjes? Die gooi je toch niet zomaar in het water? De ton met water en de kleine *gajong* worden door bijna alle groepsleden genegeerd en de inwoners van Pom vragen zich af hoe die toeristen hun billen schoonmaken...

Een wandeling door het dorp is balanceren van steiger naar steiger.

In een paar huizen zie ik een varkensstal. Nou ja, stal. Het zijn meestal hokjes van twee bij anderhalve meter waarin varkentjes zitten. Het merendeel jon-

kies, die schreeuwend elkaar verdringen en voortdurend met hun pootjes tussen de grote spleten van de bamboevloer zakken.

Op het land staan ook wat huizen en aan de andere kant van een smerig slootje, aan de rand van het bos, staat een kerk. Een betegeld pad loopt van de 'hoofdweg' naar een enorme betonnen zuil, een opengeslagen bijbel ligt er boven op.

'Kijk, de Bijbel wordt herschreven,' lacht Els en wijst naar een man die op een ladder staat en bezig is de letters zwart te verven. Aan weerszijden van de zuil staan vlaggenpalen. In de ene wappert de *Morningstar*, waar de kleuren rood, wit en blauw in verwerkt zijn en in de andere de rood-witte vlag van Indonesië. Toen het nog Nederlands-Indië was en de Nederlandse driekleur fier wapperde over de Gordel van Smaragd met zijn dertienduizend eilandjes, had men er nog geen flauw idee van dat die vlag de basis zou worden van het vrije Indonesië. Volgens overlevering gebeurde het in Surabaja.

De *pemuda's* (Indonesische vrijheidsstrijders) haalden de Nederlandse vlag naar beneden, scheurden de blauwe baan eraf en hesen de rood-witte gehavende Nederlandse vlag weer omhoog onder het schreeuwen van '*merdeka*,' vrijheid!

Tegen zonsondergang worden de vlaggen gestreken. Dat gaat heel ceremonieel met het zingen van het volkslied. Ontroerend om te zien hoe de vlaggenwacht heel trots in haveloze kleren met eerbied hun vlag, iets later dan de Indonesische vlag laat zakken, opvouwen en naar het dorpshevel brengen.

Boven op een heuvel heb ik een prachtig uitzicht over de baai.

Een landtong scheidt het dorp in tweeën. Een kleine bananenplantage staat in het andere gedeelte. De laatste stralen van de zon veranderen het rimpelloze water van de baai in vloeibaar goud en het is stil genieten. Ineens is het pikdonker en worden een paar grote petroleumlampen in het dorp opgehangen. Een ervan hangt voor ons huis.

Gitaarklanken dwarrelen vanuit een van onze prauwen over het water naar ons toe en heerlijke kruidige geuren uit de keuken wekken de eeflust op. 'Dit is het toch wel,' zucht Trudy naast me en neemt genietend kleine slokjes thee uit haar plastic bekertje.

Mr. Bean trakteert op een voorafje in de vorm van crackertjes belegd met sardientjes uit blik. Uit zijn rugzakje tovert hij ook nog een paar blikjes cola. Voor hem is het echte ruige leven begonnen.

Tijdens de vaartocht tussen Aibai en Pom heeft de bemanning van de kleine boot twee grote tonijnen gevangen. Die krijgen we, goed gekruid en krokant gebakken naast heerlijke nasi, bami en sayur opgediend. Onder leiding van Agus en Metu zijn drie vrouwen en een man twee uur bezig geweest aan onze

maaltijd. Er is extra rijst gekookt voor de mensen van wie het huis is waar wij wonen, de kookploeg en de bemanning. De rijst werd uit Biak meegenomen. Op Japen is dit voedsel vrij schaars.

Vroeg naar bed, want het wordt vroeg op voor een tocht door de jungle op zoek naar paradijsvogels. Het kost nogal wat tijd, geschuif en geruil van plek voordat iedereen in de slaapzak ligt. Een enkeling gaat zich nog uitgebreid staan mandiën op het balkon en er wordt zowaar een wasje gedaan. Dan ligt iedereen eindelijk onder zeil.

Niet voor lang. In mijn eerste slaap word ik door hevig gegil wakker gemaakt. Rick, naast mij, blijft stevig doorsnurken. Trudy zit recht overeind en heeft Koos een bloedneus gelagen. Ze werd wakker van 'iets' dat over haar hoofd ging. Achteraf blijkt het een plastic zakje te zijn geweest. Koos loopt de komende dagen met een bloederige schram over zijn neus als souvenir aan een nachtje in een paalwoning van Pom.

Ik heb het gevoel dat ik nog maar net mijn ogen gesloten heb als ik wakker gepord word door Rick.

'Opstaan, we gaan over een half uurtje weg!' Een paar draaien zich nog eens om en hebben geen zin in het ontbijt dat de zorgzame Metu en Agus klaar gezet hebben: warme thee, witte boterhammen met jam en zowaar hagelslag en trossen bananen.

'Goed eten joh, het duurt wel een tijdje voordat we terug zijn. Vergeet niet wat bananen mee te nemen en een fles water,' bemoedert Rina ons.

Het regent en de volle maan laat zich af en toe tussen de donkere wolken zien. Dan begint het ook nog te onweren. Dit is het teken voor zes van de zestien mensen uit de groep zich wat dieper in de slaapzak terug te trekken en de nachtelijke tocht voor gezien te houden.

Via het smalle trapje, stuntel ik de boot in, ondersteund door hulpvaardige handen. Ondanks de regen blijf ik liever in het open gedeelte van de prauw zitten. Mijn regenjack houdt me wel droog en van mijn broek heb ik het onderste deel afgeritst. Ik krijg nog een stuk plastic over mijn benen en dan tuur ik in het donker naar de punt van de boot. Er is weer een flinke golfslag, maar gelukkig niet zo dat het water alle kanten opspettert. Zonder licht vaart de schipper het donker in en koerst vastberaden naar een onzichtbaar punt ver weg. Links van de boot glijdt de kust in snel tempo voorbij. Dan ineens is er alleen maar water, dat soms hel verlicht wordt door de maan die kiekeboetje met ons speelt.

Na ruim een half uur varen koersen we richting kust. Op de punt staat een van de bootslieden. Hij tuurt en tuurt, wenkt de schipper dat we kunnen landen,

vergist zich en na drie keer vergissen ziet hij de juiste plek waar we kunnen afmeren. Dat wil zeggen, de boot kan niet op het kleine strookje zand komen, dus schoenen uit en te water.

We lopen in het donker, door het water, struikelen over aangespoelde cocosnoten en half vergane planten. Dan komen we op een kleine open plek waar ik de broekspijpen aanrits en in de bergschoenen stap. Intussen wordt er een kampvuurtje gemaakt. Lekker warm en het houdt zowaar op met regenen.

Het is nu wachten tot het licht wordt en op de twee gidsen die ons naar de plek zullen brengen waar paradijsvogels gaan spelen, zoals men dat hier zegt. Intussen maakt Agus ons bang door te vertellen dat er krokodillen zijn en ook slangen. Ongevaarlijk, op één na, een zeer giftige slang, die hij *ular bisa* noemt. En oppassen voor zijn staart, waarschuwt hij met lachende ogen.

Er verschijnt een gids uit het donker en we moeten langs het dorp om de tweede gids op te halen. Weg van het laaiend kampvuur is het erg donker. Onze zaklantaarns ketsen af op het dicht begroeide bos. Als ganzen lopen we achter elkaar, de ogen naar de grond gericht om in de smalle lichtstralen eventuele boomwortels en andere oneffenheden proberen te vermijden. Ik word weer kletsnat, van zowel het water dat van de bomen druppelt als van zweet. De kleur van mijn schoenen verdwijnt onder een dikke laag modder. Dan staan we aan een uitloper van een riviertje dat naar de zee stroomt. Aan de overkant is het dorpje.

Met een gids voorop en een gids achterop begint de klim naar boven.

Een tijd lang volgen we het riviertje. We moeten nog opschieten, het wordt gauw licht. De vogels blijven niet zolang op de plek waar ze iedere ochtend het zonlicht begroeten.

Vlug lopen is er echter niet bij, vooral nu het zo geregend heeft is alles extra modderig en glad. Me vastklemmend aan lianen, takken en struiken worstel ik me omhoog. De bergstok biedt een beetje steun, maar blijft te vaak in de klei steken en het kost me tijd en moeite om hem er iedere keer weer uit te trekken. De gidsen zijn behulpzaam en steken ons op de zeer moeilijke punten de hand toe. Mr. Bean doet aan een veldloop en rent als een gek voor de groep uit. Even laten zien hoe goed zijn conditie is. Dat houdt hij niet lang vol, halverwege haalt de groep hem in.

Het wordt licht, maar in het woud is het nog schemerig. Al klimmend hoor ik het vrolijke geluid van de paradijsvogels in de verte. Nog even en dan sluit ik me aan bij de snelle woudlopers die puffend op een provisorisch bankje naar boven turen. Een grote groep prachtige vogels vliegt onder luid gekwetter van de ene boomtop naar de andere. De lange gele veren zwieren achter hen aan als een uitgezette waaier. Het is een betoverend gezicht.

Het fotograferen gaat moeilijk. De afstand is te groot. De hoogste bomen zijn wel tien meter en tussen al de bladeren is het onmogelijk een of meerdere vogels in de lens te vangen. Ik leun achterover en geniet van het schouwspel, terwijl de videobezitters hun van vermoeidheid trillende armen stil proberen te houden en ruim twintig minuten alles filmen wat er maar voor hun camera komt. De gidsen wijzen ze op de plekken waar de grootste groep vogels zit. De armen van Tim liggen op de leuning van de bank, een dunne smalle boomstam die aardig beweegt onder het steeds verzitten van vijf mensen. Een van de gidsen gaat achter hem staan en ondersteunt zijn ellebogen. Een komisch gezicht, maar het werkt uitstekend! Jos probeert een zijtak van een dikke boom, krijgt de camera niet in de goede stand. Gaat door de knieën, staat weer op en kreunt tegen Rina dat hij zo langzamerhand een stijve nek krijgt. Ik weet niet wat ik op den duur boeiender vind: de vogels of de met video worstelende, drijfmaten mensen, die het niet opgeven. De inspanningen zijn niet voor niets geweest. Weken later geniet ik van een prachtige opname waar de paradijsvogels duidelijk te zien en te horen zijn.

De afdaling is een glijpartij en op de terugweg naar het dorp zie ik enkele ananasplanten met kleine vruchten, bananenbomen en veel vlinders. Als een van de hekkensluiters hoef ik niet bang te zijn voor slangen!

De gids blijft achter mij en als ik op een gegeven moment even uitpuf, wijst hij op een boom. 'Massooi,' zegt hij. Ik knik en onthou de naam. Straks aan Agus of Metu vragen wat de betekenis van die boom is. Misschien is het wel een geneeskrachtige boom waarvan je de bast of de bladeren kunt gebruiken bij een of andere ziekte. Dat is dus niet zo.

Uit de bast wordt olie geperst en die vermengd met water gebruikten de Papua's vroeger voor hun reinigingsrituelen na een vechtpartij met de vijand waarbij doden gevallen waren. De meeste doden werden toentertijd ook opgegeten. Om de geest van de gedode af te schrikken, zodat hij de overwinnaar tijdens zijn leven niet lastig zou vallen, reinigde men zich met dit mengsel in de hoop dat de dode- en opgegeten persoon, niet zou gaan spoken... Aangezien men toen, nog geen vijftig jaar geleden (en misschien nu nog ver in het oerwoud) regelmatig op oorlogspad ging, moest er veel gereinigd worden na het feestmaal. Ik denk dat de oude gids met weemoed iedere keer even bij de *massooi*-boom stil blijft staan en dat hij mij daarom op deze, voor mij tot nu toe, onbekende soort wees.

Het dorpje bestaat uit niet meer dan vijf huizen, een gemeenschapshuis en een groot pas gebouwd huis.

‘Daar gaan we in de toekomst met toeristen slapen, dan hoeven ze niet zo vroeg het bed uit,’ meldt Agus en geeft mij het gastenboek. Jammer, dit huis staat op de wal en is lang zo avontuurlijk niet als de paalwoning waar we nu zijn. Maar de dorpsoudste wil geen gidsen meer leveren als er niet in zijn dorpje geslapen wordt. De bewoners beschouwen het woud rondom het dorp als hun eigendom. Maar misschien slapen we eerst een nacht in Pom en daarna hier en dan kunnen we hier ook nog een kleine trekking maken,’ besluit Agus en controleert of ik alle gegevens in het boek goed vermeld heb. Dan begint er weer een onderhandeling en het bedrag is hoger dan Agus bij zich heeft. Rick en ik passen bij. Zelfs in de jungle doen we geen afstand van onze moneybelts!

Als het geld overhandigd is komt er een oudere vrouw met een kaal hoofd naar mij toe en drukt mij een mooie schelp in de handen. Ze pakt mijn beide handen waar de schelp tussen geklemd zit en drukt die aan haar boezem. Begint met hoge schelle stem een lied te zingen. Als ze klaar is, schuift ze nog een gevlochten armband om mijn pols. Pakt mijn handen weer en drukt ze wederom tegen haar boezem. Loopt dan naar de waranda van het pas gebouwde gasthuis. Daar begint ze te zingen en voert een ceremoniële dans uit.

‘Dat is om ons een goede thuisreis toe te wensen,’ verklaart Agus en wil wel weg, maar de beleefdheid vereist dat we wachten totdat mevrouw uitgedanst is. Er zijn veel baby’s, kinderen, jonge katten en honden vol luizen, die met ons het publiek vormen.

Langs de kustlijn lopen we terug naar de boot.

Rina vindt nog een schitterende schelp. Precies zo’n schelp wordt ons later voor dertig gulden op Sanur Beach in Bali aangeboden.

Enkele sportievelingen vragen of ze niet over land terug kunnen en of er misschien vanuit hier een trekking gehouden kan worden in plaats van de afgelaste tocht door de Baliem. Volgens Agus is het van hieruit moeilijk om naar Pom te komen en een trekking door het woud is anders dan een tocht door de Baliem. Daar trekken we van dorpje naar dorpje. Hier zijn de dorpen aan de kust. Van deze plek naar Pom doe je ongeveer in twee tot drie dagen. Er is geen echt pad. Alles gaat over zee.

‘In Kalimantan werd iedere avond een meter boven de grond een platform gemaakt van afgekapte takken met een zeiltje voor de regen erboven,’ zegt Rick. Later in Nederland zie ik op zijn video hoe primitief hij door de jungle getrokken heeft en ook de foto’s van mijn nichtje laten zien dat dit wel een andere manier van trekking is dan waar wij voor geboekt hebben. Zij sliepen op dezelfde wijze als Rick. Het was ook het grootste deel van de dag door het

water soppen.

‘We konden niet altijd over land,’ vertelt Fransje. ‘De bergen waren te dicht begroeid en daarom volgden we dikwijls een rivier. De paradijsvogels hebben we staande in een rivier door verrekijkers kunnen zien, kijk maar hier op deze foto!’ Ze gingen terug met vlerkprauwen met windkracht zes en in de boot waar zij zat, vloog een stukje hout uit de boeg door de kracht van de beukende golven. Paniek aan boord. Bagage dreef in het steeds voller lopende voor-gedeelte van de boot. Met rugzakken en stukken hout wist de bemanning het gat te dichten. Het water bleef binnen stromen en de kust was nog ver weg. Met hozen is het uiteindelijk gelukt veilig in Biak te komen.

Best spannend, maar er was een malloot in de groep die al de bagage in het water ging filmen, want dan had hij bewijs voor de verzekering...’

De achterblijvers zijn nieuwsgierig naar onze verhalen en tijdens het ontbijt wordt er natuurlijk flink opgeschept door sommigen over de zware tocht naar de paradijsvogels. Het maakt geen indruk. Wel het varen in het pikdonker met een onweer boven ons hoofd!

We hebben nog wat tijd en ik ga aan de wal waar een groep kinderen naar school gaat. De vodden die ze gisteren aan hadden zijn verruild voor schooluniformen. Een van de meisjes wijst op zichzelf en zegt: ‘Maria,’ dan wijst ze naar mij, wacht met vragende ogen af. ‘Corrie,’ zeg ik en begin de eerste zinnen van ‘Maria, Maria,’ uit de West Side Story te zingen. Als ik uitgezongen ben, ontvang ik applaus en als tegenprestatie word ik getrakteerd op een aantal liedjes. Dan moeten zij naar school en wij in de boot.

Onze lunch is al klaargemaakt en wordt in grote, cilindervormige, dubbelwandige bussen van plastic gedaan. Het eten is nog warm als we met de lunch beginnen op het andere eiland tussen Japen en Biak.

Het is een groter eiland dan Aibai, waarvan ik de naam vergeten ben. Er zijn veel ondiepe plaatsen, waar koraalrotsen het landen bemoeilijken. Nadat we driekwart het eiland rondgevaren hebben is er een inham, die diep genoeg is om dichterbij land te komen.

Het is eb en we moeten een heel eind door het water lopen voordat we op het gloeiend hete zandstrand komen. Het is geen fijne plek om te zwemmen. Er ligt een rif voor de kust en het drooggevalen stuk zee stinkt naar rottend zee-wier en dode vissen. Dus sjouwen we het eiland af om een kwartier later zweetend onder de palmbomen neer te ploffen. Er wordt gemopperd en een aantal wil eigenlijk het liefst direct doorvaren naar Biak.

Na de lunch besluiten we dat één boot alvast vertrekt en de andere nog nablijft. Door het water wadend zie ik heel veel zeesterren, vooral blauwe. Een

mooie foto, maar net als ik af wil drukken komt er een zeeslang zigzaggend aanzwemmen. Even wachten totdat hij boven de zeesterren is en dan heb ik een mooi plaatje gevangen. Daarna vraag ik mij af of het een giftige zeeslang is, of misschien wel een landslang. Ik zal het nooit te weten komen, want in de verte roept Metu dat ik op moet schieten.

Het strand ligt bezaaid met schelpen, en niet van die kleintjes ook. Je zou een kapitaaltje kunnen verdienen als je die mee zou kunnen nemen. De tocht terug naar Biak duurt, ondanks de kalme zee, vrij lang, maar de tijd gaat voor mij snel voorbij door de ontelbare vliegende vissen, die wel tien meter door de lucht vliegen.

‘Jullie hebben een prachtige school dolfijnen gemist,’ komt de tweede groep enthousiast twee uur later in het hotel vertellen, als wij fris gemandied van onze middagsnacks en koffie genieten.

Voor het avondeten horen we dat we waarschijnlijk de mogelijkheid hebben naar de Kleine Sunda-Eilanden te gaan. Niet helemaal de route zoals die in de gids van Arcadia staat. Daar is de tijd te kort voor. Ook moet er gekeken worden of er verbinding tussen de eilanden mogelijk is met boot en/of vliegtuig. Er ligt nog veel werk in Alkmaar te wachten dat binnen twee dagen af moet.

Chantal heeft hun Indonesische gids Jantje, die op dit moment met een groep door Sulawesi trekt, te pakken kunnen krijgen en binnenkort zal hij ons in Makassar oppikken. Een kopie van enkele pagina's uit *Lonely Planet* geeft ons alvast wat indrukken over Flores, Sumbawa en een van de Komodo eilanden.

Ondanks alle spanningen in Wamena, besluit Debby dat we morgenochtend naar Sentani en Jayapura zullen vliegen.

‘Het is zo sneu voor de groep en misschien zien we in Jayapura nog Dani's, dan hebben jullie in ieder geval de mensen uit de Baliem-vallei gezien. En in Jayapura is een markt met veel souvenirs van de Baliem en ook van de Asmats. Kunnen jullie mooi houtsnijwerk kopen en als je wilt *koteka's!*,’ lacht ze ondeugend.

‘Het hotel in Sentani ligt op loopafstand van het vliegveld, zodat wanneer daar relletjes uitbreken, we direct naar het vliegtuig kunnen gaan.’

‘Als er dan tenminste vliegtuigen gáán,’ denk ik met haar verhaal van Wamena nog vers in mijn geheugen.

Kipo moeti, Kojàààà in Sentani en Jayapura

Het nieuws brengt geen goed bericht voor Irian Jaya: President Wahid kondigt aan dat met ingang van vijftien oktober de Papuavlag niet meer gehesen mag worden. Vandaag is het de veertiende, vier uur in de donkere ochtend en staan we op het punt om naar een van de brandhaarden te vertrekken.

Tijdens het ontbijt vormen zich groepjes met voor- en tegenstanders om toch naar Jayapura te vertrekken. De meerderheid kiest voor vertrek en het idee dat we dichtbij het vliegveld zitten, geeft bij een enkele twijfelaar de doorslag om zich bij de meerderheid aan te sluiten. Tussen de tegenstanders wordt hevig gedebatteerd.

‘Wie niet mee wil, kan hier in Biak blijven. Wij komen weer terug op Biak omdat we daar moeten overstappen voor Makassar,’ stelt Debby voor om de keuze wat gemakkelijker te maken. Maar dat werkt averechts bij een echtpaar waarvan de vrouw heel angstig is en al enige dagen met hevige migraine zich staande probeert te houden. Ook bij een ander stel heerst verdeeldheid. Als er een beslissing genomen moet worden omdat de tijd dringt, gaan we tenslotte met de hele groep richting vliegveld.

Het afscheid van Agus en Metu is emotioneel. De mannen blijven achter in een gebied waar elk moment een oorlog uit kan barsten. Zelf zijn ze er nogal laconiek onder. ‘Het is al zolang zo en we weten niet anders dan dat er tijden van onlusten en tijden van rust zijn,’ stellen ze ons gerust.

Tenminste, we staan op het punt van vertrekken als Jos zijn Rina mist. Die is hevig in gesprek met een slaperige man achter de receptie.

‘Ik mis nog een broek van Jos. Die heb ik twee dagen geleden afgegeven met nog meer wasgoed. Nu wil ik de totale rekening zien en ik betaal natuurlijk niet alles. De broek komt niet boven water. De tijd dringt en als Rina hoort dat het personeel voor het tekort moet opdraaien, betaalt ze zuchtend de hele som en stapt dan onder luid gejuich de bus in.

We vliegen met Garuda. Dat is na al die kleine Merpati toestellen genieten van een groot, ruim vliegtuig.

Hans heeft geen instapkaart en mag er niet door. Iemand heeft twee kaarten, maar wie? Het grootste gedeelte zit al in het vliegtuig en de rest loopt, opgejut door het grondpersoneel, in snel tempo naar de trap waar twee ongeduldige mannen klaar staan om die weg te rijden. Debby gebaart mij alvast te gaan en rent naar de balie, begint snel en resoluut te onderhandelen en komt met een nieuwe instapkaart terug. Met z'n drietjes spurten we in het donker naar de trap, die, terwijl we nog in de deuropening gepropt staan, weggereden wordt. In het gangpad staan nog tientallen mensen hun bagage weg te stouwen. Zo te

zien is er geen vrije stoel. Het vliegtuig lijkt overboekt. Als iedereen bijna zit, gaat de deur achter ons dicht. Er is nog een stoel vrij, komt de stewardess zeggen en gebaart Debby dat ze daar moet gaan zitten. Hans en ik staan in het middenpad en vragen ons af of we de rest van de vlucht in de pantry moeten doorbrengen. Maar dan komt er van voren een andere stewardess en die nodigt ons uit om naar de business class te gaan. Hier zijn nog aardig wat lege stoelen.

Schuin tegenover me zit een forse, oudere man. Hij neemt bijna twee stoelen in beslag. Zijn grijze haar hangt in woeste krullen om zijn hoofd en een puntbaard siert zijn kin. Misschien staar ik iets te lang naar hem, want op een gegeven moment laat hij de krant zakken en kijkt me even aan, glimlacht en duikt weer achter de krant.

Hij komt me bekend voor. Veel tijd om erover na te denken heb ik niet, want er wordt een heerlijk, warm ontbijt geserveerd. Ik kan het niet laten af en toe naar die man te kijken. Intussen werkt mijn bovenkamer op topsnelheid: wie is die man. Ik heb hem ergens gezien, maar waar, wanneer?

Bij het tweede kopje thee weet ik ineens wie hij is. Een van de Papualeiders: Theys Eluay! Hij stond de laatste dagen in het nieuws, direct na de onlusten in Wamena was hij naar Jakarta gegaan om te onderhandelen. Tevergeefs. Niemand van de regering wilde hem te woord staan.

Theys Eluay is een omstreden figuur in de vrijheidsstrijd van Irian. Er gaan geruchten dat hij als voorzitter van de Papuaraad de mensen aanzet tot het houden van de vlagceremonies, ondanks het verbod van Jakarta. Het zijn de leden van Satgas, de pro-onafhankelijkheidsmilitie, die door de Papuaraad als ordebewakers in alle grote dorpen is opgericht en die samen met de politie verantwoordelijk geweest moet zijn voor het bloedbad in Wamena enige dagen geleden. Zo willen de kranten ons doen geloven.

De beter opgeleide Papua's in Irian Jaya moeten niets van Theys Eluay als leider weten. Zij beweren dat hij tijdens het bewind van Soeharto namens de beruchte Golkarpartij parlamentslid in Jayapura was en dat hij in die tijd zijn eigen Sentanistam bij de politie aangaf. Na het aftreden van Soeharto raakte hij bij de huidige regering uit de gratie. Hij riep zichzelf uit tot de grote onafhankelijkheidsleider van West Papua en kreeg boven alle verwachting veel steun van de bevolking. Hij vormt samen met Yorris Raweyai en Tom Beanal de kopstukken van de Papuaraad.

Guerrilla's van de beweging voor vrij Papua, de OPM, vechten al jarenlang tegen de Indonesische overheersing. De leiding van de OPM heeft zich nooit verbonden gevoeld met de Papuaraad. En zo wordt de vrijheidsstrijd van West Papua ook nog ingewikkelder door de verschillende standpunten van de lei-

ders van tegenover elkaar staande groeperingen die allen een en hetzelfde doel hebben: West Papua voor de Papua's!

Dit alles gaat als een film door mijn hoofd en tegelijkertijd vraag ik me af of we wel veilig Sentani zullen bereiken. Ik hoop dat er geen mensen van een organisatie die het niet eens is met het beleid van de Papuaraad in dit toestel zitten en misschien plannen hebben om die Theys Eluay te gaan gijzelen. Je weet maar nooit.

Het begint het langzaam licht te worden. Door het raampje zie ik woeste bergen, begroeid met oerwoud onder ons dichterbij komen als de gezagvoerder de daling inzet. Hoe dichterbij we Sentani naderen, hoe kaler de bergen zijn die langzaam in grote heuvels veranderen. Slordig neergezet in grillige blauwe meren vol groene eilandjes met daaromheen kleine, dansende prauwen.

De veel omstreden Papualeider verdwijnt onopvallend door een zij-uitgang van het vliegveld en ik haal opgelucht adem. De opluchting is van korte duur, want op weg naar het hotel hoor ik dat er demonstraties gepland zijn en er is er zelfs eentje aan de gang een paar kilometer van Jayapura vandaan.

Jayapura, onder Nederlands bewind bekend als Hollandia, was bijna de plaats geweest van mijn lagere schooltijd, wanneer de plannen van mijn ouders doorgegaan waren.

In het hotel Rantna Dua heerst chaos.

Er is niemand bij de kleine balie van de receptie.

Op de twee banken in de rommelige lobby hangt een aantal dikke mannen, allen hetzelfde gekleed: witte overhemden en blauwe broeken. Een enkeling heeft een zwart short aan en men draagt slippers, of is blootsvoets. Lege cola- en bierblikjes, volle asbakken op het tafeltje voor hen. Een walm van krètèk vult de lucht.

Ze bekijken ons vrijpostig. Ze lachen iets te luid en de opmerkingen gaan over en weer. Debby kijkt geërgerd en zegt zachtjes dat het piloten van de maatschappij Trigana zijn. Sinds Wamena gesloten gebied is, zitten ze in het hotel. De vliegtuigen staan doelloos op het vliegveld. Trigana onderhoudt de verbindingen met de Baliem-vallei. Niet alleen passagiers, maar ook voorraden en handelswaar worden met hun vrachtvliegtuigen vervoerd. Het zijn goedkope vluchten maar je hebt kans dat je tussen alle handel ingestouwd zit. Met Mepati of de M.A.F is het iets comfortabeler vliegen, maar het kost wel wat meer, volgens een van de bemanningsleden van Trigana.

Eindelijk komt er een jonge man aangerend met een bos sleutels. De kamers zijn nog niet klaar. Ze hadden gedacht dat we niet meer zouden komen. Of we onze bagage maar even in de hal willen zetten.

Een aantal kamers op de begane grond is al klaar. De bemanning van Trigana heeft vier kamers in beslag genomen voor de tijd dat ze niet op Wamena kunnen vliegen en ook Merpati heeft een paar kamers afgehuurd.

Of de alleenreizenden misschien samen op een kamer willen? Nee, dat wil niet iedereen. Het is een heen en weer geschuif voordat de juiste combinaties rond zijn en eindelijk zijn ook de sleutels verdeeld. Alleen ik heb nog geen slaappleats.

Pieter en Carla vinden het geen punt met mij de kamer te delen. Het zijn grote kamers en als er een bed bijgeschoven kan worden is het probleem voor twee nachten opgelost. Dat kan dus niet volgens de man achter de balie. Er zijn geen reservebedden. Wel een matras. De bedden worden van elkaar geschoven en dikke stofwolken vliegen ons tegemoet. De twee jongetjes van het hotel kijken verbaasd als ik vraag of ze eerst willen vegen en dweilen en de matras op een matje willen leggen. Dat duurt even. Intussen meldt Pieter dat er geen toiletpapier is. Handdoeken ontbreken en de airco doet het ook niet. Maar de tv wel, grijnst hij en gaat op de galerij een sjekkie draaien.

Onze burens links liggen met z'n vijven in een tweepersoonskamer en de deur staat open zodat we een blik op de immense troep kunnen werpen. 'De bemanning van Trigana of Merpati,' meldt Pieter terwijl Debby langs komt en vraagt of de handdoeken er al zijn. Even later hoort ze dat alle handdoeken bij de wasserij zijn en niet eerder dan vanavond laat weer terug gebracht worden. Dus besluit Debby voor ons handdoeken te kopen. Ineens is ze de manager van het hotel spuugzat. Ze eist dat hij voor haar groep handdoeken koopt en toiletpapier. Binnen een half uur krijgen we nieuwe handdoeken die geen vocht opnemen.

Intussen meldt een aantal dat de mandibakken leeg zijn en de kranen geen water geven. Wij hebben geluk: onze mandibak is vol en er wordt ijverig met emmertjes gesjouwd, totdat we het genoeg vinden en er een kwart voor ons drieën overblijft.

Er zijn drie wasbazen die om de beurt op onze deur kloppen of we nog wasgoed hebben. De eerste krijgt een bult kleren mee, maar niet eerder voordat hij ons verzekert dat we onze was vanavond weer terugkrijgen. Je weet maar nooit, misschien moeten we wel halsoverkop weer weg en dan zit je zonder kleren. Het blijft een heen en weer geloop en als de sleutel van de kast in de eetzaal, waar de drankjes in staan, niet te vinden is heeft iedereen er even genoeg van.

Debby besluit het hotel te laten voor wat het is en stelt voor richting Jayapura te gaan. 'Daar kunnen jullie naar de plaatselijke markt. Onderweg stoppen we bij het museum en een *crocodile farm* en houden we de lunch in Jayapura.'

Onze Papuagids is Amos, een kleine, stevige man die zich zeer bescheiden opstelt. Hij regelt twee bemo's voor ons. Ook hier geen Papua's achter het stuur, maar Javanen.

Het museum is gesloten. Er wordt iemand uit een kantoortje gehaald, die eerst op zoek gaat naar de sleutel en daarna onze gids wil zijn. Bij iedere zaal gaan de lichten aan en na de rondleiding gaan de lichten weer uit. Wie nog wat wil zien blijft in het donker achter.

Voor iedere vitrine, bij elk beeld of voorwerp, vertelt hij een heel verhaal. Debby vertaalt het in een paar zinnen. Bij de derde zaal heeft het grootste gedeelte van de groep geen geduld meer en gaat op eigen houtje de nog donkere zalen in. Ook ik vind het welletjes. Bij een open raam, waar een fris windje naar binnen blaast, kijk ik uit over het park en hoor de gids achter mij doorvertelen. Het is een goed ingericht museum dat de geschiedenis van Irian Jaya weergeeft. Ook een replica van de beroemde mummie uit de Baliem-vallei is aanwezig.

'Zullen we maar met deze opa op de foto? Thuis weten ze toch het verschil niet tussen de echte uitgerookte en gedroogde honderden jaren oude mummie of deze van papier-maché,' grinnikt Ruud en wil dat zijn vrouw naast het beeld gaat staan.

'Welk museum is dit eigenlijk,' vraag ik aan Rick, die meteen zijn gids te voorschijn haalt.

'Er zijn er twee, Museum Loka Budaya, een cultureel museum met een collectie van Asmat houtsnijwerk en je moet er vijfduizend rupiahs betalen om te mogen filmen of fotograferen. Nou dat moesten wij ook, dus neem ik aan dat dit het is. Het moet op het gebied van de universiteit staan. Maar er is ook het Museum Negeri, het staatsmuseum, met houtsnijwerk, boten en kleding, een soort volkenkundig museum. Het geeft ook de koloniale geschiedenis weer, niet alleen van de Nederlanders, maar ook van de Engelsen. Dat museum is nog niet klaar en dan is er nog een openlucht gedeelte waar we traditionele huizen kunnen zien van alle negen districten uit Irian. Dat heet Taman Budaya. Volgens mij is alles op een terrein.'

En dat blijkt ook zo te zijn. Maar de sleutel van een gedeelte van het Museum Budaya moet op het kantoortje gehaald worden en we moeten weer toegangsbewijzen kopen. De meesten hebben geen zin meer en willen liever aan de overkant van de weg een paar warongs induiken en een lekkere koele cola halen of wat fruit bij de vele stalletjes die daar staan.

Ik loop nog wat rond in het openluchtmuseum. Daar staan tussen de huizen en in het park indrukwekkende beelden, van beton. Vooral de enorme replica's van de Asmat beelden zijn boeiend om te zien.

Een tiental mannen op elkaars schouders en soms nog iemand op de rug, stapelen zich tot metershoge beelden. Ze houden allen een krokodil vast, de bovenste bij de staart en de onderste houdt de bek open met een stok. Een man verdwijnt tot zijn middel in de muil van de krokodil. Hij wordt bij zijn benen vast gehouden. Aan een van de opzichters vraag ik wat de betekenis is van dit beeld.

‘Veel Asmat beelden zijn op elkaar gestapelde mensen. Het geeft de kracht van samenwerking weer. Het symboliseert dat een mens alleen niets kan, maar samen heel veel. Bovendien leven de Asmats en ook vele stammen in de Baliem in groepsverband en dat symboliseert het ook. Alles wordt in groepsverband gedaan. Tegenwoordig is iedere Papua buiten het gebied van de Asmats en de Baliem, veelal op zichzelf, alleen met zijn gezin. Vroeger liepen de mannen en vrouwen drie weken vanuit de Baliem naar Hollandia, u weet wel, zo heette Jayapura toen. Na de Hollanders heette het Sukarnopura en Kota Baru.’

De krokodillen laten we ongezien in hun kunstmatige riviertjes van de *crocodile farm* slapen. Met een klotsende colabuik, waar wat pisangs en droge Maria biscuitjes in ronddobberen rijden we naar de stad Jayapura, een paar kilometer van de grens met West Papua.

En dan ineens is er een enorme mensenmassa. De chauffeurs zeggen dat ze niet verder kunnen. Op een kruispunt met rotonde is de toegangsweg naar Jayapura geblokkeerd. Stenen, linten en die enorme massa versperren de vier toegangswegen naar de stad. De spandoeken melden dat men protesteert tegen het afsluiten van de waterleiding.

Willen we toch naar Jayapura, dan moeten we de busjes uit. Verderop, voorbij de blokkade kunnen we opnieuw een bemo huren. Er zit niets anders op dan dat te doen. Een paar mensen wil eerst weten of het gevaarlijk is om zich in de massa te begeven, want dan gaan ze liever terug naar het hotel. Er wordt geen duidelijk antwoord gegeven en ze blijven in de busjes zitten.

Inmiddels heeft zich een menigte rondom onze busjes verzameld. Men kijkt ons vriendelijk aan. Wanneer men hoort dat we Nederlanders zijn wordt uit de groep een oudere man naar voren geschoven die ons verzekert dat er niets gebeuren kan. Het is een vreedzame demonstratie, stelt hij ons gerust. Als iedereen uit de bus is, wil Debby met de chauffeurs afrekenen. Die gaan niet akkoord met het door haar genoemde bedrag. Ze willen het afgesproken bedrag.

‘Maar dat is voor de hele dag,’ protesteert Debby en begint te onderhandelen. Amos probeert ons intussen over te halen alvast met hem verder te lopen. Hij

draagt een shirt van Arcadia en de chauffeurs weten dat hij in dienst van onze groep is en dat Debby dus met de Papua's heult, tenminste dat zegt hij tegen ons. Het is beter om door te lopen. Een groot gedeelte van de groep doet dat, maar ik blijf met een vijftal bij Debby, zeker na de opmerking van Amos. Wij kunnen in ieder geval een beetje veiligheid voor Debby garanderen als buitenlanders, denken we. Tenslotte haalt Debby een stapel biljetten te voorschijn, die het dubbele is van wat ze geboden heeft. De mannen weigeren het aan te nemen, kijken gewoon naar de grond en reageren totaal niet. Een bijrijder sommeert ons door te lopen en zegt tegen Debby dat ze nu betalen moet. Kortdate Rina heeft het, na het gesoebat om Jos' broek vanochtend, helemaal gehad met de mentaliteit van de Indonesiërs. Ze is volledig loyaal met de Papua's geworden in deze dagen. Resoluut pakt ze het geld uit Debby's uitgestoken hand en houdt het een van de chauffeurs onder zijn gebogen hoofd.

'Take it or leave it, your last chance,' zegt ze. De man blijft naar de grond kijken en reageert nog steeds niet. Inmiddels is er een drie rijen dikke kring van Papua's om ons heen komen staan. De oudere man zegt dat hij wel versterking zal halen en dan moeten de Javaanse chauffeurs het geld wel aannemen.

Op dat moment schudt Debby haar hoofd en zegt tegen hem dat ze geen gedoe en vooral geen vechtpartijen wil. Ze haalt het resterende bedrag uit haar moneybelt en geeft het de chauffeur die het direct in zijn zak steekt, in de auto klimt en zonder zich om de mensen te bekommeren, de auto in z'n achteruit zet en het gaspedaal diep indrukt. Men stuift alle kanten uit. De oude man is het niet eens met haar capitulatie.

'Zo krijgen ze altijd hun zin, daar zijn we niet van gediend,' moppert hij. Een paar jongeren knikken echter goedkeurend en lopen met ons mee naar de rest van de groep. Amos is aan het onderhandelen met twee nieuwe chauffeurs, eveneens Javanen.

Overall staan militairen met stenguns. Politieagenten lopen tussen de mensenmassa, revolvers duidelijk zichtbaar op de heupen en gummiknuppels onder de oksels. Ik hoop dat Amos gauw tot een prijs komt, want er hoeft maar iets te gebeuren en dan breekt hier ook de hel los. Ik heb zo langzamerhand begrepen dat de politie en het leger op een incident wachten om er dan op los te kunnen knallen.

Het duurt nog een kwartier voordat Amos en Debby tot een overeenkomst komen. Eigenlijk is er geen overeenkomst. Ze moeten hetzelfde bedrag betalen dat door de twee chauffeurs van de eerste bemo's bedongen werd. Alle chauffeurs, die benaderd worden, geven geen krimp. Ze weten dat we afhankelijk van hen zijn en dus vragen ze meer dan gebruikelijk is.

In Jayapura is er van de oorspronkelijke Papua bevolking maar weinig terug te vinden. Ook hier veel immigranten en de steile haren domineren het stadsbeeld.

Honger hebben we niet, maar als Debby voorstelt te gaan lunchen zijn we er allemaal direct voor. Het is inmiddels tegen een uur en de hitte weerkaatst op het asfalt. Restaurant Nusantara wordt bevolkt door kantoorpersoneel, over het algemeen Javanen. De dames zijn keurig gekleed in strakke rokjes en kleurige bloesjes. Enkelen hebben er zelfs een colbertjasje over aan, alsof ze op een receptie zijn. Ze gebruiken geen bestek en eten met hun rechterhand. Voor in het restaurant staat een *kaki lima*. Op een uithangbord wordt de soto ayam aanbevolen, die ik dan ook direct bestel. Heerlijk, alsof ik het zelf gemaakt heb, volgens het Oost-Javaans recept van mijn oma en moeder. De eigenaar komt ook uit Oost-Java, vertelt hij me later in de keuken boven een grote dampende sissende wadjan waar een paar vissen in de kokende olie binnen een paar seconden gaar gebakken worden. De vissen zwemmen in een aquarium en worden met een schepnet onder het toezien oog van de hongerige klant uitgezocht. Ze worden heel kunstig rechtop, met de vinnen uitgespreid (kop en staart er nog aan) opgediend en het lijkt net of ze zo vanuit het water via de wadjan met olie op je bord gesprongen zijn.

De meeste winkels in de stad zijn gesloten als we uit het restaurant komen en een lome hitte hangt in de straten. Alleen de verkopers in de paar stalletjes die tegen de haveloze muren van oude gebouwen staan, wachten op kopers. Het wachten wordt beloond als onze groep hen ontdekt en helemaal wanneer hun enige koopwaar uit allerlei artikelen bestaat die voorzien zijn van de *Morningstar*, petjes, riemen, hoeden en T-shirts. Het is een gedrang om tenminste een exemplaar met de Papuavlag te kunnen bemachtigen. Onder instemmend gemompel van de toegestroomde omstanders wordt er veel gekocht en intussen verzekert men ons dat we binnenkort door heel Indonesië zonder gestraft te worden, vrijelijk het embleem van de *Morningstar* mogen dragen. Papua zal binnenkort immers onafhankelijk van Indonesië worden. Voorlopig worden de artikelen diep in de rugzakjes gestouwd. Op een van de shirts staat de afbeelding van Irian en het gedeelte van West Papua is rood-wit-blauw gekleurd. Een paradijsvogel siert het geheel met de tekst: *BALLOT YES, BULLET NO in WEST PAPUA en Hai Tanahku Papua! PAPAU 200*. 'Die is voor mij,' bedenk ik. Maar ik ben niet de enige en pas drie stalletjes verder vind ik tussen de stapel T-shirts nog die ene die ik graag wil hebben.

Op het gebouw van de voormalige Nieuw-Guinea raad wapperen twee vlaggen: de Indonesische en die van Papua. Waarschijnlijk voor de laatste keer en

dus worden de twee vlaggen, met gevaar voor het leven, midden op de weg tussen het voortrazend verkeer gefotografeerd. Mr. Bean maakt een hele serie van alle kanten, wacht op een briesje zodat de vlaggen gaan wapperen en je duidelijk kunt zien dat er twee verschillende vlaggen hangen. Vol overtuiging zegt hij tevreden dat hij veel geld met deze foto's zal gaan verdienen voor de Gazette als hij weer thuis is en hier de totale oorlog uit zal breken. Je moet er maar op komen.

De pasar waar we al onze souvenirs, die Irian Jaya voortbrengt, kunnen kopen staat in de buitenwijk Hamadi en met de busjes zijn we er binnen een kwartier. Het is een vervallen wijk met een stinkende, bijna droogliggende rivier achter de markt waar veel afval in wordt gegooid, het stinkt er dan ook behoorlijk en je ziet de ratten in het ondiepe water zwemmen. Ook de markt maakt een haveloze indruk op me. Aan de buitenkant van de markt zijn winkeltjes die allemaal hetzelfde verkopen: honderden peniskokers in alle maten en soorten, versierd met onduidelijke symbolen die bij nadere inspectie, met viltstift erop getekend zijn. De onbewerkte koteka's vinden zowaar nog af-trek. 'Wat moet je met die dingen in Nederland? Geen mens die weet wat het is en je geeft zo'n ding toch niet als verjaardagscadeautje aan je schoonvader?' vraagt Hans aan Lia die minstens vijf koteka's in een krant laat wankelen.

Veel houtsnijwerk, slordig en veelal niet afgewerkt. Ook vertonen, vooral de beeldjes, veel houtwormgaatjes. Een enkel winkeltje heeft wat betere kwaliteit en na lang speuren vind ik iets wat de moeite waard is om als herinnering aan deze reis mee te nemen. Ik ding niet eens meer af, zo laag is de prijs die de oude man mij vraagt. Als ik twee of drie koop krijgt ik vijftientig procent korting, probeert hij mij over te halen om wat meer uit zijn winkeltje te kopen. Gelukkig voor hem hebben anderen ook ontdekt dat zijn spulletjes iets beter zijn en verkoopt hij nog aardig wat.

De terugtocht naar Sentani levert geen moeilijkheden op. Er is niets meer te zien van de blokkade, we kunnen zo doorrijden. Alleen een paar politieauto's en wat militaire voertuigen staan er nog.

Terug in het hotel proberen we een hazenslaapje te doen voordat we, met de hele groep, aan de avondmaaltijd gaan. Van slapen komt helemaal niets. Ieder moment wordt er op de deur geklopt. Eerst de drie wasbazen, achter elkaar. De laatste heeft een stapel wasgoed die inderdaad van ons is. Boter bij de vis en zonder nadenken betaal ik de rekeningen. Die blijken achteraf veel te hoog. Driedubbel zelfs. Na de wasbazen komt de middagsnack en daarna

wordt er weer geklopt en staat een jongeman voor de deur. Hij kijkt verwonderd de kamer in als hij over mijn schouder Pieter en Carla ziet.

'Ik kom voor Pieter,' meldt hij.

'Ik ken hem niet,' roept Pieter vanuit de half duistere kamer. De jonge man houdt vol dat hij een afspraak met Pieter heeft en ik zeg dat hij dan maar beneden moet wachten. Na een tijdje wordt er weer geklopt en daar staat hij weer. Ditmaal kan Pieter hem niet ontlopen, want hij doet zelf de deur open. 'Ik ken u niet, dit moet een vergissing zijn,' begint Pieter als hij de man ziet. Het is geen vergissing. Tussen al die demonstranten, wachtend tot Amos klaar was met onderhandelen, knoopte deze man een gesprekje aan met Pieter en ... wil nu zijn Engels bijspijkeren. Pieter verontschuldigt zich, zegt dat dit een misverstand is en sluit voor de zoveelste keer de deur. De jongeman laat zich niet wegsturen en blijft de hele avond in het hotel hangen en probeert met enkelen van ons toch zijn conversatie Engels op peil te houden.

Het restaurantje heet Mickey, naar de beroemde muis van Walt Disney en die is in vele gestalten aanwezig. Het wordt uiteraard gerund door immigranten, die verrukkelijke Indonesische gerechten serveren. Maar door het regelmatig bezoek van veel zendelingen zijn ze ook bedreven geraakt in uitstekende patat met tomatenketchup, hamburgers en spaghetti. Daar wordt door twee zendelingen gezinnen dankbaar gebruik van gemaakt. De zendelingen komen uit Amerika en er zijn ook een paar aspirantzendelingen uit Duitsland.

Onze groep krijgt een zijzaaltje. Debby, Amos en twee Papuagidsen blijven in de grote ruimte van het restaurant zitten. Als ik mijn bestelling op een papieren genoteerd heb, neem ik een kijkje in de keuken. Door de grote eetzaal lopend passeer ik een Amerikaans gezin dat de verjaardag van de jongste dochter viert. Een taartje wordt net op tafel gezet en ik word uitgenodigd een stukje mee te eten. De taart staat midden tussen de nog halfvolle borden friet, hamburgers en lege colaflesjes. Amerikaans getrouw is er teveel besteld en wordt er veel weggegooid. De vader en moeder geven les aan de Papuadorpen in de omringende heuvels van Sentani. Ze zijn al enige jaren hier en weten niet anders dan dat er altijd opstanden en opstandjes zijn, meestal om de *Morningstar*. Vaak krijgen ze via e-mail eerder te horen dat er weer wat aan de hand is in West Papua, dan ter plaatse.

'Zolang we hier zijn, zijn er al toestanden en ook onderling tussen de stammen zijn kleine schermutselingen. Onverwacht breken de onlusten uit. Ze zijn als veenbrandjes. Eenmaal aangestoken, zijn ze niet meer te blussen. Je weet nooit waar het begint en waarom. Zo was er twee jaar geleden een confrontatie tussen een Papua en een politieman in Sentani. De Papua werd met een

mes neergestoken en direct daarna was er letterlijk de vlam in de pan. De pasar, waar het gebeurde, werd platgebrand. Boven op de puinhoop staan nu stalletjes en de pasar is niet meer herbouwd,' aldus de vader van het gezin.

'Zie je dat gezin daar? Die man, komt die je niet bekend voor?' vraagt de oudste jongen mij en kijkt trots naar het gezin dat enige tafels verder net schalen vol Indonesisch eten geserveerd krijgt. 'Neen, ik zou niet weten waar ik hem van moet kennen,' antwoord ik. Die Amerikanen denken dat je al hun beroemdheden direct herkent en ik laat een aantal filmsterren de revue passeren. Ik zit er flink naast. De man waar zo trots naar gekeken wordt en die even onze richting opkijkt, is de zendeling John Cutts, geboren en getogen bij de Moni-stam bij Enarotali, waar zijn ouders jaren geleden als zendingen neerstreken. Hij vliegt voor de M.A.F en beschikt ook zelf over een vliegtuigje waarmee hij praktisch overal komt. Voor de Amerikaanse zendingen is hij het grote voorbeeld.

De missie heeft in de loop der jaren aardig werk verricht. Protestantse en katholieke zendingen trokken de hooglanden in en verkenden de kust. Hun missie heeft tot op vandaag flink wat volgelingen opgeleverd. Alleen al in de hooglanden zijn meer dan tweehonderdduizend protestant-christelijke Papua's. Maar met de komst van de migranten zijn nu ook de moslims goed vertegenwoordigd.

John Cutts vertelt dat hij voor de Mission Fellowships werkt. Dit is een overkoepelende organisatie die alle protestantse groepen probeert te coördineren. 'En dat zijn er negen in totaal,' lacht hij. 'We all want the people from Irian be aware of Gods love,' voegt hij er nog aan toe en ik onderdruk een Amen!

Tijdens de maaltijd komen zomaar uit het niets verhitte discussies opgang. Misschien dat enkele pittige gerechten de gemoederen opjagen, maar het is op een gegeven moment niet leuk meer. Het hoofdmotief is de roerige situatie waarin wij ons bevinden. Volgens sommigen valt het allemaal reuze mee. Die blokkade was gewoon, had niks met de vrijheidsstrijd te maken, wat wordt er toch gezeurd. Het gros houdt zijn mond en eet, met oren en ogen wijd open, door. Anderen zijn nog steeds aangeslagen en laten zich met de stroom meedrijven. Ze wachten af wat er besloten zal worden. Weer anderen laten vrij luid en duidelijk hun mening horen. Opnieuw wordt er gemopperd dat de reis tot op heden niks bijzonders is geweest. Vooral het feit dat we veel te lang in Biak zijn gebleven omdat die stomme Pelni boot vertraging had enz., enz. Er komt geen eind aan het gezeur en er deugt niets. Al de vorige reizen die gemaakt werden, waren heel wat afwisselender. Veel in bussen en veel zien. Van de vroege ochtend tot de late avond onderweg. Soms wel acht uur, nou

dat was wel wat lang en soms viel je in slaap. Maar dat was toch heel wat anders dan nu...

Ik probeer weer onder de aandacht te brengen dat we tot nu toe niets anders gedaan hebben dan het programma, zowel in de gids als op onze toegevoegde formulieren vermeld, inclusief de mogelijke vertragingen van vliegtuigen, boten en eventuele wijzigingen vanwege het slechte weer. Het helpt niet en ik krijg een grote mond als ik zeg dat we eerdaags dagen op Flores in de bus zitten en dat dat toch een goed alternatief is.

Er is op dit moment geen mogelijkheid om tot een goed gesprek te komen en ik heb het even helemaal gehad. Met mijn eten verkas ik naar de andere zaal en laat de groep de groep.

'Te veel spanningen en te weinig slaap spelen ook een grote rol bij al deze toestanden, hoewel het door enkelen heftig ontkend wordt,' zeg ik tegen Debby die mij vragend aankijkt als ik bij haar tafel aanschuif.

'Hopelijk kan iedereen tegen lariam, (middel tegen malaria dat als bijverschijnsel een psychose kan veroorzaken), want dat kunnen we nu echt niet gebruiken hoor,' zegt ze en kijkt enigszins ongerust het zaaltje in waar de discussie nog in volle gang is.

In het donker op weg naar het hotel staan overal groepjes mensen.

'*Belanda pulang*, Hollander ga naar huis,' wordt ons verschillende keren nageschreeuwd.

De Papua's in Sentani ondernemen actie.

Vele mannen, waaronder ook onze gids Amos, evacueren hun gezinnen. Er is, onder aanvoering van Theys Eluay, besloten geen gehoor te geven aan het gebod de *Morningstar* niet meer te hijsen.

De actie wordt in de middag gehouden en alle mannen zullen zich in de klederdracht van hun stam rondom de vlaggenpaal op het open veld dicht bij het vliegveld verzamelen.

We wachten op Amos.

Intussen begint de eens zo homogene groep zich in twee kampen te splitsen. De ene helft wil beslist de beloofde excursie en de andere helft besluit om in het hotel te blijven wanneer Debby de situatie te gevaarlijk vindt om de excursie te ondernemen.

Debby wacht de berichten van Amos af voordat ze een beslissing wil nemen.

Dit wordt haar niet in dank afgenomen en het gemopper gaat door.

'Reizen in een groep? Ik heb er eventjes tabak van. Als enkelen zich zo blijven opstellen dan heb ik echt geen zin om verder met deze groep te reizen. Ik

denk dat ik in Bali maar afhaak en de overige veertien dagen lekker in mijn eentje rond ga trekken,’ mopper ik tegen Rick op het balkon voor zijn kamer. Rick tuurt naar het vliegveld en hoort niet wat ik zeg.

‘Kijk daar komt weer een militair vliegtuig aan. Een Hercules! Het wordt spannend, ik hoop dat we goed weg komen en dat ons de ellende die de vorige groep had, bespaard blijft.’

‘Wat dacht je van Debby. Die heeft het net achter de kiezen en dan krijgt ze zo’n groep. Er zitten er een paar bij die geen greintje medegevoel voor haar op kunnen brengen. Alles wat ze beslist is bij voorbaat al fout. En trouwens, hoorde je net wel wat ik zei?’ vraag ik ietwat vinnig.

‘Nee, maar ik denk dat ik het wel gezien heb in deze groep als het zo door gaat. Dan haak ik af en ga de komende weken zelf wat rondreizen voordat ik aan mijn laatste trip naar Cambodja begin.’

‘Dat is nou precies hetzelfde wat ik net tegen je zei. Misschien kunnen we samen reizen. Drinken we tot slot nog een Singapore Sling op het vliegveld als ik terug vlieg naar Nederland en jij naar Cambodja. Nou ja, we zien op Bali wel,’ roep ik boven het denderend geluid van de dalende Hercules uit.

Hij verstaat me niet en trekt een paar gekke bekken.

Ik krijg de slappe lach en Rick kijkt me verwonderd aan.

‘Krijgen we nou? Een zenuwaanvalletje, of zie je iets grappigs?’

‘Ja, jij bent grappig met dat bekkentrekken van je en samen zijn we ook grappig. Een beetje gedoe in de groep en we haken meteen af.’

‘Misschien zijn wij onderwijsmensen altijd geneigd de orde en vrede in een groep te handhaven. Maar dat is nu niet ons pakkie an. Wij zijn een deel van de groep en als we geen zin hebben in al dat gedoe, dan bemoeien we er ons gewoon niet mee en wat ze van ons denken, nou dat zal me worst wezen. Op zich zijn het allemaal best aardige en geschikte lui. Maar dat is altijd zo in een groepsproces. Als groep of groepje worden de grote bekken door de slimmerds gemanipuleerd. We kunnen wel eens een sociogrammetje maken. Ieder apart en later vergelijken. Dat geeft ook een indruk van ons eigen persootje,’ besluit hij zijn les.

‘Het openbaar vervoer rijdt tot één uur in de middag en dan wordt alles stil gelegd. Ook onze gehuurde busjes. Willen we nog wat van de omgeving zien dan moeten we nu weg,’ meldt Amos als hij uit een van de twee busjes stapt. Debby overlegt met hem en hoewel beiden niet erg gerust zijn, besluiten ze toch te gaan.

‘We rijden eerst naar het Mac Arthur Monument in de bergen. Het Tanjung Ria is nu te gevaarlijk. Als er onlusten uitbreken zijn we in de bergen veiliger dan hier beneden. Dus instappen alstublieft.’

‘Wat is Tanjung Ria?’ wordt er achter me gevraagd.

‘Geen idee, maar misschien bedoelt ze het strand waar Mac Arthur met de geallieerden geland is. Ik herinner me een documentaire over Base G Beach. Dat was in de baai van Hollandia. Net als op zoveel stranden van eilandjes en eilanden die een rol gespeeld hebben tijdens de Tweede Wereldoorlog, moet het er vol liggen met wrakstukken.’

Halverwege de Gunung Ifar stappen we uit en lopen de smalle geasfalteerde weg naar boven. Rondom ons begroeide bergen en diepe dalen. In de verte schittert het Sentanimeer, waar we volgens het programma nog een korte vaartocht gaan houden.

Bovenaan de berg houdt de weg op bij een enorm hek, dat met een hangslot afgesloten is. Niemand te bekennen. Aan de andere kant van het hek duiken ineens een paar mensen op. Via een gat in de heg naast het hek, komen ze op mij af. Ook toeristen uit Sulawesi die hier familie bezoeken, vertellen ze nadat ze me eerst het hemd van m'n lijf gevraagd hebben.

‘Dit hier is de plek waar Generaal Mac Arthur aan het eind van de Tweede Wereldoorlog het tegenoffensief geleid heeft,’ vertelt Debby. Verder komt ze niet. Het begint te gieten en we rennen naar de afdakjes een paar meter verder. Alles is in die paar seconden door- en doornat geworden. De plek waar eens het hoofdkwartier van de geallieerden stond, is nu gedegradeerd tot een picknickplaats voor de lokale bevolking. Het monument, een zwart-geel schild met twee zilverkleurig gekruiste zwaarden, verdwijnt achter een regen-gordijn.

Debby en Amos doden de tijd door te vertellen van wat er de laatste maanden in Irian gebeurd is. Dat is niet opwekkend en sommigen hebben geen zin om te luisteren, beginnen elkaar verhalen te vertellen over vakanties uit het verleden. Als het roffelen van de regenstralen op de zinken golfplaten afneemt en overgaat in het zachte getik van een motregentje, komen over de bergen twee militaire helikopters aangevlogen. Beneden ligt het vliegveld, waar inmiddels meer militaire vliegtuigen en voertuigen geparkeerd staan.

Aan de oevers van het Sentanimeer is het uitgestorven. De steigers zijn leeg en er ligt een kleine prauw. Uit een onooglijk krakkemikkig huisje op palen komt de eigenaar van de prauw. Nee, hij vaart niet uit. De andere boten zijn

naar hun eilandjes gevaren. Veiliger. Je weet nooit waar en wanneer de vlam in de pan schiet, voegt hij er aan toe volgens de vertaling van Amos.

Dezelfde groep toeristen die we boven op de berg Ifar ontmoetten zit op de visafslagtafels hun lunch weg te werken. Het enige winkeltje doet goede zaken. De eigenaar zegt dat hij de zaak gaat sluiten.

Toch zijn het weer dezelfde mopperaars die beginnen te pruttelen wanneer het echt duidelijk wordt dat ook deze excursie niet doorgaat.

'Departure from Depapre naar onbewoonde eilandjes, afgelast,' verontschuldigt Amos zich bij het instappen en glimlachend voegt hij eraan toe: 'But safe departure to hotel!'

Het hotel serveert geen lunches en de restaurants zijn, in verband met de op handen zijnde demonstraties, gesloten. Het enige wat het hotel nog te bieden heeft zijn de bekertjes *quick bamisoup*, die gretig aftrek vinden.

De lucht wordt inktzwart en een daverende onweersbui plus een urenlange tropische regenbui breken los. Ben ik even blij dat we niet op het Sentanimmeer varen. Het heeft zo moeten zijn en niets is lekkerder dan bij stromende regen een paar uurtjes te gaan slapen. Nauwelijks lig ik in bed of ik hoor, boven het gekletter van de op de daken neerstortende regen, water uit de kraan in de mandikamer komen. Ineens werkt de kraan weer en door de enorme toevloed van water, vliegt de prop in elkaar gefrommeld plastic, die dienst deed als stop van de mandibak, eruit en stroomt al het water in een dikke straal over de vloer. Gelukkig werkt het afvoerputje goed en kan ik zonder gevaar voor een overstroming in de kamer provisorisch het gat dichtten met een plastic boterhamzakje waar ik wat kranten in gepropt heb. Het houdt en hopen dat ik niet op een drijvende matras wakker word, glijd ik weg in een droomloze slaap.

Het regent nog steeds als ik enige uren later naar beneden ga waar het grootste deel van de groep in de stoelen hangt, leest of tv kijkt. De bemanningsleden kaarten fanatiek om geld, een aantal Papua's zit in de zijgalerie met een duistere blik naar de kaartende groep te staren.

'Amos is aan het informeren of we vanavond in Mickey kunnen eten,' meldt Mr. Bean en vraagt direct daarna of ik de knokkelgroet ken. Die heeft hij van die Papua daar in de hoek geleerd en met Amos heeft hij geoefend. De knokkel van zijn wijsvinger aan de rechterhand is vuurrood. De bewuste Papua heeft in de gaten dat er over hem gesproken wordt. Hij schuift zijn wollen muts naar achteren, spuwt een rode straal in het armetierige binnentuintje en wenkt naar ons.

'De knokkelgroet komt uit het westelijk hoogland en daar kom ik ook vandaan,' zegt de bijna een meter negentig grote donkere reus vriendelijk.

Tekens van rouw

‘Een paar jaar geleden liep ik ook nog bijna naakt door de hooglanden, maar nu woon ik hier en help de Papuaraad met de bevrijding van Papua! Zal ik jullie ook de knokkelgroet leren,’ vraagt hij in pidgin Engels. ‘Kijk, je kromt de wijsvinger van je rechterhand, die steek je naar mij uit en je zegt: *Kipo moeti*, dat betekent: neem mijn vinger. En dan direct erachter aan zeg je *Kojààààà*, voorzichtig.’

Hij pakt mijn uitgestoken knokkel overdreven voorzichtig tussen zijn gekromde wijs- en middelvinger en klemt die stevig vast.

‘Nu moeten we gelijktijdig onze hand terug trekken, kijk me maar aan, dan weet je wanneer ik terug trek.’ Zijn donkere pupillen, zwarte, ondoorzichtige cirkeltjes in crèmekleurig oogballen hechten zich vast in mijn ogen. Een snelle knipoog is het sein en ik trek in een reflex mijn hand terug. Een kort, droog klikkend geluid knalt de ruimte in. Met een brede grijns, die zijn prachtige gebit ontbloot, dat eens blikerend wit geweest moet zijn, maar nu rood, steekt hij mij op zijn beurt zijn grote, gekromde rechter wijsvinger toe. Die past maar net tussen mijn dunne vingers en deze knokkelgroet klinkt lang niet zo imposant als de vorige. Na enig oefenen heb ook ik rode knokkels.

Ik vraag me af hoe de Papuavrouwen, die in het verleden als teken van rouw hun vingerkootjes lieten afhakken, deze specifieke groet brengen.

De aangekondigde demonstraties zijn afgeblazen om verschillende redenen. Een ervan zal wel het slechte weer geweest zijn. De kerkelijke leiders hebben de demonstratie tegen kunnen houden en de demonstranten in de kerken gehouden. Daar werd gewacht op het sein, dat niet kwam, om naar de bewuste vlaggenpaal te gaan. Maar er gaat ook een gerucht rond dat de leiders besloten hebben de demonstraties naar morgen te verschuiven, omdat het vandaag zondag is.

Hoe dan ook, het is vandaag gelukkig rustig gebleven en dankzij de regen moppert niemand meer dat de vaartocht over het Sentanimeer niet doorgedaan is. De restaurants zijn weer open en het is smullen in Mickey, dat nu bijna vol met zendelingenfamilies zit.

De wekker ratelt om vier uur en Pieter staat al gekleed bij het raam naar buiten te turen. Het geluid van af en aan vliegende Herculesen verstoort het getjilp van de vroege vogels die in het donker de nieuwe dag aankondigen.

‘Ik heb bijna niet kunnen slapen. Bijna de hele nacht zijn die vliegtuigen in de weer geweest. Volgens mij worden er ladingen militairen gedropt en ook aardig wat jeeps. Misschien ook wel tanks. Brrr, ik heb het niet zo op al dat mili-

tair vertoon. Kom dames, snel aankleden en alles pakken, kunnen we zo weg als het moet.'

Pieter is niet de enige die vannacht slecht geslapen heeft. Lia heeft de laatste dagen helemaal niet geslapen en ook praktisch niet gegeten. Een knellende hoofdpijn, soms overgaand in misselijk makende migraine is het protest van haar lichaam tegen de psychische druk.

Het vliegtuig heeft vertraging en bij het ontbijt horen we dat vandaag de demonstratie doorgaat. Intussen is iedereen erachter gekomen dat de drie wasbazen een aardig extra inkomen geïncasseerd hebben, dit tot leedvermaak van de steeds vrijpostiger piloten van Trigana. De captain spreekt goed Nederlands en weet zelfs te vertellen dat ik in dezelfde stad geboren ben als hij: Malang en ook mijn geboortedatum weet hij. Hij wil weten waarom ik niet in Indonesië ben.

'Hoe komt u aan die persoonlijke gegevens?' vraag ik.

'De lijst ligt gewoon op de balie bij de receptie,' antwoordt hij en hij vindt het heel gewoon dat je er dan ook in mag neuzen.

De wasbazen laten zich niet meer zien en het hotelpersoneel weet van niks. Tja, we zijn in Indonesië en het hindert niet of je in druk Jakarta bent of in een kleine kampong, overal probeert men iets aan de rijke toerist te verdienen, met een vriendelijke glimlach en een vrolijk praatje.

Debby gaat met Amos en enkele Papua's naar het vliegveld. Onze bagage wordt daar ook alvast gebracht. We kunnen kiezen: zolang in het hotel blijven, of naar het vliegveld.

Dan gaat het gerucht dat de *Morningstar* dicht bij het hotel gehesen is. En dat is het sein voor de nieuwsgierigen onder ons om op zoek te gaan. Het bewuste voetbalveld is leeg en de vlaggenpalen steken recht de helderblauwe lucht in, zonder vlag.

In de hoofdstraat staan groepjes mensen, merendeels mannen, rondom radio's te luisteren. Wat er precies aan de hand is, daar kom ik niet achter, maar dan roept Ruud: 'Daar, kijk, daar hangen de twee vlaggen!'

In ganzenpas verdwijnt het groepje in een smalle steeg.

Amos komt eraan gerend en vraagt mij waar de groep is.

'Heel veel gezinnen van de migranten staan op het vliegveld. Ze gaan voorlopig terug naar hun geboortegrond. Want het wordt hier misschien wel hetzelfde gedoe als in Wamena. Debby wil dat de mensen nu naar het vliegveld komen.'

Samen met Amos loop ik de smalle steeg in, waar aan het begin een bordje hangt: *Pusat Komando Papua Tamu Wajib Lapor Piket 1x24 jam*. Een rood-witte slagboom verspert de doorgang, maar de groep is er al onderdoor en loopt, camera stand by, naar de twee vlaggen. Een burgerwacht in militaire outfit staat vier man sterk bij de vlaggenpaal en in het gebouw ernaast staan meer mannen, gewapend met gummiknuppels en lange messen bij een indrukwekkend portret van hun leider. Theys H. Eluay Ketua, PRESIDUM DE WAN PAPUA, staat met grote letters onder de foto. De *Morningstar* hangt er naast en als ik dichterbij kom zie ik dat de burgerwacht met trots de vlag ophoudt en graag voor de groep poseert. We zitten in het hol van de leeuw: het hoofdkwartier van de Papuaraad. En de president is aanwezig. Op zijn commando zal straks de demonstratie beginnen.

Amos probeert vriendelijk iedereen te bewegen naar het vliegveld te gaan. Maar de burgerwacht ziet in de vertrekkende Nederlanders een kans om hun vrijheidsstrijd wereldkundig te maken en houdt een vlammend betoeg over hun idealen.

‘Kom we gaan, ik kijk wel uit om me hierin te mengen. Dadelijk gijzelen ze ons nog,’ zegt Rick en trekt mij aan mijn arm achter zich aan. Amos loopt een paar meter met ons mee, maar gaat dan terug.

Bij het begin van de steeg komt Mr. Bean eraan gerend. ‘Waar, waar is de vlag?’ en zonder op een antwoord te wachten, rent hij door. Amos probeert hem tevergeefs tegen te houden.

Een half uurtje later vertellen Hans, Tim, Annelies, Rina, Jos en natuurlijk Mr. Bean trots dat ze Theys Eluay persoonlijk gesproken hebben en zelfs met hem op de foto en video staan.

Of we in Nederland aan de pers willen vertellen over de vrijheidsstrijd van Papua, was zijn boodschap.

Die boodschap zal een dag of veertien later over de hele wereld verspreid worden, maar niet door die enkele nieuwsgierige toerist.

De Amerikaan, die tijdens de onlusten in Wamena foto's gemaakt had, werd verdacht van spionage en nog steeds gevangen gehouden in Wamena. Zelfs de Jakarta Post meldt het nieuws op de voorpagina onder de kop: **‘Govt. dismisses allegations of American espionage.’**

Amerika beantwoordde deze aanval met een tegenaanval door te melden dat de ambassade niet gesloten werd vanwege de vermeende spionage, maar omdat Amerika de politieke situatie in heel Indonesië te riskant vond voor haar burgers die daar in dienst zijn en liet bovendien een negatief reisadvies uitgaan voor alle Amerikaanse toeristen die van plan waren naar Indonesië af te reizen.

Debby, Rick en ik zitten in een hoekje van een overvolle vertrekhal op de grond en bespreken de plannen voor de komende dagen. Ze verzekert ons dat Jantje een goede gids is volgens Jaap, maar dat we ook bij hem goed op zijn uitgaven moeten letten. Het programma krijgt ze via Chantal per e-mail toege-stuurd en ze zal dat dan doormailen. Of wij het in Kuta op Bali dan willen uitdraaien en kopiëren voor alle deelnemers. Dat willen wij wel.

Debby zal in Biak blijven en eerst proberen van een pijnlijke blaasontsteking af te komen, voordat ze terug naar de Molukken vliegt.

Van de ene brandhaard in de andere, denk ik en ik benijd haar niet.

Als ze mij een enorme stapel bankbiljetten overhandigt, die ruim acht miljoen rupiahs vertegenwoordigt, weet ik zo gauw niet waar ik die moet opbergen. Ik voel nieuwsgierige ogen op de stapels gericht en krijg het ineens Spaans benauwd.

‘Rick, jij hebt al je papieren toch in een speciale grote map van stevig plastic in je rugzakje? Zou jij...?’

En goeie Rick stopt rustig alles in de bedoelde map. Een snelle blik om zich heen om te zien wie er allemaal toekijken.

‘Wil jij vlak achter mij blijven lopen tot in het vliegtuig, ik ben een aardige prooi voor gehaaide dieven,’ vraagt hij en hijst de kleine rugzak op zijn borst, waar hij beschermend zijn twee handen op legt.

Huilende mensen die vertrekken. Huilende mensen die achterblijven. Ze staan in drommen op het vliegveld. De familie van het restaurant Mickey is gelukkig wanneer de vader met een stapeltje tickets uit de mensenmassa bij de balie komt. Hijzelf en zijn twee zonen blijven achter.

Vlak achter mij zit Carla en babbelt de hele vlucht naar Biak met haar Amerikaanse buurman, zijn vrouw en dochter. Het is de beroemde zendeling John Cutts, die honderduit vertelt over het zendingswerk en zijn jeugdijaren bij de Moni-stam bij Enarotali.

Debby wordt door Agus en Metu opgewacht. Een tijdje later zwaaien ze ons uit en zie ik Irian Jaya onder mij verdwijnen.

Geen Dani’s met koteka’s in levenden lijve ontmoet.

Wel sierlijke, kwetterende gele paradijsvogels in de bergen van Japen en een leider van de onafhankelijkheidsbeweging die graag zijn eigen vlag iedere dag wil zien wapperen boven een vrij Irian Jaya.

Maar ook veel Papua’s, jongeren, die gestudeerd hebben.

Zij steunen de onafhankelijkheidsstrijd niet.

Al die confrontaties kosten mensenlevens. Zij strijden op een andere manier: Indonesië moet stoppen Irian Jaya dom te houden. Zij willen ontwikkeling en de opbrengst van alles wat hun geboortegrond voortbrengt moet ten goede komen aan de ontwikkeling van Irian Jaya en niet naar de bodemloze portemonnee van Jakarta gesluisd worden.

In de hooglanden, ver van de door migranten bevolkte steden, leven nog vele stammen die niets van deze strijd begrijpen. Het enige wat zij willen is hun tradities in stand houden en gewoon het leven leven zoals ze dat al eeuwen doen. Het is immers nog maar net een kleine vijftig jaar geleden dat de eerste zendelingen het binnenland introkken.

Even voor de kerstdagen, als ik allang weer thuis bij de verwarming mijn aantekeningen doorneem, valt een stapel krantenknipsels van Yvon, een vriendin, bij mij in de bus. Alle vermelden in korte of paginagrote artikelen over de strijd om de Papuavlag:

- * **Zes doden in Irian Jaya bij hijsen Papuavlag**
- * **Spanningen in Papua rond Morgenstervlag**
- * **Indonesische politie pakt derde Papualeider op**
- * **Papuavlag mag toch blijven hangen**
- * **Papuaaraad brengt mensen op Irian Jaya het hoofd op hol**
- * **Leiding Papuaaraad heeft duister verleden**

Enkele weken na onze thuiskomst vielen dus ook in Jayapura de eerste doden na het hijsen van de Papuavlag.

Negenendertig jaar geleden werd op 1 december voor de eerste keer de onafhankelijkheidsvlag gehesen, een feit dat elk jaar herdacht wordt. Gelukkig zijn wij op 1 december al thuis, stel je voor dat we ertussen hadden gestaan!

Volgens de berichten ging het er in het begin rustig aan toe.

Maar toen de leden van de onafhankelijkheidsbeweging het plein aan het eind van de dag niet wilden verlaten, hoewel de politie en militairen hen daartoe sommeerden, begon het verzet. Men wilde de *Morningstar* pas strijken wanneer de Indonesische regering beloofde dat ze de volgende dag opnieuw de vlag in top mochten laten gaan. De politiecommandant, met de verschrikkingen van Wamena nog vers in het geheugen, besloot de vlag niet direct na zonsopgang te strijken, zoals Jakarta dat bevolen had. Hij heeft hiermee een confrontatie tussen de Papua's en de militairen kunnen voorkomen.

De Indonesische regering, die in het recente verleden dan wel, dan niet toestond de *Morningstar* te hijsen, is nu vastbesloten de Papuavlag te verbie-

den, omdat deze teveel het symbool geworden is van de beweging die zich van Indonesië af wil scheiden. Een paar dagen voor deze, voor de Papua's belangrijke dag, heeft de Indonesische politie, volgens de kranten, de top van de Papuaraad, een drietal leiders, opgepakt op beschuldiging van staatsondermijning. Onder hen ook Theys Eluay, die samen met zijn secretaris Thaha Al Hamid en Don Flasi, formeel beschuldigd werd van subversieve activiteiten. De drie speelden een belangrijke rol bij de voorbereidingen van deze grote demonstratie.

Drie dagen erna meldden de kranten in Nederland dat de *Morningstar* niet uit Irian Jaya verdwenen is. Nog steeds wappert de vlag voor het huis van Theys Eluay en in vier andere districten mag de vlag ook na 1 december zonder ceremonies blijven wapperen.

Op diezelfde dag dat ik de krantenknipsels doorlees, staat in een van de landelijke dagbladen: **Journalist getuige van moord op Papua's**, en viste ik uit mijn e-mailbox een verslag uit Biak over de moord in Jayapura:

Een aantal Papua's, dat volgens de berichten uit de Centrale hooglanden kwam, overviel een politiebureau even buiten de stad. Er waren drie doden en twee gewonden.

De mensenrechtenorganisatie ELSHAM in Jayapura meldde dat op zeven december de politie als reactie op de overval meer dan honderd mensen arresteerde. Zelfs jonge kinderen werden meegenomen tijdens de bliksemacties. Velen werden ter plekke gemarteld en een achttienjarige jongen van de Yali stam werd gedood.

Een Zwitserse journalist heeft twee weken vastgezet op het politiebureau van Jayapura. In een kleine cel, die hij met vele opgepakte Papua's moest delen. Hij was naar Jayapura gereisd om de herdenking van de onafhankelijkheidsverklaring op 1 december te verslaan. Het feit dat hij geen journalistenvisum had, was de reden dat hij opgepakt werd. Hij werd beschuldigd van misbruik van zijn *surat jalan* voor journalistieke activiteiten. Door tussenkomst van de ambassade ontkwam hij aan de wraakzuchtige politiecommandant van Jayapura die hem graag had laten berechten. Gedurende die twee weken zag hij vele gevangenen gemarteld worden. Een van de gevangenen zat in zijn cel. Hij bloedde voor de ogen van de journalist dood.

In de korte tijd dat ik door een klein gedeelte van het grote, mooie eiland Nieuw-Guinea reisde, heb ik een stoomcursus politiek Irian Jaya gevolgd.

Naschrift

In het bovenstaand verslag over Irian Jaya is de ene keer de naam Irian Jaya, de andere keer Papua of West Papua gebruikt.

Voor de meest oostelijk gelegen provincie van Indonesië worden zowel de namen Papua als Irian Jaya of West Papua gebruikt. De provincie zelf verkoos de naam Papua, welke president Wahid begin 2000 voorstelde.

De Indonesische media hanteerden vanaf dat moment alle drie de namen, maar de laatste tijd geeft men de voorkeur aan Irian Jaya, omdat de naam Papua nog niet officieel goedgekeurd is door het Raadplegend Volkscongres, het hoogste staatsorgaan. Momenteel gaat de mare rond dat wie Papua gebruikt, het onafhankelijkheidsstreven van de Papua's steunt en wie voor Irian Jaya kiest, vanzelfsprekend gekozen heeft voor het feit dat de provincie bij Indonesië behoort.

Ook heb ik gekozen voor de Indonesische schrijfwijze *Papua*, in plaats van de Nederlandse: *Papoea*.

In oktober 2001 stond in de kranten: Papua's krijgen Irian Jaya terug en Viktor Kaisiepo, de Papua-vertegenwoordiger voor Europa zei tijdens een interview met het Noord Hollands Dagblad ontroerd: 'Ik mag mij Papua noemen. We mogen onze eigen vlag en volkslied gebruiken: daar zijn veel mensen voor gestorven.' Hij noemt het een 'heuglijk feit' dat het Indonesische parlement de provincie Irian Jaya eindelijk vergaande autonomie heeft toegekend.

Het artikel meldt verder: Vorig jaar oktober nog vielen meer dan veertig doden, toen het Indonesische leger de Morgenster-vlag wilde neerhalen. Nu gaat de provincie, hier meer bekend als westelijk Nieuw Guïnea, Papua heten. De Morgenster mag weer worden gehesen en het volkslied mag worden gezongen. Maar belangrijker is dat het nog nieuwe (West) Papua afraakt van zijn armzalige status als wingewest van Indonesië. Voortaan gaat 80 procent van de inkomsten van bosbouw en visserij rechtstreeks naar de lokale overheid, die meer bevoegdheden krijgt. De opbrengsten van olie en gas mogen voor 70 procent lokaal worden benut, de rest is voor Indonesië. Dit geldt voor 25 jaar.

Het is een oude klacht van de onafhankelijkheidsbeweging dat Irian Jaya zelf weinig profijt heeft van zijn bodemrijksdommen. In het gebied ligt Grasberg, de grootste koper- en goudmijn ter wereld. De energiereus BP is in het westen van de provincie bezig een van de grootste aardgaswinningsprojecten ter wereld op te richten.

Het Presidium van het Nationale Papua Congres, dat door Kaisiepo in Europa wordt vertegenwoordigd, is opgezet om met Jakarta te praten over onafhankelijkheid. 'Zover is het nog niet, maar dit was het maximaal haalbare. Ik ben voor onafhankelijkheid, maar ik denk dat deze speciale autonomie meer perspectief biedt dan directe afkapping van de banden met Jakarta. Er zijn nu eenmaal niet genoeg geschikte mensen binnen de Papuabevolking van 1,2 miljoen zielen om onmiddellijk allerlei functies te vervullen die nu nog door Indonesiërs worden bezet. 'Stel dat we nu een ziekenhuis overnemen, dan hebben wij nog geen artsen en verplegend personeel, die moeten we eerst opleiden of uit het buitenland halen.'

Het Papuapresidium heeft de onafhankelijkheidsstrijders opgeroepen de wapens neer te leggen, zoals het ook het Indonesische leger heeft opgeroepen de strijd te staken.'

Papoease separatistenleider Theys Eluay vermoord

Van onze correspondent
THEO HAERKENS

JAKARTA - Papoealeider Theys Hiyo Eluay is zaterdagavond in Irian Jaya oftewel Papoea ontvoerd en vervolgens vermoord. Volgens ooggetuigen werd de separatistenleider weggevoerd door mannen die zelf geen Papoea waren. De moord zet de relatie met de Indonesische regering in Jakarta op scherp.

De 64-jarige Eluay verdween een dag voordat hij op een persconferentie wilde aankondigen dat op 1 december opnieuw de onafhankelijkheid zou worden herdacht die de regio al in 1961 door de Nederlanders zou zijn verleend. Hij kon zich niet vinden in de speciale autonomie zoals die drie weken geleden door Jakarta was verleend.

Irian Jaya gaat officieel Papoea heten, krijgt tot tachtig procent van de opbrengst van de natuurlijke rijkdommen en mag de Morgenstervlag gebruiken als cultureel symbool. De Indonesische president Megawati zou persoonlijk naar Jayapura vliegen voor de overdracht van de nieuwe status die 1 januari van kracht wordt.

De politie van de provinciehoofdstad Jayapura had Eluay al gewaarschuwd niet net als vorig jaar zo'n herdenking te houden. Na het afkondigen van de ruimere autonomie had de nationalistische president Megawati de autoriteiten opdracht gegeven hard op te treden tegen de separatisten.

Volgens Willy Mandowen, een strijdmakker van Eluay en secretaris van het Presidium van de Papoearaad, zijn de ontvoering en de moord 'uiterst professioneel uitgevoerd. Want gewone mensen kunnen zoiets niet'. Mandowen wist niet of Theys eerder bedreigd was. Hij verwijst slechts naar de waarschuwing van de politie, met wie de Papoealeider juist een etentje had gehad om de zaken door te spreken.

Mandowen wilde niet speculeren over mogelijke daders. „Maar wij voelen ons geïntimideerd.”

Elders werden vermoedens geuit in de richting van het leger. Volgens Mandowen jaagt de moord de spanning in de provincie flink op. „De autonomiewet is een nieuw excuus om te gaan moorden. Er is niemand meer die de overheid nog vertrouwt.”

Bericht in Noord Hollands Dagblad, november 2001

Polongs en momohs rond de Keli Muti

Er is geen stil plekje te vinden, overal blèren de televisietoestellen op volle sterkte. Waar ze niet opgehangen kunnen worden staan ze op een hoge zuil of op een tafel vlak naast een rij banken. De beeldbuis is enorm en de Indonesiër zit gehypnotiseerd te kijken. Het hindert niet wat er komt, van een soap tot reclame, van een popgroep tot een knokfilm. Voor hem is de tijd op het vliegveld van Makassar te kort en zelfs in de rij op weg naar het vliegtuig blijven zijn ogen aan het beeld vastgekleefd.

Een boek lezen is er niet bij en je walkman kun je wel vergeten. Ook het telefoneren naar Nederland, toch al niet zo'n goedkope bezigheid, is bijna onmogelijk. Je bent niet verstaanbaar en je verstaat niets. Ik ontdek een collect call toestel in de aankomsthal. Els gaat bellen, maar als de verbinding na enige tijd tot stand is gekomen, wordt de aankomst van een vlucht loeihard door de luidsprekers aangekondigd. Dan stroomt de massa van een ander vliegtuig de hal binnen en kan Els beter ophangen.

Voor de zoveelste keer loop ik langs alle winkeltjes en probeer toch iets van de prijzen af te krijgen. Schandalig eigenlijk, want de prijzen zijn net zo hoog of net zo laag als buiten het vliegveld. We zitten immers op een binnenlandse vlucht te wachten. Maar toch... het blijft een sport. Ineens bedenk ik dat ik beslist niet al mijn kampeerspulletjes mee wil sjouwen over de Sunda-eilanden. In het hotel op Bali hebben ze vast een opslagruimte. Een grote plastic tas biedt uitkomst. Die is hier wel vier keer zo duur als de tas die ik een paar dagen geleden op een pasar zag.

De geschreven kaarten worden in het postkantoor met de hand in een razendsnel tempo gestempeld. Pas vier weken na thuiskomst vallen de kaarten bij familie en vrienden in de bus!

Het lange wachten beu in de overvolle wachtkamers van Makassar, gaan Ruud, Hans en Mr. Bean op zoek naar onze nieuwe gids die geland moet zijn. Enige tijd later giert Lia het uit. In de verte lopen de drie musketiers dwars door de mensenmassa. Ze lopen ietwat vreemd en hebben geen gebrek aan bekijks. Heupwiegend en aanstellerig met de handen wuivend komen ze dichterbij: 'Nou jongens onze gids is aangekomen. Hij is, samen met zijn twee toeristen, je weet wel! Komt strakjes naar ons toe. Even alle formaliteiten afhandelen.'

Rick wil wel van zijn kostbare last verlost worden en vraagt of ik met hem mee ga op zoek naar Jantje.

'We zeggen toch dat hij er zo aankomt. Waarom gaan jullie dan nu naar hem

toe,' wordt ons op niet al te vriendelijke toon de wacht aangezegd.

Ik heb geen zin om in discussie te gaan en ik weet ook niet of ze gezien hebben dat Debby ons zoveel geld meegegeven heeft.

'Nou blijf maar gewoon hier, jullie zijn toch onze reisleiders niet meer. Jantje neemt het over en dan hoeven jullie je nergens mee te bemoeien, laat het maar aan meneertje over!' lachen ze en wuiven sierlijk naar ons, met weer een paar heupwiegende pasjes.

We negeren ze en gaan op zoek naar Jantje, die Rick meteen zijn kaartje geeft en hem vraagt het geld nog bij zich te houden totdat we in ons hotel op Bali zijn.

'Kijk nou eens. Weet je hoe hij Jantje schrijft?' zegt Rick verrast en laat mij het kaartje zien. *Yance* staat er met sierlijke letters.

We hebben een gids die van alle markten thuis is. Niet alleen sjouwt hij als een vertegenwoordiger met een diplomatenkoffertje, ook maakt hij voortdurend gebruik van een mobiel telefoontje.

Hans is niet gecharmeerd van Yance: 'Nou zeg, zijn wij eventjes in de prijzen gevallen. Eerst zitten we een tijd zonder gids, dan hebben we een gids die niks kan en wil omdat er misschien relletjes uitbreken en tot slot schepen ze ons de komende tijd op met een mietje.' Mr. Bean en Ruud zijn het roerend met hem eens. Maar moeder Rina spreekt hen vermanend toe en wenst de komende tijd geen insinuaties meer.

'Je moet iemand niet direct op zijn uiterlijk en geaardheid beoordelen. Hij lijkt me een aardige man en erg zorgzaam voor de aan hem toevertrouwde mensen!'

Het hotel staat in een van de drukste winkelstraten van Kuta, een paar honderd meter van het strand. Aan de overkant legt men de laatste hand aan een imposant winkelcomplex dat niet onderdoet voor de winkels in Magna Plaza van Amsterdam. Maar de drukte die ik van Kuta gewend ben, ontbreekt. Vele landen hebben een negatief reisadvies uit laten gaan voor heel Indonesië en dat merken de plaatsen waar de toeristen de grootste bron van inkomsten zijn. De winkeltjes puilen uit van de opgestapelde kledingstukken en al wat je je maar bedenken kunt aan souvenirs. Bij iedere winkel, dat is dus bij iedere drie stappen, word je aangehouden: 'Please come in my shop. Special evening prices for you.'

Inmiddels hebben we een lange dag achter de rug en is iedereen wel aan een frisse douche en een hazenslaapje toe. Maar Yance wil graag het programma doornemen en besluit dat er over een uurtje gegeten wordt. Met de hele groep in een restaurantje waar je heerlijk kunt eten, echt Balinees beweert hij en

kijkt stralend de kring rond. Eigenlijk heeft niemand erge trek. Na drie vluchten, driemaal eten en urenlang zitten is al het eten nog niet verteerd.

Eindelijk is Rick verlost van zijn taak als kluis en hij stelt voor direct naar een internetmogelijkheid te gaan en het programma van Debby op te halen. Yance wil echter dat iedereen zich rond de klok van acht uur verzamelt. Terwijl hij in de lobby wacht sjouwen wij onze spulletjes naar de eerste verdieping waar een luxe kamer voor een korte nacht op ons wacht. Even snel onder de douche en dan naar beneden, waar Yance een taxi klaar heeft staan. Vijfhonderd meter verder stopt de auto en staan we voor een winkeltje met een aantal op topsnelheid draaiende computers en nog vier wachtenden voor ons. Yance moet voor zijn andere gasten zorgen en verwijst ons naar de dichtstbijzijnde computerzaak. We zullen hem, samen met de groep, om acht uur in het hotel ontmoeten.

Drie blokken verder kunnen we eindelijk terecht. Als we de bewuste pagina's uit willen printen, is het papier op. Snel verstuur ik nog wat e-mails die ik op een schijfje in Jayapura had gezet. Er zijn aardig wat berichten in mijn box en ook in die van Rick. Geen tijd, we gaan op weg naar een door ons aangewezen ander computerwinkeltje. Het zit niet mee. Of de inkt is op, of er staan rijen wachtenden voor ons. Mensen uit alle delen van de wereld die contact willen met het thuisfront.

Inmiddels is het half negen. Moe gesjouwd en nat van het zweet en de vochtige Balinese lucht, wil ik wel naar het restaurantje en een kom hete *soto* met een glas *jeruk nipis* halen. Maar de groep en Yance zijn al vertrokken en de man achter de receptie weet niet waar naar toe. Rick haalt triomfantelijk het mooie visitekaartje van Yance uit zijn moneybelt en vraagt de receptionist om het mobiele nummer te draaien. Hij kijkt erg zuinig en gaat eerst naar de manager die onverstoorbaar achter een mooie tafel voor zich uitkijkt als de ondergeschikte zijn vraag fluistert. Een nauwelijks merkbaar knikje en terug achter de balie wordt het nummer voor ons gedraaid. Het toestel is uitgeschakeld.

Een half uur later komt Yance, met een taxi. Hij weet nog wel een andere mogelijkheid en daar gaan we weer. Pas bij het vierde internetcafé kunnen we printen, maar dan is het ruim over negenen en de eigenaar wil sluiten. Geen mogelijkheid om alles zestien keer uit te printen. Het programma bevat acht pagina's en zoveel papier heeft deze enige werkende printer in Kuta niet. 'Morgen maar,' zegt Yance die goed Nederlands spreekt en het zichzelf, net als Yoris, heeft aangeleerd.

In het restaurantje is het grootste gedeelte van de groep aan de laatste happen

bezig of wacht op z'n beurt om af te rekenen.

'Lekker gewinkeld joh en alles is zo goedkoop. Heb wat leuke kleren gekocht,' meldt Els en gaat met Lia en Rina op de terugweg naar het hotel verder snuffelen.

'Die zijn niet voor middernacht terug, het is de ene winkel naast de andere en ze slaan er niet een over. Je weet gewoon niet waar je kijken moet, zoveel spullen in die winkeltjes!' zegt Jos en bestelt nog een fles bir Bintang.

Wij bestellen gedrieën hetzelfde. Dat zal wel lekker vlug gaan denken we en wonder boven wonder is dat ook zo. Rick legt de groep uit dat het programma morgen in het vliegtuig uitgedeeld wordt. Net als Yance een hap wil nemen komt Hans naast hem staan. Over mij heen gebogen wil hij weten hoe laat we morgen vertrekken, of de tickets er zijn en hoe laat het ontbijt is.

'Kan dat strakjes? We willen graag even eten. Het restaurant sluit over een kwartiertje,' vraag ik. Hij kijkt mij pissig aan.

'Bemoei je er niet mee, ik vraag het aan Yance,' zegt hij kortaf. Yance wil al in zijn diplomatenkoffertje duiken, maar Rick zegt dat hij maar eerst moet eten en dat we gewoon om zeven uur ontbijten. Dat we pas om acht uur naar het vliegveld vertrekken. Dat had Debby toch al gezegd, voegt hij er fijntjes aan toe.

Hans mompelt een verwensing en verdwijnt in het donker.

'Die heeft het helemaal gehad omdat we niet naar de Baliem konden,' zegt Rick en stort zich op zijn mooi opgemaakt mandje met *nasi rames*.

'Ja, hij is erg teleurgesteld en vertelde mij dat hij waarschijnlijk nooit meer de kans zal krijgen naar Irian te gaan. Hij is ver in de zestig en zijn vrouw wilde niet mee. Voor hem was het een reis terug naar toen. Ik kan me best voorstellen dat hij het moeilijk heeft. Jullie kunnen altijd nog wel een keertje terug, zei hij tegen de anderen. En daar heeft hij wel gelijk in,' vergoelijk ik Hans' geïriteerde houding.

'Of je nu in de zestig bent of nog geen dertig, we kunnen allemaal dood gaan. Maakt niet uit hoe oud je bent', zegt Rick.

'Ja, maar dit is geen goedkope reis en als je dat van je pensioentje moet sparen, dan is er niet snel een tweede keer,' zeg ik en dan is de discussie gesloten en genieten we van het heerlijk eten. Op de terugweg naar het hotel vraagt Yance of wij morgen in Maumere het geld willen ophalen voor de excursies en de fooienpot.

'Ik heb eigenlijk niet zoveel zin om dat weer te regelen, wil jij het van me overnemen?' vraag ik aan Rick.

'Okay, als je maar iedere avond met mij en Yance de uitgaven controleert en het programma door wil nemen,' stemt hij toe.

‘Het programma is niet nodig. Volgens Chantal is hij een goede gids en kent hij de eilanden op zijn duimpje. Zelf komt hij van Sumba en hij is al enige jaren gids voor Arcadia dus die zorgen hebben we nu niet meer.’

We zitten al in het vliegtuig, een Fokker 27, als Yance tot de ontdekking komt dat hij twee mensen te weinig heeft. Nog eens tellen en als hij voor de derde keer wil beginnen komen we tot de ontdekking dat we Rina en Jos missen. Yance rent het vliegtuig uit naar de vertrekhal, waar ze niet zijn. Bij de winkeltjes vindt hij ze. Op hun dooie gemakje zijn ze aan het winkelen en hebben totaal niet gemerkt dat we aan boord moesten.

Twee uur vliegen we boven een groot deel van Nusa Tenggara, de eilanden ten oosten van Bali: Lombok, Sumbawa, Sumba, Komodo en Flores.

Met mijn neus tegen het raampje gedrukt geniet ik van het prachtige uitzicht en probeer de onder ons voorbijschietende eilanden te benoemen.

Na de vochtige hitte van Bali valt de droge hitte van Flores bovenop me. Het zweet stroomt over mijn lijf en voordat we het hotel lopend bereiken, ben ik drijfnat. In de lobby wacht ons een verkoelend drankje. Terwijl Yance zich aan de balie druk maakt omdat de kamers nog niet schoon zijn, zegt Rick tegen de groep dat hij de financiën van mij overgenomen heeft en als iemand het van hem wil overnemen, dat nu geregeld kan worden. Niemand meldt zich. Ook de kascontrole is niet nodig, vindt het grootste gedeelte van de groep. Een klein aantal geeft geen commentaar. Op het moment dat Rick het geld wil inzamelen, vraagt Rina aan Jos waar de videocamera is want ze wil het hotel, dat aan zee ligt, filmen. Jos springt op en roept al rennende richting vliegveld, dat hij de camera in het vliegtuig heeft laten liggen.

Een half uur later kan je hem en zijn kleren uitwringen. Gelukkig is hun kamertje aan het strand klaar en kan hij zo onder de douche.

‘We zitten in precies hetzelfde huisje als drie jaar terug,’ zegt Carla en ploft naast mij neer in het open gedeelte van het restaurant waar ik net mijn bestelling voor de lunch opgeschreven heb. Er waait een zeewind en dat maakt het wachten op de lunch aangenaam. In de tuin staan mangabomen tussen prachtige exotische bloemen en een bloeiende palm. Een dankbare afleiding voor de fotografen onder ons in de tijd dat we op onze lunch moeten wachten. Na de lunch, het duurt drie uur voordat iedereen gegeten heeft, vraagt Rick of ik zin heb in een toetje. Hij heeft van de tuinman vier rijpe manga’s gekregen. ‘Vers geplukt en ze geuren zo heerlijk in mijn kamer.’ Samen snullen we op het platje voor zijn kamer van een sappige manga en likken onze vingers er bij af.

Ik realiseer me ineens dat we de komende tijd niet kunnen e-mailen en besluit een telefoontje te plegen. De telefoon op de balie wordt me vriendelijk toegeschoven, maar de hand van de glimlachende receptioniste blijft aan het toestel. Als ik aan de andere kant van de lijn een slaperige stem hoor, besef ik dat het nog erg vroeg in Nederland moet zijn. Wetende dat het geluid enige seconden tijd nodig heeft zich te verplaatsen, wacht ik even nadat ik me gemeld heb. Het antwoord wordt vergezeld door piepjes en geruis en valt af en toe helemaal weg. Ik kijk naar de nog steeds glimlachende receptioniste die haar hand af en toe op het toestel verschuift. Haar lange slanke vingers met mooie roodgelakte nagels, omklemmen het contactdraadje. 'Rusak,' kapot, verklaart ze en probeert het draadje om de paar seconden dieper het toestel in te duwen.

'Hallo, met Corrie, sorry dat ik zo vroeg bel.'

'Sor, wa... ik ...ta...je..bij.. niet..' (kraak, piep, kraak)

'Laat maar. Ik bel omdat ik geen e-mails kan versturen de komende tijd.'

'E-mails? heb ik (tuuut, pieeep, kraak) ... ezen.'

'Nee, eh ja, maar ik kan voorlopig niet e-mailen.'

Intussen begin ik iets luider door de telefoon te spreken omdat de televisie achter me een rocknummer ten beste geeft.

'De verbi...(tuuut) ... slecht. Maar je ..eft ni.. zo te schreeuw.. Ik (prrrttt) bel je terug (pieeep, kraak, tuut) zit je?'

Twintig minuten gaan voorbij, twee keer opnieuw gebeld omdat het draadje geen contact meer maakte en de manager met een rol pleister aan het werk ging. Dan is de boodschap goed overkomen en is het duidelijk over en sluiten voor de komende week..

'De meeste toeristen vertrekken vanuit Maumere op ontdekkingsreis over Flores,' begint Yance zijn verhaal terwijl de bus door de brede straten van de stad rijdt.

'Flores is ongeveer 360 kilometer lang en daarvan reizen wij met de bus ongeveer 250 kilometers tot Labuhanbajo. Veel vulkanen op Flores en hoog in de bergen is het bijna net zo koud als in Holland! Jullie komen net van Papua. Daar zijn de mensen heel donker en hebben kroeshaar. Hier zijn ook donkere mensen met krullen, die wonen in het oosten van Flores en verder is er *tjampoeran*, gemengd volk, maar dat zien jullie wel onderweg. Ze zien er verschillend uit. Rondom Maumere zijn heel veel dorpen de moeite waard om te bezoeken. Zoals het dorp waar mooie sarongs met de hand geweven worden, Watublapi. Als u onderweg een mooie sarong ziet, direct kopen. Ieder dorp heeft zijn eigen patronen en die zie je dan niet meer terug als we verder

reizen! Wij hebben niet veel tijd om al die dorpjes te bezoeken en gaan vandaag alleen naar Wuring, een dorp aan de kust dat voornamelijk door islamitische Buginezen en Bajo's bewoond wordt. Maar de meeste mensen op Flores zijn katholiek. Dat zien jullie wel als we verder reizen. Veel kerken!'

In Wuring komen we Denen, omringd door een grote groep kinderen, tegen die net hun rondwandeling door het dorp achter de rug hebben.

'Niet veel bijzonders, erg smerig. Het is momenteel eb en de ratten schieten voor je voeten weg,' meldt een Deense dame mij op gympjes, die eens wit geweest moeten zijn.

De kinderen laten de Denen in de steek als die in hun bus stappen en storten zich op ons. '*Gulai, gulai, bon bon,*' roepen ze in koor en houden hun handen op, die direct door enkele dames uit de groep gevuld worden.

Geroutineerd in het bedelen, stoppen ze de snoepjes razendsnel weg, en houden hun lege handen opnieuw op. In de tientallen vragende handen is het moeilijk te onderscheiden wie wel en wie nog niet gehad heeft. De zakjes met snoep zijn binnen een paar seconden leeg, maar de kinderen blijven volhouden en willen nu de armbandjes, kettingen of oorbellen die de dames dragen. Ook lippenstift is welkom, gebaren ze en wijzen naar hun rode sirihsmonden. Geen lippenstift? Dan klinkt het in koor: 'Pen, pen, pen mister!' Ja en die hebben enkele dames wel, maar ze durven die niet meer te voorschijn te halen.

De groep wordt agressiever en ze beginnen aan de kleren van de dames te sjorren. Een enkele, zeer brutale, probeert in de zakken en tassen te kijken, of omklemt een polshorloge in een ijzeren greep en kijkt smekend naar de eigenaresse. Die probeert haar pols, met horloge los te wringen en worstelt zich intussen, met het kind op sleeptouw, uit de gordiaanse knoop mensen.

Het wordt tijd de dames te bevrijden vinden enkele heren, maar niet eerder voordat ze uitgebreid alles gefilmd hebben. Twee bijdehante meisjes van een jaar of acht die allebei een baby, van misschien net een jaar oud, op de heup hebben vinden andere slachtoffers. De baby's klemmen zich als aapjes om hun zusjes, zodat die hun handen vrij hebben. Die houden ze bedelend op en de zusjes zeggen: '*Photo? Uang mister!*' Foto? Geld mister!

Jong geleerd, oud gedaan, denk ik. Maar dat oud is relatief gezien nog heel jong. Tussen de groep schreeuwende en graaiende kinderen worden hele kleine kinderen achteloos weggeduwd, of fijn gedrukt. Ieder voor zich is iets wat de kinderen in ontwikkelingslanden al heel snel moeten leren. Er wordt niets gedeeld, eerder proberen ze hetgeen ze verkregen hebben van elkaar weg te pikken. Een jongen met het syndroom van Down, van onbestemde leeftijd, heeft zijn zakken vol met snoep en wordt met rust gelaten. Hij is de rest van

Terug van de pasar in Wuring

de tijd niet meer bij de dames weg te slaan en trakteert ze op een liedje, waarvan hij alleen de eerste drie woorden kent en die dan ook eindeloos herhaalt.

De huizen van Wuring zijn net zoals de vele dorpen die we in Papua bezochten, op palen gebouwd. Het is inderdaad een onbeschrijflijke troep. Hoe verder we het dorp inlopen, hoe modderiger het wordt. Tussen de krotten en half ingezakte huisjes worden nieuwe huizen gebouwd. Aan het eind van het dorp, dat grotendeels in de zee staat, wordt zelfs een stenen huis gebouwd. Enkele huizen van hout hebben prachtige gevels die verschillende betekenissen hebben. Sommige huizen doen mij denken aan de huizen van de Toradja's. Wanneer er in een huis nog huwbare dochters zijn, dan is dat herkenbaar aan bijvoorbeeld de ramen. In een huis met een raam waar nog een gordijn voor hangt, is een dochter in de aanbieding. Tenminste, zo wil Yance ons doen geloven.

Er scharrelen kippen, varkentjes, honden, ratten en kinderen tussen de huizen. Er wordt met grote schepnetten gevisd en men bouwt er kleine vissersboten. Er is een markt, waar vrouwen in prachtige sarongs achter hun koopwaar zitten. Die komen, volgens Yance, uit de omliggende dorpen en hebben kroeshaar dat ze met een *kondé* (wring) opzij samenbinden.

In de enige straat die het dorp rijk is, loopt een vrouw voor me met een mand groenten op haar hoofd en in een hand bungelen twee grote tonijnen. Ze heeft een soepele, ietwat heupwiegende gang. De sarong heeft ze tot onder haar oksels opgebonden. Aan het einde van de weg, dicht bij het opkomende water, zet ze haar mand op de grond, haalt er een stukje plastic uit en drapeert daar de vier vissen op. Daaromheen stapeltjes tomaten, uien en wat mandarijntjes. Ze pakt een pruim en wacht al kauwend op de klanten. Ik vraag of ik haar mag fotograferen en ze knikt. Op het moment dat ik mijn toestel op haar richt, slaat ze snel haar hoofddoek voor het gezicht zodat alleen haar ogen nog te zien zijn.

'Moslimvrouw tante Corrie,' zegt Yance achter me. 'Hier wonen veel moslims. Zij zijn heel gewoon hoor, niet zoals die fanatiekelingen op Java. Onze president, hij is ook moslim. Je weet toch wel. Ook niet fanatiek. Gus Dur, aardige man. *Kasian* dat hij al geheel blind is.'

Het is al bijna donker als we de vier kilometer naar het hotel teruglopen. We moeten weer lang op ons eten wachten. De bestellingen worden per briefje uitgevoerd en degene wiens bestellingbriefje onderop terecht gekomen is, heeft pech. Dat wil zeggen dat de laatste borden met dampende rijst en knap-

perige groenten, gebakken vis of geroosterd vlees pas tegen tien uur geserveerd worden.

'Morgen om zes uur ontbijt en om zeven uur vertrekken wij naar Moni,' meldt Yance voordat we onze kamers opzoeken.

Een tokèh laat zich veelvuldig horen en voordat ik in slaap val heb ik drie keer zeven maal zijn tokèh geteld. Dat moet wel geluk brengen voor de komende tijd!

Tijdens het ontbijt wordt onze bagage boven op een kleine bus gebonden. Bij mijn tweede kopje koffie wijst Els naar de bus. 'Die zijn zeker bang dat ze geen plaats hebben. Toen de bus aan kwam rijden gingen ze er direct naar toe. Het is me opgevallen dat ze aldoor als eersten bij de bus staan en de beste plaatsen in beslag nemen.'

Els krijgt gelijk. De twee zitten pontificaal in de bus. Lang voordat we vertrekken.

De bus is te klein, de banken zijn te smal, te hard en bekleed met plastic. We zitten met anderhalve bil op een plaats die voor een Indonesiër genoeg ruimte biedt, maar niet voor stevig gebouwde Nederlanders. Als haringen in een ton zitten we tegen elkaar gekleefd en we hebben niet veel aandacht voor het verhaal dat Yance afsteekt als we weg rijden.

De bus rijdt in een matig tempo langs de kust en stopt na een half uurtje, omdat er iets op het dak begint te schuiven. De onverwachte stop geeft Rina en Jos de kans van plaats te veranderen, tot vreugde van hun bijna verbrande billen en benen. Hun bank is boven op de niet geïsoleerde uitlaat gemonteerd en de plastic bekleding begint zich aardig aan hun blote dijbenen te hechten. De handdoeken en gekochte sarongs helpen niet tegen de hitte. Die bank wordt door ons niet meer gebruikt. Twee bijrijders verplaatsen zich van de open deur, waar ze op de treden zitten, naar de afgekeurde zitplaatsen. Zij zitten er wanneer ze er niet af moeten, aan vastgekleefd, bang dat een van de toeristen zich bedenkt en de plaats opeist. Ze komen alleen vliegensvlug van hun plaats als de bus stopt, om de bevelen van de chauffeur uit te voeren.

Afwisselend zitten nu twee maal drie mensen op een te kleine zitplaats voor twee personen. Yance wordt dringend verzocht voor de rest van de tocht een grotere bus te huren. Als hij aan zijn tourleader-praatje begint kijkt hij wat benauwd en vermijdt oogcontact.

'Morgen heeft u een andere bus, maar vandaag rijden we met deze bus naar Moni en gaan de Keli Mutu beklimmen en daarna naar Ende, waar ik een grotere bus zoek. Maar eerst vertel ik u over Flores. Dat is een mooi eiland, maar zeer arm. Ik denk wel het armste van heel Indonesië. Maar ook wel weer zeer

rijk, want Flores heeft vruchtbare gronden. De *tani*'s moeten leren hoe de gronden te bebouwen, dan is armoede weg op Flores. Er zijn veel kerken, want er zijn veel zendelingen geweest en er zijn nog steeds veel zendelingen hier in de mooie kerken. Wij zullen er een bezoeken. Een kerk en missiepost voor opleiding. Erg mooi.

Flores is vulkaaneiland. Veel bergen met, ik geloof, veertien vulkanen. Er zijn mannetjesvulkanen en vrouwtjesvulkanen, de mannetjes zijn soms boos en dat is gevaarlijk.'

De bus ligt krom en hiklachend vraagt Trudy wat het verschil is.

'Kijk, een mannetjesvulkaan heeft al, hoe heet dat nou in Hollands? Ik bedoel, hij heeft al ge... ge ...'

'Je bedoelt geëjaculeerd, gewipt, ge je weet wel!' roept Mr. Bean met glimogen en kijkt verwachtingsvol om zich heen, een volgend lachsalvo afwach- tend.

Yance kijkt ongelukkig, wuift met zijn beide handen en roept: 'Nee, eh ja, zoiets geloof ik. Ik bedoel dat hij nog niet gespuugd heeft, hoe heet dat nou, niet dat woord, maar andere woord. Ik weet, heb gelezen, maar vergeten.' Voordat wie dan ook met een gevat dubbelzinnig antwoord kan komen, zegt Tim: 'Je bedoelt een eruptie, een explosie heeft gehad!'

'Ja, ja, dat is het. Een explosie dat wist ik, maar ik zocht eruptie. Nou dus als een vulkaan geëruptietst heeft dan is het een mannetje. Als hij niet gedaan heeft, en nog slaapt, dan een vrouwtje.'

Iedereen onderdrukt nu een lach en luistert met gepaste aandacht naar zijn verhaal. Het is wonderbaarlijk knap hoe de Indonesische gidsen zonder enig onderricht zichzelf de Nederlandse taal eigen proberen te maken door middel van achtergelaten, of gevraagde kranten, tijdschriften, boekjes en een zak- woordenboekje. Door te weinig praktische oefening worden sommige woorden in een andere context geplaatst, wat voor ons soms komisch aandoet.

'Ook veel oerwoud, maar niet aan de kust,' vervolgt Yance, nu weer wat zekerder, zijn informatie. 'Wij rijden een stukje door de bergen en dan ziet u oerwoud. Wij rijden vandaag bijna honderd kilometer. Soms gaan wij een stukje wandelen op mooie plekken om foto's te maken. Maar nu zijn we bij Lela en gaan we naar Sika. Daar ziet u ikats die geweven worden. En u weet: kopen als u iets moois ziet. Later is niet meer. *Habis* dan.'

Overal op de erven, voor en achter de huizen staan weefgetouwen waar vrolijk druk pratende of zingende vrouwen, op de grond gezeten, de dagen doorbrengen met het weven van sarongs en omslagdoeken.

Op één weefgetouw is een bijzonder mooi, met heldere kleuren geweven kleding dat bijna af is. De dame is zeer vereerd dat de meesten van de groep

haar uitkiezen voor de foto's. Ze zet haar handen stil als de camera's gericht worden. Haar kwebbelende lachende mond gaat dicht en wordt in een ernstige streep gezet. Zodra de foto's gemaakt zijn lacht ze weer vriendelijk en geeft commentaar aan de toekijkende dorpsgenoten. Wordt ze gefilmd, dan bewegen haar handen zich in rap tempo en blijft ze kwebbelen. Een perfect foto-model! Een vrolijke filmster!

We rijden langs de kust. Bij Liatola begint een hijgerige en proestende klim voor ons busje. Regelmatig klinkt er een plof onder de motorkap en gaat het schakelen knarsend en krakend. De hele rit verwacht ik elk moment dat de versnelling het begeeft. Maar Hans, zeer deskundig wat motoren betreft, voorspelt dat we eerder met een *rusak* motor opgescheept zullen zitten, dan met een kapotte versnellingsbak. Beide wordt ons bespaard. Wel hebben de gladde banden moeite met de sterk stijgende, zachte, vol gaten en bezaaid met losse rotsblokken, smalle asfaltweg. Na Wolowaru wordt het menens.

De bus zwoegt zich omhoog langs steile afgronden met adembenemende panorama's. Ik zit bij de open deur en geniet van de voorbij suizende wind en het wisselende landschap. In de diepe afgronden glinsteren natte rijstvelden in de zon. Met het uur klimt de zon hoger en hoger, net als onze bus.

Niet alleen de uitlaat komt op een kookpunt, ook de bus zelf en de inhoud ervan. Mijn fles mineraalwater is lauw, de partjes manga die Rick presenteert zijn bijna warm. 'Sorry, mijn rugzakje stond onder de bank van de bijrijders,' verontschuldigt hij zich. Het smaakt er niet minder lekker om.

'Eerste wandelstop, voor de beentjes!' meldt Yance en de bus komt piepend tot stilstand. De bijrijders lopen met een emmertje een paar honderd meter terug, waar een smal stroompje langs de rotswand naar beneden siepelt. Met het koele bergwater proberen ze, omgeven door wolken stoom, de oververhitte remblokken terug te brengen naar een normale temperatuur.

We lopen door een metershoog bamboebos, waar vlinders in de heldere zonnestralen dansen en de cicaden ons verwelkomen op een koffieconcert zonder koffie. Gelukkig heb ik mijn recordertje onder handbereik en ik wil eindelijk het mooie gezang op de band vastleggen. Op het moment dat ik het opnameknopje indruk, komt luid toeterend een vrachtwagen de bocht om. Volgeladen met trossen groene bananen waartussen vrolijk roepende mannen, vrouwen en kinderen geperst zitten. Het duurt lang voordat ik weer alleen omgeven word door het snerpende fascinerende geluid van de onzichtbare cicaden. Maar dan haalt de bus ons alweer in en is mijn begeerde opname niet verder gekomen dan vijftig seconden, zie ik op de teller. Bij de tweede wandelstop lopen we door een open gedeelte en worden we omringd door woeste bergpieken waar geen geluid te horen is. Ik voel me erg klein worden.

De derde stop is bij een ochtendmarkt, die staat opgesteld in de bocht van de smalle kronkelige weg. De lucht van gedroogde vis, vermengd met tabaksbladeren komt de bus ingewaaid. Bij het begin van de markt staat een groep mensen rond de *dukun*, een rondtrekkende wonderdokter aan wie men magische krachten toekent. Voor hem ligt een uitstalling van de meest vreemde voorwerpen, tot een opgezette tijgerkop toe. Bij nadere inspectie is het een neptijgerkop. De *dukun* goochelt met mandarijntjes, een trechter en een klein flesje. Hij zingt met een hoge stem een vreemde melodie met lange uithalen. De mensenmassa lijkt de omgeving vergeten te zijn en staart gehypnotiseerd naar de kleine pezige man met ontbloot bovenlijf. Hij zit kaarsrecht in kleermakerszit en schijnt met zijn geest in hogere sferen te vertoeven. Als de bezweringen gedaan zijn is het tijd voor consulten en verkoop van medicijnen. De vrouwen dragen hier de sarongs opgeknoopt tot onder de oksels, waardoor de geweven patronen mooi tot hun recht komen. Aan het eind van de markt zijn tientallen sarongs over touwen, die tussen bomen gespannen zijn, gedrapeerd. Er wordt druk onderhandeld door de bevolking. Ik informeer naar de prijs van een sarong en krijg te horen dat de aangewezen sarong 150.000 rupiahs moet kosten, wat ongeveer 50 gulden is. 'Mahal,' te duur, roept Pieter die intussen aardig wat van Hans opgestoken heeft, over mijn schouder. De reactie is voorspelbaar. Luid gelach. 'Niet zo duur hoor,' zegt Yance. 'Het is mooi geweven en kijk al die figuren.' Hij heeft gelijk, de sarong is prachtig.

We zijn ruim vier uur onderweg en is het tegen half twaalf. Mijn maag begint te rommelen als we voor een restaurantje midden in het dorpje Moni stoppen. Een langgerekt dorpje met huizen aan weerskanten van de weg. Het restaurantje waar wij gedropt worden staat langs de weg tegen de bergwand gebouwd. De open 'eetzaal', een paar banken om grote tafels, biedt een prachtig uitzicht over het dorp. Beneden aan de weg staat een zestal mooie huizen die bij nadere inspectie voor toeristen gebouwd werd. Bungalowtjes, voor als je hier wilt overnachten en heel vroeg van hieruit de Keli Muti beklimmen wil. Midden in het dorp is de *rumah adat*, waar de *kepala adat* woont. Het is een houten gebouw met riet bedekt en versierd met houtsnijwerk. Het huis neemt een belangrijke plaats in bij de bevolking, evenals de bewoner ervan. De vrouw die met mij meegelopen is en mij steeds *ikats* voorhoudt, vertelt dat dit huis door de voorvaderen beschermd wordt. Het is al heel oud en heeft verschillende aardbevingen doorstaan. Als ik verder rondneus en naar een open huisje wil lopen, houdt ze me tegen en begint een heel verhaal waar ik niets van snap. Ze trekt me mee naar de voorkant van het huisje en wijst naar een

balk. Dichterbij gekomen zie ik dat er namen op staan. Ze wijst op een naam, dan naar zichzelf. Het is een dodenhuis, waar de beenderen van overleden dorpsgenoten bewaard worden. Niet van alle dorpsgenoten. Alleen van hen die in rangorde een voorname plaats ingenomen hebben. De vrouw die mij haar ikats wil verkopen, is lid van een vooraanstaande familie en dat wil ze me laten weten. Het is een eer dat ik een ikat van haar mag kopen. Helaas voor haar doe ik het niet.

Voor ons geen geklim in de donkere nacht naar de top van de beroemdste vulkaan van Flores. Vandaag nog moeten we in Ende zijn. Ons reisschema is scherp, anders missen we de aansluitingen en daarom wordt het programma iets anders dan de brochure vermeldt. Voor de lunch is de tocht naar de drie gekleurde kratermeren gepland.

Yance zegt dat dit een koffiepauze is en dat we later lunchen.

‘Hoe laat is dat? Ik rammel nu en het is lunchtijd, we kunnen toch wel wat bestellen?’ Even later wordt er in de *dapur*, keuken, druk gewerkt aan de bestelde drankjes, maar ook aan de *soto ayams* of *nasi gorengs*.

Yance kijkt om de vijf minuten zorgelijk op zijn horloge.

Het duurt lang voordat de bestelling komt.

Dat is geen probleem voor de bevolking die ons de prachtigste ikats laat zien en die natuurlijk aan ons probeert te verkopen. Hans begint te onderhandelen over twee grote doeken die de geschiedenis van de bevolking en de binding die ze met de Keli Mutu hebben, weergeeft. Hij wil de beide doeken aan elkaar genaaid hebben. ‘Sambung?’ vraagt hij. De verkoopster knikt, maar steekt vijf vingers omhoog. Extra, zegt ze. Hans haalt zijn *tawar* talent te voorschijn en de dame zwicht voor zijn vloeiende woordenstroom in een voor haar begrijpelijke taal. Als we terugkomen zijn de twee doeken aan elkaar, verzekert ze, maar eerst betalen. Nou nee, boter bij de vis, vindt Hans. Intussen maakt Mr. Bean drie ananassen schoon en verdeelt die onder de hongerige wachtende groep. Een tros bananen erbij en de ergste honger is gestild.

Voordat we weer in de bus stappen moeten we opgeven wat we strakjes willen eten en of we een dansvoorstelling willen van het dorp. Dat laatste kost 15.000 rupiahs per persoon, wat op vijf gulden komt.

Met de komst van de eerste toeristen werd de veertien kilometer lange tocht naar de top van de Keli Mutu op de rug van kleine bergpaardjes ondernomen. Meestal, net als bij de Bromo op Java, in het donker. Want een zonsopgang bovenop een vulkaan is een unieke belevenis. Tenminste als *Mata Hari*, op de ochtend dat jij je bed nauwelijks beslapen hebt, zo vriendelijk is haar nevelig ochtendkleed af te werpen en haar eerste warme stralen over het koude bibbe-

rende lijf van de vermoeide toerist wil laten schijnen. Een keer liet ze ons koud, hongerig en klammerig in dichte mist, met stinkende zwaveldampen over de uitgestrekte zandvlakte van de Bromo terugsjokken. Een andere keer maakte ze het goed en trakteerde ze de honderden mensen op de smalle kraterand op een sprookje, dat na een uur wreed verstoord werd door een enorme verstikkende zwavelwolk die de Bromo tussen de koningin van de dageraad en de nietige mensjes uit spuugde.

In de loop der jaren verdwenen de paardjes op Flores en werd de tocht met de auto ondernomen. Voor de naar avontuur zoekende mens is er nog steeds de mogelijkheid in het donker te voet naar de slapende top te klimmen en allen die te lui, te moe, of slecht ter been zijn, worden per vrachtwagen met houten banken in drie kwartier tot de betonnen trap gereden. De *bis kaji* staat aan de rand van het dorp geparkeerd en wacht tevergeefs op een lading toeristen. Die hebben het de laatste maanden af laten weten en de enkeling die komt gaat liever te voet of met eigen vervoer.

‘Als we geluk hebben zien we de drie meren. Maar ik ben bang dat we te laat zijn. De vorige keer zijn we erg vroeg vertrokken. Vlak na zonsopgang komen er dikwijls dikke wolken opzetten. We hadden toen net tijd genoeg om foto’s te maken,’ vertelt Carla. ‘Een man uit onze groep gleed uit, of struikelde en brak zijn enkel. Het bot stak er uit. Het was een akelig gezicht. Pieter heeft hem samen met een andere man, de berg afgedragen. Onze gids zei met een ernstig gezicht dat de Keli Mutu van tijd tot tijd een offer vraagt.’

‘Nou en dat gebeurt meestal als er toeristen zijn,’ vult Pieter haar verhaal aan. ‘Ik herinner me dat een paar jaar geleden hier ook een man verdween. Hij kwam bij jou uit de buurt Corrie, uit Beverwijk. De kranten hebben er vol van gestaan. Hij was bij de groep en volgens de verhalen ging hij op een uitstekend puntje staan om een foto te maken terwijl de groep verder liep. Niemand heeft hem daarna nog gezien. Er zijn zoektochten geweest en de bevolking van Moni heeft offers gebracht. Er is nooit meer iets van hem teruggevonden!’ Intussen rijdt de bus door flarden laaghangende wolken die langzaam overgaan in een natte mist. Het is fris als we uit de bus stappen in Manukako waar kaartjes gekocht moeten worden. De top van de Keli Mutu is beschermd gebied en een nationaal park geworden. Voor alles wat onder nationaal park verstaan wordt, moet tegenwoordig toegang betaald worden als je er naar toe wilt.

Bij het begin van de klim staat een borstbeeld op een hoge zuil. Dit is ter nagedachtenis van een Duitser die hier ongeveer twintig jaar geleden verongelukte, zo vertelt Yance ons. Veel tijd is er niet om het beeld goed te bekijken. We moeten snel omhoog voordat het helemaal dichttrekt. We snijden een stuk

af en lopen in een straf tempo over de onder onze bergschoenen wegrollende rotsbrokken. Als we op de aangelegde weg zijn gekomen, wordt het tempo nog hoger. Ik houd het niet bij en met een klein ploegje verlagen we ons tempo. Van het eerste meer is er niets te zien. Alles verdwijnt in de mist. Het is niet verantwoord naar boven te klimmen om over de rand te kijken, wat anders goed mogelijk is. Een stukje licht stijgende weg en dan is daar de eerste trede van de tweehonderd die naar het hoogste punt leiden. Nog geen tien treden verder of een stevige wind blaast een gat in de mist en een triomfantelijk gejuich waait naar beneden. Als gemzen springen Mr. Bean, Koos en Ruud van de trap op een vooruitstekende rots en fotograferen het groene kratermeer. ‘De zielen van overleden kinderen begeleiden jullie verder naar de top. Zij zijn jullie gunstig gestemd,’ mompel ik voor me heen en probeer een trede over te slaan om zo snel mogelijk naar boven te komen. Dat lukt niet, de treden zijn te breed. ‘Wat zei je over overleden kinderen?’ hijgt Els achter me, haar instant kodakje in de aanslag.

‘Volgens de verhalen die al eeuwen verteld worden, huizen in het groene kratermeer de zielen van overleden kinderen. Er werden vroeger offers naar de kratermeren gebracht. Men zegt dat het nu niet meer gebeurt. Toch wordt het af en toe nog gedaan, maar dan buiten het gezichtsveld van de toerist. Er gaan geruchten dat de nabestaanden van de vermiste man uit Beverwijk met de *dukun* van het dorp enkele offers gebracht hebben om de zielen gunstig te stemmen en het lichaam prijs te geven. Tevergeefs, want de man heeft de *polongs en momohs*, de geesten, verstoord door te dicht bij ze te komen, wil het verhaal.’

‘Ja en pas maar op dat je niet in de buurt van het zwarte kratermeer komt, want dat wordt bevolkt door de zielen van overleden misdadigers en heksen,’ vult Rick aan en grijnst veelbetekenend naar Els die ons ietwat ongelovig aankijkt.

‘Wees niet bevreesd, voor ons zijn die twee meren afgeschreven als we hier ter plekke sterven. We maken grote kans om in het hoogste meer te komen en daar eeuwig rond te dolen, want die plek hebben de zielen van oudere mensen gekozen als pleisterplaats wanneer ze het aardse lichaam moesten verlaten,’ doe ik er nog een schepje bovenop en denk aan een passage uit mijn laatste boek *Allamanda*, waar ik een van de hoofdpersonen in koortsdromen terug laat komen naar de Keli Muti.

Voor de bevolking blijft dit een plek waar bovenaardse dingen gebeuren die niet te verklaren zijn.

De meren werden ontdekt door een Nederlandse missionaris in het begin van 1900 en door zijn zendingsdrang werd een groot deel van de bevolking rond-

om de Keli Muti bekeerd. Ze moesten hun rituelen, waaronder het offeren, opgeven. Het zit echter zo diep in de *adat* van hen geworteld, dat toen de Gunung Ia in 1969 een uitbarsting had en de kleuren van de meren daarna veranderden, ze toch weer offers brachten. Geologen hebben bijgehouden dat de kleurveranderingen nog twee keer plaatsvonden en alle twee de keren na een uitbarsting van naburige vulkanen of aardbevingen. Er is niets geheimzinnigs aan, de kleuren veranderen omdat de mineralen in de kratermeren oplossen en zo het water kleuren.

‘Het mooiste uitzicht over de meren is dat vanuit een vliegtuig,’ zegt Yance, als we allemaal op het hoogste punt in de laaghangende wolken zitten die, als een onzichtbare mistdeken om ons heen slierten en iedereen die een meter van je vandaan is, mysterieus in het niets laten verdwijnen.

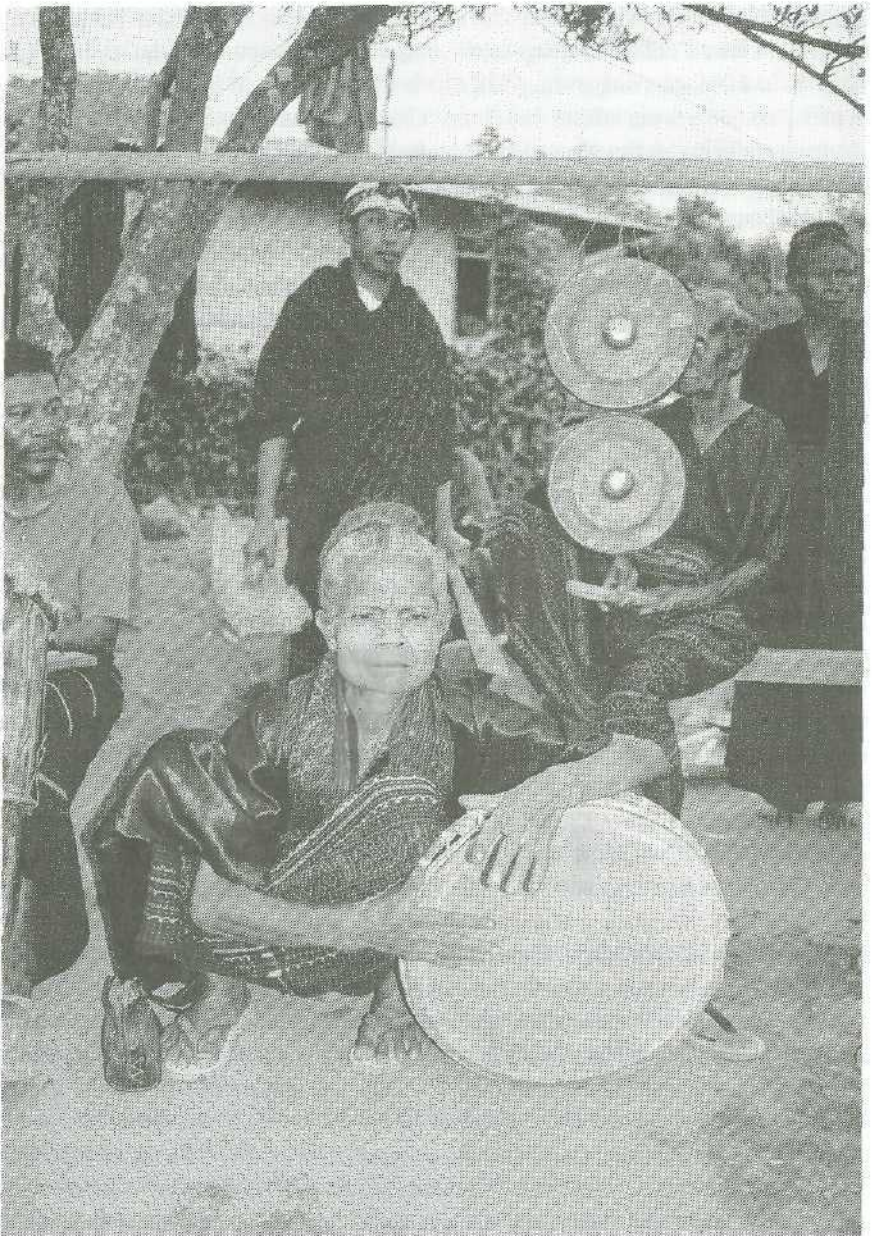
De fototoestellen zwijgen en Yance rommelt in zijn rugzakje terwijl hij bekent zelf nog nooit boven de Keli Muti gevlogen te hebben.

‘Kijk, zo zie je het vanuit de lucht. Met helder weer kunnen jullie wandelen om het groene meer en het andere meer. Maar jammer, vandaag niet,’ en een ansichtkaart doet de ronde.

‘Zal ik die maar even filmen,’ lacht Jos en pakt zijn camera.

De foto laat ons de nu onzichtbare omgeving zien: prachtige bergen, waarvan een de Gunung Egon is, die niet meer werkt. De lichtgroen en turkoois gekleurde meren liggen dicht bij elkaar en verdwijnen in de diepte van hoge steile rotswanden. Het donkere meer, waar de kwade zielen van misdadigers en *polongs*, heksen, huizen, ligt een eind verderop. Ook in het rijk der gestorven zielen blijven misdadigers en heksen ongewenst volk.

Toch is het het uitschot van de maatschappij dat ons haar verblijfplaats voor de eeuwigheid in volle glorie toont, als we aan de afdaling naar de bus beginnen. De helft van de groep is het laatste meer al gepasseerd, als een van de rijders naar de gelijkmatig oplopende helling van het zwarte meer wijst. Geheel wolkvrij! Hij klimt in een razend tempo naar boven en laat een schel fluitje horen als hij op de kraterwand staat. Zijn magere gestalte is een donker silhouet tegen de plotseling oplichtende achtergrond. Het beklimmen van de ogenschijnlijk makkelijke helling kost toch nog wat zweetdruppeltjes, omdat die uit gladde rotswanden met hier en daar een groot ruw rotsblok bestaat, waartussen doornige struiken groeien. Eenmaal boven heeft het stille zwarte water in de diepte een fascinerende aantrekkingskracht op me. De rijder heeft een paar stenen verzameld en deelt die uit. De eerste steen valt na enige tijd geluidloos in het water, dat als een dikke oliebrij even omhoog komt op de plek waar de steen verdwijnt. Het filmen en fotograferen van de steenwerpers en het zwarte meer in de diepte vereist stalen zenuwen van degenen die

Het orkest van Moni

toekijken. Jos hangt half over de rand, terwijl Rina zijn voeten vasthoudt. Ruud ligt ook op zijn buik, maar Lia wil het niet zien en begint aan de afdaling.

Onze late lunch wordt nog later omdat de keuken de vele bestellingen niet klaar heeft als we hongerig aanschuiven. Voor de patatliehebbers zijn twee vrouwen nog de aardappels aan het schillen en de spaghetti wordt pas na een uurtje in bleke lange zachtgekookte slierten met een ondefiniceerbare rode saus opgediend. De hongerigen die gewoon *bami*, *nasi* of *soto* besteld hebben, zijn als eersten aan de beurt.

Intussen moeten de twee keukenhulpjes, niet ouder dan een jaar of tien, en onze ober zich voor de dansvoorstelling omkleeden, zodat de kokkie's het ook nog druk hebben met het bedienen totdat het voor de dans geklede personeel weer opduikt. De prachtige ikat sarongs vragen om gefotografeerd te worden. Wat onwennig wordt er geposeerd, terwijl uit de keuken met schelle kreten de ober en de hulpjes tot de orde geroepen worden om de klaarstaande gerechten direct naar de toerist te brengen.

Begeleid door de klanken van het orkest dalen we af naar het dorpspleintje, waar het adat- en dodenhuis staat. Hier worden de traditionele dansen voor ons opgevoerd.

Driekwart van de bevolking doet mee aan de voorstelling. Het zijn volleeerde acteurs en dansers. Alle vrouwen zijn gehuld in ikat sarongs in de kleuren bruin, zwart en rood. Daarbij dragen zij een zwarte kabaja en een ikat omslagdoek. Rode sirimonden verwelkomen ons met gezang, de voorstelling kan beginnen.

De opening is een verhaal uit een ver verleden: de eerste mensen komen op hun bergpaardjes en verjagen de demonen die de vulkaan bevolken. De geest van de Keli Muti geeft toestemming om aan zijn voeten te wonen. We worden een uur lang getrakteerd op prachtige dansen, vreemde, vrolijke en droevige liederen, begeleid door een orkestgroep met slag- en snaarinstrumenten. Het oudste orkestlid is een gerimpelde vrouw die vijftig jaar kan zijn, maar misschien ook wel honderd. De leeftijd bij oudere mensen in Indonesië is moeilijk te schatten. Ze speelt, al die tijd in die specifieke hurkzit, haar partijtje vrolijk mee, intussen scherp oplettend of de dansers hun passen wel goed afwerken. Twee jongetjes van een jaar of tien komen na hun dans het orkest versterken en krijgen enkele opmerkingen van de oudere vrouw toegespeeld. Ze luisteren eerbiedig. Hier is nog eerbied voor de ouderdom!

Tot slot is daar dan de onvermijdelijke uitnodiging om mee te dansen. Komisch, ietwat beschaamd laten we ons op het speelveld trekken. Onze

plompe bergschoenen bewegen zich voorzichtig om de blote platte voeten met gespreide tenen van onze begeleiders en begeleidsters. Hun omslagdoeken worden sierlijk om onze bezwete nekken gedrapeerd en als de laatste tonen in de lucht blijven hangen, wordt ons de prijs meegedeeld van de omslagdoeken. Pas als ik duidelijk maak dat ik wel een omslagdoek wil, maar eentje die ik zelf wil uitzoeken, wordt de doek teruggenomen. Om me heen zie ik dat vooral de dames moeite hebben met het opdringerige gedrag. De toeschouwers hebben in de gaten dat ik iets wil kopen en van alle kanten worden mij ikat sarongs en omslagdoeken voorgehouden.

'Zo kan ik niet kiezen,' zeg ik tegen een lachende vrouw, die mij gelukkig verstaat, maar ook direct tegen de rest zegt dat ik van haar iets wil kopen. Het is dezelfde vrouw die mij een paar uur daarvoor bij het adathuisje al wat probeerde te slijten.

De kluwen mensen verspreidt zich op zoek naar andere slachtoffers en de vrouw troont mij mee naar haar huisje. Ik kan nauwelijks kiezen uit de hoeveelheid die ze aanbiedt. Boven aan de weg toetert de bus dat we vertrekken. Ik kan niet weglopen zonder iets te kopen en in het halfdonker kies ik er een uit de stapel die, uitgevouwen, buiten bij daglicht, een prachtig geweven doek blijkt te zijn. Onderweg naar boven begint het onderhandelen over de prijs en op de treeplank van de langzaam optrekkende bus geef ik het gevraagde bedrag.

De afstand tussen Moni en Ende is maar tweeënvijftig kilometer en voert ons bijna drie uur lang over een slechte weg langs diepe ravijnen, kolkende rivieren met krakemikkige bruggetjes en mooie panorama's. Om het uur stopt de bus en kunnen we even onze benen strekken. Langs de weg staan prachtige struiken met voor mij bekende en onbekende bloemen en vruchten.

De hoge *kemiriebomen* met hun stervormige witte bladeren lijken op wuivende kerststerren die zich in het jaargetijde vergist hebben. Op de erven van de huizen die we passeren liggen de *kemirienoten* te drogen. Ook zie ik kapokbomen met hun lange bruine vruchten waarvan enkele al opengesprongen zijn en de witte kapok als een prop watten zich naar buiten perst. Vanuit de rijdende bus lijken de lijmbomen op sterven na dood met hun kale, glimmende takken en de kruidnagelbomen zijn voor de eerste Indonesiëgangers in de groep een waarlijke ontdekking. Papaja's zomaar in het wild langs de weg en ook niet te vergeten de *jambu monyets*, (*cashewnoten*). Vandaag maakt mijn foto-toestel overuren.

Het is al donker als we Ende, de hoofdstad van Flores, binnen rijden. We

overnachten hier alleen maar, want het schijnt dat hier niets meer te beleven valt dan alleen de twee havens, een oude en een nieuwe, die de stad rijk is. En zoals alle havens in Indonesië is het alleen maar interessant als je interesse in boten en botenbouwers hebt. Want hier worden nog op traditionele wijze houten boten gemaakt. Wat hier ook op traditionele wijze gedaan wordt is het bewerken van stoffen volgens de oude ikat technieken. Dit gebeurt niet alleen bij de mensen thuis, maar ook in de *'pabrik.'*

Het hotel is twee verdiepingen hoog en wordt beheerd door een Chinese familie. Op de eerste verdieping is het restaurant. De eigenaar zit achter een tafel waarop zijn antieke telmachine een prominente plaats inneemt. Achter het gevaarte zit hij in een bezweet hemd grote stukken gebakken tahoe te eten die hij eerst een paar maal door een sausje van hete ketjap haalt. Hij neemt niet de moeite om op te staan als wij met onze bagage de trap op komen. Yance stelt voor dat we over een uur allemaal rijsttafel gaan eten. Niemand heeft zin in een uitgebreide maaltijd, eerder in een lekkere koude douche, een kleine snack en dan naar bed. Morgen is het weer vroeg op. We maken lange dagen op onze reis door Flores.

Binnen een half uur ben ik twee keer van kamer veranderd. Jos en Rina willen niet in een kamer met brullende airco slapen. Daarna zijn er weer anderen die niet in een kamer willen slapen waar de airco het niet doet. Met mijn spulletjes sjouw ik over de gang en kom Rick tegen, die ook zijn kamer met goed functionerende airco heeft afgestaan. Voordat ik het bed instap geeft ik de zwijgende airco in het voorbij gaan een klap. Alsof hij erop gewacht heeft begint hij als een oude solex te brommen en een ijskoude lucht stroomt uit zijn roestige ingewanden. Nog maar een klap, liever in een warme kamer slapen dan morgenochtend snipverkouden wakker worden. Maar daar reageert hij niet op. Met een sweatshirt over mijn dunne nachthemd duik in onder de dekens.

Trots laat Yance ons de volgende ochtend een nieuwe bus zien. Groter en ruimer zullen we verder over Flores reizen. Nauwelijks is de bagage op het dak vastgebonden en rijden we een paar honderd meter de lange brede straat uit, of de bus stopt en onze nieuwe chauffeur draait zich lachend om. 'Allan!', zegt hij. De twee bijrijders vergeet hij te introduceren en als ik hen naar hun namen vraag, worden die zo snel gezegd dat ik het na twee keer opgeef. Intussen is Yance uitgestapt.

'Wat is er aan de hand?' wordt er door de mensen die achter in de bus zitten gevraagd. Carla, die naast de chauffeur zit omdat ze gauw wagenziek wordt, heeft goed geluisterd en weet te vertellen dat het huis waar we voor stoppen

het huis van Sukarno geweest is. Hij heeft hier lang gevangen gezeten, huisarrest van de Nederlanders. Nog voor de oorlog hoor, ergens in het midden van de jaren dertig. Het is nu een museum. *Museum Bung Karno*, staat op een bord in de tuin. Yance loopt om het huis heen op zoek naar iemand die de sleutel heeft zodat we een rondleiding kunnen krijgen. Niemand te zien, op een tuinman na die nadrukkelijk op het bord wijst waar de openingstijden op vermeld staan. Zonder het huis van binnen gezien te hebben waar de toen nog toekomstige president van Indonesië vier jaar lang huisarrest had, rijden we Ende uit op weg naar Bajawa.

Tussen blauwe stenen, katholieke missie en Ngada-dorpen

Het is weer mooi weer en dan te bedenken dat in Nederland de eerste herfststormen door de langzaam kaal wordende bomen razen. De noord-westmoesson sluipt in deze tijd geruisloos dit deel van Indonesië binnen en verrast ons af en toe op een flinke tropische bui. Wanneer die voorbij is dan dampst alles om ons heen en binnen een half uur is het weer heerlijk warm. Een uurtje later snakken we weer naar koelte, vooral tijdens de lange uren in de bus. Voor sommigen wordt het dan ook moeilijk de ogen open te houden en na drie prachtige ravijnen, omhoog piekende bergketens, bamboebossen en verzonken sawa's in kleine valleien, worden de oogleden zwaar en klinkt hier en daar gesnurk. Mr. Bean houdt de moed erin door van tijd tot tijd zijn Belgische versie van 'een potje met vet' in te zetten: 'We hebben een potteke, potteke, potteke, potteke vehéhét al op den tafel gezet!'

Ende wordt omringd door vulkanen, en voor stoere trekkers zijn er mogelijkheden genoeg de bergen in te gaan, vooral de Gunung Ipi heeft een enorme aantrekkingskracht na zijn verwoestende uitbarsting eind jaren zestig. Sindsdien heeft men in het dorp Tetandara een vulkanologisch station. Ende heeft ook een eigen Tafelberg, de Gunung Meja, die bij lange na niet op de beroemde tafelberg in Afrika lijkt. Maar wat deze tafelberg wel heeft en de andere niet, is een liefdesverhaal, dat Yance me met groot gevoel voor drama in zijn beste Nederlands vertelt:

'U moet weten tante Corrie, heel vroeger deze berg, genaamd Wonggeh, een mannetjesberg, hij erg verliefd op Poei, een vrouwtjes berg. Zij samen op groot schiereiland. Poei wil niet met Wonggeh, zij verliefd op Ia, die al vanaf hun geboorte naast haar staat en zo mooi vuur voor haar spugen kan. Op een dag deze Wonggeh vraagt: 'Poeieke, waarom wil jij niet mij hebben? Waarom ben jij aldoor maar verliefd op die Ia. Hij is ijdel, ook al maakt hij mooi vuurwerk. Deze meer vrouwlijk dan man. Ik groot, sterk.'

'Ja, jij bent groot en sterk, maar lelijk en ongemanierd,' antwoordt Poei en kijkt verliefd naar Ia, die net duizenden vuurvonkjes de avondschemering in blaast. Wonggeh, hij briest van kwaadheid: 'Als je mij niet wilt, dan zal ik zorgen dat niemand jou krijg!' Hij neemt een enorme *parang*, houdt die een tijdje in zijn brandende buik en met de roodgloeiende *parang* kapt hij met een snelle houw Poei's prachtig punthoofd af. Haar hoofd rolt naar beneden. Kasian toch deze, mooie Poei.

Haar hoofd, dat is nu het eilandje Koa, kijk maar hier op de kaart.

Geschrokken van zijn driftbui werpt Wonggeh schreeuwend van verdriet zijn *parang* zo ver mogelijk de baai in en kijkt dat wordt het eiland Pulau Ende met

de Tafelberg, de Gunung Meja, die eigenlijk Gunung Poei heet!’

Het verhaal is nog maar net uit of de chauffeur zet de bus aan de kant van de weg. We krijgen een half uurtje de tijd om in deze buitenwijk, waar de bevolking van ikat weven leeft, rond te snuffelen. Iedereen heeft alleen maar fotografische belangstelling en al gauw worden de mensen opdringerig, zodat we binnen de ons toegestane tijd weer in de bus zitten.

De weg voert vandaag voornamelijk langs de kust, soms dicht langs de zee, dan weer omhoog langs steile bergachtige wanden met in de diepte de zee en zijn eindeloze stranden met wuivende palmen. In de verte staat de arme Poei met haar hoofd aan de voeten.

‘Fotostop!’ roepen we allemaal in koor als de weg een scherpe bocht maakt en voor ons het strand met de blauwe stenen van Nangapanda ligt. Yance vindt dat we teveel fotostoppen vragen en heeft net streng besloten dat ‘elk persoon’ in de bus per dag één maal een fotostop mag vragen, dat zijn vijftien stops, bedenkt hij tijdens zijn vermanende speech. Echtparen mogen samen een stop, herstelt hij zich snel.

Ineens zijn we eensgezind en arme Yance weet niet aan wie hij deze collectief geëiste stop toe moet kennen. Hij wijst naar Mr. Bean, die net slaperig over-eind komt en vraagt of we alweer onze *stammekes* gaan strekken.

Als we dicht bij het strand zijn gekomen zie ik bergen blauwe stenen en een muur van witte plastic zakken gevuld met gesorteerde stenen, klaar voor vervoer naar voornamelijk Java. Daar worden de blauwe stenen voor mozaïeken gebruikt of in de vloer van zwembaden. Het schijnt het enige strand in de Archipel te zijn waar deze blauwe stenen voorkomen. Voor de bevolking een aardige bron van inkomsten. Nou ja, aardig? De zakken wegen zo’n vijftig kilo en daar wordt het bedrag van vijftientwintig honderd rupiahs voor betaald. Nog geen gulden! In Java wordt het honderdvoudige gevraagd. Het is tenslotte een luxe artikel en niet voor de arme man die geen tijd heeft om zijn huis en tuin met mozaïekjes van blauwe stenen te versieren.

Onder de koelte van palmbomen sorteren mensen in hurkzit urenlang de stenen. Er zal nooit een eind komen aan hun werk. Op het strand zie je overal mensen stenen rapen. Sommigen lopen langs de waterlijn, anderen zitten op hun hurken, het hoofd met sarongs bedekt tegen de felle zon en graven in het zwarte lavazand naar mooie exemplaren. Van fotograferen willen ze niets weten en als je het toch probeert, draaien ze gewoon hun rug naar je toe. Een enkeling knikt vriendelijk en gaat er zelfs voor staan, wat natuurlijk niet de bedoeling is.

De schooljeugd, nog in uniform, stort zich op ons en loopt vrolijk met ons mee. Gedienschtig zoeken ze mooie stenen, die ze in de zee keilen als we er geen belangstelling voor hebben.

'My name is Cas, I am ten years old, what is your name?' wordt mij in keurig Engels gevraagd. Cas klemt een plastic fles met gebakken stukjes banaan onder zijn arm. Hij kwebbelt er vrolijk op los, Indonesisch doorspekt met Engels. Ruud haalt ons in, de zakken van zijn short zijn volgestouwd met grote stenen. 'Pisang goreng mister?' vraagt Cas en houdt de fles onder Ruud zijn neus. 'Hoeveel moet dat kosten?' vraagt hij. Tien rupiahs per stuk. Ruud pakt de fles en telt hoeveel erin zitten. Geeft Cas het driedubbele, opent de fles en houdt die uitnodigend voor het groepje kinderen. In een paar seconden wordt hij van alle kanten bestormd. 'Een voor een!' zegt hij en houdt de fles voor de kinderen. Het gevecht begint opnieuw. Dan besluit hij zelf de stukjes pisang uit te delen. Een wat grotere jongen graait in de fles en voordat hij zijn hand terug kan trekken, heeft Ruud die in een ijzeren greep. 'Een stukje, zei ik!' broemt hij dreigend. De jongen rukt zich los en neemt de benen. Luid lachend staat hij een paar meter verder en houdt drie stukken pisang goreng in de lucht. Stopt ze dan alle drie tegelijk in zijn mond en verdwijnt onder de palmbomen.

'Tijdens de vorige reis sliepen we bij de nonnetjes, in een klooster. Ik denk dat we daar weer naartoe gaan,' meldt Pieter en tuurt door de ramen die inmiddels van een dikke grijze laag stof zijn voorzien.

'Het gebied waar we doorheen rijden is het district Ngada. Evenals de rest van de bevolking van Flores is ongeveer 85% van de bevolking, sinds de eerst Portugese missionarissen daar in de zeventiende eeuw landden, katholiek,' vult Carla hem aan.

'Ik dacht dat er hier op Flores juist veel moslims zouden zijn,' zegt Pieter. 'In Ende hoorde ik dat het grootste gedeelte van de moslims in de hoofdstad wonen. De rest is katholiek. Op onze vorige reis hoorden we dat ze ook nog hun oude rituelen handhaven. Die hebben te maken met hun vooroudervereringen. Heel interessant hoor. Het is een gemengd geloof: een beetje christelijk en een beetje animistisch. Het bijt elkaar niet en de missionarissen zijn hier niet zoals in Papua Nieuw-Guinea, die alleen maar hun eigen geloof verkondigen en de oeroude tradities en rituelen zo snel mogelijk willen verbannen. Er zijn ook nog een heleboel dorpen in deze streek die nog steeds volgens traditie gebouwd zijn.'

'Kijk, daar is het klooster Pieter!' onderbreekt Carla zijn herinneringen aan de vorige reis. 'Nee, Carla dat is niet het nonnenklooster waar we hebben

overnacht,' hoor ik Pieter nog zeggen en dan ben ik al de bus uit, nieuwsgierig naar het grote imposante gebouw dat een paar honderd meter verderop temidden van een prachtig groot gladgeschoren groen grasveld ligt. Het is dominant aanwezig in het vlakke landschap.

De weg naar het hoofdgebouw is een lange oprijlaan, geflankeerd door prachtige donkergroene cilindervormig geknipte coniferen. Voor de zware bewerkte deur is een pleintje met aan weerskanten een lange galerij waar kamertjes op uitkomen. De bus rijdt een rondje, alsof hij voor een duur hotel moet stoppen. Op een sokkel het beeld van een zegenende Jezus. De tuin wordt onderhouden door toekomstige priesters. Mataloko, het dorp dat grotendeels uit moderne woningen bestaat, is gebouwd door en voor de katholieke missie, die van hieruit de katholieke bevolking van Flores leidt. Het gebouw met bijgebouwen waar Yance in verdween, is een seminarie waar priesters opgeleid worden.

Yance komt onverrichter zake terug. Er is geen mogelijkheid om onze groep hier onder te brengen voor de nacht. We rijden door naar Bajawa. 'Ik hoop dat we genoeg plaatsen hebben daar. Er is een groot hotel, maar dat is vol. Ik heb gebeld. We moeten ons verdelen over drie kleine *wisma's*,' meldt Yance zorgelijk als hij de bus instapt. Dan begint hij druk met zijn mobieltje te telefoneren. Tegen de tijd dat we uit de bus moeten om het laatste stukje naar Wogo te lopen, bergt hij zijn telefoontje tevreden op en roept ons allemaal om zich heen voor *informasie*.

Niet iedereen heeft het geduld om naar zijn verhaal te luisteren en gaat op eigen houtje het dorp in. In de verte op een grote open vlakte, waar de huizen op palen in twee rijen gebouwd zijn, verwelkomen de bewoners ons met gezang. Niet speciaal voor ons, zoals we al vereerd dachten. We moesten immers een donatie geven om hier rond te mogen kijken en dan is een welkomstlied wel zo aardig. Het dorpskoor is aan het oefenen voor een kerkdienst.

Hun gezang klinkt mooi en ook de bewegingen die ze maken zijn ingetogen en sierlijk. Het koor bestaat voornamelijk uit vrouwen. Ze hebben een stok, een tak of paraplu in de linkerhand waarmee ze op de maat van de liederen figuren in de lucht tekenen. De rechterhand heeft het druk met opwaaiende velletjes papier, bij de meeste koorleden bijeengehouden door een nietje. Allemaal hebben ze prachtig geweven ikat sarongs om. De dirigent heeft ook de rol van voorzanger op zich genomen. Soms afgewisseld door een van de vrouwen op de voorste rij.

Christelijke liederen in een dorp waar bovenop de rieten daken van de bamboehuizen poppen en huisjes staan die het mannelijke en vrouwelijke symbo-

liseren. Waar op het plein de *ngadhu's* en *bhaga's* (zes stuks van elk) in rijen tegenover elkaar staan, alsof ze in een ouderwetse dans voor eeuwig wachten op het sein voor een volgende pas. Daarachter de huizen en hier en daar een kring megalieten, die bij nadere inspectie rondom een graf van belangrijke voorouders blijken te staan. Ze doen me denken aan de megalieten kerkhoven die ik bij de Toradja's zo veelvuldig zag. Ook de verbleekte karbouwhorens aan de voorkant van de huizen herinneren me aan de begrafenisrituelen van de Toradja's in Sulawesi.

De grond wordt modderig door de inmiddels gestadig neerdruipende motregen, maar dat is geen belemmering voor het koor dat enthousiast door blijft zingen. Mijn recordertje zet ik zo onopvallend mogelijk op een veranda van een van de huizen. Maar ik heb niet op de nieuwsgierigheid van de kinderen gerekend. Ze drommen om het platte doosje en kijken gebiologeerd naar het draaiende bandje. Een pienter jongetje fluistert: 'casset, sssst!' Maar de muziek wordt overstemd door gegiechel en iedereen laat het woordje casset verschillende malen in alle toonaarden horen. Het is natuurlijk bar interessant als ik het voor ze afdraai. Wanneer een mooi meisje haar naam in het microfoon-tje zingt, is het hek van de dam. Bijna de helft van de band staat vol met voornamelijk christelijke namen, die ik later op Bali toch maar weer wis om plaats te maken voor mooie Balinese gamelanmuziek.

Een *ngadhu* (symbool voor de mannelijke voorouder) bestaat uit een hoge paal, van een meter of drie, die helemaal versierd is met figuren. De meeste zijn door weer en wind bijna niet meer te onderscheiden, maar Yance wijst, na enig zoeken een bloem, een bijl en enkele vage geometrische figuren aan. Boven op de paal is een dakje van riet geplaatst. Het lijken parasols op het strand van een luxe hotel, denk ik oneerbiedig. Op een paar parasols zijn mensfiguurtjes te ontdekken die gewapend zijn met speren en dolken.

De *bhaga* (symbool voor de vrouwelijke voorouder) zijn kleine huisjes met rieten daken. Zowel de *bhaga* als de *ngadhu* biedt een onderkomen voor de geesten van overleden familieleden en is, naast een eerbetoon, ook bedoeld om het dorp te beschermen tegen kwade geesten. Bij speciale gelegenheden wordt de hulp van de geesten van de voorouders ingeroepen. Naast allerlei ceremoniën worden er ook dierenoffers gebracht. Even wennen zijn ook de graven die voor de huizen liggen.

'Het hele dorp zou zo in een openluchtmuseum geplaatst kunnen worden. Een extra attractie omdat het bewoond is en natuurlijk toeslag op de kaartjes wanneer er traditionele rituelen uitgevoerd worden!'

'Het is geen museum tante Corrie,' wijst Yance me terecht als hij mijn opmerking hoort. 'Wogo is een monument voor de Ngada cultuur weet u. Net als

andere dorpen in deze provincie. Morgen gaan we naar Bena, anders, maar ook een beetje hetzelfde. In Soa is nu tijd voor de rituele jacht, *rori witu*. Jammer, geen tijd om te gaan zien.'

Maar Wogo mag dan wel een levend monument zijn, het heeft de moderne gemakken binnen gehaald, constateer ik: elektriciteitsdraden bungelen slordig van huis tot huis.

In een van de huizen, waaronder een biggetje van een paar dagen naar adem ligt te hijgen, omringd door een haan met zijn koppel kippen op hoge poten, mag ik naar binnen.

Achter de deur is een ruime kamer, met rechts een keuken.

De vloer is van bamboe. Recht tegenover de deur staan vier palen versierd met mooi houtsnijwerk. Tussen de palen in is een trede. Deze opstap leidt naar een smalle houten deur, die toegang geeft tot het ouderlijk vertrek. De smalle opening is het symbool voor de vagina van de vrouw, waar de vruchtbaarheid zetelt. Kinderen mogen het woongedeelte van de ouders niet betreden. Voor hen is de benedenverdieping die in tweeën is verdeeld: een slaap- en een kookgedeelte. Op de tweede verdieping wordt de oogst van rijst en maïs gedroogd en bewaard. De bevolking woont in familieverband, en in enkele huizen kan dat tot wel twintig personen oplopen. Veel meer ruimte dan een matje om op te slapen hebben ze niet.

De wolken dalen over de bergen en hullen Wogo in een lichte mist. Tijd om te vertrekken voor het laatste traject van deze dag.

Bajawa verbergt zich voor ons in regen en duisternis. Een enkele gloeilamp of tl-buis geeft aan dat het stadje bewoond is. Op zoek naar de eerste van de drie wisma's waar Yance ons heeft weten onder te brengen, passeren we de pasar malam. Een lichtbaken in de inktzwarte nacht, met suizende gaslampen en dampende *kaki lima*'s, eetstalletjes, waar verkleumde pasargangers omheen drommen en haastig hun bamisoep naar binnen slurpen.

Aan de rand van het stadje worden we bij een kleine wisma afgezet.

We moeten allemaal naar binnen en ook onze bagage wordt in de kleine hal opgestapeld. Binnen een paar minuten is de blinkende tegelvloer veranderd in een modderpoel.

Yance gaat met dichtgevouwen briefjes rond waarop de namen van de wisma's staan. 'Ik heb loten gemaakt, dan is dat eerlijk voor de verdeling,' zegt hij iedere keer verontschuldigend als hij iemand de dichtgevouwen briefjes voorhoudt. Met Rick, Annelies en Tim blijf ik achter en volg de twaalfjarige Maria naar onze kamers, waar een paar forse kakkerlakken naar de *kamar*

ketjil (toilet) vluchten. Maria wijst naar het bed en begint een heel verhaal tegen me, er van uitgaande dat ik haar versta.

'Ma'af sekali, saya kurang mengerti. Sekali lagi, saya tidak bicara Bahasa Indonesia,' (het spijt me, ik versta het niet zo goed, zeg het nog eens, ik spreek geen Indonesisch) probeer ik in mijn beste Indonesisch haar woordenstroom te stopen. De woordenstroom stopt. Met open mond kijkt ze me verwonderd aan.

'U spreekt geen Indonesisch, maar u spreekt Indonesisch Ibu,' lacht ze giechelend achter haar hand en gaat verder met haar verhaal, waar ik niets van begrijp. Ik knik maar af en toe, mompel (weer in het Indonesisch) dat ik er niets van begrijp. Ze ratelt gezellig door en wijst hier en daar de kamer in. Af en toe kijkt ze me samenzweerderig aan, komt dicht tegen me aan staan, aait over mijn arm. Ik krijg de slappe lach. Maria stopt midden in een zin, wacht beleefd tot ik uitgegierd ben en hervat vrolijk haar verhaal. Ik probeer me te concentreren en vraag nogmaals of ze langzaam wil spreken. Dan herken ik wat woorden: *handuk, kertas toilet, tempat tidur*. En ik begrijp zomaar wat ze me duidelijk wil maken.

Maria probeert zich te verontschuldigen dat handdoek en toiletpapier later gebracht worden en dat het bed nog opgemaakt moet worden. Blij klapt ze in haar handen als ik zeg dat ik het begrepen heb en dat het goed is.

Ze verdwijnt lachend en kijkt nog even achterom naar dat malle mens dat in het Indonesisch zegt dat ze geen Indonesisch verstaat.

In de grote eetzaal van het restaurant worden we verwelkomd met *Happy birthday* in het Deens. De groep die we in Wuring tegenkwamen zit aan een uitgebreide rijsttafel ter ere van twee verjaardagen. Het water loopt me in de mond bij het zien van de stapel naar houtskool en ketjap geurende saté's die de Denen voorgezet krijgen. Bijna op alle briefjes met bestellingen die Yance ophaalt staat: saté babi, ayam of kambing. Er zijn een paar saté *uduangs* bij. Misschien komt het door de grote hoeveelheid die we besteld hebben, of misschien wilde de kokkie ons verassen met extra grote stukken vlees, maar de meeste saté's zijn of niet gaar, of aangebrand.

De rest van de gerechten smaakt heerlijk en we proeven veelvuldig van elkaars schotels. Behalve Carla, die na een paar happen misselijk wordt. De lange bustocht, de kou hier in het 1100 meter hoge Bajawa en wellicht vermoeidheid, eisen hun tol. Ook Lia legt haar bestek na een paar muizenhapjes neer en wil zo snel mogelijk naar bed. Allan en zijn bijrijders zijn nergens te bekennen en het duurt even voordat Yance ze opgedoken heeft. In die tussen-

tijd zijn de honden op het donkere erf blij met de maaltijd die Carla vanuit haar opstandige maag serveert.

Ik heb spijt dat ik mijn winterpyjama bij de kampeerspullen in Bali achtergelaten heb. Er is geen warm water en het water in de mandibak is ijskoud. Bibberend trek ik een extra T-shirt onder de muf ruikende trui aan, waar ik gisteren ook al in geslapen had. De soepelste lange broek uit mijn rugzakje en dikke sokken completeren mijn avondtoilet. In de kamer naast me hoor ik Rick, tussen de plenzen water door, naar adem snakken.

‘Drink je nog een kop hete thee mee?’ vraag ik door de dunne muur. Met natte haren en een deken om ons heen gewikkeld zitten we in de weer schoon gedweilde hal.

‘Ik heb ook bouillonpoeder bij me. We kunnen een thermoskan heet water vragen,’ stel ik voor.

‘Als het maar warm is,’ bibbert Rick onder de deken.

Er is niemand te bekennen en een zoektocht naar de keuken via de kleine begroeide natte binnenplaats levert, behalve een paar Engelse toeristen aan de was, niets op.

Op de terugweg kom ik Maria tegen. Ik vraag of ze warm water voor ons kan maken en giechelend verdwijnt ze in de keuken. De thermoskannen met warm water gaan een uurtje later vol mee naar de kamers. Tim en Annelies toveren een fles whisky uit hun bagage. Maria laat drie flesjes cola in vier enorme bierglazen leegstromen. Niet gewend aan sterke drank zoek ik, ietwat lichtjes in mijn hoofd, het koude bed op. Met een warme van koolzuur borrelende buik slaap ik al voordat ik de koude lakens, door alle lagen kleding, op mijn lijf kan voelen.

Weer gaat de wekker te vroeg voor iemand die op vakantie is.

‘Het lijkt wel een werkvakantie. Ik ben nooit zo vroeg op als ik vrij ben,’ wordt er de laatste dagen gemopperd als we in de bus zitten, op weg naar verre onbekende oorden, waar we niet alleen naar toe rijden, maar ook gedeeltes van lopen. We wandelen heel wat af hier op Flores.

Vanochtend is het een voettocht naar de Gunung Inerie, een ‘vrouwtjes’ vulkaan van 2245 meter hoog. Haar mooie kegelvormige top is moeilijk op de foto te krijgen. Als een nuffige jonge dame flirt ze met ons en speelt kiekeboe achter de wolken. Op haar lavahellingen zijn boeren bezig een deel van het bos af te branden. De bodem is hier vruchtbaar, maar het kost tijd en hard werken om haar bouwrijp te maken. Hoe hoger we komen, hoe ijler de lucht. Het tempo wordt langzamer en een enkeling wacht aan de kant van de weg op de bus.

Op de erven van enkele huizen liggen duizenden koffiebonen op rieten matten te drogen. Vrouwen zitten urenlang gehurkt en zoeken de droge bonen uit de massa. Ik kan het niet nalaten foto's van hen te maken. De Inerie, die onverwachts haar slanke top tegen een helderblauwe lucht laat zien, op de achtergrond.

De laatste honderd meter van de lange onverharde weg naar Bena, is een behoorlijke helling. Die haalt onze bus niet meer. Een van de gladde banden heeft het begeven en de remmen zijn, rokend en stinkend naar rubber, vastgelopen. Een van de bijrijders kruipt onder de bus en krikt hem op aanwijzing van Allan enige centimeters omhoog. De band wordt een paar maal rondgedraaid, met de voet hier en daar ingedeukt en tenslotte, onder belangstelling van het toegestroomde publiek, losgeschroefd.

Nieuwe bussen zijn alleen voor de rijken en soms staat er voor de verwerende toerist een nieuwe, of bijna nieuwe bus klaar. Meestal is het dan zo dat de bus door de reisorganisatie gekocht is. De lokale bussen die de verbindingen met de steden onderhouden waren eens nieuwe toeristenbussen, maar door het overmatig gebruik en slecht onderhoud, zijn ze vroeg versleten en dan geschikt bevonden voor openbaar vervoer. En daar wordt net zo lang mee gereden totdat de bus totaal op is en er niets meer te repareren of te vervangen valt.

Zoals zoveel bussen in Indonesië, wordt er alleen maar gerepareerd als een onderdeel ophoudt te functioneren. De APK keuring heeft hier nog niet zijn intrede gedaan. De chauffeur en zijn bijrijders onderhouden meestal zelf de bus en zijn inventieve monteurs geworden. Dat wil zeggen, de chauffeur zegt wat de bijrijders moeten doen en gaat meestal bij de dichtstbijzijnde *warung* wat eten, of rookt een sigaretje. Chauffeurs maken lange, lange dagen en wanneer het donker wordt rijden ze op onverlichte smalle wegen waar achter iedere bocht een tegenligger in volle vaart aan kan komen stormen. De koplampen produceren een zwak straaltje licht. Met hun instelling komen we er vandaag niet morgen is er ook nog een dag, houden ze het lang vol. Van de gehaaste toerist begrijpen ze niet veel. Net aangekomen willen ze alweer verder. Schouderophalend nemen ze de volgende ochtend vroeg weer plaats op de versleten stoel, waar soms de veren doorheen komen. Geven de bijrijders nog een paar laatste instructies, waarvan het poetsen van de ramen de belangrijkste is en rijden vrolijk acht tot tien uur naar de volgende bestemming.

Aan de andere kant van de heuvel ligt, aan de voet van de vulkaan Inerie, een van de oudste, bij toeristen bekendste, Ngada-dorpen. Yance geeft de man die een kleine *warung* bij het begin van het dorp beheert, de vereiste donatie. Tot

Pech onderweg

mijn verbazing krijgt hij voor ieder van ons een toegangskaartje (dus toch een openluchtmuseum, maar dan bewoond, denk ik) en moet Yance, samen met Rick, in het gastenboek onze namen schrijven.

In de ochtendzon glinsteren de megalieten me tegemoet. Het dorp bestaat niet zoals Wogo uit een groot U-vormig plein met huizen eromheen, maar is tegen een schuin oplopende helling gebouwd en bestaat uit verschillende 'etages'. Van beneden uit gezien is het dorp toch in een U-vorm gebouwd. Op alle etages staan tegen de zijkanten de huizen. In het midden de graven van de voorouders, door hele hoge, vaak puntige megalieten omringd. In Bena worden regelmatig offers gebracht, voornamelijk karbouwen en varkens net zoals bij de Toradja's, die nog steeds veel dieren offeren. Het aantal dieren dat geofferd wordt is afhankelijk van de plaats die de familie in de gemeenschap inneemt. Hoe hoger in de rangorde, hoe meer dieren ze offeren. Er worden grote schulden gemaakt die van generatie op generatie overgaan en nooit helemaal afgelost kunnen worden.

De regering probeert dat aan banden te leggen. Bij de Toradja's tevergeefs, hier in de Ngada-dorpen wordt uit pure armoede tegenwoordig maar één karbouw geofferd. Het beest wordt vastgebonden aan een van de *peo*'s (stenen paal) en ritueel geslacht. Aan de voorkant van de meeste huizen hangen gebleekte botten en horens van de geofferde dieren. Beneden aan de trap, enkele stappen van het huis verwijderd, liggen lichamen van nog niet zo lang geleden overledenen in christelijke graven.

'Over twee maanden, op derde kerstdag, wordt hier het Reba-festival gevierd. Dat is een feest ter ere van de landbouw. Vorige maand en deze maand zijn er rituelen voor het planten: het *zoa*-ritueel. Na het planten komt in april, mei, het oogsten, het *keti-kua* ritueel en dan wordt er nog een karbouw geofferd voor de *uma moni*, of *ana koka*, waarbij deze generatie hun voorouders eert. Zij waren het immers die hier voor het eerst zich vestigden en de eerste gewassen plantten. De bewoners van Bena zijn zich heel goed bewust dat er meer is dan alleen wat we kunnen zien, voelen, horen en proeven.

De *reba* ceremonies duren zes dagen en beginnen met een heilige mis, de *Misa Kudus*, en daarna worden er traditionele dansen gedanst in klederdracht. Mensen komen overal vandaan om het festival bij te wonen,' vertelt Yance aan het kleine groepje dat met hem meeloopt.

Hoe hoger ik klim, hoe warmer het wordt. De zon doet haar best om de kou van de nacht te verdrijven. In de schaduw van de afdakjes boven de waranda's zitten oudere vrouwen aan weefgetouwen.

Voor een van de huizen, op de bamboevloer van de waranda, zit een vrouw naast een stoel op de grond. Haar blote voeten steken naar voren en aan de

grote tenen zijn kleurige draden gespannen. Zonder zich iets van ons aan te trekken wikkelt ze kilometers gesponnen katoenen draden om een haspel en neuriet zachtjes een psalm.

Op het hoogste punt van het dorp, waar ik een prachtig uitzicht op de vulkaan Inerie heb, is een kleine heuvel waar een oude boom op staat. Onder het schaduwrijke bladerdak staat een beeld van de heilige maagd Maria die waakt over Bena. Een *tokèh* heeft zich achter haar verschanst en trakteert mij op zijn ratelend geluid. Hij kijkt achter het vaalblauwe kleed van Maria met zijn heen en weer flietsende kraaloogjes belangstellend toe hoe ik snel mijn fototoestel in de aanslag breng. Bij zijn vierde *tokèh* neemt hij een adempauze en op het moment dat ik af wil drukken verdwijnt hij in een donkere spleet. Doordringend laat hij nog drie maal zijn roep horen. Maria glimlacht mij vriendelijk toe alsof ze me verzekert dat ik toch nog wel geluk heb, want ik heb haar op de foto!

De bus begint langzaam op een rijdende souvenirwinkel te lijken. Sarongs, halve kokosnootdoppen getransformeerd tot soeplepels, uit buffelhoorn gesneden rijstlepels, petjes en ook een *tampah*, een platte ronde van bamboe gevlochten schaal. Gevaarlijke lange messen hangen achteloos boven mijn hoofd. Pieter, Koos en Jos hebben een originele parang weten te bemachtigen. 'De man was er nog bamboe mee aan het splijten,' zegt een van de drie heren trots.

De verwisselde band is te zacht voor het stuk opengebroken weg voor ons. Yance kondigt op bevel van Allan de laatste wandeling van deze dag aan. Stapvoets rijdt de bus achter de groep. Al gauw is de afstand tussen mij en de bus enige honderden meters en na twee bochten hoor ik hem ook niet meer. Aan weerszijden van de weg staan huizen en het bericht dat er vreemdelingen op weg naar hun woongebied zijn, is ons al vooruitgesneld. De mensen komen gezellig meelopen en ik word uitgenodigd in een mooi stenen huis een kopje thee of koffie te komen drinken. Daar is geen tijd voor, leg ik uit. Of ik een foto van ze wil maken. Dat wil ik wel, maar alleen als ik ook de vrouw des huizes mag fotograferen. Zij staat wat achteraf op de waranda. Ze ziet eruit als het spook van de opera met haar geheel met witte smurrie bedekte gezicht. Een gewoonte van veel vrouwen om de huid zo blank mogelijk te houden. Dat geeft aanzien en is een teken dat je niet op het land werkt. Lekker in het zonnetje zitten om te bruinen is voornamelijk een wens van blanke mensen. Misschien is bij ons een gebruide huid wel een teken van rijkdom, van een luxe leventje met veel vakanties naar warme oorden.

Direct achter de huizen groeien veel kokospalmen, tamarindebomen, groene

djeruk nipis, djambu aier, bananenplanten en broodvruchten. Maar ook papaya's, manga's en kemiries. Geen mooi aangelegde plantages. Alles groeit kras door elkaar heen in het wild tussen het hoge alang-alang, gras. Doordat Bajawa vrij hoog ligt en voortdurend in laaghangende wolken verdwijnt, is de atmosfeer vochtig waardoor alles weelderiger groeit dan aan de kust.

Het is al ver na lunchtijd als we bij een smoezelig Padang restaurantje aan de kust, even voor Aimere, stoppen. Yance verdwijnt met een van de bijrijders naar een *wartel* waar hij dringende telefoontjes moet plegen voor zijn twee toeristen in Bali.

Het hongerige gezelschap wordt in twee kampen verdeeld: zij die beslist niets van de klaarstaande gerechten uit de glazen vitrine willen bestellen en de rondhollende obers duidelijk proberen te maken dat ze *nasi, mi goreng* of *soto* uit de keuken willen en zij die de Padang keuken kennen en watertandend achter in de rij aanschuiven.

Het is spitsuur. Voor de vitrine staat een rij mensen die van de kleine markt aan de overkant komen. De porties dampende rijst worden bedekt met koude, maar knapperig gebakken vissen, een minuscuul stukje taaie kip, een *frikandel sayur*, te kiezen uit *kankung* (soort wilde spinazie) of boontjes erg *pedas* en een nog heterere *rendang*. Met een schuin oog wordt naar onze enorme porties gekeken. De meeste Indonesiërs laten de berg rijst met veel *sayur* en een klein beetje vlees of vis bedekken.

We smullen van het heerlijke Padangse eten, dat een welkome afwisseling is na de vele schotels van de Chinees die we de afgelopen dagen voor ons gezet kregen.

Sommigen laten zich overhalen de Padang keuken te proberen en beginnen met kleine hapjes van het plastic bord te proeven. Flinke zweetaanvallen is hun beloning, veroorzaakt door de sambal die kwistig door de Padangse gerechten vermengd wordt. Padang eten staat bekend als pittig eten. Degenen die zich niet aan dat eten wagen kijken hongerig toe hoe wij ons op onze overvolle borden storten en met onze rechterhand, zoals alle anderen in het restaurant, het voedsel naar de mond brengen. Mr. Bean is boos dat de bediende hem niet begrijpt. Hij komt op ons tafeltje af en beveelt ons zijn bestelling door te geven. Tussendoor briest hij dat het geen stijl is dat Yance ons bij zo'n restaurantje heeft gedropt en nota bene dan zelf verdwijnt. Hij deed de afgelopen dagen toch altijd de bestellingen voor ons. Uitgerekend in zo'n tentje smeert hij hem. We laten hem foeteren en geven zijn bestelling door.

In de keuken wordt druk overlegd of er genoeg ingrediënten zijn om die Hollanders hun warme lunch te bezorgen. Twee zeer jonge keukenhulpjes rennen

naar de overkant, kopen bami en groente en verdwijnen in de keuken. Yance komt vermoeid terug en meldt dat de plaatselijke *tilpon* stuk is en zijn mobieltje niet naar Bali kan bellen. Daar hebben de niet-Padang-etters en met name Mr. Bean, geen boodschap aan. Ze willen hun eten en zo vlug mogelijk. Yance verdwijnt in de keuken en komt tien minuten later terug met de eerste porties bami die met luid gejuich ontvangen worden.

De overvloedige lunch is nog lang niet verteerd als we bij een arakstokerij stoppen en van de pas gestookte palmwijn een beker voorgeschoteld krijgen. Ik giet de mijne in een leeg mineraalflesje van Pieter, die er wel pap van lust. Hij vraagt aan Carla of ze de literfles waar nog voor de helft mineraalwater in zit, leeg wil maken zodat die gevuld kan worden met de net gestookte arak. Dat willen er meer en er worden goede zaken gedaan. Pas daarna is er tijd en aandacht voor het verhaal van Yance over hoe de arak gestookt wordt. Een vrouw met drie kindertjes aan haar sarong verstoort Yances verhaal door tussen ons door te lopen en te leuren met kunstig gevlochten mobieltjes, die gretig aftrek vinden. Ze komt te kort en schreeuwt naar de arakstokers dat er meer aangevoerd moet worden. Die zijn bezig het vuur onder twee zwartgeblakerde potten op te stoken en geven geen gehoor. Als we bijna wegrijden komt ze aangerend met een mand vol gevlochten speelgoed.

Als we door het district Manggarai met zijn dalen en bergketens rijden, wordt het killer in de bus. Nog voordat het donker wordt, komen we in een dichte mist terecht. De bus kruipt omhoog en ik wil niet weten dat links een diep ravijn moet zijn en rechts een massieve bergwand en misschien honderd meter verder een vrachtwagen vol bananen en marktkooplui.

Er moeten prachtige vergezichten zijn met rijstvelden die in geometrische figuren zijn aangelegd. We passeren, zonder ze gezien te hebben. De top van de *Colo Curu* kan ons niet verwelkomen, ondanks het feit dat hij de welkomberg heet.

Ik ben blij als we in het stikdonker eindelijk in Ruteng voor ons hotel stoppen. 'Kijk Carla, hetzelfde hotel als de vorige keer, alleen is nu de bovenverdieping klaar. Ik wil nu wel graag boven slapen, daar zijn beslist minder kakkerklakken,' roept Pieter enthousiast en is als een van de eersten de bus uit. Iedereen wil wel op de mooie schone bovengalerij slapen, maar er zijn niet genoeg kamers en Yance deelt willekeurig de sleutels uit. Ik bof niet en krijg een kamer die op de grote lege hal uitkomt. Het is een grote kamer, aan de wegkant waar het verkeer langs raast. Rick meldt dat hij boven een kamer heeft, maar aan de oude kant en dat het er niet zo fris uitziet. Er is nog een kamer naast hem vrij, aan de achterkant van het hotel. Ik sjouw mijn spullen

naar boven, maar besluit al snel weer terug te gaan naar de begane grond, waar ik liever kakkerlakken als gezelschap voor de nacht heb, dan een kamer die naar verschaald bier stinkt en waar in de laden van de enige kast door de vorige gasten een hoop rommel achtergelaten is, onder andere ingedeukte bierblikjes.

In het stikdonker lopen we bij het schijnsel van zaklantaarns naar een Chinees restaurant, waar volgens Yance de keuken redelijk is.

En wie zitten daar vrolijk achter schalen bami, geurige tjaptjoi, hete kip, knapperig babi pangang schotels en ijskoude literflessen bier? De Denen!

Het duurt beslist nog een dik half uur voordat wij aan de beurt zijn, meldt Yance en begint bij iedereen de bestelling op te nemen.

Er wordt gemopperd en er ontstaat een discussie over vroeger opstaan dan we al doen om zo eerder op weg te kunnen.

Het is jammer want nu zijn we door een prachtige omgeving gereden en hebben alweer niets kunnen zien omdat het al donker is als we aankomen. Er zijn voor- en tegenstanders en er wordt gekibbeld. Carla, al twee dagen vechtend tegen een onwillige maag, ziet het helemaal niet zitten om morgenochtend om zes uur te vertrekken, zoals er voorgesteld wordt door een paar drammerige personen. Ze vindt zeven uur al vroeg genoeg. Wanneer ze er persoonlijk op aangesproken wordt dat het ene uurtje niets uitmaakt, weet ze niets te zeggen en kijkt hulpeloos de tafel rond. Ik vind ook dat het niets uitmaakt en zeg dat dan ook. Iedereen stort zich nu in de discussie Ik wil er niets meer over horen en vraag Yance mijn bestellingbriefje terug. Ik ga naar het hotel. 'Joh, je kunt niet alleen over straat in het stikdonker. Het is bovendien gevaarlijk ook. Zag je onderweg niet die groepjes jongelui. Als je alleen loopt ben je mooi een doelwit om beroofd te worden,' zegt Rina en roept Yance.

'Yance, jij hoeft toch niet steeds voor onze bestelling te zorgen. Geef die briefjes maar af in de keuken dan komt het vanzelf wel en dan kun je Corrie naar het hotel brengen!'

Ineens is de vlam in de pan. Rina krijgt lik op stuk dat zij Yance niet hoeft te commanderen en dat ik best zelf naar het hotel kan lopen. Ik ben al buiten en hoor de rest van het gedoe niet meer. Pieter en Ruud komen me achterop met een sterke zaklantaarn. 'We laten je niet alleen gaan dame,' zegt Pieter en in straf tempo zijn we binnen een kwartier bij mijn kamer.

'Slaap lekker en tot morgenochtend!' en weg zijn mijn begeleiders.

De man achter de balie overhandigt me mijn kamersleutel en vraagt of ik nog koffie of thee wil hebben. Dat wil ik wel en met een literkan hete, mierzoete thee op het nachtkastje en wat biscuitjes is het leven weer goed.

Lingko randangs van Manggarai en slaperige varanen op Rinca

‘Ons district is het grootste van Flores en wij verbouwen de beste rijst die er te koop is. U moet ook onze koffie eens proberen,’ pocht een van de jongste bedienden van het hotel. Hij leunt nonchalant tegen de deurpost van mijn kamer en rolt de mouwen van zijn overhemd op. Net ver genoeg om een begin van zijn tatoeages te laten zien.

‘Zal ik koffie voor u halen? Het ontbijt komt zo, maar eerst moet ik uw bagage naar de bus brengen. Die moet boven op het dak. Gaat u vandaag naar Pongkor en Todo?’ Met mijn bagage op zijn schouder wacht hij op antwoord. ‘Ja lekker *kopi tubruk*, alsjeblieft. Ik weet niet of we naar Pongkor en Todo gaan. Zou ik even op de kaart moeten kijken. Het was gisteravond al laat, mistig en donker toen we in Ruteng aankwamen.’ Hij haalt zijn schouders op en verdwijnt met mijn bagage om een paar minuten later met een bierglas dampende koffie weer in de deuropening te verschijnen. Met een kort tikje op de openstaande deur loopt hij door en zet het glas op een nachtkastje. Op z’n gemakje begint hij het bed af te halen.

‘Hoe heet je?’

‘Zegt u maar Johnny, want mijn eigen naam is te moeilijk om te onthouden, speciaal voor buitenlanders.’

‘Johnny, wat is er zo bijzonder aan Pongkor en Todo? Op de kaart zag ik dat we gisteravond Pongkor en Todo al gepasseerd zijn.’

‘Heel speciaal mevrouw, heel speciaal!’ Hij vouwt een kussensloop langzaam op, strijkt bedachtzaam over de vouwen en legt het zorgvuldig op het nachtkastje alsof hij strakjes gewoon weer hetzelfde kussensloop moet gebruiken. Neemt voorzichtig het glas met koffie en geeft het aan mij. ‘Daar was de residentie van onze raja. Hij leeft al heel lang niet meer. Hij had een mooie vrouw uit Bima. Toen zij dood ging heeft hij het vel van haar buik over een trommel laten spannen.’

Ik kijk hem ongelovig aan en onderdruk een lach als ik zijn ernstige gezicht zie. Hij knikt twee keer met zijn hoofd, lacht uitbundig en roept: *betul betul ibu*, echt waar, echt waar mevrouw. Hij draait zich om en begint verder het bed af te halen. Ik ruim nog wat spulletjes op en laat mijn rugzakje en jack in de kamer als ik naar het ontbijt ga. Daar zit het gezelschap zwijgend de getoste suikerbroodjes, schijven ananas en stukjes bananen naar binnen te werken. Carla is misselijk.

'Ik denk dat het eten in restaurant Merlin te vet voor me geweest is en ik heb me een beetje opgewonden. Ik hou er niet van als mensen zo met elkaar omgaan, dat werkt op mijn zenuwen. Ik vind het in deze groep nogal onvoorspelbaar. Zomaar ineens wordt er gemopperd en dan kan er niet gewoon over gepraat worden. Er wordt door sommigen zo doorgedramd, zonder met anderen rekening te houden!'

Yance komt opgewekt aan tafel en laat zich alles goed smaken. 'Lekker geslappen tante Corrie?' vraagt hij bij zijn derde broodje.

'Gisteren zijn we voorbij Pongkor gereden en ik hoorde dat daar een trommel moet zijn die bespannen is met het vel van de buik van een slavine, is dat zo?' probeer ik het verhaal van Johnny te verifiëren.

'Ja, hier in het district Manggarai, veel bijzondere dingen. Jammer dat tijd te kort is om dat allemaal te bezoeken. Ze zijn hier katholiek, maar toch ook oude gebruiken. Als jij trommel wilt zien, jij moet betalen. Als jij trommel wilt fotograferen, ook betalen en als jij wilt horen die trommel, dan jij een karbouw kopen die eerst slachten.' Gelukkig gaan we vandaag de andere kant op en bespaart me dat een heleboel geld. Maar ja, een trommelvel van de buik van een slavine, dat kom je hopelijk maar een keer in je leven tegen, en die kans hebben we gemist. Nou ja, gemist!

Ik zit al in de bus als ik merk dat ik mijn jack niet bij me heb. In de kamer hangt het niet meer en ik ga op zoek naar Johnny. Die is er niet. Yance loopt zenuwachtig achter mij en vraagt of ik niet in mijn rugzakje wil kijken. Geen jack. De manager wordt erbij gehaald en die vraagt aan het meisje achter de balie of zij Johnny wil halen. Johnny is naar de markt. Ze roept een andere jongen. Met z'n vijven doorzoeken we de kamer. Geen jack te bekennen. De manager neemt de jongen apart. Er volgt op fluisterende toon een discussie. Dan zegt de manager dat er nog eens goed gezocht wordt. Hij haalt het bed af en de jongen tilt de matras op en ja hoor, daar ligt mijn jack, keurig opgevouwen.

'Misschien vergissing, jij zelf jack daar gedaan?' probeert de manager de situatie recht te praten. 'Ja misschien wel, ik weet het niet meer,' zeg ik zo neutraal mogelijk en loop het hotel uit met een zich duizendmaal excuserende Yance in mijn kielzog. 'Gelukkig maar tante Corrie, alles weer goed!' sust hij zijn eigen gevoel van onbehagen.

'Je hebt gisteren wel wat losgemaakt in de groep,' zegt Rick en legt behulpzaam mijn sarong over de plastic bekleding van mijn stoel in de bus. 'Je was nog maar net weg met Ruud en Pieter in je kielzog, toen Ria de wind van voren kreeg van haar buurvrouw. Ze had Yance niet te commanderen en jij

moest je eigen boontjes doppen. Als jij weg wilde, dan was dat je goed recht. Ria had zich daar niet mee te bemoeien en ze mocht zeker Yance niet bevelen dat hij jou gezelschap moest houden bij je terugtocht naar het hotel. Dat arme mens, ze bedoelde het alleen maar goed en ineens kreeg ze te horen dat ze zich niet overal mee moet bemoeien. Ze was bijna in tranen.'

'Die discussie is me gelukkig bespaard gebleven. Ik had het eventjes helemaal gehad en was dat gedoe volkomen zat. Ik ben blij dat ik me niet verantwoordelijk voel voor wat er gebeurde nadat ik weg ging.'

'Nee, natuurlijk niet, maar het gesprek nam ineens een hele andere wending en die arme Ria, die het alleen maar goed bedoelde, kreeg onverwachts op haar donder. Yance wist niet wat hij doen moest en stond met de stapel bestellingbriefjes ongelukkig te zijn. In het heetst van het gesprek besloot hij toch maar de bestellingen naar de keuken te brengen. Hij heeft me ik weet niet hoeveel keer gevraagd of hij wel een goede gids is. Hij begreep er natuurlijk niet veel van. Het ging allemaal te vlug voor hem. Toen ik hem vertelde wat er aan de hand was, begreep hij het helemaal niet meer. Hij wilde wel met jou mee, maar Ruud en Pieter waren toch gegaan en wie moest anders de bestellingen doorgeven, want de mensen in de keuken spraken geen Engels.

Intussen rijden we Ruteng uit op weg naar Labuhanbajo. Dit deel van Flores wordt de rijstschuur genoemd vertelde Johnny en terwijl ik naar buiten kijk, begrijp ik waarom. We passeren uitgestrekte sawah's die ons in de vroege, dampige ochtend op een betoverende lichtgroene waas van net geplante *bibit*, jonge rijstplantjes, tracteren. Halverwege een berg liggen in het dal een aantal sawah's die op een bijzondere wijze aangelegd zijn. Van bovenaf gezien lijken ze op een groot, prachtig groen spinnenweb. 'Dat is een *lingko randang*. Tuinen, sawah's en ook de dorpen zijn in cirkelvorm aangelegd. Speciaal hier in Manggarai,' verklaart Yance ons deze bijzondere vorm van sawah-aanleg die zo geheel afwijkt van de bekende terrasbouw.

De bus heeft het weer moeilijk met de kronkelige weg en protesteert kreunend. Hij waarschuwt zijn chauffeur wat voorzichtiger te gaan rijden door af en toe rookwolkjes te produceren bij de voor- en achterbanden. Als het erg naar brandend rubber begint te stinken wordt het tijd naar een beekje uit te kijken. Dat betekent weer een uurtje wandelen. Als we in de buurt van een dorpje stoppen is dat zowel voor de toegestroomde bevolking als voor ons een welkome afleiding.

Weer geen lunchpauze vandaag. Tegen drie uur strompelen we stijf en doorgezeten uit de bus die is gestopt voor ons hotel Wisafa in Labuhanbajo en kunnen we ons tegoed doen aan de heerlijke loempia's van de jonge kokkie.

‘Heb jij je baseballpetje weggeven aan een van die bijrijders?’ vraagt Rick op weg naar zijn kamer die twee deuren verder dan de mijne ligt. ‘Nee, ik was het al kwijt en dacht dat ik het petje misschien in mijn rugzakje had gedaan, maar ik heb het natuurlijk op de bank laten liggen. Waarom denk je dat ik het aan een van de bijrijders heb gegeven?’

‘Nou die liep er mee op z’n hoofd, heel stoer met de klep naar achteren. Ik weet zeker dat het jouw petje was, vanwege de tekst!’

Wat Rick verder nog zegt hoor ik niet meer. Ik spurt naar de parkeerplaats van het hotel en zie nog net de bus de smalle hoofdstraat uitrijden. Dag petje waar ik zo aan gehecht ben en dat me verschillende vakanties beschermde tegen hete zonnestralen of stromende regen. Misschien overnacht Allan met z’n bijrijders vannacht nog in Labuhanbajo en ... Yance ontnemt mij alle hoop dat ik mijn petje ooit terug zal zien. De bus is weer retour naar Ende. Toeristen uit Nederland zullen verbaasd opkijken als ze op de donkere krullen van hun bijrijder een petje zien met de tekst: *een gezellige sfeer aan 't Uitgeestermeer*.

Voor het eerst tijdens onze reis over Flores zijn we in een echt toeristenoord beland. Ons hotel is vol en op de twee tegenover elkaar liggende galerijen, met een strook tuin ertussen, zijn alle nationaliteiten van de wereld vertegenwoordigd.

De bevolking van Labuhanbajo (haven van de Bajo. Bajo is afgeleid van Bugi, naar de islamitische vissers) is binnen tien jaar van een vergeten vissersdorpje uitgegroeid tot een gewild toeristenplaatsje. Het strand, de achterliggende bergen en de Komodo eilanden zijn de moeite waard om hier langer te blijven dan een nacht. Vooral het prachtige strand van Waecicu, enige kilometers van het stadje vandaan, is een plek om tot rust te komen en de lange reisdagen die achter de rug zijn te laten bezinken. Er wordt fanatiek gesurft op de hoge af en aan rollende golven. Koraalriffen herbergen kleurige tropische vissen in alle soorten en maten. De vissers (die er overwegend 's nachts op uitgaan) hebben een aardige bijverdienste door de snorkelaars en duikers naar mooie plekjes te varen.

Stoere Jim uit Los Angeles, prachtig atletisch gebronsd lijf, is voor de derde keer in vier jaar tijd met zijn surfplank naar Labuhanbajo gekomen.

‘Paradise on earth. Have been surfing all over the word. This is the best. Relaxed and beautiful waves. Snorkeling and diving and do not forget the fresh seafood!’ Hoewel er veel eilandjes voor de kust zijn, kan je beter naar de Sebolo eilanden gaan, verzekert Jim me en haalt een mapje foto's uit zijn kamer. Hij is trots op een scherpe foto waar twee grote zeeschildpadden op staan.

Een nadeel van het duiken en snorkelen daar zijn de scherpe koraalriffen, waarschuwt hij.

‘Look here, these are souvenirs from two years ago.’ Hij stroopt de flodderbroek op tot aan zijn liezen om littekens te laten zien. Hij draait zich een kwartslag om en een akelige wond op zijn kuit is zijn laatste souvenir van een paar dagen geleden. ‘It takes time to heal, but the sea will cure it quick. Now I go to Pulau Sakure. No danger coral over there. They blew it up with dynamite, so they could catch fish easy,’ lacht hij en draait een jointje. Na een paar diepe inhalen, biedt hij mij een trekje aan. Hij kijkt verbaasd als ik weiger, maar dringt niet aan. ‘You are the age of my mom. She smokes every day a joint, is good for her!’

Vanuit het hotel stap ik zo het drukke pasarleven van Labuhanbajo in. De dames verkopen fruit, groente, kleren en alles wat met de huishouding te maken heeft. De mannen prijzen hun visvangst van die nacht aan.

Tussen korven kakelende kippen strelen vier mannen hun hanen liefdevol over de veren, masseren ze en voeren ze lekkere hapjes. Een man laat wat druppeltje olie uit een donker flesje op zijn geopende hand vallen en wrijft dan met bedachtzame bewegingen over de poten van de haan die dit alles gewillig laat gebeuren. Volgens mij klokken ze zachtjes van genot, terwijl de kippen luidkeels protesteren tegen de gevangenis waarin ze boven op elkaar gepropt zitten. Af en toe houden ze de hanen met de koppen dicht bij elkaar, die dan direct een aanvalpoging ondernemen en met de scherpe snavels naar elkaar proberen te pikken.

‘Kurunggan?’ vraagt een van de hanenbezitters, als ik na een paar minuten nog niet doorloop. Hij zoekt tussen de lege korven een gaaf exemplaar uit en denkt dat ik die wil kopen. Wat moet ik met zo’n mooie korf zonder kippen of hanen in Nederland? Nee, in een korf ben ik niet geïnteresseerd. Wel in de hanen die, naast het gestreeld worden, samen met hun eigenaar steeds een paar centimeters opschuiven om uit de zon te blijven.

‘Houden jullie hanengevechten?’ vraag ik.

Ooit heb ik een clandestien hanengevecht op Java meegemaakt. Volkomen onverwacht bracht de becakrijder ons naar zijn dorp. Helaas was toen mijn laatste filmrolletje net vol. Iedere keer als ik weer in Indonesië ben, hoop ik nog eens een hanengevecht mee te maken, vooral een waar gegokt wordt. Het is niet prettig getuige te zijn hoe de hanen elkaar afmaken in een waaier van bloeddruppels, maar de gezichten van de omstanders zijn fotogeniek en de gehele sfeer is niet te beschrijven. Na de gevechten kreeg ik een uit hout gesneden messenhoudertje, met een afbeelding van twee hanen. Erin zaten drie

oude *taji's*, mesjes, die eens aan de poten van een vechthaan bevestigd waren om borst en kop van de tegenstander open te rijten.

Sungeng, de becakrijder, vertelde mij toen dat sommige hanen maar eenmaal in hun leven aan een gevecht deel mogen nemen. Want als er bloed gevloeid heeft, is de haan niet meer rein. Men noemt een hanengevecht *tabuh rah*, wat zoiets als 'strooien van bloed' betekent en men gebruikt dikwijls hanen en kippen, maar ook andere dieren om te offeren. Officieel zijn hanengevechten verboden. Alleen bij tempelceremoniën tijdens de *Hari Nyepi*, de stille gewijde dag op Bali is het toegestaan ze te houden. Bij de Barongdansen op Bali wordt iedere dag een krielkipje geofferd, door de kop van de romp te scheiden.

'Wat doen ze met de gedode haan?' was een vraag die mij op de terugrit door het hoofd spookte. Bij het uitstappen vroeg ik het een beetje achteloos aan Sungeng, die schaterlachend antwoordde dat de vrouw van de hanenbezitter daar lekkere ayam goreng van maakte.

De mannen op de pasar van Labuhanbajo halen hun schouders op en schudden hun hoofd.

'Verboden, hanengevechten zijn verboden!' zegt een van de jongste mannen in het Engels. Hij knipoogt en pakt zijn haan op en houdt hem onder zijn arm. Hij gaat voor me staan en vraagt of ik een foto wil maken. Dat doe ik, maar ik krijg niet te horen waar ze hun hanen op elkaar loslaten.

Beneden aan de weg staan de paalwoningen van de vissers.

Overal liggen rekken met kleine vissen en inktvissen te drogen.

In deze tijd, wanneer de zuidwestmoesson over de baai waait, worden de pijl-inktvissen met duizenden binnengehaald en maken de vissers overuren. De netten, waar die nacht weer mee gevist zal worden, waaien in de late middagwind zachtjes heen en weer en verspreiden, samen met de vissen, een penetrante geur. Voor een van de huizen zit de familie bij een vuurtje grote schelpen open te wrikken en smakelijk van de inhoud te genieten.

Een paar kilometer buiten het dorp is een grote markt waar veel landbouwproducten verhandeld worden.

Tussen de mooi opgestapelde maïskolven, sinaasappels, bananen, zakken rijst, cashewnoten en pinda's zitten de families aan hun avondmaaltijd. Souvenirs zijn er niet te vinden. Een enkele winkel in het dorpje verkoopt T-shirts met opdruk, voornamelijk varanen en een duiker tussen tropische vissen. De laatste afbeelding is op alle eilanden in Indonesië op T-shirts te zien, alleen staat er steeds een andere plaatsnaam onder.

Op de terugweg kom ik Els tegen en we besluiten om samen vast naar het res-

taurant te gaan waar we om acht uur met elkaar gaan eten. Volgens Yance heb je daar het mooiste uitzicht over de baai. Vooral bij zonsondergang moet het een sprookjesachtig tafereel zijn.

Restaurant Nirwahna staat bovenop een heuvel en heeft een uitgebreide kaart. Vooral visgerechten worden aanbevolen. Het duurt lang voordat er iemand van de bediening komt. Het is te vroeg. De meeste toeristen komen pas vlak voor zonsondergang. De zon staat nog vrij hoog, maar de lucht begint al rood te kleuren en de bootjes in de haven deinen als zwarte silhouettes zachtjes op en neer. In de verte zie ik de bergen van de Seholo eilanden.

Met een groot glas mangasap is het genieten van de zonsondergang. De rode lucht gaat langzaam over in een spiegelgladde zee. Binnen een paar minuten is er geen overgang meer te onderscheiden tussen lucht en water. Hoewel ik al ontelbare foto's en dia's van de meest uiteenlopende zonsondergangen in mijn verzameling heb, kan ik het toch niet laten weer de sluiters open te zetten.

Na ruim drie kwartier is de groep nog steeds niet op komen dagen en ik neem mijn kans waar om nu te bestellen bij de eigenaar die bij ons tafeltje is komen zitten. Hij beveelt ons de grote garnalen, de sayur en vooral vooraf de vissoep aan. Els, die overal waar het maar mogelijk is, zich te buiten gaat aan garnalen, hoeft niet langer op de menukaart te kijken als hij *udang*, garnalen, gezegd heeft. Op het moment dat hij de bestelling doorgeeft aan een van de jongens die verveeld tegen de muur aanhangen, komt Yance hijgend de trap op. 'Ah, tante Corrie, Ibu Els, ik zoek jullie overal. Wij zitten bij restaurant Borobudur. Morgen wij hier eten, heb ik gezegd toch? Jullie nu mee komen. Ik moet program voor morgen bespreken met hele groep.'

'Ik denk dat ik maar hier blijf Yance, we hebben net besteld,' zeg ik en Els knikt instemmend. Yance's gezicht betreft. Hij kijkt naar de eigenaar, die net doet of hij niets gehoord heeft. Yance raakt een beetje in paniek.

'Maar we hoeven toch niet aldoor met de hele groep te dineren, dat hebben we al bijna de gehele reis gedaan. Ik ben blij dat ik eventjes rustig zonder groep kan eten,' zegt Els en maakt geen aanstalten om op te staan.

'Morgen wij hier eten, jullie nu echt meekomen hoor!' probeert hij nog een keertje. Ik krijg medelijden met hem en hoewel ik het met Els eens ben, stel ik toch voor om maar naar Borobudur te gaan. Els vindt het slap van mij en daar heeft ze gelijk in. Na een paar minuten besluit ze om toch ook maar mee te gaan. Yance vertrekt opgelucht. We rekenen af en beklimmen, beschenen door de laatste rode lichtstralen van de nu ondergegane zon, de trappen van restaurant de Borobudur. We worden door een paar groepsleden niet al te vriendelijk verwelkomd. 'Jullie wisten toch dat we hier gingen eten, nu moest Yance jullie zoeken, geen stijl!' Els en ik hebben direct spijt van onze solida-

riteit met Yance en wensen onszelf een paar honderd meter terug op het lege terras van Nirwana. Omdat we als laatste bestellen, krijgen we als eerste onze schotels. Onze bestelbriefjes zijn boven op de stapel terecht gekomen. Opmerkingen negerend, beginnen we aan onze maaltijd. Rick knipoogt boven zijn glas thee naar ons en dan is het leven weer goed.

Wanneer Yance zijn verhaal over onze tocht naar Rinca, die we morgen zullen maken, afgestoken heeft en onze bordjes leeg zijn, stappen we op. 'Morgenochtend acht uur precies aan de haven hoor. We wachten niet op jullie!' wordt ons nageroepen. Dit is voor Els het moment dat ze besluit morgen niet mee te varen. 'Lekker een dagje alleen op mezelf. Uitgebreid en rustig mijn haren wassen, wat rondkijken in de omgeving en mijn boek uitlezen. Dat lijkt me heerlijk. Jammer van de urenlange boottocht, de varanen en het snorkelen, maar ik kies voor een dagje alleen,' zegt ze vastberaden als we de trap aflopen.

Een man komt ons tegemoet rennen. 'Nurse? Doctor?' vraagt hij hijgend. Er is een van de toeristen niet goed geworden in zijn guesthouse verderop boven op een berg. Geen dokter, maar hij heeft geluk. Els is verpleegkundige en we hollen achter de man aan in het stikdonker de weg op. Een kilometer verder nemen we een stenen trap met veel bochten en ongelijke treden in een recordtempo. In een van de allerhoogste houten huisjes op palen staat een meisje op de waranda naar ons uit te kijken. In het midden van de kleine kamer staat een groot bamboebed met klamboe. Twee jongens, een Nederlander en een Amerikaan staan gebogen over het bed, waar een lange, zeer magere jongen bewusteloos ligt.

Het is dezelfde jongen die vanmiddag in ons hotel met Amerikaanse Jim heeft zitten babbelen tijdens het roken van een jointje en die later een paar kamers verderop bij twee Duitse meisjes naar binnen stapte.

Zijn rugzak, half uitgepakt, ligt aan het voeteneind en een etui met ampullen, injectienaalden ligt op een tafeltje. De Nederlandse jongen vermoedt dat er sprake is van een hypo en probeert wat suikerwater op een lepel tussen de lippen te gieten. Els zoekt in de papieren naar gegevens. Ze vindt zijn paspoort waaruit blijkt dat hij Kurt heet en uit Oostenrijk komt. Verder ontdekt ze een creditcard met medische gegevens waarop staat dat hij suikerpatiënt is. Er staat geen medicatie op vermeld en ze wil niet direct gaan spuiten. Ze geeft uitleg, die ik niet helemaal begrijp, waarom ze dat niet doet. De eigenaar van het gasthuis begrijpt dat Els ook niet veel kan uitrichten en zegt dat hij bang is dat de jongen hier zal sterven als er niet vlug ingegrepen wordt. Els vraagt waarom er geen dokter bijgehaald is. Labuhanbajo heeft toch een hospitaal? Ja, maar de dokter is er niet. Hij stuurt het meisje op de waranda weg om naar

het ziekenhuis te telefoneren. De dokter is onderweg, komt ze blij vertellen. De dienstdoende verpleegkundige had hem te pakken kunnen krijgen. Ineens is er een teken van leven. Kurt beweegt zich en opent zijn ogen. Op advies van Els moeten we tegen hem blijven praten en proberen hem zoveel mogelijk suikerwater toe te dienen.

De dokter, die inmiddels aangekomen is, weet niet wat hij doen moet en is het met Els eens dat er niet gespoten kan worden. Nergens staat een dosering vermeld. Er zijn verschillende ampullen en in de papieren kunnen ze niet vinden hoe hoog de dosering moet zijn. Els is verbaasd dat ze geen insulinepen en een apparaatje waarmee je de bloedsuikerspiegel vast kunt stellen, tussen zijn bagage gevonden heeft. Dat is tegenwoordig toch het makkelijkste om op reis mee te nemen. De bloeddruk is te laag en Kurt zakt steeds dieper weg. 'Hij moet naar het hospitaal,' vindt de dokter en belt om de ambulance. Die is op weg naar Ruteng. Een verpleegkundige belooft om met de auto te komen. Er worden nog drie jongens opgetrommeld en met z'n vijven dragen ze Kurt voorzichtig naar beneden. De bestelwagen laat op zich wachten en Nederlandse Tim is boos op Kurt. Onverantwoordelijk om zo in je eentje op reis te gaan. Geen papieren bij zich met de nodige gegevens. Het is toch te gek voor woorden. Bovendien was hij behoorlijk aan de arak gegaan vanmiddag op het strand. 'En een jointje aan het einde van de middag,' vul ik aan. 'Dat is vragen om moeilijkheden,' stelt Tim vast. Hij vraagt of ik het hoofd van Kurt even vast wil houden omdat in de inmiddels aangekomen bestelwagen ruimte gemaakt moet worden voor een stretcher, die nog opgevouwen tussen een paar afgesleten autobanden ligt.

De dokter stapt op zijn motor en scheurt de donkere nacht in op weg naar het ziekenhuis. De verpleger, in spijkerbroek en groezelig T-shirt, vraagt of we meegaan. Els vindt dat haar taak hier ophoudt en weigert in de auto te stappen.

'Er moet toch iemand met hem mee?' zegt de verpleger die alle toeristen als een grote familie schijnt te beschouwen. De Amerikaanse jongen, met de suikerpot en lepel nog in zijn hand, biedt aan mee te gaan en ook een jonge Duitser denkt dat het beter is dat hij meegaat omdat hij dan met Kurt kan praten als die weer bij kennis is.

Een uurtje later wordt er op mijn deur geklopt. De verpleger staat voor mijn deur en vraagt of Els en ik naar het ziekenhuis willen komen. Het gaat slechter met de patiënt en de dokter is niet te bereiken. Hij is bang dat de jongen in coma raakt. Els kijkt slaperig als ik haar uit bed trommel. 'Nee joh, we kunnen toch niets doen. Ik ben niet bevoegd om medische ingrepen uit te voeren. Ik vind dat de verantwoordelijkheid van de dienstdoende arts. Weet je wat, ik

vraag wel of die twee Duitse meisjes naar het ziekenhuis willen gaan, die vertelden mij een uurtje geleden, dat hij de laatste dagen met hen is opgetrokken. 'De meisjes liggen nog niet in bed en zijn binnen vijf minuten met een opgeluchte verpleger vertrokken.

In de vroege ochtend op weg naar de haven ontmoet ik Tim, die nog geen nieuws heeft over de patiënt en er eigenlijk ook niet nieuwsgierig naar is. Hij is nog een beetje boos op zichzelf dat hij het zich zo aangetrokken heeft. 'De volgende keer als ik weer zoiets tegenkom, draai ik me om,' zegt hij. Ik zie aan zijn ogen dat hij het niet meent, maar even de spanningen van zich af moet reageren.

'Awas, pas op, fluistert de *ranger* achter mij als hij de stenen trap oploopt van het bezoekerscentrum op Rinca. Ik wil een rondje om het gebouw maken, op zoek naar varanen die hier rond moeten scharrelen volgens een van de Amerikaanse toeristen. Hij beweert een enorme varaan van zeer dichtbij gefilmd te hebben en wil mij wel een blik op de monitor van zijn camera gunnen. Ik geef er de voorkeur aan om zelf op zoek te gaan en misschien zo'n voorwereldlijk beest in mijn zoeker te krijgen.

'Awas,' herhaalt hij en wijst met zijn lange stok, die aan het eind een v-splitting heeft, naar mijn voeten. Een beetje verblind door de felle zon, zie ik niet waar ik voor op moet passen en doe een paar stappen naar achter.

'Kijk daar,' zegt de *ranger* nog steeds op fluisterende toon, met een lichtelijk ongeduldige intonatie. Die domme toeristen ook, hoor ik hem denken en kijk in de richting van zijn stok die gebiedend naar een hoek van het gebouwtje wijst.

Nog geen halve meter van mij vandaan ligt een enorme varaan in diepe rust. Alles had ik verwacht, maar dit niet. Een gevaarlijke Komodo-varaan aan mijn voeten en nota bene zomaar tussen de mensen. Achter me hoor ik al het zoemen en klikken van de camera's en word ik verzocht wat achteruit te gaan. Een mens zo dicht bij een grote, voorwereldlijke varaan, dat kan niet. Iedereen weet toch dat het gevaarlijke dieren zijn die in korte tijd een karbouw aan flarden kunnen scheuren!

Foto's waar een kluwen varanen een net geslachte geit uit elkaar trekken en en passant een zwakkere broeder maar mee verorberen zijn algemeen bekend. Gelukkig is het de laatste jaren verboden voor de toeristen om een geit te kopen en die aan de varanen te voeren omwille van de spectaculaire foto's. De varanen gaan nu zelf op jacht en worden daardoor ook gevaarlijker voor de toerist, wil men ons doen geloven.

Natuurlijk moet je die mythe in stand houden, dus weg met die bergschoen

vlak bij de machtige kaken van deze slapende vleeseter die ruim twee meter is en beslist over de honderd kilo weegt.

Deze varaan ziet er onschuldig uit, maar dat is omdat hij zijn buik vol heeft en slaapt, zegt de ons toegewezen *ranger* die met ons over het eiland zal lopen op zoek naar varanen, wilde buffels, paarden, geiten en misschien ook nog wel gevaarlijke slangen.

'Als je niet beter weet dan ligt daar een opgezet exemplaar voor de toeristen,' fluistert Els en zorgt toch maar dat ze op een behoorlijk afstandje blijft. Net als bij een krokodil kun je deze kolos ook niet zien ademen. Opeens gaan de ogen open en weer dicht en weet ik zeker dat het een levende varaan is...

'Dat dacht ik ook in Disneyworld,' brengt een stem uit de groep mij even in verwarring. We zitten echt temidden van varanen op Rinca en beslist niet in een pretpark waar alles net echt lijkt. Het gevaar van het namaken van de werkelijke wereld is dat je eerst aan den lijve moet ondervinden dat de werkelijke wereld anders in elkaar zit. Sommigen moeten het zelfs met de dood bekopen. De slapende, onschuldige, log uitzierende reuze hagedissen, hebben levensgevaarlijke klauwen aan hun korte kromme poten, waar ze zich niet alleen goed mee af kunnen zetten, maar waarmee ze ook hun prooi in stukken rijten. Het is ook beter uit de buurt van hun staart te blijven, want daarmee kunnen ze hun prooi in een klap bewusteloos slaan.

Ik herinner mij een documentaire van Discovery waar een Française aantoonde dat varanen niet gevaarlijker zijn dan haar knuffelpoesjes thuis. Ze liep zomaar tussen de varanen, kroop op haar buik naar een groepje slapende joekeks toe en ging er naast liggen. Streelde ze, legde haar hoofd op de rug van een van die beesten en... ze overleefde het. Varanen jagen anders dan krokodillen. Wat ik ervan onthouden heb, is dat de ze wel net zo snel als krokodillen kunnen zijn, maar geen uithoudingsvermogen genoeg hebben om hun prooi lang te achtervolgen. Ze halen snelheden van ruim achttien kilometer per uur.

Meestal liggen ze in een hinderlaag. Wanneer hun prooi voorbijgaat, vallen ze aan. In hun bek zitten bacteriën die de prooi vergiften. Als een aangevallen dier weet te ontkomen en maar één beet heeft, sterft het aan bloedvergiftiging. Voor de varaan betekent dat afwachten totdat het gebeten beest verzwakt is. Ze hebben een enorme goede reukzin ontwikkeld en vinden het stervende dier nog voordat hij dood is. Soms wordt dan de prooi toch nog levend verscheurd. Komodo's ruiken bloed, rottend vlees en stervende dieren op kilometers afstand. Hun gehoor is echter slecht ontwikkeld en volgens onze *ranger* zijn ze nagenoeg doof.

Ik vraag me af hoe het gaat als een ander dier op het eiland een jong werpt. De varanen zullen er dan als de kippen bij zijn en zowel moeder als pasgeborene hebben volgens mij dan geen overlevingskansen. 'Soms weten wij wel wanneer een dier zwanger is, maar aangezien wij hier een wildreservaat hebben, grijpen we niet in. Dus worden inderdaad vaak jonggeborenen aangevallen en opgegeten. Ook vrouwen die ons eiland bezoeken worden van tevoren gewaarschuwd beter niet te komen wanneer ze ongesteld zijn,' zegt hij ietwat beschaamd en kijkt naar de grond waar hij met zijn gevorkte stok drie cirkeltjes tekent. Twee cirkeltjes veegt hij uit en nieuwsgierig vraag ik naar de betekenis ervan.

'Niks bijzonders. Over een week ga ik weer naar huis. Wij hebben drie weken dienst en een week vrij en ik verheug me al op mijn vrije dagen want ik ben vorige maand vader geworden!' antwoordt hij met een brede grijns en geeft het sein voor vertrek, maar niet eerder nadat hij ons op het hart drukt dat we bij elkaar moeten blijven. Zijn collega gaat voorop en hij sluit de rij. Onderweg vertelt hij nog een gruwelverhaal, dat echt gebeurd moet zijn, over een toerist die in de jaren zeventig zich van de groep verwijderde en op zijn eentje aan de wandel ging op Komodo. Het enige wat ze van hem terugvonden was zijn bril.

Aldus gewaarschuwd gaat de karavaan op weg.

Als ik onder de beschutting van de bomen vandaan ben, brandt de zon venijnig op mijn blote schouders, armen en benen. Het hoge dorre gras laat schrammen achter en ik heb meer moeite met het ontwijken van uitgedroogde wortels, rotsblokken en hopen karbouwenpoep, dan het uitkijken naar slapende of rennende varanen.

Het eerste in het wild levende dier is een hertachtig wezen dat ons nog net zijn achterwerk laat zien en met een sierlijke sprong in een stukje bamboebos verdwijnt, zonder de fotografen de kans te geven hem of haar in de lens te vangen. Een tweetal slapende varanen maakt het na een half uurtje weer goed. Bijna onzichtbaar liggen ze kop aan staart aan de voet van een dikke acacia-boom tussen de rottende en vochtige bladeren.

Wij worden op een afstandje gehouden met de gevorkte stokken en de hand van een van de *rangers* rust achteloos op zijn revolverholster. De flitsende lampjes zetten de donkere omgeving even in een witte gloed.

Behalve een karbouw, verzonken in een poel, met alleen zijn gehoornde kop boven de modder uit en die ons met grote zwarte ogen omkranst door ongelooflijk mooie wimpers wantrouwig aanstaart, wegschietende hagedissen (sommige van behoorlijke afmetingen), twee nieuwsgierige Timorherten, een

in de verte huilende wilde hond, een voorbijschietend wild varken, levert onze safari door berg en dal, verdroogde savannen, bamboebossen en een bloeiende wilde kapokboom, niets meer aan loslopend wild op. Wel verbrande lichaamsdelen en bij sommigen een knellende hoofdpijn. Diegenen die geen zonnebril bij zich hadden, hebben pijnlijke ogen door de schittering van de zon op het gebleekte gras.

Op het hoogste punt van het eiland heb ik een prachtig uitzicht over de heuvels naar de oceaan, die als een nog natte druipende aquarel verschillende nuances van de kleur blauw vertoont en aan de horizon overgaat in de even blauwe hemel met een enkele voorbijdrijvende wolk. In de verte ligt links Flores met daartussen de Sebolo eilanden. Rechts, een smal langgerekt eiland, Padar, met daarachter het grote eiland Komodo waar het topje van de Gunung Ara nog maar net zichtbaar is.

Terug in kampong Rinca stort ieder zich bezweet op de lauwe flesjes cola en bier van het enige restaurantje dat het dorpje rijk is. Dorpje is een grootse benaming voor de verzameling huizen waar een grote barak van de *rangers* een dominante plaats inneemt. De grote slapende varaan heeft zich een paar meter verderop gesleept en ligt daar weer voor dood verder te dromen over de maaltijd die hij enige uren geleden naar binnen schrokte. In de open keuken maakt een jonge varaan veel kabaal tussen de opgestapelde potten en pannen, op zoek naar etensresten. Hij is groot genoeg om enkelen van onze groep in beweging te zetten en de varaan, die met opgeheven kop en flitsend gevorkte tong bovenop een pan staat, te fotograferen. Op weg naar de boot rennen twee redelijk grote varanen heen en weer over het smalle paadje en demonstreren hun snelheid voor de groep vermoeide toeristen.

De warme zeewind brengt toch een beetje verkoeling en als de boot zich van het eiland losmaakt, worden we nagekeken door tientallen apen. Het is heerlijk zitten op de plastic tuinstoelen onder het houten afdakje van de kleine boot die geheel voor onze groep is. Er staat een sterke stroom en er waait een stevige wind waardoor er vrij hoge golven zijn. Niemand heeft last van zeeziekte. De geuren die vanachter de stuurhut vandaan komen herinneren mij eraan, dat het meer dan acht uur geleden is dat ik aan het ontbijt zat. Er worden wat emmers zeewater over het achterdek gespoeld en het weglopende water is bloedrood. Ik kan me niet herinneren dat we op de heenweg vissen gevangen hebben. Iedere keer als een van de bemanningsleden zijn lijntje binnenhaalde was dat leeg. Volgens de kapitein was de zee te wild. Maar dat bloed dan? Ineens weet ik het, er waren twee kippen aan boord. Ze lieten een luid protest horen toen ze met hun pootjes vastgebonden werden aan een van

de bolders. Inderdaad krijgen we bij onze drie gangen lunch eerst een kop opwekkende kippensoep van vers getrokken kippenbouillon. Daarna bami, nasi en ajam goreng en toch nog onverwachts *ikan* goreng. Tijdens onze tocht over Rinca op zoek naar varanen, vangt de bemanning nog twee tonijntjes, die maar meteen in de kokende olie gedompeld worden. De lunch wordt afgesloten met verse ananassen en bananen. Op de deining van de golven, het geluid van de krijsende vogels rondom de boot, die de restafvallen van onze lunch uit de toppen van de golven opduiken en het gepruttel van de ronkende motor, is het moeilijk je ogen open te houden. Ik doezel weg in een hazenslaapje. Niet voor lang, want tussen twee rotsachtige eilandjes, nog geen uurtje varen van Rinca vandaan, gooit de bemanning het anker uit en onder belangstelling van vissers en de bevolking van het dichtstbijzijnde eilandje, springen wij met duikbril en snorkel over boord om de mooie, wonderlijke wereld onder water te begluren. Het kleine ranke prauwtje dat achter onze boot aan slierde, wordt losgemaakt en degenen die niet van de boot durven te springen, worden via een houten zwemtrapje in de wankelende boot geladen. Vanuit de prauw in de golven duiken, is eigenlijk gevaarlijker dan vanaf de boot. Onder luid gejuich laat de eerste zich ruggelings uit het prauwtje vallen, waarbij de boorden onder water komen. Door een snelle reactie van de twee peddelaars, richt het bootje zich weer op. Als ik me vanuit het water in de prauw probeer te hijsen, maak ik teveel water en roept Rick dat hij liever niet met bootje en al om wil slaan. Het is een uurtje heerlijk stoeien met golven en wegduiken in de stilte van de zee onder het wateroppervlak, waar Ruud met de camera van Carla een paar prachtige tropische vissen voor de lens probeert te krijgen.

Als we terug zijn in het hotel zit Els volkomen ontspannen voor haar kamer op de galerij en is benieuwd naar mijn dag. 'Ik heb heerlijk niets gedaan. Uitgebred gebaad, haren gewassen en eindelijk weer eens een paar hoofdstukken achter elkaar in mijn boek kunnen lezen. Een wandeling langs het strand en boven op het terras van Nirwana verrukkelijke vruchtenshakes gedronken. De eigenaar van de *wisma* waar we gisteravond waren, kwam nog vertellen dat alles in orde gekomen is met die Oostenrijkse jongen. Hij was tegen tien uur uit het hospitaal weggegaan en lag de hele middag alweer op het strand.' 'Ben je nog naar de spiegelgrotten geweest?' 'Nee, volgens Carla en Pieter, die vorige keer hier waren, is er niet veel aan. Het zijn twee grotten waar pilaren in staan en daarachter, wat verder in de grotten moet een wand zijn die mica bevat. Je moet er op een bepaald tijdstip naar toe, want alleen als de zon erin schijnt, weerkaatst het zonnelicht op de micawand en dan lijkt het op een spiegel. Ik wilde vandaag gewoon niets

doen en dat is me goed bevallen.'

'Vergeten jullie niet vanavond om acht uur bij Nirwana te zijn, daar eten we gezamenlijk,' roept Mr. Bean ons in het voorbijgaan toe. Ik kijk Els aan en tegelijkertijd beginnen we te lachen. 'Ik was vanavond nu juist net van plan om bij Borobudur te gaan eten,' roept ze hem na.

Na al het opgedroogde zout met plenzen zoet water van mijn lijf gespoeld te hebben ga ik samen met Rick naar het winkeltje waar volgens de hotelmanager de enige internetmogelijkheid van Labuhanbajo is.

Onder het winkeltje, dat voornamelijk kleding verkoopt, is een woongedeelte waar twee grote monitoren de kamer domineren. De eigenaar is even weg en met blote voeten wachten wij, zittend op zijn bed op wat er komen gaat. In een walm van krètekrook stapt hij uit zijn slippers en knikt ons vriendelijk toe. Hij zet de computers aan en zegt dat het wel even kan duren. De verbinding met Bali is niet altijd goed. Meestal lukt het niet. Ook de elektriciteit laat het wel eens afweten. Vanavond wil Bali geen contact met zijn computers maken en na enige pogingen vindt de stroom ook wel dat hij genoeg energie geleverd heeft. We zitten in het donker totdat Rick zijn zaklantaarn aanknipt en de man kaarsjes kan aansteken. Er wordt driftig op allerlei programma's geklikt, twee keer een sigaret tot as gerookt, nerveus met de vingers op de formica tafel getrommeld, af en toe even de vingers luid krakend gebogen en tot slot verlaten we de kamer met een balende eigenaar. Hij loopt mee en tot aan de straat overstroomt hij ons met excuses.

We komen net op tijd om nog een paar minuten van de mooie zonsondergang te genieten.

Ben Hurs, lumbung's en rimpu's op Sumbawa

Zeven uur lang piepen ze onder mijn plastic stoel. Twee krielkipjes, vastgebonden aan elkaar en aan een stoelpoot, gevangen op het stalen dek van de veerboot die ons van Labuhanbajo, op het puntje van Flores, naar Sape, op het oostelijk puntje van Sumbawa vaart.

De familie die ze daar voor de overtocht gestald heeft, bestaat uit een vader, moeder, drie meisjes en twee jongens. De mannen van het gezin laten zich de rest van de tocht niet meer zien. Benedendeaks bewaken zij de korven waarin kippen dicht tegen elkaar, soms zelfs op elkaar gestapeld zitten, amechtig naar adem happend. De korven staan tussen de vrachtwagens, brommers en ook onze berg met bagage, die af en toe door Yance bewaakt wordt. In de brandende zon op het open gedeelte van het achterdek, tegen de opgehaalde laadklep aan, hebben enkele boeren rode lomboks en uien in de zon te drogen gelegd. Daartussen slapen zij, met een lap of handdoek om het hoofd gewikkeld totdat de boot in Sape aan zal leggen. Enkele chauffeurs zitten in een kring en spelen fanatiek een kaartspel, waar beslist bij gegokt wordt.

Op het bovendeck, dat naast rijen stoelen, ook door grote houten ligplaatsen in beslag genomen wordt, verblijven de rijkere passagiers. In het overdekte eerste *kelas* gedeelte liggen bebaarde en spaarzaam geklede toeristen languit tussen de in gouden sarongs geklede vrouwen, die hun hoofden met prachtige doeken bedekt houden. Ze zitten rechtop en proberen hun jengelende kroost stil te krijgen met pakjes sap, flesjes cola en doosjes zoete koekjes of snoepjes. Enkelen van onze groep willen ook gaan liggen, maar omdat alle banken bezet zijn, spreidt een tweetal hun pas gekochte sarongs op de heen en weer hellende grond en na een paar minuten vallen ze in een diepe, snurkende slaap.

Een stoere man, gekleed in kakigroen safaripak, stevige bergschoenen, donkere zonnebril op zijn spitse vervellende neus en een rode krullende baard om een met sproeten bezaaid verbrand gezicht, behangen met film en fotoapparatuur wekt mijn nieuwsgierigheid. Een groep *rangers* van de Komodo eilanden droeg zijn apparatuur voorzichtig naar zijn zitplaats en nam met veel respect afscheid van hem. Alleen temidden van zijn apparatuur blijft hij, als een verdwaalde Camel trofee man, tussen een groep giechelende meisjes de hele overtocht in een boek van John Irving lezen. Bij aankomst in Sape wenkt hij, als een sultan, zijn bediende en geeft hem in vloeiend Indonesisch opdracht vier kruiers voor hem te halen. Gevolgd door zijn personeel stapt hij van boord, verdwijnt met zijn apparatuur in een klaarstaande splinternieuwe landrover op weg naar een montagekamer ergens in Amerika.

Mr. Bean is geïnteresseerd in het oudste meisje van de groep achter mij en wil haar met zijn digitale camera fotograferen. Zij weigert voor hem te poseren, ondanks het aandringen van haar moeder en twee andere zusjes, die wel graag willen, maar niet goed bevonden worden door de fotograaf. Hij probeert af en toe onverwacht zijn camera op haar te richten, maar het is vergeefse moeite. Het meisje keert op tijd haar rug naar hem toe en het enige wat hij kan fotograferen zijn haar prachtige lange zwarte haren die bijna tot haar middel hangen. Halverwege de reis daalt hij af naar het benedendek op zoek naar Yance en haalt hem over de foto voor hem te maken. Het meisje poseert in een bevallige houding, maar herkent dan het toestel en draait zich snel om. Ze ratelt tegen Yance in een dialect dat hij maar half verstaat. Nou ja, het komt er op neer dat ze niet voor Mr. Bean wil poseren.

Achter op het passagiersdek is een klein buffetje waar je koffie, thee en flesjes frisdrank kunt bestellen. De bierglazen met koffie *tubruk* en zoete thee vinden gretig aftrek bij de ouderen. Cola is favoriet bij de jongeren en ook kleine maaltijden of een beker instant bamisoep die met kokend water omgetoverd wordt tot een warme hap welke best lekker smaakt.

Tegen drie uur in de middag meert de boot aan in de haven van Sape. Stofwolken dwarrelen op tussen de luid toeterende vrachtwagens, die zo snel mogelijk weg willen. Volgeladen handkarren worden door vier, vijf jongetjes onder leiding van een oudere man, in snel tempo tussen voorbij ronkende brommers, pruttelende auto's met stinkende uitlaatgassen gemanoevreerd naar een van de eettentjes aan de kant van de weg, waar de eigenaars ongeduldig staan te wachten.

De tientallen achterover hellende wagentjes met kittige paardjes ervoor, zijn niet genoeg om alle passagiers en hun bagage te vervoeren. Er ontstaan heftige discussies wie het eerste recht heeft op een wagentje. De koetsier blijft onverstoornbaar op de bok zitten en wacht totdat zijn wagen zover volgeladen is, dat hij achterover helt en het paardje bijna de lucht in getild wordt. Dan klapt hij met zijn zweep, roept iets onverstaanbaars en het paardje gaat direct in galop. Er wordt nog bagage boven op de passagiers gegooid. Iemand rent, zich vastklemmend aan een van de spijlen, mee en laat zich door de anderen op de kar hijsen. De koetsiers houden onderling een wedstrijd wie het eerste door de poort rijdt, op naar het centrum van Sape. De grote houten wielen schampen tegen elkaar en de paardjes worden met strakke teugels in bedwang gehouden. Het wedstrijdement wordt de drie kilometer lange rechte weg naar Sape gehandhaafd en pas aan de rand van de stad roepen de koetsiers hun paardjes een 'huhhuu' toe om stapvoets verder te gaan. De passagiers,

meestal bovenop elkaar gepropt tussen enorme stapels bagage moedigen de koetsier en hun paardje aan. Veel plezier en luid gelach overstemmen de angstkreten en gierende huilbuien van de allerjongsten. Het is een wonder dat er geen ongelukken gebeuren en het is niet verwonderlijk dat deze wagentjes hier *Ben Hurs* genoemd worden!

De kittige paardjes zijn in heel Indonesië zeer geliefd en sinds eeuwen vanuit Sumbawa naar alle uithoeken van Indonesië geëxporteerd. Overal in de archipel kom je dan ook deze paardjes voor de *dokars*, *bendi's*, *delemans* en andere voertuigen tegen.

Op Sumbawa zelf worden met deze paardjes races gehouden. Jonge kinderen berijden ze en er wordt gegokt door het publiek dat komt kijken. Vele gezinnen verliezen in een klap al hun spaargeld.

Onze bus rijdt tussen de links en rechts uitwijkende Ben Hurs door en passeert de vissershuisjes op palen in het water. Gevlochten droogrekken, een meter boven de golven van de zee, liggen vol met kleine visjes, die in de zon een penetrante vislucht verspreiden. Tussen de paalwoningen ontdek ik zo waar een moskee met zijn 'voeten' in de klotsende zee.

Een korte stop op de pasar van Sape, waar ontelbare Ben Hurs kris kras rijdend, met doordringend geklepper het straatbeeld onveilig maken. Verder richting Bima in de bus, die in een wonderlijk goede staat blijkt te zijn.

Na de stoffige weg van de haven naar Sape, komen we door een groene vallei met rijstterrassen en uitgestrekte uienvelden, waar de jonge omhoogschietende lange slanke stelen van de uienplanten zachtjes een paar centimeter boven de grond heen en weer dansen. Op een van die velden loopt een boer met een juk over de schouder, waaraan twee leren zakken hangen. Daar komt een straal water uit. In een van de slootjes vult hij de zakken weer en zo loopt hij de hele dag zijn landje te begieten. Naast rijst, zijn uien een belangrijk exportartikel van Sumbawa.

Op een gedeelte van de kronkelige smalle weg naar boven staan aapjes nieuwsgierig naar het voorbijrazende verkeer te koekeloeren. Als we uit de bus stappen met wat bananen die we verleidelijk voor ons uit houden, verdwijnen ze schichtig in de bomen of het struikgewas aan de kant. Enkele bananen worden naar ze toegegooid en een brutale grote mannetjesaap neemt een spurt naar de bananen. In een oogwenk heeft hij ze naar binnen gewerkt. Nu de baas getoond heeft dat er geen gevaar dreigt, komen de anderen ook dichterbij. Dicht genoeg om ze op de foto te krijgen. Vooral de moeders met hun jongen op de rug, of vastgeklemd aan de buik zijn een gewild object.

We passeren kleine dorpen, waar het leven vanaf het begin van de negentiende eeuw stilgestaan heeft. Een enkele schotelantenne en de losse elektriciteits-

draden tussen de huizen verklappen dat we in de twintigste eeuw leven. In een van die dorpjes mogen we, onder leiding van de *kepala dessa*, het dorpshoofd, een kijkje nemen in de voorraadhuisjes boven op een heuvel even buiten het dorp. Daar staat een verzameling vierkante huisjes hoog op palen, met een ingenieus systeem om ratten en ander ongedierte bij de voorraad rijst en gedroogde maïs weg te houden.

Half liggend op de wankel trap van een van deze *lumbungs*, rijstschuren, probeer ik onder grote belangstelling van de dorpsjeugd, een foto te maken. Op de begane grond gekomen drommen ze om me heen en willen allemaal op de foto. Ik doe alsof en iedereen is tevreden. Jos heeft het wat moeilijker als hij na een paar opnames zijn video terugspoelt en op het scherm de kinderen naar zichzelf laat kijken. Gelach, gegiechel en enkele angstige snuitjes, wanneer ze ineens een close up van zichzelf zien.

Teruglopend naar de bus worden we vriendelijk begroet door de ouderen die aan het werk zijn in hun tuintjes. Krijsend gegil van biggetjes, vastgebonden aan een pootje, blaffende en grommende honden, kakelende kippen en loeiende karbouwen vormen een afscheidsconcert dat bij de bus afgesloten wordt door een kudde traag schommelende en zachtjes loeiende, onder de modder zittende karbouwen die na hun werk op de sawah's op weg zijn naar de rivier voor hun dagelijkse bad.

Helaas bereizen wij maar een klein deel van Sumbawa, dat tussen Flores, Komodo en Lombok in het rijtje eilanden ligt, dat ik vroeger op school op moest dreunen. Het is een ruig eiland met veel bergen, baaien, schiereilanden en vooral uitgedoofde vulkanen. In het verleden zijn deze vulkanen zeer actief geweest en de uitbarsting van de Gunung Tambora, de hoogste berg op Sumbawa, was een van de ergste uit de geschiedenis. Vulkanologen hebben geconstateerd dat bij de uitbarsting niet alleen duizend meter van de top vernietigd werd en er meer dan tienduizend mensen omkwamen, maar ook dat de eruptie klimatologisch een groter effect heeft gehad dan de atoombom in de tweede wereldoorlog op Hiroshima. Tegenwoordig is de slapende Tambora voor enthousiaste bergbeklimmers een waar avontuur.

We passeren het dorpje Wavo en Yance vertelt boven het geronk van de motor uit dat in deze streek de *Dou Donggo* wonen. Een heel aparte groep, tussen de merendeels islamitische bevolking. Ze hebben eeuwenoude tradities, zoals het offeren van dieren om de geesten en goden gunstig te stemmen, zodat er een goede oogst zal zijn, of een zieke snel beter zal worden. Net als in de oude dorpen op Flores, hebben zij hun eigen weefpatronen voor hun sarongs, die hier *tembe ala* genoemd worden.

In de baai van Bima rijden we tegen de avond langs zoutwinningsgebieden. De zoutvlakten worden met lage dijken afgedamd. Het zeewater verdampt binnen een dag of vijf en een laag zout blijft over, dat per hectare bijna twee ton zout oplevert. Het is zwaar werken onder de hete zon met het bijtende zout dat in grote blauwe plastic zakken met mankracht op elkaar gestapeld wordt, om later naar de haven vervoerd te worden.

Tijdens een korte stop in de haven zie ik de blauwe zakken met zout op de schouders van tanige magere havenarbeiders over een zwiepende loopplank gaan, waarna ze in het ruim van een houten vrachtschip vallen. Het schip ziet er haveloos uit en het breeuwtouw hangt uit de brede naden in de wind te drogen. Ik vraag me af hoeveel water er weggepompt moet worden tijdens de reis op zee naar de volgende haven.

De havenarbeiders stoppen met hun zware werk om naar de wandelende groep toeristen te kijken. De bus rijdt stapvoets achter de groep aan en dat is voor enkelen, die niet zo gefascineerd zijn door het havengebeuren, een kansje om zittend de haven te bekijken. Voor de koelte hoeven ze het niet te doen, in en uit de bus is het over de vijfendertig graden. Misschien is het in de bus wel enkele graden meer.

Uit het ruim van een roestig stalen schip klinkt klagelijk geloei. Met een slang spuit een bemanningslid een straal koel water in het ruim en hij wenkt uitnodigend naar mij om aan boord te stappen. Nieuwsgierig kijk ik naar beneden, waar een aantal karbouwen, met de horens aan elkaar vastgebonden, in het ruim staan. Klaar om op een van de andere eilanden verkocht te worden, samen met een paar bruine koeien. In het voorste gedeelte van het ruim, afgescheiden van de koeien door een stalen plaat, liggen zakken met kleine uitjes, onder ander de bekende pittige *bawang mèrah*, sjalotjes en *bawang putih*, knoflook.

Achter een van de houten gebouwtjes komen twee jongetjes van een jaar of twaalf in goudgele blouses en dito shortjes aangehuppeld. Dichterbij gekomen zie ik dat ze in voetbaltenuue zijn. Wanneer ik, niet meer afgeleid door de opzichtige kleding, naar hun gezichten kijk, blijkt het een tweeling te zijn. In Nederland struikel je over meerlingen, hier in Indonesië is het nog steeds zo bijzonder dat een volwassen man als Yance er mee op de foto wil.

En weer is het donker als we voor ons hotel stoppen. Helaas, het hotel is vol. Jawel er was wel geboekt voor onze groep, maar een uur geleden arriveerde er een andere groep en men dacht ....

Een half uurtje later stoppen we voor een beduidend minder luxe hotel, waar we met kaarslicht in de lobby ontvangen worden. De elektriciteit is in deze

wijk net uitgevallen en jammer voor ons is de keuken gesloten. Yance, een expert in het vinden van Chinese restaurants, brengt ons naar een van zijn favoriete stekjes, waar we bij het licht van suizende petroleumlampen aan de maaltijd gaan. Onder luid gejuich flikkeren de tl-buizen halverwege de maaltijd weer aan.

Voor het naar bed gaan drink ik met een humeurige Rick in de hal nog een glas warme thee. Bij het tweede glas wordt de oorzaak van zijn slecht humeur mij duidelijk.

Hij is door Hans aangesproken over zijn controle op de uitgaven van Yance. Hans begrijpt niet waarom Yance bij het ene hotel meer geld vraagt voor fooi dan bij het andere hotel. Ook worden er verschillende bedragen berekend voor de bijrijders van de bus die we op Flores hadden en hier op Sumbawa. Hij vindt dat de verschillen te groot zijn en waarom Rick dat zomaar uitbetaalde zonder uitleg aan Yance te vragen. Tevergeefs probeerde hij Hans duidelijk te maken dat hij wel met Yance overlegd heeft en dat in een land als Indonesië niets vast ligt en dat Hans dat toch wel moest weten. Maar Hans bleef bij zijn standpunt dat Rick beter moet controleren en tijdens de afrekeningen van Yance erbij moet zijn. Rick had tenslotte zijn schouders opgehaald en voorgesteld dat Hans de laatste dagen de kas beheert, maar daar wilde Hans niets van weten en hij is boos naar zijn kamer gegaan.

‘Ik begrijp er echt geen barst van. Hij is altijd zo druk bezig met afdingen en vindt alles *‘mahal,*’ te duur, als hij iets koopt. Maar gisteren gaf hij zomaar tienduizend rupiahs aan een schoolmeidje dat haar rapport liet zien. En ze had niet eens zo’n goed rapport!’

‘Hoor ik hier de meester in Rick op vakantie? Joh, dat afdingen is gewoon een sport voor hem om met de mensen in contact te komen en zijn Indoneesisch weer op te vijzelen. En dat geld voor een slecht rapport, is weer de andere kant van hem. Ik heb vaak gezien dat hij soms iemand een extraatje toestopt.’

‘Nou dat is dan wel lief van hem, maar ik snap er echt niks van dat hij bijna over de rooie gaat om die paar gulden die Yance er soms bovenop doet. Hij moet als oud-Indischgast toch weten dat overal smeergeld betaald moet worden om iets gedaan te krijgen. En Yance is toch ook maar voor de leeuwen gegooid, zo onverwacht met een groep op sjouw. Nou ja, jij heb je portie gehad in Irian, dus je weet waar ik het over heb!’

‘Dat weet ik maar al te goed. Het is niet makkelijk om het iedereen naar de zin te maken. Dat moet je ook beslist niet proberen. Het gaat ten koste van jezelf, vooral als je met een groep reist, waar je een paar weken daarvoor nog geen mens van kent. Tijdens het vorderen van de reis geeft iedereen, niemand

uitgezonderd, van tijd tot tijd een kijkje in de nissen van zijn of haar persoonlijkheid.'

Als we tegen half twaalf naar bed gaan, is Rick's goede humeur weer terug.

Het houten paleis van de sultan van Bima, inmiddels een museum, passeren wij op weg naar het vliegveld. Veel missen we er niet aan, stelt Yance ons gerust. Als we ooit nog eens terug komen op Sumbawa, dan moeten we doorrijden naar Sumbawa Besar. Daar staat een heel mooi houten paleis. Maar als we nog eens in Bima komen en meer tijd hebben, dan is het toch wel de moeite waard om het museum te bezoeken, vooral omdat daar de heilige voorwerpen zijn, onder andere gouden krissen en de gouden kroon van de sultan van Bima, met ontelbare diamanten.

Het is druk op het kleine vliegveld, waar in een imposant glazen gebouw de vertrekhal ondergebracht is. Maar de deuren zijn gesloten en we moeten via een klein houten gebouwtje, waar men aan een verbouwing bezig is, naar de incheckbalie. Daar staan we mannetje aan mannetje tussen een grote groep, die naar ik denk, gezien de vele gesluierte vrouwen en mannen met witte gehaakte hadji petjes, uit Meklagangers bestaat.

In het enige winkeltje in de ruime vertrekhal zit ik op een krukje tussen stapels T-shirts naast een gesluierte vrouw, gehuld in een prachtig groen, met gouddraad versierd gewaad tot over haar sandalen. Alleen haar mooie donkere ogen, achter een te grote bril en haar handen vertonen haar, voor een Indonesische, erg blanke huid. Ze zoekt een T-shirtje met de afbeelding van het paleis voor haar zoon, die naar Mekka gaat.

'Hij is de vijfde van onze generatie die op pelgrimage gaat,' vertrouwt ze me toe. En het komende half uur krijg ik een kijkje achter de schermen van een islamitische vrouw uit Bima. Nooit geweten dat haar hoofddoek *rimpu* heet en dat je witte *rimpu*'s hebt die gedragen worden door strenge Muhammadiyah-leden, zoals ik ze vele malen op Sumatra en Java tegenkwam. Loopt een meisje met een gele *rimpu* omgeslagen, dan behoort ze tot een adellijke familie en voor de allerhoogsten, dat zijn alleen de dochters van de sultan, is de groene *rimpu*. Ik kom er niet achter of het alleen voor de islamitische vrouwen op Sumbawa geldt, of voor heel Indonesië. Op het moment dat ik het haar wil vragen, zegt de verkoopster dat ze de winkel gaat sluiten en ons vliegtuig over tien minuten zal vertrekken. Met een T-shirtje en twee flesjes Bima massageolie sta ik in de massa en kan nergens mijn instapkaart vinden. 'Die heb je ook niet,' zegt Els achter mij. Yance overhandigt de kaart bij de controle, die niets voorstelt. Want driekwart van de groep mensen blijft achter onder de bomen en zwaait met betraande ogen naar hun pelgrim, beladen met kartonnen ge-

baksdoosjes en andere foerage voor de lange vlucht naar Mekka. Op het trapje van de Fokker 27 wordt door een toegesnelde hadji nog foto's gemaakt voor het familiearchief.

Laatste stop op Bali

Bali is thuishkomen voor mij. De drukke weg naar Ubud heeft tal van herkenningpunten.

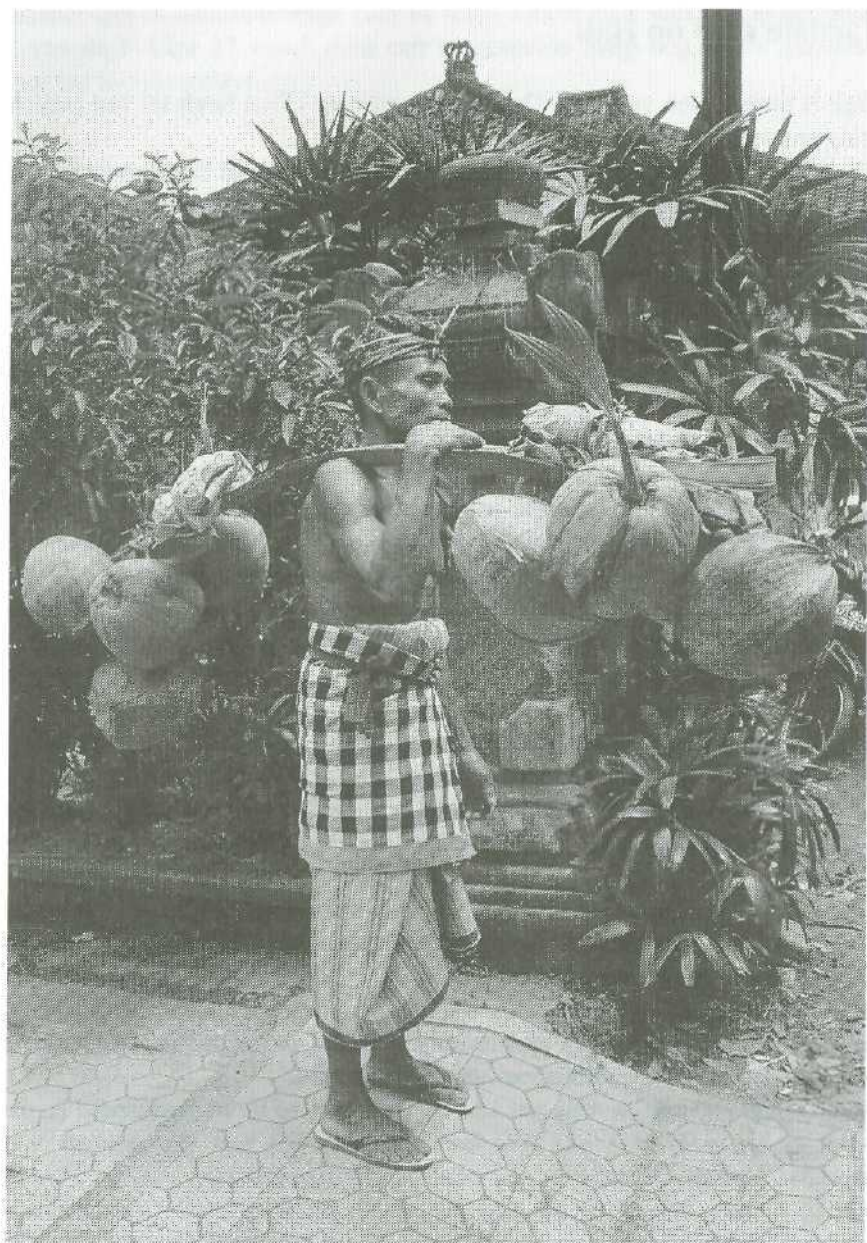
De rit kan mij niet lang genoeg duren en mijn wens wordt direct verhoord. Er is zoveel verkeer in beide richtingen, dat er van inhalen geen sprake is. De chauffeur probeert de afstand tussen zijn voertuig en de open jeep met ongeduldige toeristen minimaal te houden, intussen speurend naar een gaatje om in te halen. Dat lukt niet, want de tegenliggers rijden ook bumper aan bumper. Voor een zilversmid, waar ik enige jaren geleden een paar prachtige sierraden kocht, staat de bus een minuut of tien muurvast. Ik moet me bedwingen om niet uit te stappen en de toonzaal binnen te stappen waar twee enorme fans zacht zoemend de langdurige onderhandelingen koel houden. We zitten in een luxe bus. De beste van onze hele reis, met heerlijke zachte zitplaatsen. De rit, die niet langer dan drie kwartier zou moeten duren, maar nu meer dan een uur in beslag neemt, is zo geen straf.

Bij het begin van het dorp, waar de weg naar links je naar het Apenbos brengt, kan de bus niet verder. Wij moeten rechtdoor om bij ons hotel te komen. De weg, aan weerszijden versierd met *penjors*, lange wuivende bamboestengels waar sierlijke slierten van palmladeren als vanen in de wind wapperen, is de hele week afgesloten.

In de straat tegenover het hotel staat een van de oudste tempels van Ubud. Gedurende zeven dagen mogen toeristen de tempel niet betreden en over een gedeelte van de weg voor de tempel is een prachtige overkapping gemaakt. De ingang van de tempel is versierd met kleurige vlaggen en er staan offerchalen.

Het grootste deel van de bevolking van Bali beleeft het hindoeïsme, maar dat verschilt enorm van het hindoeïsme van India, waar het oorspronkelijk vandaan komt. Toen ik voor het eerst in India rondreisde, zag ik vele overeenkomsten met Bali, maar de Balinezen hebben een geheel eigen identiteit ontwikkeld met invloeden van andere religies, zoals onder andere het boeddhisme, en natuurlijk de tradities van het Balinese volk.

Indrukwekkend zijn de vele tempels op Bali, wel zo'n twintigduizend en dan staat er bij ieder huis ook nog een huistempeltje, met vier altaren: voor Brahma, Vishnu en Shiva en één waar de offertjes gemaakt worden. Hoe rijker de familie, hoe groter het huis, hoe groter de huistempel. Ooit maakte ik de voorbereidingen van een crematie mee en bij het altaar ontstond een complete uitstalling van alles wat men voor het offeren nodig had. Van de bekende torens fruit en bloemen, tot een, in z'n geheel geroosterd varken toe.

Voorbijganger in Ubud

Het hoogtepunt van het tempelfeest is gisteren geweest, vertelt de buschauffeur. Toen moest hij zijn passagiers twee kilometer voor het dorp al afzetten. Jammer dat we een dag te laat in Ubud aangekomen zijn. Ook al is het dan verboden in de tempel te komen, de lange kleurige stoet Balinezen op weg naar de tempel met hun offers, is een indrukwekkende gebeurtenis.

We zullen dus een paar honderd meter met onze bagage moeten lopen. Dat gebeurt onder grote belangstelling van de verkopers die voor hun winkeltje of warong zitten. Yance is een beetje in paniek en vindt het verschrikkelijk dat we zelf met onze bagage moeten sjouwen, ook al verzekeren we hem dat het geen bezwaar is. Goed voor de stijve spieren na de vlucht en de busrit.

Ons hotel ligt, zoals zoveel hotels in Ubud, in de diepte. Vaak liggen de hotels onder, of juist boven de rijstterrassen. Ubud is gebouwd tussen steile ravijnen met rijstvelden in de diepe dalen of op de kleine vlakten. Rijdend of lopend door Ubud zijn er behoorlijk steile stukken, waar je je kuitspieren aardig voelt spannen als je de hoogte in loopt. Ga je van de geasfalteerde weg af, de 'gangs' in, dan is het lopen tussen de dalende landweggetjes soms een ware slijtageslag voor je knieën. Ook een wandeling over de dijkjes van de natte sawahvelden vereist enige balanceerkunst voor de droge voeten weer op de verharde weg komt. Voor de eerste keer een oriënterende wandeling, kan leiden tot urenlange dagtochten. De omgeving is prachtig!

Fietsen wordt in en rondom Ubud veelvuldig gedaan door toeristen, die 's avonds in een van de vele restaurantjes, of op de galerij van hun hotel, wisma of guesthouse met lyrische bewoordingen de schoonheid van Ubud beschrijven.

Kenmerkend voor de toegang tot alle erven en huizen in Bali zijn de beeldhouwde wachters met een zwart wit geblokte sarong om de lenden gedrapeerd. De toegang is smal om het de boze geesten, die meestal dik zijn, moeilijk te maken binnen te komen, de bewoners te plagen en in het ergste geval ongeluk te brengen. Dreigend, met een opgeheven zwaard, grijzen ze je angstaanjagend toe. Hun grijze stenen, puntig geslepen hoektanden steken gevaarlijk uit de brede monden. Een ieder met kwade bedoeling zal bij het zien van deze figuren direct rechtsomkeert gaan.

Wij laten ons er niet door afschrikken en dalen de trappen af, soms even stil staand om op adem te komen en van het uitzicht beneden ons te genieten. Ook de weelderige planten met bloeiende bloemen brengen mij in verrukking en wanneer ik voor de bungalows vijvertjes met lotusbloemen ontdek, ben ik intens tevreden. Maar er wachten me nog meer verrassingen. Tussen de twee verdiepingen hoge bungalows ligt een groot zwembad met helder, koel water

en luie ligstoelen onder rieten parasollen. Obers in traditionele klederdracht lopen, geheel niet gehinderd door hun strakke gebatikte sarongs, geruisloos met koele drankjes en warme snacks rond.

Terwijl wij in het gedeeltelijk open restaurantje aan het zwembad voorzien worden van zo'n koel drankje, is Yance druk bezig lootjes te maken.

'Niet alle bungalows even mooi. Soms jullie boffen beneden, soms ook boffen boven. Beneden mooie grote kamers bij nieuwe bungalows, ook boven bij nieuwe bungalows mooie kamers en mooi uitzicht over de sawahs. Maar ook mooi uitzicht bij oude bungalows, bij zwembad. Wij gaan loten. Geen ruzie dan en geen gezeur. Iedereen eerlijk de bungalow gekregen,' legt hij ons uit en schudt de in vieren gevouwen briefjes nog eens goed door elkaar in zijn baseballpetje.

De goden zijn me zeer gunstig gestemd. Ik krijg een van de nieuwe bungalows toegewezen. Voor op het terrasje is een bamboezitje met een thermoskan thee en twee kopjes op schoteltjes. Het potje suiker is, ondanks dat er een deksetje op zit, vergeven van de mieren. Een kleine dissonant in het paradijsje.

De kamer is een balzaal waar twee enorme tweepersoons bedden van bamboe staan. Op de dekbedden, blauw met roze bloemmotieven, liggen heel kunstig, in waaiervorm gevouwen, roze badlakens. Een spiegelwand maakt de kamer nog groter en aan het eind staat een luxe wastafel in een nis, met een deur die toegang geeft tot de badkamer met bad en warm water! Ik ben nauwelijks van mijn verbazing bekomen, of Rick tikt tegen de uit twee delen bestaande houten deur. Geen gewone houten deur, een kunststukje van Balinees houtsnijwerk.

'Ga je mee zwemmen en daarna op mijn voorgalerijtje koffie drinken met uitzicht over de rijstvelden waar men aan het oogsten is,' roept hij.

We zijn niet de enigen die verkoeling zoeken en het is een van de laatste keren tijdens deze reis dat we als groep bij elkaar zijn.

Yance vertrekt voor de dagen dat we in Ubud zijn terug naar Kuta waar hij een kamertje heeft en zich bezig gaat houden met excursies voor de twee reizigers waarmee hij door Sulawesi reisde.

Twee dagen alleen door Ubud zwerven, plekjes opzoeken waar dierbare herinneringen aan verbonden zijn. Uren in bekende restaurantjes zitten en naar de tempel waar de Kecakdansen plaats vinden. Misschien zie ik Nyoman tussen de dansers, de schilder bij wie ik samen met Marion een paar jaar geleden bij logeerde en zo het Balinees gezinsleven van dichtbij meemaakte. Twee dagen zijn te kort voor mijn wensen en plannetjes, die toch weer anders verlopen dan ik me gedacht had.

Ubud, bekend als cultureel centrum van Bali, heeft een speciaal plekje in mijn hart veroverd. Vanaf de eerste keer dat ik hier kwam, voelde ik me er volkomen thuis. De bevolking is vriendelijk en hun tradities zijn voor mij een onuitputtelijke bron van steeds nieuwe ontdekkingsreizen naar het ongrijpbare in het leven.

Lang voordat de toerist Ubud ontdekte als een inspirerende plek om te schilderen, beeldhouwen, schrijven of zomaar een beetje over het leven te filosoferen, was Ubud voor de Balinees een heilige plaats, waar een overvloed aan geneeskrachtige kruiden en planten groeide, die door de bewoners in verse of gedroogde vorm als *ubad*, het Balinese woord voor medicijn, verkocht werd. De Balinezen hebben een eigen taal, maar sommige woorden zijn sterk verwant aan het Indonesisch. Zo is het Indonesische woord voor medicijn *obat*. Tegenwoordig is in Ubud de handel in *ubad* verdwenen en een uithangbord van *Nonja Meneer, jamu's*, geneeskrachtige kruidenpoeders en extracten, laat weten dat de kruidenfabriek in Semarang de lokale kruiden verbannen heeft. Wandelend door de kampongs, kom je nog kleine kruidenvelden tegen voor eigen gebruik en een babbeltje met de eigenaars leert je dat tegen elk ongemak en elke ziekte een kruid gewassen is.

Ubud is ook de bakermat van de Balinese schilderkunst, die in de jaren dertig niet alleen kunstenaars uit Bali, maar ook uit het buitenland trok. Vandaag de dag is Ubud nog steeds bevolkt met schilders, houtsnijders, schrijvers en niet te vergeten dansers die in dansscholen de klassieke Balinese dansen en muziek onderrichten aan de volgende generatie. Veel buitenlandse dansscholen sturen hun studenten naar Ubud voor een workshop. Ook als toerist kun je een weekje ondergedompeld en ingewijd worden in de geheimen van de gamelan, de mysterieuze gezichtsuitdrukkingen, de stand van de armen, handen en vingers, benen, voeten en tenen die bij de vele Balinese dansen horen.

Maar Ubud is ook bevolkt met mensen uit alle delen van de wereld, die hier neerstreken en zijn blijven hangen na een zwerftocht van maanden, zo niet jaren, over de wereldbol... Ze hebben een huisje laten bouwen tussen de rijstvelden, of een paar kilometer buiten de stad en daar hun muze gevonden. Zo wonen er vele Nederlanders die van tijd tot tijd in het moederland komen exposeren, of een nieuw boek laten verschijnen.

Een aantal boetiekjes met chique kleding, schoeisel of kunstwerken is grotendeels in buitenlandse handen. Zo ook een koffieshopje waar een Japanse achter de cappuccinomachine staat te swingen op een liedje van de Beatles en mij meetroont naar de vitrine vol gebakjes die bij Kwekkeboom naast Tuschinski in Amsterdam niet zouden misstaan.

'Good stuff, you like? Take Ubud Brownie, good for you!' prijst ze een van

haar gebakjes aan. Ik ben gek op chocolade, dus kies ik de aangeprezen Ubud Brownie, met een extra grote kop heerlijke cappuccino. Nog voordat Rick zijn bestelling wil doorgeven, komt ze al met zijn favoriete gebak aan en met een glimlach van oor tot oor zegt ze: 'I remember you like!' Het is Rick's stamkroeg, waar hij in het begin van zijn halfjaarlijkse reis neerstreek om te acclimatiseren en fanatiek met de Japanse schone aan een schelpenspelletje verslingerd raakte.

Heel slim zijn de lage tafels omgetoverd tot klantenbindende speeltafels, die bij iedere nieuwkomer nieuwsgierigheid, of herkenning oproepen. Voordat ik het weet heb ik een handvol schelpjes en word ik wegwijs gemaakt in de spelregels. Maar als ik het spelletje eindelijk doorkrijg, pas bij de derde ronde, word ik ietwat lichtjes in mijn hoofd en lichtelijk draaierig, wat ik uiteraard aan vermoeidheid toeschrijf... totdat iemand anders in het tentje zich ook draaierig voelt. Ik krijg een visioen van hashcake...

Rick kijkt even op van zijn spel, hij is aan de winnende hand. Maar als hij mij zwetend tegenover zich ziet, vraagt hij bezorgd: 'Tjeetje wat is er met jou aan de hand?' Eer ik kan antwoorden, antwoordt de vrolijke juffrouw olijk: 'You know, she like Ubud Brownie. Good stuff!' Dan dringt het tot me door dat de Brownie, die ik gelukkig nog maar voor de helft opgegeten heb, inderdaad *good stuff* bevat en is mij de ietwat overdreven vrolijkheid van de Japanse ineens duidelijk geworden. Gelukkig is het 'slechts' rum en arak, als ik de eigenaresse mag geloven. In ieder geval verklaart het de overdreven hoge prijs voor dit gebakje! Uiteraard verlies ik dat spelletje met mijn wazig hoofd. Het meisje glimlacht medelijdend en brengt een glas water, als ik ook wat bleekjes rond de neus word. Lichtelijk zweverig besluit ik de frisse lucht op te zoeken en verzeker ik Rick dat ik het wel red.

Maar ik red het net tot de schoonheidssalon een paar honderd meter verder, waar twee vriendelijke dames in sarong met spierwitte bloesjes mij liefdevol naar een gemakkelijke kappersstoel leiden. 'You got a Ubud Brownie,' giechelen ze, als ik vertel waarom ik zo duizelig ben. Wijzend op de grijze strepen die tussen mijn zwarte haren door glinsteren: 'Maybe you are to old for stuff? You better take a massage?' En daarin hebben ze gelijk. Het kost me teveel moeite om ze uit te leggen dat ik ongewild aan 'the stuff' gegaan ben.

Maar na twee kopjes hete thee, waar een onbekende bloem in drijft, krijg ik weer oog voor mijn omgeving. De meisjes hebben niets te doen. Het is stil in Ubud de laatste tijd. Weinig toeristen en de toeristen die komen, blijven maar voor een of twee dagen. Dan willen ze van alles zien en hebben geen tijd voor een schoonheidsbehandeling. Of ik lang blijf? Helaas, ook maar twee nach-

ten. Maar als ik de prijslijst zie en de meisjes vertellen wat ze allemaal met mijn lijf gaan doen voor dat bedrag, ben ik gauw overgehaald. ‘Als u nog meer mensen meebrengt, krijgt u allemaal tien procent korting,’ beloven ze gretig wanneer ik een afspraak voor de volgende dag gemaakt heb.

Mijn wasgoed is aan een goede wasbeurt toe na al die weken snelle handwasjes en af en toe een stevige schrobbeurt door een wasbaas van het hotel. De wasserij staat een paar honderd meter van ons hotel en is voorzien van grote wasmachines en droogtrommels die overuren maken. De man achter de toonbank markeert mijn kledingstukken met gekleurde draadjes en gooit ze op een enorme berg wasgoed.

‘Als dat maar goed komt, ik ben al eens een broek van Jos kwijt geraakt,’ roept Rina boven het geraas van een wasmachine uit die aan het centrifugeren is. Ik kan haar geruststellen met mijn ervaringen in India. De eerste keer was ik er ook niet zo zeker van toen de wasbaas van het hotel rode draadjes in mijn kleren bevestigde. Het systeem werkt uitstekend en ook hier op Bali (kennelijk met het hindoeïsme ook overgewaaid uit India) heb ik binnen vierentwintig uur al mijn kleren spierwit, schoon en gestreken terug.

Zelf ben ik ook wel aan een wasbeurt toe na urenlang over rijstvelden sjouwen, de aapjes in het apenbos voeren, op de pasar cadeautjes uitzoeken en mijn zomergarderobe aanvullen. Maar eerst achter een van de vele computers die overal in Ubud snel en efficiënt voor een internetverbinding zorgen. De met ‘Internet café’ aangeduide winkel is de mooiste die ik op deze reis binnen stap. In een airco gekoelde zaal, versierd met weelderige planten, staan tien computers met groot beeldscherm en achterin kun je heerlijke koffie en verse vruchtensappen bestellen, die men op het tafeltje naast je beeldscherm zet. Het is een genot om rustig al de briefjes te lezen die zich de laatste tien dagen in mijn digitale brievenbus hebben opgestapeld. Ook tijd om alle indrukken uitgebreid in een lange brief te schrijven en er zeker van zijn dat die binnen korte tijd door het thuisfront gelezen kan worden.

Met Carla en Els naar ‘Traditional Salon Ayu, for ladies & gents’ aan de Hanomanstreet, waar we ons twee uur lang laten verwennen met een *Mandi Lulur*, een traditioneel kruidenbad, voorafgegaan door een massage met sandelhout olie en een avocado cream scrub.

Ze komt nog maar net boven de massagetafel uit, kleine Lizzy uit Oost-Java. Een speciale opleiding heeft ze niet gehad. Het *pidjiten* is van generatie op generatie overgegaan en ze babbelt honderduit over haar familie terwijl haar slanke vingers elke spier stevig onder handen neemt. Ze is blij dat ze mij als

klant heeft. 'Ik hou van Indische en Indonesische huid, lekker zacht,' vertrouwt ze me toe en streeft over mijn rug, om even daarna boven op me te gaan staan en met haar tenen de plekken die 'low back pain' veroorzaken, eens stevig 'onder voeten' te nemen. Nadat ik ingesmeerd ben met een smurrie van avocado vermengd met nog wat geurige ingrediënten, moet ik vijf minuten stil liggen, met een komkommermaskertje, terwijl Lizzy het bad vol laat lopen. Het scrubben is een massage op zich en op de gebatikte sarong die de massagetafel bedekt, liggen rolletjes gedroogde avocadocrème vermengd met mijn dode bruine huidcellen.

'Een uitstekende behandeling om het vervellen van een door zon gebruide huid te voorkomen,' zegt ze, 'vooral bij mensen met een blanke huid.' En dan volgt er een tijdje weken in een bad met rood gekleurd water, waar bloemen, kruiden, zeewier en grasjes in rondrijven. Als het water afgekoeld is, word ik als een baby afgespoeld en krijg nog een ontspannende hoofdmassage tijdens het wassen van mijn haren.

Tot slot van dit alles worden nog mijn handen en voeten gemanicurd en zeventigduizend rupiahs, plus tienduizend rupiahs fooi later, sta ik schoon en uitgerust weer buiten, waar ik een zwetende, maar blij kijkende Hans met een prachtige houten Boeddha tegenkom. 'Heb ik altijd al willen hebben, maar nooit een gevonden die me beviel en kijk nu eens, een gaaf exemplaar, voor maar tachtigduizend,' lacht hij tevreden.

In het centrum, op de pasar of zomaar op een terrasje uitkijkend over de sawah's, zie ik af en toe iemand uit de groep opduiken. Meestal met een nieuwe aanwinst voor de garderobe of souvenirs voor het thuisfront en de pas bezochte restaurantjes die bevielen, worden aangewezen. Zelf geef ik de voorkeur aan het Padang restaurantje om de hoek bij de koffiешop met Ubud Brownies. De ambiance is niet zo luxe als de meeste restaurants, maar het eten is er verrukkelijk en voor de prijs van een maal in 'Dirty Duck' bijvoorbeeld, kun je hier drie tot vier keer uitgebreid, echt Indonesisch eten. De laatste avond in Ubud gaan Els, Rick en ik echter op chique. We kunnen uitzoeken. Overal is plaats genoeg. De restaurants waar veel toeristen zitten, hebben of een westerse kaart met T-bonesteaks, hamburgers en vis, of het zijn goedkope eethuisjes, waar een mengeling van westerse en oosterse maaltijden geserveerd wordt. We vinden in een zijstraatje een grotendeels openlucht restaurant onder een afdak van gevlochten palmladeren en uitzicht over de rijstvelden, waar de donkere silhouetten van de palmbomen in de verte bij het vallen van de avond voor een romantische sfeer zorgen. We worden omringd door vriendelijke obers die blij zijn iets voor ons te kunnen doen. De hele avond blijven we de enige gasten en omdat we het erg lekker, maar ook zielig voor het personeel

vinden, dineren we er uitgebreid.

Er ligt een berichtje van Yance voor ons bij het ontbijt: de bus komt ons niet om tien uur ophalen, maar tegen twaalf uur. Dat vinden we niet erg. Het is een van de weinige keren tijdens deze reis dat we het allemaal met elkaar eens zijn: we blijven eigenlijk liever hier in Ubud de laatste twee dagen dan in het drukke Kuta. Al gauw staat de berg bagage bij de balie en vertrekt iedereen voor een laatste wandeling door Ubud. Om twaalf uur belt Yance dat het drie uur wordt en dan is de eensgezindheid alweer verdwenen en wil een aantal toch wel zo snel mogelijk naar Kuta, want dan kunnen ze nog een duik in de hoge golven nemen of de winkeltjes afstruinen en daar zijn eigenlijk ook wel restaurantjes met erg lekker eten.

Eindelijk komt Yance tegen halfvier, ietwat gestresst de trappen af gerend. Dat is een komisch gezicht, want hij heeft zich in Balinese klederdracht gestoken en hierbij past eerder een rustige, waardige stap. In plaats daarvan neemt hij grote stappen, terwijl hij zijn sarong tot halverwege zijn knieën opgetrokken heeft. We willen natuurlijk een foto van hem maken, maar daar heeft hij geen tijd voor. Met moeite heeft hij toestemming gekregen om de bus tot voor het hotel te laten rijden. De weg is vandaag weer vrijgegeven, maar er mag niet gestopt worden. Dat is eigenlijk een verbod dat nergens op slaat. Als we in de bus zitten, staat die gewoon muurvast in het verkeer en het duurt lang voordat de chauffeur in kan voegen. Eindelijk rijden we weg. Een paar honderd meter verder wil een tegenligger tussen de bus en een geparkeerde auto in rijden. Alles zit weer muurvast.

Yance geeft, om ons wat af te leiden, informatie over wat er allemaal nog in Kuta te doen valt en vertelt dat we de laatste avond met de hele groep aan het strand tegen zeven uur gaan barbecuen bij een heel goed restaurant. Niemand luistert, want wat er buiten de bus gebeurt, is spannender. Eindelijk kunnen we met een redelijke vaart naar Kuta rijden. Dan ineens herinnert Els zich dat Yance iets over een zilversmid vertelde. 'Ja, dat is een winkel even buiten Den Pasar, op weg naar het vliegveld, waar jullie heel goedkoop hele mooie spulletjes kunnen kopen,' vertelt hij en kijkt op zijn horloge. 'Als de bus nu gewoon door kan rijden, kunnen we nog naar die winkel!'

Het uitdelen van de sleutels, opdrinken van het ijskoude welkomstdrankje in Summerbeach hotel, vergt meer tijd dan Yance lief is. Er staat al een minibusje op ons te wachten om naar de winkel met zilveren sierraden te gaan. Ook nu bof ik weer met mijn kamer, die enorm groot en licht is en uitkomt op een hal, waar voor een van de andere kamerdeuren etensresten van MacDonald en een Chinees afhaalrestaurantje liggen. Twee katten kijken niet eens op als ik

ze voorbij loop. Met hun poten zoeken ze voorzichtig of er iets van hun gading tussen zit. Aan de muren in de hal hangen mooie oude Balinese pentekeningen achter stoffig glas en twee plantenbakken staan uitgedroogd te wachten totdat iemand hun inhoud van een langzame dood zal redden.

Het gehaast om naar de door Yance aanbevolen winkel te gaan, is voor niets geweest. Om de een of andere onverklaarbare reden is de winkel dicht en komen we met de snel invallende duisternis in Kuta aan, waar men zich in het winkelende publiek stort.

's Avonds ligt er een briefje van Yance dat we morgenavond niet om zeven uur, maar om negen uur bij elkaar zullen komen. Hij heeft afspraken met de twee reizigers met wie hij door Sulawesi heeft gereisd. Met hen gaat hij eerst uit eten. Het grootste gedeelte van de groep is het daar niet mee eens en voor de laatste keer wordt er weer eens flink gemopperd en tenslotte de knoop doorgehakt. We gaan niet gezamenlijk eten, maar komen rond de klok van negen uur in het restaurantje van het hotel bij elkaar om afscheid van Yance te nemen

Sanur, daar heb ik ook dierbare herinneringen liggen en hoewel men zegt dat je nooit terug moet keren naar daar waar je je '*senang*' voelde, omdat het dan tegenvalt, wil ik de laatste dag terug naar dat mooie strand, de vriendelijke mensen van Sanur Beach hotel en de winkeltjes aan het strand en de lange uitgestrekte weg waar de verkopers, naar gelang het tijdstip van de dag je verwelkomen met: 'Have a look in my shop, special for you morning-afternoon-sunsetprices!'

Rick, Carla, Pieter, Rina en Jos willen ook wel een rustig dagje, weg van de drukte van Kuta, maar voordat we in de bemo stappen wordt onze aandacht afgeleid door gamelanmuziek aan de overkant van het hotel. De winkels worden geopend met Balinees ceremonieel en daarvoor is een offerplaats ingericht, zijn baldakijnen opgetrokken, zie ik *penjors* met hun uitwaaierende versierselen en staan er een heleboel gewichtige personen, in Balinees of westers kostuum.

Yance heeft een mooi T-shirt aan en we willen graag weten waar hij dat gekocht heeft. 'Bij *Jogger*, rechtstreeks van de fabriek. Hier is het adres,' en hij krabbelt achter op zijn visitekaartje waar en hoe we daar moeten komen. Als we daar aankomen staan er al groepen toeristen uit Japan, Amerika en Denemarken te wachten. De fabriek blijkt geen fabriek, maar een grote verkoophal en van fabriek naar publiek is geen garantie voor een koopje komen we tot de ontdekking. De kwaliteit is echter veel beter dan die de winkeltjes hebben.

De T-shirts met opschriften in het Indonesisch wil men graag vertaald hebben, maar het personeel heeft het te druk om rustig uit te leggen wat de teksten zeggen. Zo kan het gebeuren dat een Amerikaan met zijn aankoop in de rij van de kassa staat en Indonesische vakantiegangers lachend naar hem kijken. Ik vraag wat er op staat, omdat ze zo moeten lachen. Dat veroorzaakt opnieuw een lachbui, voor Indonesiërs een ongebruikelijke uiting van plezier. Tenslotte vertelt een van hen dat het eigenlijk niet te vertalen is, maar dat het wel een humoristische tekst is. Gelukkig is de tekst van mijn T-shirt vertaalbaar voor hen en kan ik die aantrekken zonder het gevaar te lopen uitgelachen te worden. Alhoewel..., 'Vraag nu mijn handtekening, want later ben ik beroemd en kost het je geld,' is dat niet wat al te voorbarig voor iemand die schrijven als hobby heeft?

Het heeft iets van een exotische droom als je vanuit de hitte de koele marmere hal van Sanur Beach Hotel binnenstapt. Het vrolijk geluid van klaterend water uit de ronde fontein, omringd door tropische planten en bloemen begeleidt de welkomstgroet van het personeel tussen het drukke geroezemoes van in- en uitcheckende toeristen.

Bij de deur naar het park, waar een joggingparcours aangelegd is rondom bungalows, restaurantjes, zwembaden en luie stoelen onder de bomen aan de rand van het strand, zitten op de grond twee schilders. Zij beschilderen eieren met afbeeldingen van de Barongdansen, landschapjes en mooie Balinese vrouwen in klederdracht. In de drie grote manden voor hen liggen de exemplaren die klaar zijn voor de verkoop. Iedere week zitten er andere kunstenaars en geven ze ook workshops.

Voor een tientje per dag mag je als niet-gast gebruik maken van de faciliteiten van het hotel. Een ligstoel onder de bomen aan het strand en twee grote badlakens inbegrepen. De drankjes en snacks worden door vriendelijke obers bij je gebracht en ze laten je geduldig oefenen hoe je een sarong of hoofddekseel kunt vouwen. De bewaking zorgt er voor dat de verkopers op het strand op gepaste afstand blijven en ander personeel veegt voortdurend de gevallen bladeren en het achteloos neergegooide afval bijeen, of harkt het strand schoon. Het is een heerlijke verwendag na een maand lang reizen over een aantal zeer boeiende eilanden van Indonesië.

De laatste bijeenkomst van de groep verloopt wat chaotisch omdat er onduidelijkheden zijn over de terugvlucht en Yance in paniek raakt als het niet klopt. Bovendien wachten zijn twee gasten in de hal van het hotel voor een afscheidsetentje en volgens Ruud zijn ze aardig ongeduldig. Dus besluit hij de

gasten een drankje aan te bieden zodat Yance zich op de telefoon kan storten. 'Ik denk dat iedereen zo'n beetje voor reisleader heeft gespeeld deze reis, dus laat ik het nu tot slot ook maar eens proberen,' zegt hij in het voorbijgaan. Na enige telefoontjes weten we dat de ene helft van de groep over Jakarta terugvliegt en de andere helft over Singapore. Vertrektijden vanuit Den Pasar verschillen beduidend. Rick vliegt via Singapore door naar Bangkok voor zijn laatste reis door Laos en Cambodja en gaat als eerste om half zes weg. Met een laatste drankje drinken we op een geslaagde reis vol verrassingen die niet geheel verliep zoals we het ons voorgesteld hadden.

Op Changi Airport in Singapore, waar alles in het teken van het hindoestaanse *Devali*-feest staat, hef ik met Els het glas, gevuld met Singapore Sling, op de goede afloop, terwijl een combo'tje achter in het restaurantje toepasselijk '*We'll meet again*' inzet.

Om te acclimatiseren verwelkomt Holland ons met een waterig zonnetje, dat de rest van de dag haar best doet enig warmte te verspreiden.

Mijn bagage kon geen afscheid nemen van Indonesië en besloot er nog een avontuurtje aan vast te knopen. Via Singapore, Jakarta, Makasar, Menado liet de koffer zich uiteindelijk op Schiphol afzetten om, heel luxe, met een auto thuis gebracht te worden, dank zij een minuscule adreslabel die aan een restje van een kapot hengsel was blijven hangen.

Geraadpleegde Literatuur

Indonesian Handbook, Bill Dalton	isbn 0-918373-12-3
Irian Jaya, PeriPlus	isbn 0-945971-34-6
Nusa Tenggara, PeriPlus	isbn 962-593-236-4
Oost Indonesië, Dominicusreeks	isbn 90-257-2589-9
Gooi weg die been, Tim Flannery	isbn 90-450-0326-0
Island in the clouds, Isabella Tree	isbn 0-86442-396-1
Het verdwenen volk, J.V. de Bruijn	isbn 90-269-6984-8

Van Corrie A. Bos verschenen de volgende boeken:

* *ANAI LEU ITA* ISBN 90-9004140-0

Anai Leu Ita is een typische groet van de Mentawaïers op het eiland Siberut, een van de Mentawai-eilanden aan de westkust van Sumatra, waar de bevolking diep in de regenwouden nog in het stenen tijdperk woont. De omslag van het boek vertoont een van de leden van de Tatebburuk-tribe op het eiland Siberut. De schrijfster voert u mee naar onbekende en bekende delen van Indonesië gedurende een reis van vier maanden, die in Singapore begint.

* *TORAJA UP* ISBN 90-801168-2-3./1194

Corrie Bos, geboren in Indonesië, reisde samen met Marion Hakemulder opnieuw naar Indonesië, naar de eilanden Bali, Java en voor het eerst Sulawesi. *Toraja up* staat op de bussen te lezen die op Sulawesi, de plaats Ujung Pandang verbindt met Tanah Toraja. Dit boek beschrijft een reis die nog verder 'up' door Sulawesi voert.

'Geen gelikt boek over Indonesië en daarom alleen al een verademing.' schreef de Volkskrant.

* *SADHANA* ISBN 90-801168-3-1

Sadhana is een reisverslag van drie maanden reizen door Zuid-India, waarvan het eerste gedeelte in Auroville (nabij Pondicherry) doorgebracht werd. Ook ashrams hadden haar belangstelling, waarvan die van Sri Aurobindo in Pondicherry, Ramanashram in Thiruvannamalai en Whitefield van Sai Baba bij Bangalore veel indruk op haar maakte.

'De bekende verbazingen en opmerkelijkheden die elke reiziger op zijn Indische pad treft, worden geboekstaafd met een, ondanks dat het persoonlijke ervaringen betreft, opmerkelijke objectiviteit zonder het overdreven romantiseren en verheerlijken dat vele India-gangers doen.

B.C. Meulenbeld, Nederlandsche Bibliotheek Dienst.

'Na twee (succesvolle) boeken over haar geboorteland Indonesië heeft Corrie A. Bos haar reisroute verlegd naar India.

Sadhana is de lijvige weerslag van een elf weken durende tocht door het zuidelijk deel van India. Opnieuw blijkt Bos een aanstekelijke vertelster, die vooral niet de platgetreden paden wil volgen.'

De Volkskrant.

* *ALLAMANDA* ISBN: 90 801168 4X

'Ook na haar dood blijft de Indische Allamanda haar drie kinderen intrigeren en inspireren. Volwassen geworden gaan ze afzonderlijk van elkaar op zoek naar hun roots, wat hen in India en Indonesië doet belanden. Voor elk van hen is in deze uit vier afdelingen bestaande familie-reis roman een deel gereserveerd, waarin flashbacks en reisbelevissen in elkaar overvloeien met Allamanda en het Boeddhisme als bindmiddel. Een roman die goed bij de huidige tijd geest past, eenvoudig en vlot geschreven met herkenbare figuren en goede sfeertekeningen, en die daarbij ook nog bruikbaar is als bron van achtergrondinformatie voor spirituele reislustigen naar boeddhistisch India en Indonesië.'

G.T. Tjen-A-Kwoei, Nederlandse Bibliotheek Dienst

De boeken zijn verkrijgbaar bij de boekhandel.

U kunt de boeken ook bestellen per e-mail: cabos@hetnet.nl

Na **Anai Leu Ita**, **Toraja Up** en **Sadhana**, drie reisverslagen, werd **Allamanda** de eerste roman van Corrie A. Bos.

Met **Papua Kelam** keert zij terug naar haar reisverslagen. Ditmaal trekt zij in een groep door Indonesië met als einddoel de Baliem-vallei in Irian Jaya. Een reis die anders verliep dan het oorspronkelijke programma aangaf.

Via het eiland Biak, naar de Padaido-eilanden, Manokwari, het eiland Japen waar de paradijsvogels ver van de bewoonde wereld in het dichte oerwoud op de boomtoppen in de vroege ochtend stoelen, vervolgens naar Sentani en Jayapura (het vroegere Hollandia).

Ongewild werd de schrijfster tijdens deze reis geconfronteerd met de onafhankelijkheidsstrijd van de Papua's.

Door de politieke situatie in het toenmalige Irian Jaya (nu Papua) werd het onmogelijk naar de Baliem-vallei te gaan.

In plaats van een trekking door het gebied van de Dani's werd de reis voortgezet op de eilanden Flores, Sumbawa, Rinea en Bali.

ISBN 90-80-11685-8

